

Latvijas Universitāte  
Humanitāro zinātņu fakultāte  
Latviešu un vispārīgās valodniecības katedra

**VALODA: NOZĪME UN FORMA**  
**7**

**Gramatika un saziņa**

**Andra Kalnača, Ilze Lokmane, Daiki Horigučī**  
(krājuma sastādītāji un redaktori)

**LANGUAGE: MEANING AND FORM**  
**7**

**Grammar and Communication**

**Andra Kalnača, Ilze Lokmane, Daiki Horiguchi**  
(editors)

LU Akadēmiskais apgāds

*Valoda: nozīme un forma 7. Gramatika un saziņa = Language: Meaning and Form 7. Grammar and Communication* : LU Humanitāro zinātņu fakultātes Latviešu un vispārīgās valodniecības katedras rakstu krājums; krājuma sastādītāji un redaktori Andra Kalnača, Ilze Lokmane, Daiki Horiguchi. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 254 lpp.

Rakstu krājums *Valoda: nozīme un forma 7. Gramatika un saziņa* izdots ar Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Domes 2016. gada 7. marta lēmumu, protokola Nr. 2251-V12-2-60.

#### **Redaktore / Editor**

**Andra Kalnača**, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte

#### **Redaktore vietniece / Assistant Editor**

**Ilze Lokmane**, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte

#### **Redakcijas kolēģija / Editorial Board**

**Ilze Auziņa**, Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts

**Ina Druvieta**, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte,

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts

**Daiki Horiguchi**, Iwate University

**Magdalene Huelmann**, Westfälische Wilhelms-Universität Münster

**Karl Pajusalu**, Tartu ülikool

**Jurgis Pakerys**, Vilniaus universitetas

**Svetlana Polkovņikova**, Daugavpils Universitāte

**Ilze Rūmniece**, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte

Visi krājumā ievietotie raksti ir anonīmi recenzēti / All articles are double-blind peer-reviewed.

Rakstu krājums iekļauts *Index Copernicus International*, *MLA International Bibliography* un *EBSCO* datubāzē / Indexed in *Copernicus International*, *MLA International Bibliography*, *EBSCO*

#### **Korektore Ieva Zarāne**

Angļu valodas redaktore **Andra Damberga**

Maketu un vāka noformējumu veidojusi **Andra Liepiņa**

- © Latvijas Universitāte, 2016
- © I. Auziņa, A. Butāne, D. Dimiņš, D. Horiguchi, A. Kalnača, V. Kalnbērziņa, M. Kalniete, A. Kazakeviča, R. Kvašīte, M. Leinonen, K. Levāne-Petrova, I. Lokmane, M. Nikolajeva, S. Polkovņikova, I. Pūtele, B. Riaubienē, E. Sakurai, B. Saulīte, L. Šime, I. Zagorska, 2016

ISSN 2255-9256

e-ISSN 2256-0602

ISBN 978-9934-18-174-0

# Saturs

Priekšvārdi .....	5
<b>Anīta Butāne</b> Gramatiskās sistēmas aprakstos (19.–21. gs.) lietotie jēdziena ‘verbs’ apzīmējumi latviešu valodā <i>The terms denoting the concept ‘verb’ in Latvian</i> <i>19<sup>th</sup>–21<sup>st</sup> century grammatical sources</i> .....	7
<b>Dens Dimiņš</b> On some empty categories in Icelandic and Latvian ( <i>PRO</i> and <i>pro</i> ) <i>Par dažiem formāli nerealizētiem komponentiem islandiešu un</i> <i>latviešu valodā (PRO un pro)</i> .....	14
<b>Daiki Horigučī</b> Priedēkļa un adverba atbilde konstrukcijā „bezpriedēkļa verbs + adverbs” latviešu valodā <i>Correspondence of prefix and adverb in construction</i> <i>“unprefixed verb + adverb” in Latvian</i> .....	31
<b>Andra Kalnača</b> Nenoteiksme, modalitāte un verba nullformas latviešu valodā <i>Infinitive, modality and zero forms of verb in Latvian</i> .....	41
<b>Vita Kalnbērziņa</b> Ciešamās kārtas lietojuma biežums latviešu un angļu medicīnas zinātniskajos rakstos <i>Frequency of passive voice in Latvian and English scientific</i> <i>medical writing</i> .....	50
<b>Madara Kalniete</b> Norādāmie vietniekvārdi kā vietas deiksi latviešu valodā <i>Demonstrative pronouns as space deixis in Latvian</i> .....	59
<b>Agita Kazakeviča</b> Latviešu valodas lokāmie divdabji sekundāri predikatīvā funkcijā <i>Declinable participles in Latvian as secondary predicative components</i> .....	70
<b>Regīna Kvašīte</b> Latvijas lietuviešu sarunvalodas specifika: darbības vārdu lietošana <i>Specificity of the spoken language of Latvian Lithuanians:</i> <i>the use of verbs</i> .....	77
<b>Marja Leinonen</b> Partitives and genitives in negated sentences in Finnish, Latvian and Lithuanian <i>Partitīvi un ģenitīvi nolieguma teikumos somu, latviešu un</i> <i>lietuviešu valodā</i> .....	89

**Kristīne Levāne-Petrova**

Izteicēja funkcijā lietoti lietuviešu valodas ciešamās kārtas  
pagātnes un tagadnes divdabji un to atbilsme latviešu valodā  
*Lithuanian present passive participle and past passive participle  
as predicates and correspondences in Latvian* ..... 104

**Ilze Lokmane**

Darbības vārda sintaktiskās nullformas latviešu valodā  
*Syntactic zero forms of verbs in Latvian* ..... 116

**Marija Nikolajeva**

Latviešu un ķīniešu valodas telpisko adpozīciju analīzes  
metodoloģija: tēlu shēmas un metaietvari  
*Methodology of analysis of Latvian and Mandarin  
Chinese spatial adpositions: image schemas and metaframes* ..... 127

**Svetlana Polkovņikova**

Runas verbu semantiskā saistāmība oriģināltekstā un tulkojumā  
*Semantic relatedness of speech verbs in an original text  
and its translation* ..... 144

**Iveta Pūtele**

Divdabji 20. gs. 20.–30. gadu latviešu terminoloģijā  
*Participles in the Latvian terminology of 1920s and 1930s* ..... 156

**Benita Riaubienė**

Secondary predication in the Baltic languages: a preliminary overview  
*Sekundārā predikācija baltu valodās: pārskata pirmvariants* ..... 165

**Eiko Sakurai**

The perfect in Lithuanian: an empirical study  
*Perfekts lietuviešu valodā: empīrisks pētījums* ..... 189

**Baiba Saulīte, Ilze Auziņa, Kristīne Levāne-Petrova**

Teikuma priekšmeta, izteicēja un papildinātāja novietojums  
teikumā un teikuma intonācija latviešu valodā  
*Word order and intonation in a sentence in Latvian* ..... 209

**Lauma Šime**

Japāņu valodas adnominalizēšanas partikula *no* (の) un  
tās atbilsme latviešu valodā  
*The Japanese adnominalising particle NO (の) and  
its correspondences in Latvian* ..... 220

**Ilze Zagorska**

Expressing the Latvian verb prefix *ie-* in Estonian  
*Latviešu verba prefiksa ie- atbilsme igauņu valodā* ..... 235

VALODA: NOZĪME UN FORMA. Izdošanas principi ..... 248

LANGUAGE: MEANING AND FORM. Publishing Principles ..... 251

## Priekšvārdi

Rakstu krājums „Valoda: nozīme un forma 7. Gramatika un saziņa” ir divu zinātnisku konferenču materiālu apkopojums 19 rakstu veidolā. 2015. gada 6. februārī notika Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latviešu un vispārīgās valodniecības katedras rīkotā LU 73. zinātniskās konferences sekcija „Gramatika un saziņas situācija”, kurā 22 referātos tika diskutēts par dažādiem gramatikas jautājumiem mutvārdu un rakstveida saziņā. Rakstu krājumā ar saviem pētījumiem piedalās četru referātu autores – Lauma Šime, Madara Kalniete (Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte), Baiba Saulīte, Ilze Auziņa, Kristīne Levāne-Petrova (LU Matemātikas un informātikas institūts) un Ilze Zagorska (Tartu Universitāte, Igaunija).

2015. gada 28.–31. oktobrī Viļņas Universitātē norisinājās XII Baltistu kongress. Tajā ietilpa arī sekcija „Verba morfosintakse baltu valodās”, kurā tika nolasīti 22 referāti (sekcijas organizētāji – Andra Kalnača, Ilze Lokmane, Daiki Horigučī). Sekcijas mērķis bija kopīgas diskusijas par dažādiem baltu u. c. valodu savstarpēji saistītiem verba semantiskās, morfoloģiskās un sintaktiskās sistēmas aspektiem, to lomu teikuma struktūrā. Īpaši jāuzsver, ka verba gramatiskās kategorijas un dažādas ar tām saistītās nozīmju grupas, to semantika un paradigmātika tradicionāli ir bijis īpašs valodnieku intereses objekts baltu valodās gan sinhroniskā, gan diahroniskā aspektā. Mūsdienu valodniecībā par šiem jautājumiem ir liela interese arī tipoloģiskā un kontrastīvā aspektā, jo baltu valodu fakti sniedz ļoti interesantu materiālu arī mūsdienīgu lingvistisko metožu izmantojumā un tipoloģiskā valodu sastatījumā. Vienlaikus verba formas un to funkcijas plašāk analizējamas arī visa teikuma semantikas un struktūras kontekstā, īpaši tas attiecas uz baltu valodu divdabju sintaktisko semantiku un funkcijām teikumā.

Rakstu krājumā „Valoda: nozīme un forma 7. Gramatika un saziņa” iekļauti 14 pētījumi, kas tapuši, balstoties uz XII Baltistu kongresa sekcijas „Verba morfosintakse baltu valodās” referātiem, rakstu autori – Eiko Sakurai (*Eiko Sakurai*, Tokijas Svešvalodu universitāte, Japāna), Marja Leinonen (*Marja Leinonen*, Helsinku Universitāte, Somija), Daiki Horigučī (*Daiki Horiguchi*, Ivates Universitāte, Japāna), Dens Dimiņš (Islandes Universitāte, Reikjavīka, Islande), Regīna Kvašīte (*Regina Kvašytė*, Šauļu Universitāte, Lietuva), Benita Rjaubiene (*Benita Riaubienė*, Viļņa, Lietuva), Svetlana Polkovņikova (Daugavpils Universitāte), Iveta Pūtele, Anita Butāne, Agita Kazakeviča (visas – LU Latviešu valodas institūts), Kristīne Levāne-Petrova (LU Matemātikas un informātikas institūts), Vita Kalnbērziņa, Ilze Lokmane un Andra Kalnača (visas – LU Humanitāro zinātņu fakultāte).

Krājumā ietverts arī viens atsevišķi tapis kontrastīvs pētījums par latviešu un ķīniešu valodas telpiskajām adpozīcijām, autore – Marija Nikolajeva (LU Humanitāro zinātņu fakultāte / Pekinas Svešvalodu universitāte, Ķīna).

Rakstu krājums „Valoda: nozīme un forma 7. Gramatika un saziņa” būs noderīgs ne tikai kā mūsdienīgas valodniecības teorijas izmantojuma avots, bet arī kā mācību līdzeklis dažādos latviešu, vispārīgās valodniecības u. c. studijuursos.

Krājuma sastādītāji pateicas visiem autoriem par ieguldīto darbu rakstu sagatavošanā, redkolēģijas un pieaicinātiem recenzentiem par ieteikumiem publikāciju pilnīgošanā. Īpaša pateicība pienākas LR Izglītības un zinātnes ministrijai, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātei un Latvistikas un baltistikas nodaļai, kā arī LU Akadēmiskajam apgādam.

**Andra Kalnača, Ilze Lokmane, Daiki Horiguči,**  
Krājuma „Valoda: nozīme un forma 7. Gramatika un saziņa”  
sastādītāji un redaktori

## Gramatiskās sistēmas aprakstos (19.–21. gs.) lietotie jēdziena ‘verbs’ apzīmējumi latviešu valodā

### *The terms denoting the concept ‘verb’ in Latvian 19<sup>th</sup>–21<sup>st</sup> century grammatical sources*

Anita Butāne

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts

Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1050

E-pasts: *anita.butane@inbox.lv*

Rakstā aplūkoti jēdziena ‘verbs’ apzīmējumi (*laikavārds, verbs, norisenis* u. c.), kuri latviešu valodniecības terminu vēstures pētījuma ietvaros fiksēti latviešu valodā publicētajos vācu, krievu un latviešu valodas gramatiskās sistēmas aprakstos. Attiecīgo terminu lietojuma analīze atklāj jēdziena ‘verbs’ izpratni laika gaitā (kā būtiska allaž tikusi norādīta izsacītā darbība), terminu variantu rašanās iemeslus (terminā atspoguļojamās pazīmes – izsaka darbību/stāvokli, piemīt laika/izteiksmes kategorija utt. – izvēle; tiekšanās pēc latviskas terminoloģijas) un īstenotos unifikācijas centienus, kā arī personas, kam bijusi ievērojama nozīme latviešu valodniecības terminoloģijas izveidē un nostiprināšanā (Juris Neikens, Andrejs Stērste, Kārlis Mīlenbahs u. c.).

**Atslēgvārdi:** verbs, darbības vārds, laika kategorija, jēdziens, termins.

Līdz 19. gadsimta 60. gadiem galvenā loma latviešu valodas izpētē un aprakstīšanā bija vācu mācītājiem, kuri pirmos latviešu valodas gramatiskās sistēmas aprakstus savām vajadzībām veidoja latīņu un vācu valodā (plašāk sk., piem., Ramāns 1927, 49–58, 66; Kļaviņa 2008, 56; Vanags 2013, 209–211). Attiecīgi arī tajos lietotā valodniecības terminoloģija bija latīņu un vācu valodā.

Latviešu valodā nozares terminu sistēma pamatā veidojās līdz ar latviešu sarakstītajām un 19. gadsimta otrajā pusē publicētajām vācu, krievu un latviešu valodas mācībgrāmatām, proti, svešvalodu un dzimtās valodas apguvei paredzētām grāmatām ar lingvistisko vienību sistēmisku aprakstu savā valodā. Vācu valodas apguvei bija paredzēta Jura Neikena „Vācu valodas mācība priekš latviešiem” (1. daļas pirmizdevums 1850. gadā, 2. daļas pirmizdevums 1859. gadā), krievu valodas apguvei – Indriķa Alunāna „Krievu valodas mācība” (1. daļas pirmizdevums 1871. gadā, 2. daļas pirmizdevums 1872. gadā), savukārt dzimtās valodas apguvei – Andreja Stērstes „Latviešu valodas mācība” (1. daļa izdota 1879. gadā, 2. un 3. daļa – 1880. gadā; plašāk par pirmajām mācībgrāmatām sk., piem., Peile 1967; Paegle 1999).

Sākotnējie valodniecības jēdzienu apzīmējumi liecina par plašu variatīvu – skolotāja Viktora Ramāna vārdiem runājot: „[...] gandrīz katrā latviešu valodas mācības grāmatā gramatisko jēdzienu nosaukumi bija citādi.” (Ramāns 1927, 63)

Līdzīgi kā, piem., lietvārdi tika saukti par galvasvārdiem, būdamajiem, substantīviem, lietas/-u vārdiem, būtības vārdiem u. c. (sk., piem., Mekons 1874, 12; Tauriņš 1877, 15; Stērste 1882, 4), arī darbības vārdi jeb verbi tika dēvēti dažādi. Terminu variēšanās iemesli, visticamāk, bijuši vairāki, bet kā viens no tiem noteikti jāmin centieni atrast būtisku jēdziena pazīmi ietverošus latviskus apzīmējumus.

Fridrihs Mekons „Latviskas valodas katķismē” (1874), aplūkojot tādus vārdus kā *teikt, lasīt, gulēt, iet*, skaidrojās, ka tie ir **laikavārdi**, kas apzīmē kādu darīšanu vai ciešanu: „Kad tie nozīmē kādu darīšanu vai ciešanu, tad jau tos vajadzēja saukt par darīšanas=ciešanasvārdiem; kāpēc tos gan sauc par laikavārdiem? – Tāpēc, ka tie pēc vairāk laikiem dažādi top pārvērsti un locīti.”<sup>1</sup> (Mekons 1874, 24)

F. Mekona izmantotais apzīmējums sastopams (gan koprakstījumā, t. i., ar biedruzīmi vai bez tās: *laika/-u=vārds, laikavārds*, gan šķirtrakstījumā: *laika vārds*) arī citu 19. gadsimta pirmās un otrās puses mācībgrāmatu autoru darbos, piem., Aleksandra Johana Stendera grāmatā „Deutsche Sprachlehre und Wörterbuch” (1820, 14), Paula Emīla Šaca „Pirmajā lasīšanas grāmatā” (1844, 24), Jura Neikena „Vācu valodas mācībā priekš latviešiem” (1850, 13) un Indriķa Alunāna „Krievu valodas mācībā” (1871, 5). A. J. Stendera un J. Neikena mācībgrāmatās paralēli minēts arī vācu valodas termins *Zeitwort* (dsk.: *Zeitwörter*), kas kā attiecīgās vārdšķiras pazīmi uzsver laika kategorijas piemītību (v. *Zeit* ‘laiks’; *Wort* ‘vārds’). Tas kalkots no latīņu *verbum* (*temporāle*) (sk. Pfeifer 1989, 2014) un, visticamāk, tālāk noderējis par paraugu atbilstīgajiem citvalodu darinājumiem, piem., latviskajam *laikavārds* un lietuviskajam *laikžodis* (liet. *laikas* ‘laiks’; *žodis* ‘vārds’) (par lietuviešu valodniecības terminu vēsturi sk. Balašaitis 2010).

Līdzās terminam *laikavārds* vairāki autori (Neikens 1850; Stērste 1882; Plačs 1889) lietojuši arī apzīmējumu **darīšanas vārds** (vai nu šķirtrakstījumā: *darīšanas vārds*, vai koprakstījumā ar biedruzīmi: *darīšanas=vārds*). Piem., Oto Plačs savā grāmatā „Vadons latviešu valodas mācībā pagastu skolām” rakstījis: „Darīšanas= jeb laika=vārds izteic, ko kāda lieta zināmā laikā dara jeb arī kas ar to tiek darīts [...]” (Plačs 1889, 13)

Jau 19. gadsimtā paralēli lietots arī latīniskais apzīmējums **verbs** (arī *verbums*, sk. Tauriņš 1877, 15). Latīņu valodā termins *verbum* ‘vārds’ tika radīts kā atbildums grieķu terminam *rhēma* (Glück 2005, 718), ko Aristotelis 4. gs. p. m. ē. lietoja, lai norādītu opozīciju nomeniem (*ónoma*): „Nomens ir salikta skaņu kopa ar nozīmi bez laika pazīmes [...]. Darbības vārds ir salikta skaņu kopa ar nozīmi un laika pazīmi. [...] Vārds „cilvēks” vai „balts” neietver nozīmi „kad”, bet „iet” vai „atnācis” apzīmē vēl arī tagadni un pagātņi.” (Aristotelis 2008, 91 [Augusta Ģiezena tulkojums Ināras Ķemeris un Ojāra Lāma redakcijā]; sk. arī Ernout, Meillet 2001, 723)

No latīņu valodas terminu *verbum* kā leksisko aizguvumu tieši vai pastarpināti pārņēma citas valodas, arī latviešu – jau latviešu valodā rakstīto mācībgrāmatu sākumposmā. Tā, piem., Andreja Stērstes „Latviešu valodas mācībā” atrodams virsraksts „Laika vārds jeb verbs” (1879, 33), un Jānis Skuja savā grāmatā „Vadons

<sup>1</sup> Vecajā ortogrāfijā sarakstītie darbi šeit minēti un citēti, izmantojot mūsdienu ortogrāfijas pamatprincipus.



latviešu valodas mācībā pagastu skolām trijos koncentriskos riņķos” skaidrojis, ka „vārdus, kas izteic, ko subjekts dara vai cieš, sauc par darīšanas=vārdiem (verbiem)” (1889, 7).

19. un 20. gadsimtā retāk lietoti jēdziena ‘verbs’ apzīmējumi ir *saceklis* un *izteiksmes vārds*.

Terminu *saceklis* izdevies fiksēt Ģederta Tauriņa (1877, 50) sagatavotajā „Latviešu valodas gramatikā priekš skolām un pašmācības”: „Saceklis ir tāds vārds, kurš no būtes izsaka: ko tā dara jeb kas ar viņu top darīts.”

Termins *izteiksmes vārds* atrodams Kārļa Mīlenbaha darbos (sk., piem., Mīlenbahs 1898, 6; Mīlenbahs 1901, 29). Polemizējot par savā „Latviešu valodas mācībā” (1895) lietotajiem terminiem un aizstāvot apzīmējumu „izteiksmes vārds”, viņš norādījis: „*Izteiksmes vārds* [...] neesot ieteicams *laika vārda* vietā, tāpēc ka 1) vārds [...] neapzīmējot laika vārda sajēgumu. [...] sajēguma ziņā salīdzinā grieķu *rhēma*, krievu *загол*, vācu *Aussagewort*. Šie vārdi un tā arī latviešu *izteiksmes vārds* – man domāt – vispareizāki apzīmē laika vārdu sajēgumu. *Darīšanas* (jeb labāki *darbības*) *vārds* jau tamdēļ labi neder, ka ir daudz laika vārdu, kas neapzīmē darbību, bet stāvokli. 2) [...] izcelšoties pie mana *izteiksmes vārda* jukas vēl caur to, ka *izteiksme* manā valodas mācībā nozīmē arī *наклонение* jeb *modus*. Tas būtu tāpat, it kā kāds sacītu, *laika vārds* sacels jukas, tāpēc ka pie laika vārda izšķirami laiki. Saprotams gan būtu, ja kāds uzstātos pret *laika vārdu*, aizrādīdams, ka *laika vārds* var sacelt jukas skolēnu galvās un tos pavedināt vārdus kā *ziema*, *pavasaris*, *vasara*, *pirmdienā*, *tagad*, *rītu*, *agri* u. c. noturēt un nosaukt par laika vārdiem.” (Mīlenbahs 1896, 2)

Samērā šauri (t. i., autoru pārstāvības ziņā) lietotajiem apzīmējumiem *saceklis* un *izteiksmes vārds* var piepulcināt vēl kādu apzīmējumu – *runas vārds*. A. Stērste (1879, 33) rakstījis: „Verbi ir tā vārdu kārtā, kas izteic, kādā stāvoklī atrodas priekšmets, ko viņš dara vai ko cieš. Bez verba palīga nav runā izteicamas nekādas domas; tālab to dažkārt nosauc par runas vārdu [...]” (tālaika rakstībā: *ruņas vārdu*), bet citviet 19. gadsimta publikācijās šādu terminu pagaidām nav izdevies sastapt.

Mūsdienās izmantotais apzīmējums *darbības vārds* lietots kopš 19. gadsimta beigām (kā to varēja redzēt no K. Mīlenbaha rakstītā) un plašāk – kopš 20. gadsimta sākuma. Tas kā viens no Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas (RLB ZK) 1902. gada 4. janvāra sēdē (valodniecības terminu unifikācijai bija veltītas arī RLB ZK 17. jūnija un 13. septembra sēdes, sk. Peile 1967, 302–303) apstiprinātajiem gramatikas terminiem publicēts arī žurnāla „Austrums” 1902. gada izdevuma attiecīgajā slejā: „[...] sprieda par latviešu gramatikas terminoloģiju. Pie pārspriedumiem ņēma dalību arī mūsu valodnieki K. Mīlenbahs un J. Endzeliņš. Pārspriedumi, Mīlenbaha lietpratīgā vadībā, sekmējās ar atzīstami lielu vienprātību. Panāca vienošanos visos vairāk ievērojamos gramatikas terminos. [...] Vārdu šķirām pieņēma šādus nosaukumus: *lietas* (lietu) *vārds*, *īpašības vārds*, *darbības vārds*<sup>2</sup>, *skaitļa vārds*, *vietnieka vārds*, *apstākļa vārds*, *satiksmes vārds*, *saišķis* un *izsauca mie vārdi*.” (Austrums 1902, 184–185) Drīz pēc tam termins *darbības vārds* parādījies arī mācībgrāmatās, piem., Pētera Abula (1902, 19) un Antona Laimiņa (1909, 13) sarakstītajās.

<sup>2</sup> Šī raksta autore izcēlums.

Vēlāk, 20. gadsimta vidū, Jānis Endzelīns „Skolotāju Avīzē” publicētajā rakstā „Daži atzinumi par mūsu gramatikas terminiem” (1951, 5) tomēr iebildis pret savulaik RLB ZK sēdē pieņemto terminu *darbības vārds* un atgādinājis par paša ieteikto apzīmējumu: „*Darbības vārds* ir nevēlams, tāpēc ka daudzie vārdi ar *-šana* un *-ums*, kā *strādāšana*, *darījums* un citi, arī apzīmē kādu darbību, kaut gan ir lietvārdi. Turpretī *būt*, *gulēt*, *sēdēt* neapzīmē nekādu darbību. Tāpēc savā laikā esmu proponējis apzīmējumu *norisenis*, bet savā gramatikā un lekcijās esmu lietojis tikai *verba* vārdu, jo tas ir tikpat nenoteikts kā krievu *дѣлать*.”

Citātā minētais J. Endzelīna ieteiktais apzīmējums *norisenis* atrodams arī Latviešu valodas pareizrakstības komisijas 1941. gada 15. oktobra sēdes protokolā. Attiecīgajā sēdē tās dalībnieki Jānis Endzelīns, Anna Ābele, Ernests Blese, Heronims Tihovskis, Edīte Šturma un Velta Rūķe sprieduši par „Latviešu pareizrakstības vārdnīcas” sagatavošanā ievērojamiem principiem un manuskriptā veicamiem grozījumiem, kā arī pārrunājuši gramatikas terminoloģiju un vienojušies par šādiem terminiem: substantīvs, lietvārds; adjektīvs, kādenis; verbs, *norisenis*<sup>3</sup>; pronomens, vietniekvārds; numerālis, skaitlenis; adverbs, apstāklenis; prepozīcija (rakstībā ar īso „i”), prievārds; konjunkcija, saiklis (LVPK 1941).

Gadu vēlāk, t. i., 1942. gadā, minētās sēdes dalībnieks E. Blese (1942, 474–476), norādot, ka visas vārdšķiras nosaukuma ziņā sadalās divās grupās, apšaubījis apzīmējuma *norisenis* nepieciešamību: „[...] vienas daļas nosaukumos ir elements *vārds* (lietvārds, vietniekvārds), otrā atvasinājumi ar *-enis*. Pēdējā grupa izrāda tendenci izplesties: agrāk bija tikai skaitlenis, tagad jau ir kādenis, *norisenis*, apstāklenis, un varbūt nākotnē to būs vēl vairāk (lietenis un vietniecenis, piem., nebūt nav tik grūti darināmi). [...] man arī šķiet, ka lieks mums ir jaunais *noriseņa* nosaukums. Ja varētu ko iebilst pret nosaukumu *darbības vārds*, tad varētu ieteikt saukt to par *stāvokļa vārdu*, jo darbība arī ir stāvoklis. [...] Neaizmirsīsim, ka ar jēdzieniem *stāvēt*, *gulēt*, *sēdēt* ārēji arī nekādas norises nesaistās un tādēļ *noriseņa* nosaukums arī ne katru reizi var likties gluži vietā.”

Pašlaik varam konstatēt, ka līdzīgi vairākiem citiem iepriekš minētajiem jēdziena ‘verbs’ apzīmējumiem plašā lietojumā nav iesakņojies ne J. Endzelīna ieteiktais *norisenis* (par to sk. arī Grabis 1951), ne arī E. Bleses minētais *stāvokļa vārds*.

## Secinājumi

Jēdziena ‘verbs’ apzīmēšanai laika gaitā latviešu valodā izmantoti dažādi apzīmējumi: *laika/-u vārds* (arī koprakstījumā), *darīšanas vārds* (arī koprakstījumā), *verbs*, *saceklis*, *izteiksmes vārds*, *runas vārds*, *darbības vārds*, *norisenis* un *stāvokļa vārds*.

Jēdziena ‘verbs’ apzīmējumu plašais variatīvums, ko, visticamāk, sekmējusi jēdzienā ietverta pazīmju daudzveidība, sākotnēji vērojams arī citās valodās, piem., vācu *Sagwort*, *Sprechwort*, *Werkwort*, *Tätigkeitswort*, *Aussagewort* u. c. (sk. Pfeifer 1989, 2014; Bussman 2002, 731) un lietuviešu *laikžodis*, *veikrodis*, *darbžodis*, *veikalinis*, *veiksmāžodis* u. c. (sk. Balašaitis 2010, 5).

<sup>3</sup> Šī raksta autore izcēlums.

Valodniecības terminu, tostarp jēdziena ‘verbs’ apzīmējumu, dažādība latviešu valodā zināmā mērā mazinājās, sākot ar 20. gadsimta sākumu – pēc tam, kad skolotājs P. Abuls 1901. gadā nolasīja referātu par latviešu valodas mācībgrāmatās lietotajiem terminiem un 1902. gadā terminu varianti tika apspriesti RLB ZK sēdēs (pēc 20. gadsimta sākumā īstenotās unifikācijas 40. un 50. gados vēl tika aktualizēts apzīmējums *norisenis*, kas vispārējā lietojumā tomēr neieviesās).

Terminu pāris *darbības vārds* un *verbs*, kas attiecīgā jēdziena apzīmēšanai tiek lietots mūsdienās, apliecina 19. gadsimta valodu mācībgrāmatās iedibināto tradīciju paralēli lietot gan latviskas cilmes, gan aizgūto terminu (aizgūtajam terminam *verbs* konstatēta senāka lietojuma vēsture latviešu valodniecībā nekā latviskajam vārdkopterminam *darbības vārds*).

## Avoti

1. Abuls, Pēteris. 1902. *Latviešu valodas mācība pilsētu un lauku skolām*. Rīga: Šenfelda drukātava.
2. Alunāns, Indriķis. 1871. *Krievu valodas mācība*. I daļa. Rīga: J. F. Stefenhāgens un dēls.
3. Laimiņš, Antons. 1909. *Latviešu valodas mācība*. 11. izd. Rīga: Latvijas drukātava.
4. LVPK. 1941. *Latviešu valodas pareizrakstības komisijas 1941. gada 15. oktobra sēdes protokols*.
5. Mekons, Fridrihs. 1874. *Latviskas valodas katķisme*. Jelgava: J. F. Stefenhāgens un dēls.
6. Mīlenbahs, Kārlis. 1896. Manas „Latviešu valodas mācības” cienītiem pārsprīdēju kungiem. *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 73, 2.
7. Mīlenbahs, Kārlis. 1898. *Teikums*. Rīga: Pūcišu Ģederts.
8. Mīlenbahs, Kārlis. 1901. Par svešvārdiem. *Rakstu krājums*. 13. krāj. Rīga: Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisija, 23–46.
9. Neikens, Juris. 1850. *Vācu valodas mācība priekš latviešiem*. I daļa. Rīga: V. F. Hekers.
10. Neikens, Juris. 1861. *Vācu valodas mācība priekš latviešiem*. I daļa. 3. izd. Rīga: V. F. Hekers.
11. Plačs, Oto. 1889. *Vadons latviešu valodas mācībā pagastu skolām*. 2. izd. Rīga: E. Plate.
12. Skuja, Jānis. 1889. *Vadons latviešu valodas mācībā pagastu skolām trijos koncentriskos riņķos*. Rīga: M. Jakobsona drukātava.
13. Stender, Alexander Johann. 1820. *Deutsche Sprachlehre und Wörterbuch*. Jelgava (Mītau).
14. Stērste, Andrejs. 1879. *Latviešu valodas mācība, sistemātisks kurss*. I daļa: *Etimoloģija*. Rīga un Tērbata: Šnakenburga spiest.
15. Stērste, Andrejs. 1882. *Vadonis latviešu valodas mācībā tautas skolām*. Rīga un Tērbata: Šnakenburga spiest.
16. Šacs, Pauls Emīls. 1844. *Pirmā lasīšanas grāmata*. Rīga: Latviešu draugu biedrība.
17. Tauriņš, Ģederts. 1877. *Latviešu valodas gramatika priekš skolām un pašmācības*. Jelgava: J. F. Stefenhāgens un dēls.

## Literatūra

1. Aristotelis. 2008. *Poētika*. Tulk. A. Ģiezens. Rīga: Jāņa Rozes apg.
2. Austrums. 1902. Zinību komisijas decembra sapulcē [...]. *Austrums*, Nr. 2, 184–185.
3. Balašaitis, Antanas. 2010. Iš lietuviškų kalbotyros terminų istorijos. *Gimtoji kalba*, Nr. 5, 3–12.
4. Blese, Ernests. 1942. V. Bērziņas Latviešu valodas gramatika. *Latvju Mēnešraksts*, Nr. 5, 474–478.
5. Bussmann, Hadumod. 2002. *Lexikon der Sprachwissenschaft*. 3. Aufl. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
6. Endzelīns, Jānis. 1951. Daži atzinumi par mūsu gramatikas terminiem. *Skolotāju Avīze*, Nr. 15 (170), 5.
7. Ernout, Alfred; Meillet, Antoine. 2001. *Dictionnaire étymologique de la langue latine*. 4<sup>e</sup> éd. Paris: Klincksieck.
8. Glück, Helmut. 2005. *Metzler Lexikon Sprache*. 3. Aufl. Stuttgart, Weimar: Verlag J. B. Metzler.
9. Grabis, Rūdolfis. 1951. Dažas piezīmes par gramatikas terminoloģijas attīstību un veidošanu. *Skolotāju Avīze*, Nr. 10, 4.
10. Kļaviņa, Sarma. 2008. Kaspars Biezbārdis – pirmais, kas raksta par valodu zinātniski un latviski. *Latviešu valodas pētnieki. No kļaušu laikiem līdz savai valstij*. Rīga: RaKa, 53–63.
11. Paegle, Dzintra. 1999. *Latviešu valodas mācībgrāmatu paaudzes. Pirmā paaudze*. Rīga: Zvaigzne ABC.
12. Peile, Eižēnija. 1967. Materiāli latviešu gramatikas terminoloģijas vēsturei 19. gadsimta pēdējā ceturksnī. *Zinātniskie raksti*, 60. sēj., 9A laid. *Latviešu valodas apcerējumi*. Rīga: Zvaigzne, 277–314.
13. Pfeifer, Wolfgang (ed.). 1989. *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen, Q–Z*. Berlin: Akademie-Verlag Berlin.
14. Ramāns, Viktors. 1927. Latviešu valodas mācības grāmatu (gramatiku) pārskats. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr. 7, 48–67.
15. Vanags, Pēteris. 2013. Latviešu rakstu valodas izveide un attīstība 16.–18. gadsimtā. *Latviešu valoda*. Veisbergs, Andrejs (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 201–240.

## Summary

Until the 1860s, the main researchers of the Latvian language were Baltic German clergymen, whose works on Latvian grammar were written in Latin and German. Thus, the linguistic terminology used in these sources was also in Latin and German.

Latvian linguistic terminology as a system began developing in the 2<sup>nd</sup> half of the 19<sup>th</sup> century with textbooks of German, Russian and Latvian, which included a systemic description of language units in the Latvian language.

Originally, many linguistic concepts used to have various denotations, and this diversity existed for several decades. The concept ‘verb’ has had the following Latvian equivalents in the course of time: *laikavārds*, *darīšanas vārds*, *verbs*, *saceklis*, *izteiksmes vārds*, *runas vārds*, *darbības vārds*, *norisenis* and *stāvokļa vārds*.

The diversity of linguistic terms in Latvian diminished to a certain extent since early 20<sup>th</sup> century – after the report by teacher Pēteris Abuls in 1901 about the usage of

terminology in Latvian language textbooks, and the discussion of these terms in a 1902 meeting of the Science committee (*Zinību komisija*) of the Riga Latvian Society (*Rīgas Latviešu biedrība*). The unification of Latvian linguistic terms rooted out such equivalents of ‘verb’ as *laikavārds*, *darīšanas vārds*, *saceklis*, *izteiksmes vārds*, while the term *darbības vārds* was chosen to denote this concept. Later, during 1940s and 1950s, a term *norisenis* was also suggested to denote the verb, but it did not become widely used.

The pair of terms *darbības vārds* and *verbs*, which are both currently used to denote this concept in Latvian, continue the tradition set in the 19<sup>th</sup> century Latvian textbooks – the parallel use of both native and borrowed terms.

# On some empty categories in Icelandic and Latvian (*PRO* and *pro*)

## *Par dažiem formāli nerealizētiem komponentiem islandiešu un latviešu valodā (PRO un pro)*

Dens Dimiņš

University of Iceland

Faculty of Icelandic and Comparative Cultural Studies,

Sæmundargötu 2, 101 Reykjavik, Iceland

E-mail: [ddeens@gmail.com](mailto:ddeens@gmail.com)

Empty categories are abstract elements in the deep sentence structure. This paper deals with the pronominal null subjects – big *PRO* and small *pro*. The article provides definitions and refers to further theoretical discussion of these empty categories from a generative perspective. Null subjects are relevant to the principle of the economy of language resources, Universal Grammar, and are certainly present in all languages. Two Indo-European languages are selected for comparison, a Germanic language (Icelandic) and a Baltic language (Latvian). There are similar patterns in *PRO* and small *pro* constructions in Icelandic and Latvian, which suggests some surface-level structural similarity between the two languages. However, despite the overlaps, there are also significant differences, especially with regard to case government with infinitivals, the use of the dummy subject and the explicit (overt) pronoun use in the imperative. The main part of this paper discusses the types and the classification of the constructions featuring big *PRO* and small *pro* in both languages. Among the infinitive constructions with *PRO* are (1) the referential or controlled, (2) uncontrolled or arbitrary, and (3) expletive construction. There are eight little *pro* constructions with the verb in finite form: (1) the impersonal construction, (2) the impersonal-passive construction, (3) the extraposition construction, (4) the imperative/optative, (5) the elliptical construction, (6) elliptical answers/remarks, (7) stage directions and (8) exclamations. Further, there are three less marginal constructions, namely, (1) the impersonal present participle construction, (2) the impersonal modal construction and (3) the ergative construction.

**Keywords:** *PRO*, *pro*, null forms, empty categories, Icelandic, Latvian, generative grammar, deep structure, surface structure.

### 1. Introduction – framework – definitions

1. The paper examines Icelandic and Latvian with regard to the use of implicit (covert) subject pronouns, namely, *PRO* and *pro*, in both languages. The outlined directions by no means reveal a complete picture, as the topic is rather extensive. In Icelandic syntax, there is also a discussion about pronominal, co-referential “null object” (Thráinsson 2007, 479) in coordination structures of the type *I love you<sub>i</sub> and admire e<sub>i</sub>*, (*e* stands for “empty”, for other abbreviations see the corresponding list at the end of the paper). This paper, however, is limited only to the null subjects.

An Icelandic example is normally given first, and followed by a Latvian one. The default unmarked verb tense is the present for both languages. If nothing is marked with a verb, it is in the infinitive. The default third person verb number in Latvian is the singular or plural (unmarked). The default number of the nominals is the singular, the default case is the nominative (unmarked). Gender is only marked sporadically, insofar as it is relevant to show agreement. Indeclinable parts of speech are mostly unmarked. All translations of the Latvian examples are done by the author.

2. The following **definitions** are given:

2.1. **PRO** (abbreviation for “pronominal”) or *big PRO* is an “unpronounced subject of infinitivals” (Poole 2011, 96) or “nonlexical infinitival subject” (Sigurðsson 1992, 179) or “can appear in the specifier of non finite TP” (Carnie 2013, 439). In the standard Government and Binding (GB) theory, e. g., by Chomsky 1982 and Rizzi 1986, *PRO* is ungoverned (has no case) and can be both anaphoric (controlled) or pronominal (free or arbitrary). However, there is also a view that only controlled *PRO* exist, see the discussion under item 6 of this Introduction.

#### 2.1.1. Anaphoric *PRO*

- (1) *Við báðum Jón<sub>i</sub> að PRO<sub>i</sub> búa til nýjar setningar.*  
 we ask.PRET.PL.1 Jón.ACC to make new.ACC.PL sentence.ACC.PL  
 ‘We asked Jón to formulate new sentences.’
- (2) *Mēs lūdzām Jāni(m)<sub>i</sub> PRO<sub>i</sub> izveidot jaunus teikumus.*  
 we ask.PRET.PL.1 Jānis.DAT/ACC make new sentence.ACC.PL  
 ‘We asked Jānis to formulate new sentences.’

#### 2.1.2. Pronominal *PRO*

- (3) *Dað er erfitt að PRO búa til nýjar setningar.*  
 it is difficult to make new sentence.ACC.PL  
 ‘It is difficult to formulate new sentences.’
- (4) *Ir grūti PRO veidot jaunus teikumus.*  
 is difficult make new sentence.ACC.PL  
 ‘It is difficult to formulate new sentences.’

2.2. There is also a null (zero) pronominal element, which is usually referred to as “**little pro**” (Poole 2011, 234) or “**baby pro**” (Carnie 2013, 450). This element can be found in a subject position of a finite clause and has case. An example with *pro*, where it has the nominative case (optative constructions):

- (5) *pro Förum.*  
 go.PL.1  
 ‘Let’s go.’

(6) pro *Braucam.*

go.PL.1

‘Let’s go.’

2.3. The theory of **control** is concerned with the choice of antecedents of *PRO* (Chomsky 1982, 7). If no antecedent is available, the control is considered arbitrary (Růžička 1999, 13).

2.4. **Binding** is a syntactic relation, where A binds B if and only if A c-commands B, and A and B are coindexed. A is the binder, B is the bindee (Carnie 2013, 157).

2.5. **Government** is a syntactic relation, where Node A governs node B, if A c-commands B, and there is no node G such that G is c-commanded by A, and G asymmetrically commands B (Carnie 2013, 130).

2.6. The **Empty Category Principle** is an extension of the notion of government. Government, or the absence of government, is involved in the distribution of null pronouns (Cowper 1992, 15, 102). This involves, on the one hand, a relation between the lexical head and its complements, and, on the other, the inflection element and its subject, also involving features such as person, gender and number (agreement) and tense (plus or minus).

3. In a broader perspective, *PRO* and *pro* are instances of implicit subject anaphors or pronouns in the deep structure (D-structure). These are said to have left *traces* in the surface structure (S-structure) (Poole 2011, 152). The D-structure of a sentence is therefore fully recoverable from the S-structure. This allows a semantic interpretation or logical form recovery, as Chomsky calls it (Chomsky 1988, 17), to be done purely on the basis of S-structure. The empty categories are not a part of morphemic inventory in syntax, because their meaning is inferred at a later stage (it is implicit), but are well part of the syntactic one.

4. In Icelandic syntactic literature, it has been argued that *PRO* is essentially the same phenomenon as *pro* (Sigurðsson 1992, 179). According to Sigurðsson (1990, 37), the *PRO/pro* distinction does not work in Icelandic, because there is evidence that *PRO* is both case-marked and governed. This argument is taken up by Carnie (2013, 452–453). He admits that with regard to verbs assigning quirky cases one can hypothesize that floated quantifiers must agree with the noun they modify in terms of case:

(7) *Strákarnir vonast til að PRO leiðast ekki öllum í skóla.*

boy.PL.DEF hope.PL.3 for to bore.INF.REFL not all.DAT.PL. in school.DAT

‘The boys hoped not to be bored all of them at school.’

It is apparent that the same problem arises in Latvian:

(8) *Zēniem bija svarīgi PRO būt saprastiem.*

boy.DAT.PL was important be understood.PTCP.PASS.DAT.PL

‘For the boys, it was important to be understood.’



This poses a problem to the Chomskian claim that *PRO* never gets the case but is of little relevance for the purposes of this article, so the distinction and use of *PRO* for subjects in non-finite clauses and *pro* in finite clauses will be maintained.

5. Later (in the early 1990s and thereafter), the GB theory was further developed in the Minimalist Program by Chomsky himself (Chomsky 1995) and others, as well as in the framework of Distributed Morphology (Halle & Marantz 1993). Some proposals envisaged to eliminate *pro* as an independent theoretical construct in the null subject parameter and to revise and parametrize the extended projection principle (Camacho 2013, 6, and the sources quoted there). This paper cannot provide a detailed elaboration on this topic.
6. In Latvian syntactic literature, there is a discussion about *nullforma* (null form) as *formālas izpausmes trūkums pretstatā formāli izteiktiem paradigmas elementiem* ('absence of formal expression as opposed to formally expressed paradigmatic elements') (Skujiņa 2007, 265). In the Latvian translation (2012) of the Lithuanian syntax manual *Bendrosios sintaksės pagrindai* ('Foundations of General Syntax') by Holvoet (2009), the following terms are used: (1) for *PRO*, *virsteikuma argumenta kontrolētais nulles subjekts* 'the controlled null subject of the main clause'; (2) for little *pro*, *nulles subjekts, atbilst anaforiskam personai vietniekvārdam* 'a null subject corresponding to an anaphoric personal pronoun' (Holvūts 2012, 141). This terminology is consistent with the general idea of the generativist thought that "all *PRO* are controlled if apparently uncontrolled *PRO* actually has a hidden controller [...]" (Chomsky/Lasnik 1993, 20), or, "so-called *PRO*<sub>arb</sub> is really a subcase of controlled *PRO*" (Kayne 1991). There have also been earlier publications on infinitive constructions in Latvian, for instance, by Kārklīšs (1976) and Freimane (1985).

## 2. Infinitive constructions with pronominal null forms

In Icelandic, there are three types of infinitive constructions with pronominal null forms – referential or controlled, uncontrolled or arbitrary and expletive (Sigurðsson 1990, 35–82).

1. First, the **referential constructions** (also called anaphoric). These are sentences of the type "X<sub>i</sub> expects PRO<sub>i</sub> to win":
- (9) *Við sögðum honum að PRO vera ekki svona ergilegur/ergilegum*  
 we tell.PRET.PL.1 he.DAT to be not so annoyed.ADJ.NOM/DAT  
 'We told him not to be so annoyed.'

Sigurðsson points out that acceptability of non-nominative agreement can sometimes depend on lexical items (Sigurðsson 1990, 46, footnote 14). While in the previous example both cases (both the nominative and dative) are considered acceptable, only the nominative is viewed as grammatical in (10):

- (10) *Við sögðum honum að PRO vera ekki svona latur.*  
 we tell.PRET.PL.1 he.DAT to be not so lazy.NOM.M  
 'We told him not to be so lazy.'

The case marking on the adjective, when it is used in an infinitive construction, depends on the structure of the phrase and the government (*Rektion*) of the verb (preceding or, in some instances, following *PRO*), as we can see from the following examples:

- (11) *Strákarnir vonast til að PRO verða aðstoðaðir.*  
 boy.PL.M.DEF hope.PL.3 for to become assisted.PRET.PTCP.PL.M  
 ‘The boys hoped that somebody would help them.’

Here *PRO* is quite clearly co-referential with the subject and would be assigned the nominative plural, as is the case with the agreeing participle. Compare a passive variant of the same phrase:

- (12) *Strákarnir vonast til að PRO verða hjálpað.*  
 boy.PL.M.DEF hope.PL.3 for to become helped.SUP  
 ‘The boys hoped that somebody would help them.’

The form *hjálpað* after the auxiliary verb is indeclinable and is viewed as supine (*sagnbót*), i. e. a nominal form, which is identical with the neuter past participle nominative and accusative form (Thráinsson 2007, 11). In Icelandic, supine is used in the passive, when a transitive verb in the corresponding active construction takes a non-accusative object (often dative, in rare cases, genitive). In (12), the verb *hjálpa* takes the dative. Therefore, in the passive, dative is conserved and a non-agreeing participle form is used (*hjálpað*). This leads to hypothesize that *PRO* in (12) receives the dative case. Another example with the dative in the passive:

- (13) active: *Hann stelur hestinum.*  
 he steal.SG.3 horse.DAT.M.DEF  
 ‘He steals the horse.’
- passive: *Hestinum var stolið.*  
 horse DAT.M.DEF was stolen.SUP  
 ‘Somebody stole the horse.’

This dative in the passive voice can be explained by a certain functional applicative formation which moves the head of a subject or adjunct to another head position and incorporates the dative (or genitive), according to Baker’s 1988 Theory of Incorporation (Baltin & Collins 2001, 115–118). However, if there is an accusative object, it is transformed into a nominative object and an agreeing participle is used, just like in many other languages, cf. Latin, *Puer librum<sub>ACC</sub> legit* ‘a boy reads a book’ vs. *Liber<sub>NOM</sub> lectus est* ‘a book is read’:

- (14) active: *Þeir seldu bókina.*  
 they.M sell.PRET.PL.3 book.ACC.F.DEF  
 ‘They sold the book.’
- passive: *Bókin var seld.*  
 book.NOM.F.DEF was sold.PAST.PTCP.NOM.F  
 ‘The book was sold.’

As to (11)–(12), in standard present day Latvian such infinitivals would normally not be possible and a subordinate clause would be inserted. This is

because *vonast til* ‘expect, hope’ in Icelandic allows for an infinitival complement (IP), while the Latvian verb *cerēt* ‘to hope’ takes a CP and the pronoun is explicit:

- (15) *Zēni cer, ka viņiem kāds palīdzēs.*  
 boy.PL hope.3 that they.DAT.PL someone help.FUT.3  
 ‘The boys hope that somebody will help them.’

However, on a second thought, in special cases, for instance, in a religious context imbued with archaic Biblical syntax, an infinitival complement to the verb *cerēt* in Latvian is conceivable:

- (16) *Zēni cer PRO tapt atpestīti.*  
 boy.PL.M hope.3 become saved.PTCP.PASS.PL.M  
 ‘The boys hope to be saved.’

2. Second, there is **the uncontrolled** or **arbitrary PRO**. In Icelandic, the null elements mostly occur in a non-initial position but in Latvian they also occur in an initial position:

- (17) *Paļ er hollt PRO aļ synda.*  
 it is healthy to swim  
 ‘It is healthy to swim.’

- (18) *PRO Peldēt ir veselīgi.*  
 swim is healthy  
 ‘It is healthy to swim.’

An example with *PRO* in a non-initial position:

- (19) *Smagajiem tur PRO ne-izbraukt.*  
 trucks.DAT/INSTR.PL there not-get\_through.NEG-INF  
 ‘The trucks would not get through.’

This example is particularly interesting because of case ambiguity (syncretism dative/instrumental) and polarity issues. The absence of the negation particle renders the sentence ungrammatical (*\*Smagajiem tur izbraukt*) and the same happens if the adverb is negated (*\*Smagajiem ne tur izbraukt*). Baylin analyses a similar Russian example (*Gruzoviku ne proehat* ‘a truck would not pass’, Baylin 2012, 112) and concedes that examples like this one “are in fact bi-clausal, with an unexpressed *PRO* subject of the verb ‘to go through,’ while *truck* is an argument of an unexpressed higher modal.” In my view, for Latvian this reading of the agentive scope appears particularly convincing if we assign the instrumental case to the noun *smagajiem*. The meaning is then likely to be *Ar smagajiem tur [šoferiem] neizbraukt*, ‘with trucks [drivers] are unlikely to pass through’. The Theta role relations in this example are complex. The bi-clausality is another term for *secondary predication*, see below examples (31)–(32).

If we substitute *PRO* in (18) with an explicit subject in Latvian, it would receive the dative case:

- (20) *Cilvēkam/Ikvienam peldēt ir veselīgi.*  
 man/anyone.DAT swim is healthy  
 ‘It is healthy for everyone to swim.’

In infinitival impersonal phrases the adjectives linked by means of the copula receive the nominative case in Icelandic but the dative in Latvian. The masculine form is used by default in both languages. The feminine form is used only with an explicit feminine referent and, as far as Latvian is concerned, it is not even always done so.

- (21) *Það er gott/mikilvægt að PRO vera duglegur/dugleg.*  
 it is good/important to be diligent.M/F  
 ‘It is good/important to be diligent.’

In Icelandic *PRO* can be rendered explicit by inserting *maður* (as in German *man*, French *on*):

- (22) *Það er gott/mikilvægt að maður sé duglegur.*  
 it is good/important that man.M be.SBJV.SG.3 diligent.M  
 ‘It is good/important that one should be diligent.’

Here, the adjective in the neuter in Icelandic is used adverbially.

- (23) *Ir labi/svarīgi PRO būt enerģiskam/enerģiskai.*  
 is good/important be energetic.M/F.SG  
 ‘It is good/important to be energetic.’

From an interview with psychotherapist Aina Poiša (a woman):

- (24) Q: *Jūsu recepte, kā PRO kļūt laimīgam?*  
 your recipe how become happy.M  
 ‘Your recipe of how to become happy?’

A: *Man liekas, ka svarīgāk ir pieņemt un saprast to,*  
 I.DAT seem that important.COMP is accept and undertand it.ACC

*ka PRO kļūt laimīgam – tas ir process, jo visu mūžu*  
 that become happy.DAT.M it is process because all life.ACC

*pro ir jāmācās gan mīlēt, gan būt laimīgam.*  
 is learn.DEB.3 both love and be happy.DAT.M

‘It seems to me that it is more important to accept and grasp the fact that becoming happy is a process because all life long one has to learn both to love and to be happy.’

### 3. Third, the **expletive pronominal construction**:

- (25) *Mēr virōist PRO vera leiðinlegt herna.*  
 I.DAT seem.REFL.SG.3 be boring.ADJ.N here  
 ‘It seems to me that it is boring here.’

Such a construction with the infinitive is not possible in Latvian. Instead, it is frequent in Latin and a number of Romance languages (*accusativus cum infinitivo*). In Latvian, a similar or analogous construction is possible with the indeclinable present participle *-am/-ām-*. The 1948 Bible edition (a modified Ernst Glück

translation from 1689) (1. Mozus 1:4, Bihbele 1948, 5) contains the following statement:

- (26) *Un Dievs redzēja gaismu PRO labu esam.*  
 and god see.PRET.3 light.ACC good.ACC.F being.PTCP.INDECL  
 ‘And God saw light that it was good.’ (Genesis 1:4, The Holy Bible 1834, 5)

Compare the 1966 Bible edition (a more recent translation):

- (27) *Un Dievs redzēja gaismu, ka tā ir laba.*  
 and god see.PRET.3 light.ACC.F that it.F is good.F

A gerund construction similar to the one in (26) is also widely used in Slavic languages, for instance, Russian (Bailyn 2012, 114):

- (28) *Ivan nashel Sashu PRO chitaya gazetu.*  
 Ivan find.PAST.PTCP.SG.M Saša.ACC.M/F reading.GER newspaper.ACC.F  
 ‘Ivan found Sasha reading a newspaper.’

The Russian gerund and the Latvian indeclinable participle function in the same way.

Another pair of examples of the expletive pronominal construction:

- (29) *Hann virðist PRO vera hræddur.*  
 he seem.SG.3 be scared.ADJ.M  
 ‘He seems to be scared.’
- (30) *Viņš šķiet PRO (esam) izbijies.*  
 he seem.3 (be.PTCP.INDECL) scared.PAST.PTCP.REFL.SG.M  
 ‘He seems to be scared.’

In this last type of structure, the participle is frequently omitted in both languages, and the phrase thus turned into some kind of secondary predication, where one element of a given phrase is connected with two other elements of the same phrase and expresses a feature of a living being, object or phenomenon over the time (Ceplītis et al. 1989, 50):

- (31) *Viņš izslējās PRO taisns.*  
 he rise.PRET.3 straight.M  
 ‘He straightened up.’

This phrase means that someone gets up and at the same time also straightens up his posture. The secondary predication can also be seen as a small clause adjunct (Bailyn 2012, 184 et seq., for instance, *My nashli ego p’yanym/p’yanogo* ‘we found him drunk’). A similar Latvian example:

- (32) *Es atceros viņu PRO jaunu.*  
 I remember.REFL.SG.1 he/she.ACC.M/F young.ACC.M/F  
 ‘I remember him/her as a young person.’

This sentence denotes remembrance of the subject in the first person of somebody else (*viņu* ‘him/her’, ambiguous) and concomitantly qualifies the person

remembered as young. This Latvian construction (with or without the participle *esam* in it, see (30)) is very close to the Latin *accusativus cum infinitivo*:

- (33) *Video eum/eam juvenem PRO esse*  
 see.PRES.SG.1 he/she.ACC.M/F young.ADJ.ACC.M/F be  
 ‘I see him/her to be young.’

### 3. Pronominal Constructions with the Verb in Finite Form

Sigurðsson (1992, 161–162) singles out three main types of pronominal constructions with the verb in finite form that feature little *pro*. These are the impersonal (often weather) constructions, impersonal passive constructions and the extraposition construction. Thráinsson (2007, 476–482) adds five more: imperative/optative constructions, elliptical constructions, including ones pertaining to postcard, diary and SMS style, elliptical answers or remarks, stage directions and exclamations.

1. First, empty pronominal in Icelandic typically occur with the **impersonal – often weather – constructions**:

- (34) *Í gær rigndi pro mikið.*  
 yesterday rain.PRET.SG.3 much.ADJ.N  
 ‘It rained a lot yesterday.’

These constructions are, however, not restricted to weather verbs only:

- (35) *Oft pro er leiðinlegt á kvöldin.*  
 often is boring in evening.ACC.PL.DEF  
 ‘Often the evenings get boring.’

Same constructions occur in Latvian:

- (36) *Vakar daudz pro lija.*  
 yesterday much rain.PRET.3  
 ‘It rained a lot yesterday.’
- (37) *Vakaros bieži pro ir garlaicīgi.*  
 evening.LOC.PL often is boring  
 ‘Often the evenings get boring.’

2. Little *pro* can be found in the **impersonal passive constructions**:

- (38) *Stundum var pro hlegið að ráðherranum.*  
 sometimes was laugh.SUP at minister.DAT.DEF.M  
 ‘Sometimes the minister was laughed at.’
- (39) *Um þetta mál er pro aldrei talað.*  
 about this matter.ACC is never spoken.SUP  
 ‘This matter is never discussed.’

Same constructions in Latvian in the passive voice:

- (40) *Bieži vien pro tika smiets par ministru.*  
 often become.PRET.3 laugh.PTCP.PASS about minister.ACC.M  
 ‘The minister was often poked fun at.’

- (41) *Par šo lietu nekad pro netiek runāts.*  
 about this.ACC matter.ACC.F never become.3 spoken.PAST.PTCP  
 ‘This matter is never discussed.’

Sigurðsson (1992, 162) notes that such constructions are extremely common in Icelandic and compares their frequency to the German construction with an active pronominal element *man*. In Latvian they are also common but relatively recent (Kļāuka 1961, 173) and therefore still somehow not entirely natural.

In Latvian, it is possible to express generalized (*vispārināts*) action by using the third person verb form with the subject null form, where the lexical meaning of the predicate and the context unequivocally show that the agent can only be a human being. Functionally and semantically this usage is parallel to that of the passive voice (Nītiņa & Grigorjevs 2015, 526, 1161):

- (42) *Es piezvanīšu, lai jums pro izsniedz*  
 I call.FUT.SG.1 so you.DAT.PL give.3  
*Marijas Sjuartes kāzu tērpu.*  
 Mary.GEN.F Stewart.GEN.F wedding.GEN.PL dress.ACC.M  
 ‘I will call so that you are given Mary Stewart wedding dress.’

### 3. Third, there is the **extraposition construction**:

- (43) *Ekki er pro alltaf gaman*  
 not is always pleasant.ADJ.INDECL.

(*að læra mál*).

(to learn language/languages.ACC.SG/PL.N)

‘It is not always pleasant (to learn a language/languages).’

Extraposition consists in omission or elimination of heavy constituents or constituents that can be inferred from the context (here – the bracketed part).

*Idem* in Latvian:

- (44) *Ne vienmēr pro ir patīkami (mācīties svešvalodas).*  
 not always is pleasant (learn.REFL foreign.language.ACC.PL)  
 ‘It is not always pleasant (to learn foreign languages).’

### 4. There is little *pro* in **imperative/optative constructions**.

#### 4.1. **Imperative** constructions.

- (45) *Farið pro þangað!*  
 go.IMPER.PL.2 there  
 ‘Go there!’

An expletive form *Farið þið þangað* is also possible and used more often (especially in the contracted form *Fariði þangað*). The non-expletive forms are limited to a formal or solemn style.

- (46) *pro Brauciet uz turieni!*  
 go.IMPER.PL.2 to there  
 ‘Go there!’

In Latvian, non-expletive construction is used much more often than the expletive one, which denotes emphatic use. An Internet search rendered only non-standard offensive language use with that construction (<http://forestmangonewild.blogspot.com>):

- (47) *Ejiet tak visi jūs uz \*\*\**  
 go.IMPER.PL.2 PART all.PL you.PL.2 to  
 ‘Why don’t you all go to...’

4.2. **Optative** constructions: see examples (5) and (6) above.

5. **Elliptical** constructions.

- (48) *Við vorum svangir og*  
 we were hungry.PL.M and  
 pro *keyptum okkur hamborgara.*  
 buy.PRET.PL.1 us.DAT.PL hamburgerer.ACC.PL.M  
 ‘We were hungry and bought hamburgers.’

- (49) *Mēs bijām noguruši un pro aizgājām uz mājām.*  
 we were tired.PL.M and go.PRET.PL.1 to home.DAT.PL.F  
 ‘We were tired and went home.’

In Icelandic, usually the first person pronoun is omitted. However, in postcard, diary and SMS style, the third person pronoun can also occasionally be omitted, resulting in grammatically ambiguous forms (the first or third person syncretism in the past tense singular):

- (50) pro *Vaknaði snemma.*  
 wake.PRET.SG.1/3 early  
 ‘I/he/she/it woke early.’

In Latvian, the form would be ambiguous only in relation to the number and gender, not the person:

- (51) *Jau ieradās.*  
 already.ADV come.PRET.SG/PL.3  
 ‘He/she/they came already.’

6. There is null subject in **elliptical answers or remarks** in both Icelandic and Latvian. Thráinsson (2007, 478) points out that those are heavily discourse conditioned, i.e. require a conversational context. They mainly occur in the 1<sup>st</sup> person singular or, more seldom, in the 1<sup>st</sup> person plural:

- (52) pro *Þekki hann ekki.*  
 know.SG.1 he.ACC.M not  
 ‘I don’t know him.’
- (53) pro *Ne-pazīstu viņu.*  
 no.NEG-know.SG.1 he/she.ACC.M/F  
 ‘I don’t know him/her.’



7. *pro* is used in **stage directions**:

(54) *pro Fer út til hægri.*  
 go.SG.3 out.ADV to right.ADV  
 ‘He/she exits stage right.’

(55) *pro Aiziet.*  
 away\_go.3  
 ‘He/she/they exit.’

8. Finally, *pro* can be found in **exclamations** that can be ambiguous morphologically, but pragmatically are always unambiguous:

(56) *pro Situr bara og drekkur bjór!*  
 sit.SG.2/3 just.ADV and drink.SG.2/3 beer.ACC.M  
 ‘You are/He/She is just sitting here and drinking beer!’

(57) *pro Sēž te un dzer alu!*  
 sit.3 here.ADV and drink.3 beer.ACC.M  
 ‘She/He is/They are sitting here and drinking beer!’

#### 4. Marginal Null-Subject Constructions

Sigurðsson (1992, 162–163; 199–201) also singles out three more types of less well known null-subject constructions. This is a miscellaneous category where less studied constructions are jumbled together. He mentions the impersonal present participle construction, the impersonal modal construction and the ergative construction.

1. There is **the impersonal present participle construction**:

(58) *Ekki er PRO hlæjandi að þessu.*  
 not is laugh.PTCP.PRES at this.DAT.N  
 ‘One should not laugh at this.’

Such necessitive construction does not exist in Latvian. However, a construction that does exist and is semantically close to the above Icelandic structure features the verbal substantive with the suffix *-šan-* that roughly corresponds to the Latin *gerundivum*:

(59) *Par šo pro nav ne-kādas smiešanās!*  
 about this not-be.3 no-some.GEN.SG.F. laughing.GEN.F  
 ‘There is no laughing about this.’

(60) *pro Carthago nobis delenda est*  
 Carthage.SG.F us.DAT.PL destroyable GER.SG.F is  
 ‘Carthage must be destroyed by us.’

2. There is **the impersonal modal construction**:

(61) *Āarf pro að kaupa mjólk?*  
 need.PRET.SG.3 to buy milk.ACC.F  
 ‘Should I (we, etc.) buy some milk?’

The past tense is here used in present meaning in the Icelandic (the so called preterite-present verbs). A parallel construction in Latvian:

- (62) *pro Vajag nopirkt pienu?*  
 need.3 buy milk.ACC.M  
 ‘Should I (we, etc.) buy some milk?’

In Icelandic affirmative sentences, such constructions can have a dummy subject or non-referential expletive (pleonastic, semantically empty) *það*. In Icelandic, this overt expletive is restricted to clause-initial position – compare examples in (34) and (61):

- (63) *Það rigndi mikið í gær.*  
 it rain.PRET.SG.3 much yesterday  
 ‘It rained a lot yesterday.’
- (64) *Það þarf að kaupa mjólk.*  
 it need.PRET.SG.3 to buy milk.ACC.F  
 ‘I (we, etc.) should buy some milk.’

In standard Latvian, such sentences are impossible, because the Extended Projection Principle, as formulated by Chomsky, “all clauses must have a subject” (quoted from Poole 2011, 93–94), does not require an explicit subject in impersonal constructions. Insertion of such an expletive subject automatically renders the sentences ungrammatical:

- (65) \**Vakar tas daudz lija.*
- (66) \**Tas vajag nopirkt pienu.*

### 3. Finally, the **ergative construction**.

- (67) *Mér pro líður vel.*  
 I.DAT feel.PRES.SG.3 well.ADV  
 ‘I feel well.’
- (68) *Man pro nāk vēmiens.*  
 I.DAT come.3 vomiting.M  
 ‘I feel like throwing up.’
- (69) *Hana pro langar í köku.*  
 she.ACC long.PRES.SG.3 in cake.ACC.F  
 ‘She longs for a cake.’
- (70) *Tēvi pro velk uz kašķi.*  
 thou.ACC.SG pull.3 to squabble.ACC.M  
 ‘You feel like squabbling.’

Ergative constructions with the genitive are rare in both languages:

- (71) *Gunnars pro getur oft í förunum sögum*  
 Gunnar.GEN mention.SG.3 often in old saga.DAT.PL.  
 ‘Gunnar is often mentioned in old sagas.’

- (72) *Viņas*                    *šeit*    *pro*    *pietrūkst.*  
 she.GEN.SG.F    here                    lack.3  
 ‘She is missed here.’

The ergative case marking and Theta role distribution could be concisely explained, as follows: “The logical, underlying subject in an active transitive clause (most typically, Agent) has a Case marker morphologically different from the logical, underlying subject in an (active) intransitive clause, which has the same Case marker as the logical, underlying object (typically, Patient or Theme) in an active transitive clause.” (Baltin & Collins 2001, 347–348). So, in all these examples the default agent marking (the nominative) is replaced by other cases.

## 5. Conclusion

Both languages – Latvian and Icelandic – predictably share similarities in relation to empty categories (null subject forms), insofar as many languages show similar abstract patterns (in the so-called D-structure) but there is bound to be more variation on the surface level. *PRO* and *pro* are relevant to universal grammar. The main surface level differences appear in the phrase structure (Icelandic is V2 language but Latvian is not, thus the word order in the latter is freer) and the case governance, for instance, in infinitival impersonal phrases with adjectives linked by means of the copula typically take the nominative case in Icelandic but the dative in Latvian. Both Icelandic and Latvian *PRO* pose a problem to the Chomskian claim that *PRO* is always ungoverned (i. e., caseless). There is a striking similarity in the ergative constructions involving little *pro*. There is no expletive pronoun (dummy subject) in Latvian. There is less variation as to the placement of empty pronominals in Icelandic than there is in Latvian. There is no construction *accusativus cum infinitivo* in Latvian but there is an equivalent participial construction or, in some cases, a secondary predication construction with a omitted participle of the type *es atceros viņu jaunu*, ‘I remember him/her as young person’, or a complementizer phrase (CP) is used instead of the infinitival complement (IP). In some instances, *PRO* raises issues involving ambiguity of the agentive scope. In some examples, verb and pronoun form syncretism in *PRO/pro* constructions gives rise to ambiguity in terms of person, number and gender. Formal approaches do not help explain the differences with regard to the possibilities of having overt and non-overt expletive elements in sentence-initial and non-initial position, also, some instances of adjectival case agreement remain perplexing and are likely to be based on semantic rather than formal criteria.

## Acknowledgement

The author of the paper would like to thank Jóhannes Gísli Jónsson from the University of Iceland for clarification on issues related to null subjects, especially for valuable feedback on and discussion of the Icelandic data.

## Abbreviations

ACC	accusative case	N	neuter
ADJ	adjective	NEG	negation, negative
ADV	adverb	NOM	nominative
<sup>arb</sup>	arbitrary	PART	particle
CP	complementizer phrase	PASS	passive
COMP	comparative	PRET	past tense
D-structure	deep structure	PTCP	participle
DAT	dative	PL	plural
DEB	debitive	PRS	present tense
DEF	definite	<i>pro</i>	null subject of finite phrase (small <i>pro</i> )
<i>e</i>	empty	<i>PRO</i>	null subject of non-finite phrase (big <i>PRO</i> )
F	feminine	PRON	pronoun
FUT	future tense	REFL	reflexive
DM	distributed morphology	S-structure	surface structure
DP	determiner phrase	SG	singular
GEN	genitive	SBJV	subjunctive
GER	gerund	SUP	supine
GB	government and binding	TP	tense phrase
IMPER	imperative	/	or
INDECL	indeclinable	1	first person agreement
INF	infinitive	2	second person agreement
INSTR	instrumental	3	third person agreement
IP	infinitival complement		
M	masculine		

## References

1. Bailyn, John Frederick. 2012. *The Syntax of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Baltin, Mark & Collins, Chris. 2001. *The Handbook of Contemporary Syntactic Theory*. Massachusetts and Oxford: Blackwell Publishers.
3. *Bībele. Vecās un Jaunās Derības Svētie Raksti*. 1966. London: The British and Foreign Bible Society.
4. *Bihbele. Wezās un Jaunās Derības Swehtee Raksti*. 1948. Helsinki: Britanijas un Ahrsemju Bihbeles Beedriba.
5. Cairnie, Andrew. 2013. *Syntax. A Generative Introduction*. 3<sup>rd</sup> edition. Chichester: Wiley-Blackwell.
6. Camacho, José A. 2013. *Null Subjects*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Ceplītis Laimdots, Rozenbergs Jānis, Valdmanis, Jānis. 1989. *Latviešu valodas sintakse*. Rīga: Zvaigzne.
8. Chomsky, Noam. 1982. *Some Concepts and Consequences of the Theory of Government and Binding*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

9. Chomsky, Noam. 1988. *Lectures on Government and Binding. Pisa Lectures*. Dordrecht: Foris Publications.
10. Chomsky, Noam & Lasnik, Howard. 1993. Principles and Parameters Theory. Jachobs, Joachim, von Stechov, Arnim e. a. (eds). *Syntax: An International Handbook of Contemporary Research*. Berlin: Walter de Gruyter, 506–569.
11. Chomsky, Noam. 1995. *The Minimalist Program*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
12. Cowper, Elizabeth A. 1992. *A Concise Introduction to Syntactic Theory. The Government–Binding Approach*. London, Chicago: The University of Chicago Press.
13. Freimane, Inta. 1985. *Vienkāršs teikums un tā paplašināšana*. Rīga: LVU.
14. Halle, Morris & Marantz, Alec. 1993. Distributed Morphology and the Pieces of Inflection. *The View from Building 20: Essays in Linguistics in Honor of Sylvain Bromberger*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 111–176.
15. Holvūts, Aksels. 2012. *Vispārējās sintakses pamati*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
16. Kalnača, Andra & Lokmane, Ilze. 2013. Paradigma morfoloģijā un sintaksē. *Valoda: nozīme un forma 3. Teorija un metodoloģija latviešu valodniecībā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 6–18.
17. Kārklīšs, Jūlijs. 1976. *Infinītīva sintaktiskās potences*. Rīga: LVU.
18. Kayne, Richard. S. 1991. Romance Clitics, Verb Movement and PRO. *Linguistic Inquiry* 22, 647–686.
19. Ķīkauka, Pēteris. 1961. Dažas piezīmes par mūsu literāro valodu. *Jaunā Gaita*, 32, 173–176.
20. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). 2015. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts. 2. izdevums.
21. Poole, Geoffrey. 2011. *Syntactic Theory*. New York: Palgrave.
22. Rizzi, Luigi. 1986. Null Objects in Italian and the Theory of *pro*. *Linguistic Inquiry*. 17, 501–557.
23. Rūžička, Rudolf. 1999. *Control in Grammar and Pragmatics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
24. Sigurðsson, Halldór Ármann. 1990. Icelandic Case Marked *PRO* and the Licensing of Lexical A-positions. *Working Papers in Scandinavian Syntax (WPSS)* 45, 35–82. Lund: Centre for Languages and Literature.
25. Sigurðsson, Halldór Ármann. 1992. *Verbal Syntax and Case in Icelandic*. Reykjavik: Institute of Linguistics, University of Iceland.
26. Skujiņa, Valentīna. (red.) 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
27. *The Holy Bible Containing the Old and New Testaments* (King James' Version). 1834. Edinburgh: Printed by Sir D. Hunter Blair and M. T. Bruce.
28. Thráinsson (Þráinsson), Höskuldur. 2007. *The Syntax of Icelandic*. Cambridge: Cambridge University Press.

## Kopsavilkums

Formāli nerealizēti komponenti ir abstrakti dziļās teikuma struktūras elementi. Rakstā iztirzātas pronominālās subjekta nullformas (lielais *PRO* un mazais *pro*) ģeneratīvās gramatikas tvērumā. *PRO* jeb virsteikuma argumenta kontrolētais nulles subjekts ir elements, kas iedomājams pie nefinītām verba formām. Mazais *pro* ir implicīts elements,

kurš atbilst anaforiskam personas vietniekvārdam, kas lietots ar finītām verba formām un atrodas pārvaldītā locījuma pozīcijā. Minētās formas saistītas ar valodas līdzekļu ekonomijas principu un universālo gramatiku un ir atrodamas visās valodās. Salīdzinājumam izraudzītas divas indoeiropiešu valodas – ģermāņu (islandiešu) un baltu (latviešu). Rakstā aplūkota iepriekš minēto elementu, cik iespējams, līdzīgā klātbūtne abās valodās, kas ļauj pieņemt, ka starp tām ir zināma līdzība virsējās struktūras ziņā. Tomēr par spīti kopīgajām iezīmēm ir arī būtiskas atšķirības, it īpaši saistībā ar īpašības vārdu pārvaldījumu infinitīva konstrukcijās, semantiski tukšā teikuma priekšmeta lietojumu un eksplīcītu vietniekvārda lietojumu pavēles izteiksmē. Rakstā galvenā uzmanība pievērsta konstrukcijām, kurās ir lielais *PRO* un mazais *pro*, to veidiem un klasifikācijai. Pie infinitīva/divdabja konstrukcijām ar *PRO* pieskaitāma 1) referenciālā jeb kontrolētā, 2) nekontrolētā jeb patvaļīgā un 3) ekspletīvā konstrukcija. Ar finītām formām ir astoņas mazā *pro* konstrukcijas: 1) bezpersonas konstrukcija, 2) bezpersonas un ciešāmās kārtas konstrukcija, 3) ekstrapozīcijas konstrukcija, 4) pavēles izteiksme/optatīvs, 5) izlaidumkonstrukcija, 6) kontekstuāli reducētas atbildes, parcelāti, 7) skatuves remarkas un 8) eksklamatīvi (izsauksmes) teikumi. Turklāt ir arī marginālākas konstrukcijas, piemēram, 1) bezpersoniska tagadnes divdabja konstrukcija islandiešu valodā, kurai nav tiešas atbilstmes latviešu valodā, 2) bezpersoniska modāla konstrukcija un 3) ergatīvā konstrukcija.

**Priedēkļa un adverbs atbilsme konstrukcijā  
„bezpriedēkļa verbs + adverbs” latviešu valodā**  
***Correspondence of prefix and adverb in construction***  
***“unprefixed verb + adverb” in Latvian***

**Daiki Horiguči (Daiki Horiguchi)**

Iwate University, Faculty of Humanities and Social Sciences

3-18-34, Ueda, Morioka, Iwate, 020-8550 Japan

E-pasts: *sirdspuksti@gmail.com*

Raksta mērķis ir aktualizēt latviešu aspektoloģijā maz skartu, bet valodas praksē, it īpaši sarunvalodā, nereti sastopamu konstrukciju *bezpriedēkļa verbs + adverbs*, piem., *pīrkt nost*, un analizēt tās lietojuma īpašības un funkcijas, kā arī sniegt aspektuālu raksturojumu. Pretstatā „parastai” konstrukcijai, kur verbs apzīmē fizisku darbību (*iet iekšā*), rakstā tiek apskatīta tāda konstrukcija kā *pīrkt nost*, kur verbs nosauc mazāk fizisku darbību un kopā ar aspektuālo opozīciju veido morfosintaktisku trijotni: *pīrkt – nopīrkt – pīrkt nost*.

Konstrukcijās tiek lietoti dažādi adverbi, proti, tās tiek veidotas no vārdiem ar dažādiem priedēkļiem. Visbiežāk konstatēts adverbs *nost*, kura nozīme atbilst priedēklim *no-*. Adverbs aizstāj priedēkli, kas plaši perfektīvā verbu, veidojot aspektuālo opozīciju un piešķirot darbībai vienreizējuma un pilnīguma nozīmi, retāk arī atsevišķas leksiskas nozīmes. Konstrukcijās plaši vērojami arī aizgūtie verbi. Konstrukcija nereti tiek lietota kopā ar partikulu *tik* tādās modālī marķētās izteiksmēs kā pavēles un vajadzības izteiksmē vai savienojumā ar partikulu *lai*, kas kopumā pastiprina izsacījumu gan ekspresīvi, gan pragmatiski. Vairākums valodas faktu fiksēti neformāla rakstura tekstos (interneta komentāros un emuāros), turklāt dažas konstrukcijas uzskatāmas par okazonāliem veidojumiem. Pēc formālas pazīmes konstrukcija atzīstama par imperfektīvu, bet tieši priedēkļa aizstājēja adverbs dēļ tā var funkcionēt arī kā perfektīvs priedēkļverbs.

Nobeigumā ieskicēti problēmjautājumi, kas būtu jārisina tālākajā izpētē: 1) priedēkļa un adverbs semantikas atbilsmes pakāpe, 2) priedēkļa derivatīvās spējas ietekme uz konstrukcijas veidošanu, 3) gramatisko kategoriju mijiedarbība konstrukcijas lietojumā, 4) adverbs kā konstrukcijas elementa nošķiršana no adverbs kā atsevišķas leksēmas.

**Atslēgvārdi:** adverbs, priedēklis, konstrukcija, aspekts, semantiska atbilsme.

## **Ievads**

Latviešu valodā tradicionāli tiek uzskatīts, ka daļai verbu iespējami divi paņēmieni aspektuālās opozīcijas izteikšanai, proti, prefiksācija un konstrukcija *bezpriedēkļa verbs + adverbs*. Prefiksācijā priedēklis modificē bezpriedēkļa verbu tikai aspekta ziņā, kad priedēkļa telpiskā semantika sakrīt ar to telpisko semantiku, kas dabiski vai asociatīvi izriet no bezpriedēkļa verba nosauktās darbības, piem., *lasīt – izlasīt* ‘lasīt cauri’ un *rakstīt – uzrakstīt* ‘rakstīt virsū’. Savukārt, veidojot konstrukciju, bezpriedēkļa verbs apzīmē fizisku darbību, kas paredz subjekta pārvietošanos vai objekta pārvietošanu telpā. Priedēklis precīzē telpisku orientāciju,

tādējādi perfektivējot bezpriedēkļa verbu. Ilgstošas darbības attēlošanai tiek izmantota konstrukcija, proti, bezpriedēkļa verbs ar to adverbu, kas pēc semantikas sakrīt ar priedēkli. Respektīvi, adverbiem ir telpiska semantika: *iekāpt – kāpt iekšā, izkāpt – kāpt ārā*. Tādējādi rodas „leksiski semantisku ekvivalentu pāris” (Gailums 1968, 240), kas atšķiras tikai aspekta ziņā. Piemērā (1) konstrukcija attēlo ilgstošu vai noteiktā laikposmā vairākkārt atkārtotu darbību. Piemērā (2) attiecīgais priedēkļverbs apzīmē neilgstošu konkrētu darbību:

- (1) [taksistam] *visu dienu iekšā un ārā no mašīnas jākāpj*. (Jelgavas Vēstnesis)
- (2) [...] *pastniekam pie katras ēkas būs jāapstājas un jāizkāpj no mašīnas un jāiekāpj atpakaļ*. (Ziemeļlatvija)

Konstrukcija tiek aprakstīta dažādi: *analītiska konstrukcija* vai *imperfektīva forma* (Staltmane 1958, Ahero et al. 1959), *frāzes verbs (phrasal verb)* (Holvoet 2001), *perifrastisks imperfektīvs (periphrastische Imperfektivum)* un *adverba perifrāze (Adverbperiphrase)* (Hauzenberga-Šturma 1979), *perifrastiska konstrukcija (periphrastic construction)* (Mathiassen 1997), *parafrastisks imperfektīvs (paraphrastic imperfective)* un *imperfektīva parafrāze (imperfective paraphrase)* (Toops 2001). Tiek uzskatīts, ka pirmie divi apzīmējumi paredz adverba gramatizāciju, proti, sintaktisko un semantisko nepatstāvību jeb palīgvārda funkciju (Kalnača 2013, 536). Šajā rakstā turpmāk izmantots tradicionāli lietotais apzīmējums *konstrukcija*, atstājot malā diskusiju par adverba semantisko patstāvību. Gan perifrāze, gan parafrāze ir aprakstoši paņēmieni vienas un tās pašas nozīmes izteikšanai ar citu valodas vienību. Šajā gadījumā priedēklis tiek aizstāts ar adverbu un abi apzīmējumi atspoguļo priedēkļa un adverba semantisku paralēli.

Par priedēkļa un adverba leksiski semantisko ekvivalenci liecina arī leksikogrāfiski skaidrojumi. Piem., „Latviešu literārās valodas vārdnīcā” norādīts, ka adverbī savienojumā ar bezpriedēkļa vārdiem parasti aizstāj attiecīgos priedēkļus. Tiesa, kaut gan gramatikās priedēkļu un adverbu telpisko nozīmju atbilstme ir aprakstīta visai shematiski (Ahero et al. 1959, 571 un citi), tā neaptver visus priedēkļus un adverbus. Attiecīgo adverbu trūkuma dēļ atsevišķas telpiskas nozīmes var būt izteiktas ar citiem līdzekļiem, piem., priedēkļa *aiz-* nozīmi ‘aiz kā’ izpauž prievārds *aiz* ‘aizmugurē’.

Pats adverbs neiesaistās aspekta opozīcijas izteikšanā. Uz to norāda vairāki pētnieki, atzīmējot adverba neobligātumu konstrukcijā *priedēkļverbs + adverbs*, piem., *ieiet iekšā* (Staltmane 1958, 185–186; Gailums 1968, 238–239; Hauzenberga-Šturma 1975, 302; Mathiassen 1997, 117; Holvoet 2001, 132–141; Toops 2001, 100–101; Kalnača 2013, 537). Adverbs tikai dubulto telpisku norādi un tādējādi nav obligāts, tāpēc tiek raksturots kā *tautoloģisks (adverbs)* (Gailums 1968, 239) vai *morfoloģisks pleonasm*s (Ahero et al. 1959, 578).

Priedēkļa un adverba atbilstmes un minētās konstrukcijas sakarā Gerijs Hovards Tūps (*Gary Howard Toop*) sastata augšsorbu valodu ar latviešu valodu un secina, ka atšķirībā no augšsorbu valodas, kur tāda veida parafrāzes ir gramatizējušās aspekta opozīcijas izteikšanai, latviešu valodā parafrāzes vienkārši reprezentē verba sintagmas, ar kurām perfektīvie priedēkļverbi saistās tikai leksiski (Toops 2001, 97). Areālā analīzē par konstrukciju ar adverbu latviešu un lībiešu valodā secināts, ka latviešu valodā teliskuma izteikšanai priedēkļi ir svarīgāki nekā adverbī



(Wälchli 2001, 419). Kopumā var atzīt, ka salīdzinājumā ar afiksiem konstrukcija ar adverbu ir „aspekta izteikšanas līdzekļu perifērija” (Kalnača 2013, 537).

Tiesa, ja verbs apzīmē darbību, kas ir mazāk saistīta ar telpisku orientāciju, adverbs var arī nebūt lieks. Piemērā (3) priedēkļverbs *uzdziedāt* ietver sevī aspektuālu raksturojumu ‘viegli, neilgu laiku’, bet piemērā (4) adverbs (vai, iespējams, arī adverbālis *pa virsu*) aktualizē priedēkļa telpisko nozīmi. Tādā gadījumā priedēkļa polisēmiju kompensē adverbs:

- (3) *Kad brīvs brīdis un šņabis galvā, uzspēlēju akordeonu un uzdziedu.* (Druva)  
 (4) *Es tai dziesmai virsu uzdziedu tavu tekstu savā improvizācijā.* (Diena)

Latviešu sarunvalodā vērojama priedēkļa aizstāšana ar adverbu arī tādiem vārdiem, kas neapzīmē fizisku darbību un mazāk saistāmi ar telpisku interpretāciju. Šādiem vārdiem parasti veidojas aspektuālā opozīcija prefiksācijas rezultātā, piem., *pirkt – nopirkt*. Valodas prakse liecina, ka blakus šiem vārdiem pastāv arī konstrukcija *pirkt nost*, kur adverbs pēc iepriekš minētā principa atbilst priedēklim *no-*, kā redzams piemēros (5)–(7), tādējādi tradicionālā aspekta opozīcija būtu paplašināma kā morfosintaktiska trijotne *pirkt – nopirkt – pirkt nost*. Atšķirībā no iepriekš minētās konstrukcijas šī tipa konstrukcija līdz šim nav tikusi pietiekami aprakstīta (Staltmane 1958, 188). Tāpēc tālāk rakstā tiks aplūkota konstrukcija un tās lietojums.

- (5) *Pērc un laimē lielisku pannu!* („Latplantas” akcija)  
 (6) *Nāc uz LBL spēlēm, nopērc biļeti un laimē iespēju mest savus metienus* („Rīgas Satiksmes” akcija)  
 (7) *Pērc nost un laimē planšetdatoru!* („Prismas” akcija)

Pirms sīkāk analizējam šo konstrukcijas tipu, nedaudz jāpievēršas metodoloģiskiem jautājumiem. Valodas materiāla vākšanai tikusi izmantota plašsaziņas līdzekļu tekstu datubāze *Lursoft laikrakstu bibliotēka* ([www.news.lv](http://www.news.lv)). Papildus izmantota pārlūkprogramma *Google*. Ērtības labad valodas faktos pareizrakstība vietām ir uzlabota.

Jāatzīst, ka, vācot piemērus ar adverbu, rodas zināmas grūtības. Pirmkārt, tā kā abi minētie avoti nav paredzēti valodniecības pētījumiem, valodas fakti nepretendē uz izsmeļošām atziņām, kas būtu pamatotas ar kvantitatīviem datiem. Otrkārt, dažos gadījumos ir grūti noteikt, vai adverbs tiek lietots kā konstrukcijas elements vai kā atsevišķa, patstāvīga leksēma, kas tiek lietota blakus vārdam. Neņemot vērā verbu paralēli *dzimt un piedzimt*, piemērā (8) adverbs *klāt*, parasti priedēkļa *pie-* aizstājējs, nebūtu uzskatāms par konstrukcijas elementu, bet attēlo kaut kā palielināšanos, šajā kontekstā – cilvēku skaita pieaugumu:

- (8) *[...] kāpēc cilvēku ir tik daudz, un kāpēc viņi visu laiku dzimst klāt [...]* (G)

Tādu piemēru netrūkst. Vai vārdu savienojumā *pulcēties kopā* adverbs *kopā* ir priedēkļa *sa-* aizstājējs un veido konstrukciju, kas atbilst priedēkļvārdam *sapulcēties*, vai tā ir atsevišķa leksēma, kas jau līdzinās citiem iespējamiem apstākļiem: *trijatā, bez viņa* u. tml.? Pēdējā gadījumā vispār nav iespējams runāt par kādu konstrukciju. Līdzīgi notiek ar adverbu *ārā*: *dziedāt ārā* kā priedēkļvārba *izdziedāt* parafrāze vai nozīme ‘dziedāt ārpus telpām’. Arī atgriezoties pie minētā

ieiet iekšā modeļa, par atsevišķu leksēmu uzskatāms adverbs konstrukcijā *priedēkļverbs + adverbs*, kā *sapulcēties kopā*. Lai izvairītos no šīm metodoloģijas un interpretācijas grūtībām, sīkākai analīzei pēc autora ieskata izvēlēti tikai daži adverbi, galvenokārt *nost*.

## 1. *Pirkt nost* tipa konstrukcija: lietojums, funkcija un aspekta interpretācija

Vispirms jāatzīmē, ka līdzšinējos aprakstos minētā tipa konstrukcija tikusi skarta maz (Ahero et al. 1959, 578 un citi). Atsaucoties uz konstrukcijas funkciju, Velta Staltmane atzīst, ka adverbs nav leksiski motivēts, bet konstrukcija „padara izsacījumu spilgtāku, enerģiskāku, krāsaināku”, un viņa skaidro, ka imperfektīvais veids attiecīgo darbību „izvērš, „izzīmē” mūsu acu priekšā” un šo imperfektīvo veidu „dinamiskā, ekspresīvā stāstījumā latviešu valodā nereti lieto perfektīvā veida vietā” (Staltmane 1958, 188). Edīte Hauzenberga-Šturma arī norāda uz stilistisku nokrāsu un lielāku ekspresivitāti (Hauzenberga-Šturma 1979, 302). „Latviešu valodas gramatikā” arī teikts, ka konstrukcijai piemīt „modāla pozitīva vai negatīva vērtējuma nozīme” (Kalnača 2013, 537). Tāpēc likumsakarīgi, ka konstrukcija plaši vērojama sarunvalodā.

Kā redzams piemēros (9)–(15), konstrukcijās var būt lietoti dažādi adverbi. Jāatzīst, ka, meklējot šādas konstrukcijas gan plašsaziņas līdzekļu datubāzē, gan *Google*, interesējoši piemēri konstatēti galvenokārt pēdējā avotā. Jāpiebilst, ka tie lietoti tieši neformāla rakstura tekstos, proti, interneta komentāros un emuāros. Dažas konstrukcijas, kuras atrastas tikai vienu reizi vai mazskaitlīgi, uzskatāmas par okazionālām.

- (9) *Cilvēki cilvēku slaktē nost. Drausmīgi.* (G)  
 (10) *Vai, es sarkstu nost!* (G)  
 (11) *Ja esi pietiekami prātīgs pasūtītājs, tu meklē rokā arhitektu un projektē ēku augšā!* (G)  
 (12) *Ražotājus nīcina laukā ar visdažādākajām metodēm.* (G)  
 (13) *[..] reāli naudu var taupīt iekšā.* (G)  
 (14) *Kāds sūdzas, ka atkal iesnas pielipušas, kas visu dzīvi gandē kopā.* (Ogres Ziņas)  
 (15) *[..] bērnu pie poda var no diviem gadiem radināt klāt.* (G)

Konstrukcija ar dažādiem adverbiem plaši konstatējama arī savienojumā ar aizgūtiem verbiem, piem.:

- (16) a. *nost* (attiecīgais priedēklis *no-*): *filmēt nost, fotografēt nost, bildēt nost, fočēt nost, stopēt nost, čekot nost, testēt nost, bombardēt nost, komplektēt nost, diriģēt nost, špikot nost*  
 b. *ārā* (*iz-*): *provocēt ārā, demolēt ārā, revidēt ārā, cenzēt ārā, printēt ārā*  
 c. *klāt* (*pie-*): *fiksēt klāt, bremsēt klāt*  
 d. *ciet* (*aiz-*): *asfaltēt ciet, betonēt ciet, cementēt ciet, plombēt ciet*  
 e. *kopā* (*sa-*): *štancēt kopā*

Ņemot vērā aizguvuma kā jaunas leksiskas vienības dabu, domājams, ka līdz ar aizgūto verbu prefiksāciju iespēja no tiem veidot konstrukciju arvien paplašinās.

Dažām konstrukcijām piemīt frazeoloģisks raksturs (Ahero et al. 1959, 577; Kalnača 2013, 537), piem., *kārties nost, dzīvot nost, cept augšā, celt augšā, ķerties klāt*. To liecina arī atsevišķi šķirkļi, kas šīm konstrukcijām tiek atvēlēti vārdnīcās (sk. „Latviešu literārās valodas vārdnīca”).

Svarīgi atzīmēt, ka vairākos piemēros konstrukciju nereti pavada partikula *tik*. Šī partikula piešķir teikumam visai sarežģītu pragmatiski semantisko gammu, piem., ierobežojuma, pieļāvuma un vēlējuma nokrāsu (Breņķe 2013, 671; „Latviešu literārās valodas vārdnīca”). Kopumā tā pastiprina izsacījumu, it īpaši modāli marķētās izteiksmēs, kā pavēles un vajadzības izteiksmē, vai arī savienojumā ar partikulu *lai*:

- (17) *Ja izskatās, ka kaut kas iznāks, krāsa iepatīkas, tad jāpērk tik nost.* (Kurzemnieks)
- (18) [sieru] *var droši likt mikroviļņu krāsnī uz īsu brīdi, pēc tam samaisīt un – tiesāt tik' nost!* (Rīgas Balss)
- (19) [...] *jābalso tik nost, būs, ja ne labāk, tad vismaz citādi.* (Diena)
- (20) *Ja minētā organizācija [...] neko valsts budžetam nedod, tad lai tik likvidē nost!* (G)
- (21) [...] *lai tik potē iekšā abas [vakcinācijas]!* (G)
- (22) *Jāatrod tikai puisis mākslinieks, jāsavaldzina viņš, un lai tik glezno augšā arī tev tādas rozes...* (G)
- (23) *Skola ir pabeigta – lai tik strādā nost!* (G)

Pētījuma gaitā visvairāk konstrukciju savākts ar adverbu *nost*, kas atbilst priedēklim *no-*. Adverbs daļēji atbilst arī priedēklim *at-* (Gailums 1968, 237–245), bet rakstā galvenokārt apskatīta adverba atbilsme ar priedekli *no-*.

Bezpriedekļa verba perfektivācijā bez telpiskās nozīmes sakrituma vienāda semantika ir saskatāma gan pašam priedēklim, gan bezpriedekļa verbam. Priedēklis *no-* perfektivē verbu, pievienojoties bezpriedekļa verbam, kas jau ietver sevī to pašu nozīmi. Pašam priedēklim *no-* uz savu telpisko nozīmju pamata ir tādas nozīmes kā ‘kaut kā paņemšana no kaut kurienes’ (*pirkt, zagt*), ‘nīcināšana’ (*jaukt, postīt, līdzināt, dedzināt*), ‘nāvēšana’ (*galināt, slepkavot, slaktēt*). Minētas nozīmes apkopojamas kā ‘pazušana vai pazudināšana’, un visi nosauktie verbi konstatēti konstrukcijās ar adverbu *nost*: *galināt nost, mirt nost* un citas.

Adverbs *nost* izsaka darbības pakāpes, respektīvi, pilnības nozīmi (Gailums 1968, 244–245). Iespējams, ka šī nianse tiek panākta tieši ar adverba vispārīgās semantikas un tēlainības kontrastu. Tāpēc varētu uzskatīt, ka adverbs konstrukcijā tikai uzņemas pastiprināt teikuma nozīmi.

Piemēros (24)–(28) no konstrukcijām atveidojamā priedekļa *no-* semantika nav viendabīga. Piemēros (24)–(25) priedekļverbs *nosēdēt* nozīmē ‘atrsties sēdus vienā un tajā pašā vietā uz noteiktu laiku’. Piemēros (26)–(28) bezpriedekļa

verbi parasti nav aspektuāli korelatīvi, bet savienojumā ar priedēkli *no-* izsaka vienkārtēju darbību.

- (24) *Mārtiņš viņu mierināja. – Sēdi tik nost!* (Latvijas Avīze)  
 (25) “*Sēdi nost*”. (Krēslu veikala nosaukums)  
 (26) *Un beigās abi atmetam ar roku, sak’, klausīsies tik nost, un tad redzēs, kā būs.* (NRA)  
 (27) *Stāsts ir pavisam vienkāršs – cilvēks piesakās darbā, mutiski vienojas par algu un tik strādā nost.* (Druva)  
 (28) *Nu davai diriģē nost!* (G)

Tagad rodas jautājums: kā noteikt konstrukcijas aspektu morfosintaktiskajā trijotnē, it sevišķi attiecībā uz bezpriedēkļa verbu? Tradicionāli dominē uzskats, ka konstrukcija *bezpriedēkļa verbs + adverbs* izsaka imperfektīvu aspektu (sīkāk par atšķirīgiem viedokļiem sk. Kalnača 2013, 536). Bet interpretācijā izmantotas tikai *iet iekšā* tipa konstrukcijas, kur verbi apzīmē fizisku darbību. Attiecībā uz *pirkt nost* tipa konstrukcijām līdzšinējos aprakstos jautājums nav skarts. Kaut gan latviešu valodā aspekta opozīcija bieži vien neitralizējas un perfektīvais un imperfektīvais verbs var būt lietots pamīšus (Staltmane 1958, 192; Horiguči 2014a, 27–28), tālāk mēģināts interpretēt konstrukcijas izteikto aspektu. Ņemot vērā verba formālo (bezpriedēkļa) un saturisko pazīmi pēc analogijas ar konstrukciju *iet iekšā*, dabisks šķiet viedoklis, ka konstrukcija uzskatāma par imperfektīvu (Staltmane 1958, 188). Kā redzams piemēros (29)–(30), konstrukcija tiek lietota kopā ar tādiem vārdiem kā *nemītīgi, visu laiku*, kas norāda uz procesa vai pastāvīgas darbības apstākļiem. Piemērā (31) konstrukcija vērojama arī savienojumā ar fāzes verbu *sākt*, kas ir imperfektīvā verba saistāmības pazīme:

- (29) [...] *vējš spītīgi nerimās, svecītes nemītīgi dzīsa nost.* (Rīgas Balss)  
 (30) [klātesošie] *turēja rokās savus kokteiļus, izlikdamies, ka tos tukšo ārā [...].* (G)  
 (31) [benzīns vai elektrība] *sāk slāpt nost līdz noslāpst pavisam.* (G)

Savukārt dažos gadījumos liekas, ka konstrukcijas varētu attiecināt drīzāk uz perfektīvu aspektu. Piemērā (32) tiek attēlota acumirkliņa darbība *pirku nost*. Piemērā (33), no vienas puses, lietvārds *nakts* daudzskaitlī norāda uz regulāru darbības norisi, kas tuvinātu konstrukciju imperfektīvajam verbam *zogu*. No otras puses, semantiski konkrēti objekti *visu visiem* paredz perfektīvā verba *nozogu* interpretāciju. Piemērā (34) konstrukcija *zvanīt augšā* veidota no priedēkļverba *uzzvanīt*, kas semantiski neatšķiras no stilistiski neitrālā priedēkļverba *piezvanīt*. Konstrukcija līdzīgi kā perfektīvais verbs lietota teikumā, kur izpaužas darbības secīgums.

- (32) *Kad ieraudzīju, ka arī pie mums var nopirkt tādu pašu, tādā pašā iepakojumā, negaidot ne mirkli pirku nost.* (G)  
 (33) *Es naktīs ceļos un, kamēr citi guļ, visiem visu zogu nost.* (G)  
 (34) *Zvani augšā un piesaki kandidatūru!* (G)

Teikumā būtiska loma vienlīdzīgu teikuma locekļu saskaņošanā ir aspektam. Aspektoloģijā vairāku darbību attieksmes laika ziņā izsaka takse (Bondarko 2007,

235–236). Darbības vienlaicīgums visspilgtāk izpaužas imperfektīvo verbu virknē, bet darbības secīgums – perfektīvo verbu virknē. Savukārt no latviešu valodas kultūras viedokļa tiek uzskatīts, ka teikumā vēlams ievērot aspekta koordināciju starp vienlīdzīgiem teikuma locekļiem (Freimane 1993, 229). Vairākos vienlīdzīgos teikuma locekļos, no kuriem ir iespējams veidot konstrukciju, arī vērojama koordinācija, kas savā veidā „sakārto” teikuma aspektu:

- (35) *Ja man nav radošs darbs katru dienu, es gībstu nost, fiziski veros ciet.* (G)  
 (36) *Tur [Sīrijā] visu seno posta laukā un jauc nost.* (G)  
 (37) *Ja ir likums, tad ir jāievēro – ja neievēro, lai jauc nost nelikumīgi uzbūvētās ēkas un līdzina nost un stāda jaunu zaļo joslu [...].* (G)  
 (38) *Klikšķini tik virsū un skaties nost!* (G)

Priedēkļa esamība neapšaubāmi izsaka perfektīvu darbību, bet priedēkļa neesamība – imperfektīvu, savukārt adverbs implicē tādu priedēkļa nozīmi, kas tuvina konstrukciju perfektīvam aspektam, tādējādi to novietojot starp abiem elementiem un ļaujot to interpretēt gan kā perfektīvo, gan kā imperfektīvo aspektu.

Tāpat kā *ieiet iekšā* konstrukcijā, arī aplūkotajā konstrukcijā konstatēts adverba neobligātums. Laikrakstā „Diena” stāstīts, ka nedrīkst pārļautīt augu tā, ka tas peldas ūdenī, jo tas sāk „slāpt nost”. Konstrukcija veido morfosintaktisko trijotni ar *slāpt* un *noslāpt*. „Diena” šo tematiku atkārtojusi pēc gada, atstājot identisku teikumu, bet jaunākajā publikācijā atmetot adverbu *nost*. Tādējādi teksta rediģēšanas piemērs vēlreiz apliecina adverba semantikas neobligātumu.

- (39) *Ja augs šādi ūdenī nostāvējis vienu diennakti, tas sāk slāpt nost – saknēm nav, ko elpot.* (Diena 10.03.2004.)  
 (40) *Ja augs šādi ūdenī nostāvējis vienu diennakti, tas sāk slāpt – saknēm nav, ko elpot.* (Diena 14.12.2005.)

Konstrukcija veidojama arī tad, kad attiecīgais priedēklis neiesaistās aspekta opozīcijas veidošanā, bet tikai uz asociatīva pamata leksiski modificē bezpriedēkļa verbu. Kā to parāda piemēri (41) un (42), savienojumā ar runas vārdiem *sacīt* un *runāt* telpiska nozīme ‘ārā’ asociatīvi joprojām paliek un priedēkļverbi *izsacīt* un *izrunāt* aspektuāli nav korelatīvi. Līdzīgs ir piemērs (43), kur konstrukcija veidota no aspektuāli nekorelatīva priedēkļverba *iesniegt*.

- (41) *Beidz minstināties un saki laukā!* (G)  
 (42) *Ja cilvēkam ir konstruktīvi priekšlikumi, [...] lai taču runā laukā!* (G)  
 (43) *Sniedz tik iekšā un studē nost!* (G)

Apskatāma vēl viena priedēkļa *no-* leksikalizētā nozīme – ar priedēkli tiek darināti jauni, bet atkal aspektuāli nekorelatīvi vārdi. Priedēklis *no-* norāda, ka kaut kas tiek noņemts un nozaudēts bezpriedēkļa verba nosauktās darbības rezultātā: *nodziedāt balsi, nobraukt gājēju*. Šis vārddarināšanas modelis paplašina verba sintaktisko kontekstu: *nodzert naudu* nozīmē ‘dzerot notērēt naudu’ pretstatā *dzert naudu*. Arī priedēklis minētajā vārddarināšanas modelī var veidot konstrukciju: piemērā (44) ar *smēķēt nost* brīdināts par smēķēšanas kaitīgumu asinsrites kaiti

slimniekiem, kas piedzīvojuši kājas amputāciju, piemērā (45) *braukt nost* nozīmē ‘notriekt’:

(44) „Sveiki, vīri! *Smēķējam nost arī otru kāju?*” (Latvijas Avīze)

(45) [...] *nevienam nevajadzētu viņu [velosipēdistu] braukt nost.* (Latvijas Avīze)

Šova nosaukumā „Dejo nost” parādīts, ka dalībnieki dejojot samazina svaru. Tiesa, konstrukciju ir iespējams interpretēt kā vienkārša perfektīva *nodejot* parafrāzi. Bet tā ir izplatījies tiktāl, ka pēc analogijas tiek veidotas konstrukcijas ar citiem verbiem. Piemērā (46) domāts par pašvaldības sporta dienu, aicināts piedalīties tajā un, ja nepieciešams, arī nomest svaru. Piemērs (47) liecina par runātāja metalingvistiskām pārdomām par „jaundarinātām” konstrukcijām ar iekavās sniegtu precizējumu.

(46) *Sporto nost.* (G)

(47) *Ienāca prātā jauns realitātes šovs „Runā nost”.. (runājot jānomet svārs). Ēd nost, Dzer nost, Dziedi nost utt. ...* (G)

## 2. Secinājumi un perspektīvas

Konstrukcija *bezpriedēkļa verbs + adverbs* vērojama arī to verbu vidū, kas neapzīmē fizisku darbību. Tādā konstrukcijā adverbs atbilst priedēklim, kas parasti veido aspektuāli korelatīvu verbu un retāk piešķir verbam konkrētu leksisku nozīmi. Atgriežoties pie iepriekš citētā, ka *iet iekšā* tipa konstrukcija ir „aspekta izteikšanas līdzekļu perifērija” (Kalnača 2013, 537), secināms, ka *pirkt nost* tipa konstrukcija atrodas aspekta izteikšanas līdzekļu „perifērijas perifērijā”. Jo konstrukcija neizsaka ne perfektīvu, ne imperfektīvo aspektu, taču norāda uz runātāja subjektīvu izvēli panākt ekspresīvu, iespējams, arī pragmatisku mērķi. Visvairāk ticis konstatēts adverbs *nost*, kas ļautu runāt par šī adverbs aktualizāciju konstrukcijas veidošanā.

Tālākai izpētei izvirzāmi daži problēmjaudājumi.

Pirmkārt, ņemot vērā priedēkļa un adverbs atbilstmi, rodas jautājums: vai katra priedēkļa derivatīvā spēja atspoguļo konstrukcijas veidošanas iespēju? No adverbs *nost* sniegtā materiāla plašuma izriet, ka atbilde būtu pozitīva: priedēklis *no-* ir viens no bieži lietotiem priedēkļiem ar semantisku dažādību (par priedēkļa aktualizāciju aizgūto verbu prefiksācijā sk. Horigučī 2011; Horigučī 2014b). Savukārt ir adverbs, kas šādās konstrukcijās vismaz autora rīcībā vispār nav nonākuši vai arī nonākuši mazskaitlīgi, piem., *apkārt*: priedēkļa *ap-* aizstājējs adverbs *apkārt*; *apprecēt*, bet *?precēt apkārt* un priedēkļa *pie-* aizstājējs adverbs *klāt*; *piezvanīt*, bet *?zvanīt klāt*. Abu priedēkļu derivatīvā spēja, it īpaši *bezpriedēkļa* verba perfektivācijā, nav augsta. Toties zīmīgi, ka tikušas konstatētas konstrukcijas ar sinonīmiskiem, bet stilistiski pazeminātiem priedēkļverbiem *noprecēt* un *uzzvanīt*: *precēt nost* un *zvanīt augšā/virsū*. Priedēklis *uz-* tāpat kā priedēkļi *ap-* un *pie-* bieži saglabā leksisku nozīmi, bet konstrukcijas veidošanas ziņā ar attiecīgiem adverbs *augšā* un *virsū* pārspēj šos priedēkļus. Tātad iespējams, ka tomēr priedēkļa derivatīvā spēja nav saistīta ar konstrukcijas veidošanas iespēju.

Otrkārt, lai precīzāk noteiktu, cik lielā mērā adverbs spēj aizstāt priedēkļa sazarājušās nozīmes, sīkāk jāanalizē priedēkļverbu semantika. Rakstā aplūkoti

galvenokārt adverbi, kas aizstāj perfektivējošus priedēkļus, bet tikuši konstatēti arī atsevišķi gadījumi, kur adverbi aizstāj leksikalizētus priedēkļus. Nav atrasti telpiskas nozīmes adverbi, kas aizstātu priedēkļus, kuri raksturo darbības kvantitāti, piem., daudzumu, intensitāti, ilgumu, skaitu: *sapirkt* ‘pirkt ko daudzumā’, bet *?pirkt kopā un pārļasīt* ‘lasīt atkal’, bet *?lasīt pāri*. Šeit telpisko adverbu vietā ir lietojami adverbi (vai adverbiāļi), kas tieši norāda uz darbības kvantitāti: *mazliet, daudz, viegli, stipri, (ne)ilgu laiku, vēlreiz*. Priedēkļa un adverba atbilstmes pakāpes analīze ļaus atklāt konstrukcijas veidošanas iespēju un sistematizēt priedēkļa sazarojušos semantiku.

Treškārt, lai sīkāk raksturotu konstrukcijas lietojuma pazīmes, lielāka uzmanība būtu pievēršama gramatiskajām formām (izteiksme, personas, laiki), kurās tā īstenojas, un to mijiedarbībai. Piem., kā to parāda *Google, pirkt nost* pavēles izteiksmē biežāk parādās otrās personas vienskaitlī (*pērc nost*) nekā daudzskaitlī (*pērciet nost*), kas ļauj domāt, ka tipiska konstrukcijas lietojuma situācija paredz neformālu un ciešāku adresanta un adresāta saziņu „uz tu”.

Ceturtkārt, dziļākai analīzei paliek jautājums: kā strikti noteikt konstrukciju, resp., priedēkļverba parafrāzi un adverba patstāvīgu lietojumu? Piem., ir vērts aplūkot vārdu savienojumu *pārdot nost*, kas varētu būt gan normatīvi neatzīta priedēkļverba *nopārdot* parafrāze, gan verbs *pārdot* un adverbs *nost*, kas vienkārši pastiprina darbības intensitāti.

## Literatūra

1. Ahero, Antonija et al. 1959. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. I. Fonētika un morfoloģija*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmija.
2. Bondarko, Aleksandr. 2007. Obščaja charakteristika semantika i struktury polja taksisa. *Teorija funkcional'noj semantiki: vvedenie, aspektual'nost, vremennaja lokalizacija, taksis*. 5-oe izdanie. Moskva: URSS, 234–242.
3. Breņķe, Ieva. 2013. Partikulas. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 456–563.
4. Freimane, Inta. 1993. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne.
5. Gailums, Klementijs. 1968. Distances adverbu semantika un sintaktiskās funkcijas mūsdienu latviešu literārajā valodā. *Latviešu leksikas attīstība*. Rīga: Zinātne, 225–247.
6. Hauzenberga-Šturma, Edīte. 1979. Zur Frage des Verbalaspekts im Lettischen. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*. 93. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 279–316.
7. Holvoet, Axel. 2001. *Studies in the Latvian Verb*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
8. Horigučī, Daiki. 2011. Perfektīvie citvalodu izcelsmes no-verbi plašsaziņas līdzekļos. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 15 (1). Liepāja: LiepU, 100–108.
9. Horigučī, Daiki. 2014a. Some remarks on Latvian aspect. *Valoda: nozīme un forma*. 4. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze (red.). Rīga: Latvijas Universitāte, 22–32.
10. Horigučī, Daiki. 2014b. Vārda darināšanas brīvība un internacionālo verbu prefixsācija. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. 9. Kalnača, Andra (red.). Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 110–122.

11. Kalnača, Andra. 2013. Darbības vārds (verbs). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 456–563.
12. Mathiassen, Terje. 1997. *A Short Grammar of Latvian*. Ohio: Slavica Publishers.
13. Staltmane, Velta. 1958. *Verbu veidi mūsdienu latviešu literārajā valodā*. Disertācija filoloģijas zinātņu kandidāta grāda iegūšanai. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmija.
14. Toops, Gary Howard. 2001. The grammar of “paraphrastic imperfectives” in Latvian and Upper Sorbian. *The Slavic and East European Journal*. Vol. 45. No. 1, 96–113.
15. Wälchli, Bernard. 2001. Lexical evidence for the parallel development of the Latvian and Livonian verb particles. Dahl, Östen, Koptjevskaja-Tamm, Maria (eds.), *The Circum-Baltic Languages. Typology and Contact*. Vol. 2. Grammar and Typology. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 413–442.

## Vārdnīca

*Latviešu literārās valodas vārdnīca*. (pieejama [www.tezaurs.lv/llvv](http://www.tezaurs.lv/llvv))

## Summary

This paper aims to actualize the construction “*unprefixed verb + adverb*” like *pirkt nost* ‘lit. buy away’ which has been little treated in the Latvian aspectology, but can be observed frequently in the spoken language, to analyze the property of its use and function, and also to provide its aspectual characteristics. As opposed to the “ordinary” construction, where the verb denotes a physical action (*iet iekšā* – lit. ‘go in’), the paper sheds light on construction like *pirkt nost*, where the verb denotes less physical action and besides the aspectual opposition forms a morphosyntactic triad: *pirkt – nopirkt – pirkt nost*.

There may be various adverbs in the constructions, in other words, the constructions are formed from various prefixed verbs. The adverb attested most frequently is *nost* ‘away, off’, whose semantics corresponds to the prefix *no-*. The adverb replaces the prefix, which widely perfectivizes verbs, forming the aspectual opposition and assigning the meaning of singleness and completeness to the action, and less often some lexical meanings, as well. The borrowed verbs are also widely represented in the constructions. The constructions are often attested with the particle *tik* in the modally marked moods such as imperative and debitive, and also in conjunction with the particle *lai*, which overall emphasizes the utterance both expressively and pragmatically. The greater part of examples are found in informal texts like Internet comments and blogs. From a formal point of view, the construction can be regarded as imperfective, but it can also function rather as a perfective prefixed verb due to the adverb replacing the prefix.

At the conclusion, some disputable topics are briefly provided for the further research: 1) the degree of the semantic correspondence of prefix and adverb, 2) the influence of derivative competence of the prefix upon the possibility to form the construction, 3) the interface of the grammatical categories in the use of the construction, 4) differentiation of the adverb used as an element of the construction and the adverb used as an independent lexeme.



## Nenoteiksme, modalitāte un verba nullformas latviešu valodā

### *Infinitive, modality and zero forms of verb in Latvian*

Andra Kalnača

Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte

Latviešu un vispārīgās valodniecības katedra

Visvalža iela 4a, Rīga LV-1050

E-pasts: *kalnaca@latnet.lv*

Nenoteiksme vienkārša verbāla izteicēja funkcijā blakus verba izteiksmēm un dažādām modālām konstrukcijām ar nenoteiksmi (saliktiem verbāliem izteicējiem, ko veido modāli verbi kopā ar nenoteiksmi, kā arī verbāliem sastata izteicējiem *bija/būs + nenoteiksme*) ir viens no modalitātes izteikšanas veidiem latviešu valodā. Nenoteiksme predikatīvā funkcijā un arī citas modālas konstrukcijas parasti izsaka vai nu deontisku, vai arī epistēmisku modalitāti. Pētījumā tiek risināts jautājums par attieksmēm starp nenoteiksmi un modālām konstrukcijām ar nenoteiksmi, kā arī to izteikto modalitāti.

Pētījuma gaitā analizēts, kāpēc latviešu valodā nevar uzskatīt, ka nenoteiksme izteicējā īstenojas tikai kopā ar reālu vai potenciālu modālu verbu, proti, kāpēc nevar runāt par modāla verba (vai citas nozīmes verba) nullformu. Nenoteiksme kā vienkāršs verbāls izteicējs latviešu valodā pārstāv lai gan marginālu, bet tomēr īpašu sintaktisku konstrukciju. Pētījuma gaitā secināts, ka blakus nenoteiksmei nav postulējama ne modāla verba, ne *ir* nullforma.

**Atslēgvārdi:** nenoteiksme, modalitāte, izteiksme, nullforma, noliegums, elipse.

### Ievads

Raksts tapis kā pārdomas par modalitātes izteikšanas līdzekļiem un to hierarhiju latviešu valodā, turpinot autores jau iepriekšējās publikācijās ietvertās idejas (sk., piem., Kalnača 2013a; 2013b; 2014).

Lasot Aldonas Paulauskienes (*Aldona Paulauskienē* 2014) recenziju par autoru kolektīva publicēto „Latviešu valodas gramatiku” (Dainas Nītiņas un Jura Grigorjeva redakcijā 2013), uzmanību saista recenzentes piezīme nenoteiksmes funkciju apskatā, ka „... bendratis tariniu gali eiti tik su modaliniaiis veiksmažodžiais, realiais ir potenciniaiis.” [*.. nenoteiksme teikumā var būt kopā tikai ar modālu verbu, reālu vai potenciālu – raksta autores tulkojums*] (Paulauskienē 2014, 383). Šeit, norādot, ka nenoteiksme viena pati nevar būt izteicējs un ka blakus nenoteiksmei iespējama modāla verba nullforma, iezīmējas visai krasa nenoteiksmes predikatīvo funkciju izpratnes atšķirība no latviešu valodniecībā tradicionālā uzskata. Lietuviešu valodniecībā parasti, aprakstot nenoteiksmes funkcijas, tiek norādīts, ka, lietota izteicējā, nenoteiksme visbiežāk ir saistīta ar **kāda modāla verba vai**,

**retāk, verba *būt* nullformu**, t. i., nenoteiksme tiek interpretēta vai nu kā salikts verbāls izteicējs, vai arī kā verbāls sastata izteicējs (sk., piem., Paulauskienė 1994; Ambrazas 1996).

Turpretī latviešu valodniecībā pašsaprotams ir viedoklis, ka nenoteiksme teikumā var veidot īpašu izteicēja tipu – vienkāršu verbālu izteicēju (sk., piem., Lokmane 2013, 718). Savukārt modāls vai fāzes verbs kopā ar nenoteiksmi ir salikts verbāls izteicējs (sk., piem., Lokmane op. cit.), par modāla (fāzes) verba nullformām latviešu gramatikā vispār netiek runāts (sk., piem., Ivulāne 2015 par palīgnozīmē lietotu verbu sistēmu un funkcijām latviešu valodā). Tādējādi uzmanības vērts un rakstā plašāk aplūkots ir jautājums par nenoteiksmes, modalitātes un verba nullformas interpretāciju latviešu valodā – kādas ir šo jēdzienu un ar tiem saistīto valodas vienību savstarpējās attiecības.

## 1. Modalitātes izteikšanas līdzekļi latviešu valodā

Lai skaidrāk izprastu latviešu un lietuviešu gramatikas atšķirīgās interpretācijas cēloņus nenoteiksmes un tās funkciju aprakstā, vispirms svarīgi vēlreiz pārskatīt gramatiskos modalitātes izteikšanas līdzekļus latviešu valodā. Tie ir (Kalnača 2013a):

- 1) verba izteiksmes (īstenības (1a), pavēles (1b), atstāstījuma (1c), vēlējuma (1d) un vajadzības (1e) izteiksme):
  - (1) a. *Tā nu jūtu, ka laikam būšu apaukstējies.* (www.delfi.lv)
  - b. *Pazūdiet no šejienes!* (J. Joņevs)
  - c. – *Varbūt nemaz nav tādas koncertu vietas?*  
– *It kā laikam noteikti esot.* (J. Joņevs)
  - d. *Ja varētu aprakstīt ūdens mirdzēšanu, varētu aprakstīt visu.* (N. Ikstena)
  - e. *Ierēdnim augstais amats ministrijā būs jāatstāj.* (www.delfi.lv)
- 2) modālas konstrukcijas:
  - a) modāls verbs<sup>1</sup> (t. s. *modificētājs*) + nenoteiksme:
    - a<sub>1</sub>) subjekts nominatīvā
  - (2) *Man nav tādas sajūtas, ka es varu atpūsties.* (www.lsm.lv)
    - b<sub>1</sub>) subjekts datīvā
  - (3) *Šo [mūzikas] albūmu nevajag klausīties cilvēkiem ar depresīvām nosliecēm.* (J. Joņevs)

<sup>1</sup> Šai rakstā tiek lietots termins *modāls verbs*, atsakoties no latviešu valodniecībā tradicionāli izmantotā, taču terminoloģiski neskaidrā apzīmējuma *modificētājs*. Ar modificētāju (*modifier*) sintaksē parasti saprot strukturāli atkarīgu vārdu, teikuma daļu vai teikumu (sk., piem., Matthews 1997, 229; Crystal 1997, 245–246) neatkarīgi no modalitātes. Termins *modāls verbs* visplašākajā nozīmē ‘verbs, kas izsaka (deontisku vai epistēmisku) modalitāti’ (sal. Matthews 1997, 228) precīzāk atbilst semantiskai latviešu valodas darbības vārdu grupai, kas izsaka dažādas modālas nozīmes (*gribēt, varēt, spēt, vajadzēt, vēlēties, nākties* u. c.).

b) *bija/būs* + nenoteiksme

(4) *Tev **nebūs** par mani visu **zināt!*** (www.apollo.lv)

c) *ir/bija/būs* + tagadnes pasīvais divdabis

(5) *Balkona durvis **nebija atveramas.*** (J. Joņevs)

3) nenoteiksme:

(6) a. *Viņš ir pilsētas mērs, un šai amatā viņam **palikt.*** (Diena)

b. *Kaut ātrāk **tikt** atvaļinājumā!* (www.apollo.lv)

Visi minētie līdzekļi izsaka vai nu *deontisku* ((1b), (1e), (3), (4), (6a) piemēri), vai arī *epistēmisku* modalitāti ((1a), (1c), (1d), (2), (5), (6b) piemēri) (plašāk sk. Kalnača 2013b).

Nenoteiksmes modāls lietojums neatkarīgi no izteicēja tipa sintaktiski var īstenoties gan saistījumā ar netiešo teikuma priekšmetu datīvā ((6a) piemērs), gan bez tā ((6b) piemērs).

Tādad galvenais pētījumā risināmais jautājums ir morfosintaktiskas dabas – kādas ir attiecsmes starp nenoteiksmi un modālām konstrukcijām ar nenoteiksmi, kā arī to izteikto modalitāti. Rakstā nav iecerēts aplūkot, vai nenoteiksme izteicēja funkcijā ir īpašs izteicēja tips (resp., vienkāršs verbāls izteicējs) vai arī tā pārstāv saliktu verbālu izteicēju ar modāla verba nullformu (par to tuvāk sk. Ilzes Lokmanes (2016) rakstu šai krājumā):

(7) *Ko man  $\emptyset$  (vajag? gribas?) **darīt?***

Kā jau minēts raksta ievadā, latviešu un lietuviešu valodniecībā šie jautājumi tradicionāli aprakstīti pretēji.

## 2. Artura Ozola *analītiskā debitīva* koncepcija

Lai saprastu latviešu valodniecības tradīcijas cēloņus, svarīgi ir atcerēties Artura Ozola (1912–1964) postulēto latviešu valodas *analītisko debitīvu* (*Ko man darīt?*; *Ko man **bija** darīt?*; *Ko man **būs** darīt?*) un šīs konstrukcijas aprakstu. Artura Ozola interpretācijā *analītiskais debitīvs* ir *sintētiskā debitīva*, t. i., vajadzības izteiksmes analogs, jo abas formas bieži ir savstarpēji aizstājamas (Ozols 1993, 90–98). Tāpat kā *sintētiskajam debitīvam* ir tagadnes, pagātnes un nākotnes forma (*man jāraksta, man bija jāraksta, man būs jāraksta*), arī *analītiskajam debitīvam* ir tāda pati laika formu paradigma (*man darīt, man bija darīt, man būs darīt*). Tādad A. Ozola uzskatā *analītisko debitīvu* veido šāda sintaktiska konstrukcija ar trīs laika formu paradigmu – tagadni (8a), pagātni (8b), nākotni (8c):

(8) *datīvs* +  $\emptyset$ /*bija/būs* + *nenoteiksme*

a. *Kā man **izskaidrot** jūsu laipnību?* (I. Ābele)

b. *Ko man **bija iesākt** ar saviem liekajiem 15 kilogramiem?* (www.tvnet.lv)

c. *Tiem cilvēkiem jau nu **nebūs sēdēt** valsts svinīgajos pasākumos un kur nu vēl pieņemšanās.* (Latvijas Avīze)

Zīmīgi, ka A. Ozola *analītiskā debitīva* tagadnes formai tipiska ir palīgdarbības vārda *ir* nullforma – latviešu valodā nav atrodams neviens piemērs, kur būtu lietota konstrukcija *datīvs + ir + nenoteiksme*:

(9) \**Ko man tagad ir darīt?*

Tas liek domāt, ka A. Ozola *analītiskais debitīvs* pārstāv nevis vienotu paradigmu, bet gan divējādu darbības vārda formu modālu lietojumu verbālā izteicējā, kam abos gadījumos iespējams (bet ne obligāts) teikuma priekšmets datīvā (par to sk. arī Kalnača 2013a, 2013b; Lokmane 2014):

- 1) nenoteiksmi (sk. (8a) piemēru);
- 2) konstrukciju *bija/būs + nenoteiksme* (sk. (8b–c) piemērus).

Lai gan Artura Ozola *analītiskā debitīva* ideja latviešu gramatikā nav akceptēta un tālāk attīstīta (par iemesliem plašāk sk. Kalnača 2013a), tomēr tā izskaidro, kāpēc nenoteiksme un konstrukcijas *bija/būs + nenoteiksme* tradicionāli aprakstītas kā debitīva analogi – t. s. *citi vajadzības izteikšanas līdzekļi* (sk., piem., Ahero et al. 1959, 621–623; Paegle 2003, 119; Kalnača 2013b, 489–491).

Vajadzības un nepieciešamības izteikšanā latviešu valodā galvenā loma ir debitīvam. Konstrukcijas ar modāliem verbiem (piem., *vajadzēt, nākties*) un verbiem *bija/būs*, kā arī ar nenoteiksmi kā verbālu izteicēju, kas daļēji veido debitīva gramatisko sinonīmiju, attiecībā pret debitīvu lietojuma ziņā ir marginālas. Iespējams, tāpēc modalitātes un arī ar tās izteikšanu saistīto gramatisko formu un konstrukciju apraksts veidots no piecu izteiksmju un to ietverto gramatisko formu pozīcijas, kur būtiska loma ir tieši debitīvam, nevis modālajiem verbiem.

Nenoteiksmes un konstrukciju *bija/būs + nenoteiksme* semantisks paralēlums ar debitīvu arī ir būtisks iemesls, kāpēc jautājums par varbūtēju modāla verba nullformu blakus nenoteiksmei latviešu valodniecībā nekad nav izvirzīts, sal. (10a–b) un (10c) piemērus:

- (10) a. *Ko man vajadzēja darīt?*  
 b. *Ko man vajadzēs darīt?*  
 c. \**Ko man ø (vajag) darīt?*

Par to, ka nenoteiksme un konstrukcijas *modāls verbs + nenoteiksme* nav viena tipa parādības, liecina tas, ka latviešu valodā modāli verbi var būt saistīti gan ar subjektu nominatīvā (*varēt, spēt, gribēt*, sk. arī (2) piemēru), gan datīvā (*vajadzēt, gribēties, laimēties*, sk. arī (3) piemēru), turklāt šādi verbi modalitātes ziņā ir dažādi neatkarīgi no subjekta morfoloģiskās formas.

Atšķirība ir arī tā, ka modāls verbu lietojums latviešu valodā nav ierobežots ne laika formu, ne izteiksmju ziņā (sk. (11) piemērus), tāpat iespējami visi teikuma komunikatīvie tipi – apgalvojums (11a–b), jautājums (11c), rosinājums (11d):

- (11) a. *Es vienmēr esmu varējusi daudz strādāt.*  
 b. *Viņš bija gribējis nopirkt lielāku dzīvokli.*  
 c. *Man esot vajadzējis iet mājās?*  
 d. *Man vajadzētu iet mājās!*

Turpretī nenoteiksme izteicējā vai konstrukcija *bija/būs + nenoteiksme* latviešu valodā ir ierobežota formu ziņā, jo parasti sastopama tikai īstenības izteiksmes vienkāršajās laika formās jautājuma vai izsaukuma, bet ne stāstījuma teikumos (sk., piem., šī raksta (4), (6b), (8) piemēru).

Tādējādi latviešu valodniecībā jau kopš A. Ozola (1993 [1961]) pētījumiem un arī „Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikas” (Ahero et al. 1959) blakus verba izteiksmēm un tieši debitīvam tiek runāts par *dažādām modālām konstrukcijām* kā modalitātes izteicējām, kas lielā mērā ir debitīva semantiski analogi. Modāli verbi nekad nav uzskatīti par galvenajiem modalitātes izteicējiem, jo modāla (deontiska, retāk, epistēmiska) nozīme blakus verba izteiksmēm piemīt arī konstrukcijām *bija/būs + nenoteiksme* un *ir/bija/būs + tagadnes pasīvais dīvdabis*, kur finītājā formā ir verbs *būt*, kam leksiski nekādas modālas nozīmes nav.

### 3. Polaritāte

Lai skaidrāk izprastu verba nullformas morfosintaktisko būtību un lai pamatotu, kāpēc nebūtu vēlams runāt ne par modāla verba, ne *bija/būs* nullformu, svarīga ir arī polaritātes pārbaude – sastatot izteikumus apgalvojumā un noliegumā, iespējams pārliecināties, vai saglabājas viena un tā pati informācija.

Nolieguma formants latviešu valodā ir darbības vārda finītās formas piedēklis, kas pievienojas vai nu sintētiskai darbības vārda formai ((12a) piemērs), vai arī palīgverbam ((12b) piemērs) (Valkovska, Lokmane 2013, 789; sk. arī Ivulāne 2015), veidojot t. s. simetrisko noliegumu (par nolieguma tipoloģiju plašāk sk. Dahl 2011, sk. arī Kalnača 2014).

- (12) a. *Es lasu grāmatu – Es nelasu grāmatu.*  
 b. *Es esmu lasījusi grāmatu – Es neesmu lasījusi grāmatu.*

Tas pats simetriskā nolieguma princips darbojas arī tad, ja izteicējā ir konstrukcija *modāls verbs + nenoteiksme*:

- (13) a. subjekts nominatīvā  
*Es varu lasīt grāmatu – Es nevaru lasīt grāmatu.*  
 b. subjekts datīvā  
*Man vajag lasīt grāmatu – Man nevajag lasīt grāmatu.*

Ja apgalvojuma teikumā ir palīgverba vai saitiņas nullforma, tad tā paša satūra nolieguma teikumā parasti būs noliegts palīgverbs (14a) vai saitiņa (14b):

- (14) a. *Modinātājs **o** (ir) nozvanījis laikā – Modinātājs **nav** nozvanījis laikā.*  
 b. *Diena **o** (ir) ļoti skaista – Diena **nav** ļoti skaista.*

### 3.1. Elipse

Polaritātes un palīgverba/saitiņas/modāla verba nullformas sakarā svarīga ir arī elipses<sup>2</sup> teorija – ja teikumā ir iespējams kāda elementa atmetums, tad jābūt kādai sintaktiskai struktūrai, kas norāda uz atmesto elementu (Aelbrecht 2008; Gergel 2009; sk. arī Crystal 1997, 134; Matthews 1997, 111). Respektējot iepriekš minēto simetriskā nolieguma principu latviešu valodā, sintaktiska struktūra, kas atspoguļo kādu atmestu (t. i., nullformā esošu) izteicēja daļu, ir noliegums, sk. (14) piemēru.

Ja tiek uzskatīts, ka teikumā iespējama modāla verba nullforma, tad simetriskā nolieguma principam vajadzētu darboties arī šajā gadījumā – apgalvojumā elidējot modālu verbu, noliegumā tam jāparādās ar priedēkli *ne-*, saglabājoties teikuma propozīcijai (sal., piem., (13a) un (13b) teikumus). Tātad (15a) piemērā minētajam apgalvojuma teikumam ar subjektu datīvā noliegumā būtu sagaidāma atbilstoša teikuma konstrukcija un kāds modāls verbs, piem., *nevajag* (15b):

(15) a. apgalvojums

*Ko man tagad **o** darīt?*

b. noliegums

*Ko man tagad **nevajag** darīt?*

Tomēr rodas šaubas, vai (15b) piemērā īstenojas simetrisks noliegums un vai noliegts modāls verbs atspoguļo apgalvojumā (15a) šķietami elidēto verbu un teikums kopumā izsaka to pašu informāciju, ko (15a) minētais teikums. Nepārprotami redzams, ka nolieguma teikums *Ko man tagad nevajag darīt?* propozīcijas ziņā atspoguļo apgalvojuma teikumu *Ko man tagad vajag darīt?*, bet ne teikumu *Ko man tagad darīt?* Tas liek domāt, vai teikumus, kur izteicējs ir nenoteiksme, vispār var runāt par kādu modāla verba nullformu. Šķiet, ka ne, turklāt šādi gadījumi nebūs saistāmi ar elipsi.

### 3.2. Izteicējs – nenoteiksme noliegumā

Par labu tam, ka nenoteiksme ir īpašs izteicēja paveids un nepārstāv konstrukciju ar elidētu modālu verbu, liecina piemēri, kur izteicējā ir nenoteiksme noliegumā, t. i., nolieguma priedēklis *ne-* pievienojies tieši pie pilnnozīmes verba. Šādam izteicējam iespējamās dažādas deontiskās modalitātes nozīmes (sk. arī Kalnača 2013b), piem.:

1) **varējums**

(16) *Jums, veselajiem, to [slimošanu] nesaprast!* (www.tvnet.lv)

‘Jūs, vesellie, to nevarat saprast!’

<sup>2</sup> Latviešu valodniecībā šai izpratnē parasti lietots termins *redukcija* (sk., piem., termina 1. nozīmi Skujiņa 2007, 322). Tomēr redukcijas jēdziens vispārīgajā valodniecībā primāri tiek saistīts ar fonētikas jomu (sk., piem., Crystal 1997, 324), savukārt teikuma struktūras izlaidumu aprakstā tiek lietots termins *elipse* (sk., piem., Crystal 1997, 134; Matthews 1997, 111), kas izmantots arī šai rakstā.

## 2) iespējamība

- (17) *Prezidentam neiztikt bez inteligences, izglītības un mugurkaula.* (www.tvnet.lv)  
‘Prezidentam nav iespējams iztikt bez inteligences .. / Prezidents nevar iztikt ..’

## 3) aizliegums

- (18) *Virsdrēbēs neienākt!*  
‘Virsdrēbēs nedrīkst/aizliegt ienākt!’

## 4) nosacījums

- (19) *Kā nepadarīt sevi vecāku?* (Ieva)  
‘Kā lai nepadara sevi vecāku?’

Kā redzams piemēros (16)–(19), modālas nianses variējas atkarībā no konkrētas situācijas un izsakāmā satura. Tas liek apšaubīt kāda konkrēta modāla verba esamību apgalvojumā un norāda uz to, ka nenoteiksme ir īpašs izteicēja tips.

## 3.3. Simetriskas polaritātes trūkums

Nenoteiksme noliegta verbāla izteicēja funkcijā rada grūtības tai ziņā, ka vērojams arī simetriskas polaritātes trūkums – ne visos gadījumos iespējami atbilstoši apgalvojuma teikumi. Tā (16) un (17) piemēram apgalvojuma teikums nav iespējams ar verbu bez priedēkļa *ne*:

- (20) a. \**Jums, veselajiem, to [slimošanu] saprast!*  
b. \**Prezidentam iztikt bez inteligences, izglītības un mugurkaula.*

Abos gadījumos apgalvojumā var būt dažādas sintaktiskas konstrukcijas, piem., vai nu ar modālu verbu *varēt* un subjektu nominatīvā (piemēri (21a–b)), vai arī ar konstrukciju *ir + tagadnes pasīvais divdabīs* un subjektu datīvā ((22) piemērs):

- (21) a. *Jūs, veselie, to varat saprast!*  
b. *Prezidents var iztikt bez inteligences, izglītības un mugurkaula.*

- (22) *Prezidentam ir iespējams iztikt bez inteligences, izglītības un mugurkaula.*

Iespējama arī vajadzības izteiksme:

- (23) a. *Jums, veselajiem, tas jāsaprot!*  
b. *Prezidentam jāiztiek bez inteligences, izglītības un mugurkaula.*

No vienas puses, šāds simetriskas polaritātes trūkums varētu liecināt, ka tomēr būtu vērts apsvērt ideju par modāla verba nullformu blakus nenoteiksmei. Taču, no otras puses, semantiski atbilstošie apgalvojuma teikumi ir dažādas no noliegtajiem teikumiem atšķirīgas sintaktiskas konstrukcijas, t. sk. vajadzības izteiksme. Tas savukārt liek tomēr noraidīt ideju par modāla verba nullformu – jo atšķirīgas konstrukcijas teikumi apgalvojumā un noliegumā nav saistāmi ar vienu un to pašu informāciju. Tie tādā gadījumā ir divi atšķirīgi teikumi, turklāt katram ir sava propozīcija.

## Secinājumi

Latviešu valodā nevar uzskatīt, ka nenoteiksme izteicējā īstenojas tikai kopā ar reālu vai potenciālu modālu verbu, t. i., nevar runāt par modāla verba nullformu.

Modalitāte nav saistāma tikai ar modāliem verbiem – modalitāti izsaka gan verba izteiksmes, gan dažādas sintaktiskas konstrukcijas.

Nenoteiksme kā vienkāršs verbāls izteicējs latviešu valodā pārstāv lai gan marginālu, bet tomēr īpašu sintaktisku konstrukciju. Tai blakus nav postulējama ne modāla verba, ne *ir* nullforma.

Teikumi ar nenoteiksmi un konstrukcijām *bija/būs* ir ierobežoti komunikatīvo tipu un laika/izteiksmju lietojuma ziņā, tiem ir arī dažādas polaritātes attieksmes apgalvojumā un noliegumā. Tas neļauj teikumos ar nenoteiksmi izteicējā rekonstruēt kādus noteiktus un regulārus modālus verbus.

Turpmāk būtu pētāma nenoteiksmes un konstrukciju *bija/būs* + *nenoteiksme* polaritāte un teikuma komunikatīvie tipi, kā arī to iespējamais paralēlisms ar modāliem verbiem un verba izteiksmēm apgalvojumā un noliegumā.

## Avoti

1. Ābele, Inga. 2014. *Klūgu mūks*. Rīga: Dienas Grāmata.
2. Diena (laikraksts)
3. Ieva (žurnāls)
4. Ikstena, Nora. 2011. *Vīrs zilajā lietusmēteliņā*. Rīga: Dienas Grāmata.
5. Joņevs, Jānis. 2014. *Jelgava 1994*. Rīga: Mansards.
6. [www.apollo.lv](http://www.apollo.lv)
7. [www.delfi.lv](http://www.delfi.lv)
8. [www.lsm.lv](http://www.lsm.lv)
9. [www.tvnet.lv](http://www.tvnet.lv)

## Literatūra

1. Aelbrecht, Lobke. 2008. Dutch modal complement ellipsis. *Empirical Issues in Syntax and Semantics*. 7. Bonami, Olivier & Patricia Cabredo Hofherr (eds.), 7–33.
2. Ahero, Antonija et al. 1959. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. I. Fonētika un morfoloģija. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
3. Ambrazas, Vytautas (red.). 1996. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
4. Crystal, David. 1997. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Blackwell Publishers.
5. Dahl, Östen. 2011. Typology of negation. *The Expression of Negation*. Horn, Laurence R. (ed.). De Gruyter Mouton, 9–38.
6. Gergel, Remus. 2009. *Modality and Ellipsis. Diachronic and Synchronic Evidence*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
7. Ivulāne, Baiba. 2015. *Palīgnozīmē lietotu darbības vārdu sistēma latviešu valodā*. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai. Rīga: LU.



8. Kalnača, Andra. 2013a. Artura Ozola *analītiskais debitīvs* mūsdienu interpretācijā. *Arturs Ozols (1912–1964). In Honorem. Res Latvienses II*. Kalnača, Andra, Lāms, Ojārs (sast. un red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 35–44.
9. Kalnača, Andra. 2013b. Darbības vārds (verbs). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 456–564.
10. Kalnača, Andra. 2014. Nolieguma un modalitātes attieksmes. *Valoda: nozīme un forma*. 5. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze (sast. un red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 72–79.
11. Lokmane, Ilze. 2013. Vienkārša teikuma formālā (strukturālā) organizācija. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 710–766.
12. Lokmane, Ilze. 2014. Verbāls sastata izteicējs latviešu valodā. *Valoda: nozīme un forma*. 4. *Kategoriju robežas gramatikā*. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze (sast. un red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 111–118.
13. Lokmane, Ilze. 2016. Darbības vārda sintaktiskās nullformas latviešu valodā. *Valoda: nozīme un forma* 7. *Gramatika un saziņa*. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze, Horiguchi, Daiki (sast. un red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 116–126.
14. Matthews, Peter H. 1997. *Concise Dictionary of Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
15. Ozols, Arturs. 1993. *Latviešu tautasdziesmu valoda*. Rīga: Zvaigzne. [Pirmizdev. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961].
16. Paulauskienė, Aldona. 1994. *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
17. Paulauskienė, Aldona. 2014. [Recenzija par:] Latviešu valodas gramatika. *Acta Linguistica Lithuanica*. LXXI. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 364–391.
18. Valkovska, Baiba, Lokmane, Ilze. 2013. Teikuma komunikatīvā struktūra. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

## Summary

Infinitive as a verbal predicate is one of the means of expressing modality in Latvian. Infinitive expresses deontic or, rarely, epistemic modality. Besides the infinitive, modality in Latvian is expressed by different moods, which play the main role. Different modal constructions with modal verbs (+ infinitive) and participles are also widely used. The present paper is devoted to the analysis of relations between the infinitive and modal constructions, and the modal meanings expressed by the infinitive and modal constructions. The crucial question of the analysis is – could any zero form of modal verb be possible in Latvian? It is connected with the interpretation of the (morpho)syntactic status of the infinitive in the function of predicate. If we agree that the infinitive is a simple verbal predicate then the answer is NO, and zero form of modal verb is impossible in Latvian. If, however, we think that the infinitive is a compound predicate then the answer is YES, because such predicate is similar to other nominal, verbal or adverbial compound predicates in Latvian, where zero forms (mainly in the 3<sup>rd</sup> person, present) are widespread.

However, polarity tests do not approve the idea of zero forms of modal verbs in Latvian.

# Ciešamās kārtas lietojuma biežums latviešu un angļu medicīnas zinātniskajos rakstos

## *Frequency of passive voice in Latvian and English scientific medical writing*

**Vita Kalnbērziņa**

Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte

Anglistikas nodaļa

Visvalža iela 4a, Rīga LV-1050

E-pasts: [vita.kalnberzina@lu.lv](mailto:vita.kalnberzina@lu.lv)

Raksts salīdzina ciešamās kārtas lietojuma biežumu latviešu un angļu medicīnas zinātniskajos rakstos. Balstoties uz Timotija D. Mintonu (*Timothy D. Minton* 2015) veikto pētījumu par ciešamās kārtas lietojuma biežumu angļu valodā, veidots līdzīgs pētījums latviešu valodā. Pētījumā tiek izmantoti Rīgas Stradiņa universitātes 2014. gadā publicētie medicīnas pētījumi latviešu valodā, lai analizētu biežāk lietotos darbības un palīgdarbības vārdus, kas veido ciešamo kārtu. Secināts, ka latviešu valodā rakstoši medicīnas pētnieki ciešamo kārtu lieto retāk, taču izmanto tādās pašās funkcijās kā angļu valodā rakstoši medicīnas pētnieki.

**Atslēgvārdi:** darbības vārds, palīgdarbības vārds, ciešamā kārta, darāmā kārta, vienkāršie laiki, saliktie laiki, biežuma rādītāji.

Angļu valodniecībā darbības vārdu kārtas kategorija vienmēr ir raistījusi lielu interesi, it īpaši tās loma zinātniskajos rakstos. Ja kopumā angļu valodniecība sevi pozicionē kā deskriptīvu, t. i., valodnieku mērķis ir aprakstīt valodas lietojumu realitātē, tad zinātnisko rakstu rediģēšanā un analizē parādās nepārprotama preskriptīva nostāja, liekot domāt, ka darāmā kārta ir labāka par ciešamo kārtu, jo tā ir skaidrāka, īsāka, vieglāk uztverama un godīgāka pret lasītāju, jo neļauj noslēpt nepadarīto: medicīnas pētījumi angļu valodā tiek uzskatīti par visciešāk saistītiem ar tradīcijām, tādēļ šajā valodas paveidā ciešamās kārtas lietojums ir biežāks nekā citu nozaru pētījumos (Minton 2015).

Latviešu valodnieki savukārt bieži tiek kritizēti par preskriptīvismu, t. i., par iejaukšanos valodas lietotāju kompetencē ar saviem padomiem (Strelēvica-Ošiņa 2011). Tomēr latviešu valodniecībā tradicionāli kārtas kategorijas lietojums zinātniskajos rakstos atstāts pašu zinātnieku un zinātnisko darbu vadītāju ziņā.

Šī raksta mērķis ir salīdzināt šādas atšķirīgas pieejas rezultātus un noskaidrot, vai ciešamās kārtas lietojuma biežums un funkcijas latviešu un angļu valodas zinātniskajos rakstos atšķiras, lai tādējādi netieši konstatētu, vai valodnieku pūliņiem ir kāda ietekme uz zinātniskās valodas lietojumu.

Medicīnas zinātniskā valoda ir izvēlēta kā izpētes objekts ērtuma dēļ, jo ir pieejami dati gan angļu, gan latviešu valodā.

## 1. Ciešamā kārtā medicīnas žurnālos angļu valodā

Timotijs D. Mintons (2015) rakstā *In Defense of the Passive Voice in Medical Writing* aplūko zinātnisko publikāciju ieteikumus, kurās redkolēģijas mudina autorus lietot darāmo kārtu, piem., *British Medical Journal*: „Rakstiet darāmajā kārtā un, kur nepieciešams, lietojiet pirmo personu.” [Šeit un turpmāk raksta autores tulkojums.] Cits žurnāls, *Annals of Internal Medicine*, informējot autorus par gramatikas prasībām, uzsver: „Kad vien iespējams, lietojiet darāmo kārtu.” Ne bez ironijas Mintons secina, ka norādījumi rakstu autoriem rakstīt darāmajā kārtā ir izteikti, neviroties no ciešamās kārtas: 1200 vārdu garā tekstā tā lietota 32 reizes, kas ir neparasti bieži, ja salīdzina ar datiem Longmena korpusā (*The Longman Spoken and Written English Corpus*), kurā ciešamā kārtā zinātniskajos rakstos (vienā miljonā vārdu) atrodama apmēram 18 500 reižu, t. i., tikai 22 reizes 1200 vārdos.

Līdzīga ciešamās kārtas lietojuma situācija ir arī Kanādas un Ziemeļamerikas medicīnas žurnālos, kuros autori tiek instruēti rakstīt darāmajā kārtā, tomēr ciešamās kārtas lietojums rediģētos rakstos saglabājas diezgan augsts – 20% (*The Journal of American Medical Association*), 23% (*The Lancet*) un pat 26% (*New England Journal of Medicine*). Salīdzinājumam ar finanšu angļu valodu T. D. Mintons izmanto datus no korpusa, kuru veido ievadraksti no *The Wall Street Journal*, kur ciešamās kārtas lietojums ir tikai 3%. Šis kontrasts satrauc valodas pētniekus (Amdur et al. 2010), tādēļ T. D. Mintons meklē izskaidrojumu ciešamās kārtas spējai izdzīvot medicīnas zinātniskajos rakstos par spīti redaktoru apņēmībai samazināt tās īpatsvaru. Viņš atsaucas uz Neila Millara u. c. (*Neil Millar et al. 2013*) pētījumu, kurā tiek norādīts uz tradīciju un zinātnieku paradumiem lietot ciešamo kārtu, kas pats par sevi nebūtu nekas slikts. Ja cilvēki ir pieraduši tā izteikties, tad arī lasītājiem šāds izteiksmes veids varētu būt pierasts, kas savukārt atvieglo, nevis sarežģī saziņu.

T. D. Mintons noslēdz savu analīzi ar secinājumu, ka ciešamās kārtas lietojuma popularitāte balstās uz iespēju jauno informāciju pasniegt teikuma beigās un neminēt darītāju, kas atkārtojas, piem., ja Salliju sabraucis auto, tad loģiski ir teikt, ka viņa tika nogādāta slimnīcā, jo nav tik svarīgi, kas to izdarīja. Ja mēs savukārt teiktu, ka Salliju sabrauca auto un ātrā palīdzība viņu nogādāja slimnīcā, Sallija vairs nebūtu saziņas subjekts, jo viņas vietā par tādu būtu kļuvusi ātrā palīdzība. Šī paša iemesla dēļ teikumi ciešamajā kārtā biežāk ir īsi, jo darītājs tiek izlaists (Minton 2015).

## 2. Ciešamā kārtā latviešu valodas gramatikā

Ciešamā kārtā latviešu valodā parasti tiek aprakstīta no formas veidošanas vai drīzāk formas pārveidošanas viedokļa, kas nepieciešama, ja mēs vēlamies pārveidot darbības vārdu ciešamajā kārtā. Tādējādi netieši tiek pieņemts, ka izejas forma ir darāmā kārtā, un runātājs veido ciešamo kārtu, jo vēlas pazemināt darītāja statusu:

„Darāmās vai ciešamās kārtas izvēle izriet no saziņas situācijas noteiktas teksta autora nepieciešamības pazemināt vai nepazemināt darītāja jeb agensa (semantiskā subjekta) statusu. Gramatiski tas izpaužas kā darbības vārda kārtas formu maiņa un cietēja jeb pacienša (semantiskā objekta) statusa paaugstinājums no akuzatīva (retāk ģenitīva) nominatīvā.” (Kalnača 2013, 502)

Šāds secinājums liek domāt, ka runātājs sākumā ģenerē darāmās kārtas formu un tad to pārveido ciešamajā kārtā, pirms to izsaka/uzraksta, nevis automātiski

izvēlas ciešamās kārtas sintagmu, kura aktivizējusies runas ģeneratora mehānismā, jo tā ir visbiežāk lietotā attiecīgajā kontekstā attiecīgās situācijas aprakstam, kā to būtu skaidrojuši tādi psiholingvistikas klasiķi kā, piem., Vilems J. M. Levelts (*Willem Johannes M. Levelt* 1989). Iespējams, ka autori to domājuši kā teksta uztvērēja domas procesu, mēs gaidām teikumu darāmajā kārtā, izdzirdam ciešamajā kārtā un saprotam, ka runātājs gribējis pazemināt darītāja statusu, tādēļ aktivizējam ciešamās kārtas sintagmu. Tomēr abos gadījumos šis gramatikas apraksts apliecina angļu valodas lingvistu uzskatu, ka teksta apstrāde tiek kavēta, ja mēs lietojam ciešamo kārtu, jo teksta lasītājs ir spiests aktivizēt abas sintagmas un tad izvēlēties piemērotāko.

Latviešu valodā ir iespējami četri pasīvu veidi (Kalnača 2014). Pirmie divi ir atkarīgi no darbības vārda pārejamības. Tā kā ciešamā kārtā latviešu valodā tiek veidota gan no pārejošiem, gan nepārejošiem darbības vārdiem, tie veido attiecīgi objekta vai bezobjekta pasīvu. Nepārejošu neatgriezenisku darbības vārdu veidotā bezobjekta pasīva struktūrā „iespējams tikai subjekts – verba nosauktās darbības veicējs, kas parasti ir dzīva būtne. Tiešā objekta neesamības dēļ veidojas bezobjekta pasīvs.” Kalnača (2013, 504) Atkarībā no palīgdarbības vārda *tikt* vai *būt* izvēles (Kalnača 2013, 505) izšķir dinamisko un statisko pasīvu, t. i., pasīva vienkāršo laiku formām ar *tikt* ir raksturīga procesa nozīme, savukārt ar *būt* – stāvokļa un rezultatīva nozīme. Visi šie četri pasīva veidi un to lietojuma biežums tiks apskatīts nākamajā raksta sadaļā.

### 3. Datu apraksts un analīze

Lai izpētītu ciešamās kārtas lietojumu latviešu medicīnas zinātniskajos rakstos, izvēlēts materiāls, ko veido 192 autoru 40 raksti, kas izdoti vienā zinātniskajā publikācijā: *Zinātniskie raksti: 2014. gada medicīnas nozares pētnieciskā darba publikācijas: Internā medicīna. Ķirurģija. Medicīnas bāzes zinātnes. Stomatoloģija. Farmācija*. Publikācija pieejama .pdf formātā tiešsaistē, tā lejuplādēta un transformēta .doc datnē, iegūstot 194 tūkstošus vārdlietojumu lielu nemarkētu korpusu.

#### 3.1. Palīgdarbības vārdu *tikt* un *būt* lietojuma biežuma rādītāji

Tā kā korpus ir nemarkēts, visi meklējumi veikti manuāli ar teksta meklētāja palīdzību. Lai atrastu ciešamās kārtas gadījumus, palīgdarbības vārdi *tikt* un *būt* izmantoti kā ciešamās kārtas marķētāji. Palīgdarbības vārds *tapt* korpusā nav atrasts. Vārdforma *ir* atrasta 1902 ciešamās kārtas lietojuma gadījumos (70%), *bija* – 791 (29%) un *būs* – vienu reizi, kopā 2694 gadījumi. Vārdforma *tika* lietota 925 reizes (74%), *tiek* – 324 reizes (26%), *tiks* – 4 reizes. Kā redzam, abi palīgdarbības vārdi kopumā lietoti pagātnē, nākotnē tie parādās ļoti reti, kas varētu likt domāt, ka autori konstatē faktus, bet neinterpretē un nerunā par turpmāk veicamo.

Vairumā gadījumu palīgdarbības vārdi uzrāda ciešamās kārtas vienkāršos laikus, taču atrasti arī pieci saliktās tagadnes gadījumi:

- (1) *6MWT ir vienkāršs tests ar minimāliem riskiem, kas ir ticis plaši izmantots pasaulē, lai izvērtētu plaušu vai sirds funkcijas ietekmi uz pacienta fizisko stāvokli.*
- (2) *Apjukums stacionēšanas brīdī ticis konstatēts 67 (18,7%) pacientiem.*

- (3) *Salīdzinot abas grupas, apjukums **ticis konstatēts** 44 (62%) mirušo pacientu un tikai 23 (8%) izārstēto grupā, atšķirība starp grupām ir statistiski ticama,  $p < 0,001$ .*
- (4) *2009. gadā Amerikas Sirds asociācijas izstrādātajās rekomendācijās standartizētai EKG interpretācijai [AHA/ACCF/HRS, 2009] **atzīts**, ka kreisā kambara hipertrofijas diagnostiskie kritēriji EKG bērniem joprojām ir neskaidri, pētījumu šajā jomā nav daudz un tie ietver nelielu bērnu skaitu, pārsvarā **nav ticis ņemts** vērā bērna svars, rase vai tautība.*

Neraugoties uz nelielo gadījumu skaitu, šeit mēs varam redzēt gan pilno saliktās pasīva tagadnes formu (sk. (1) piemēru), gan ir izlaidumu (sk. (2), (3), (4) piemēru), gan arī nolieguma formu *nav ticis ņemts* (4) piemērā.

Skatot manuāli atrastos piemērus, secināts, ka dinamiskais pasīvs, kas veidots ar palīgdarbības vārdu *tikt*, ir daudz biežāk sastopams nekā statiskais pasīvs, tādēļ pētījumā statistiski analizēts tikai dinamiskais pasīvs ar procesa nozīmi vienkāršajos laikos, kaut gan dažos gadījumos piemēros iekļauts arī statiskais pasīvs.

Kopā atrasti 1253 lietojuma gadījumi uz 194 tūkstošiem vārdu, kas ir četras reizes mazāk nekā Longmana korpusā (ar piebildi, ka aplūkoti tikai dinamiskā pasīva piemēri). Vēl interesantāks šis rezultāts kļūst, ja paskatāmies norādes publikācijas autoriem (*Tehniskās prasības zinātnisko rakstu krājumam*) un studentiem (*Norādījumi studentiem bakalaura darbu noformējumiem*), kur vispār nav minēta prasība autoriem vai studentiem lietot darāmo kārtu. Tas liek secināt, ka latviešu valodā rakstošie medicīnas pētnieki netieši atbalsta angļu valodnieku ieteikumus darbības vārda darāmās kārtas lietojumā.

Apskatot darbības vārda laika formu lietojumu, varam secināt, ka galvenokārt ir izvēlēta pagātnes forma – 74%, kas liecina par to, ka ciešamā kārtā tiek lietota, lai atspoguļotu autoru paveikto. Tā kā rakstu autori ir dažādi, korpusa materiāls ir nevienmabīgs. Apskatot 1. tabulu, kurā redzami biežāk lietotie palīgdarbības vārdi ciešamās kārtas veidošanā pirmajos piecos rakstos, mēs varam redzēt, ka ir arī autori (sk., piem., 4. rakstu „*Camellia sinensis* L. antioksidatīvās un antiradikālās īpašības”), kuri dod priekšroku tagadnes lietojumam. Tādēļ šis raksts izvēlēts arī ciešamās kārtas funkcionāla lietojuma analīzei, sk. 2. tabulu.

Nr.	Raksta nosaukums	Vārdu skaits rakstā	Tiek	Tika	Kopā ciešamā kārtā
1.	Sistoliskā asinsspiediena rādītāji pacientiem ar aterosklerotisku sirds un asinsvadu sistēmas slimību	2681	13	22	35
2.	Akūts peritonīts stabiliem automatizētās peritoneālās dialīzes pacientiem salīdzinājumā ar nepārtrauktas ambulatorās peritoneālās dialīzes pacientiem	3402	6	35	41
3.	Saistība starp šķiedrvielu daudzumu uzturā un ķermeņa masas indeksu sievietēm ar zemu fizisko aktivitāti	1571	1	22	23
4.	<i>Camellia sinensis</i> L. antioksidatīvās un antiradikālās īpašības	2870	23	9	32
5.	Peritoneālās dialīzes uzsākšanas izvērtēšana nefroloģijas centrā	3938	5	28	33

**1. tabula.** Ciešamās kārtas lietojuma biežums atsevišķos rakstos.

Ciešamajā kārtā darbības vārdi apskatāmajā korpusā tiek lietoti paralēli darbības vārdiem darāmajā kārtā visās zinātnisko rakstu daļās: anotācijā, ievadā, literatūras apskatā, pētījuma metodes un datu aprakstā un secinājumos, taču darbības vārda laiks gan ciešamajā kārtā, gan darāmajā kārtā ir daļēji atkarīgs no raksta sadaļas.

Lai noskaidrotu, kā ciešamā kārtā lietota pētījuma aprakstā, izmantosim 4. rakstu „*Camellia sinensis* L. antioksidatīvās un antiradikālās īpašības”, kurā ir daudz tagadnes ciešamās kārtas lietojuma. Raksta anotācija ir angļu valodā, kas saglabāta arī piemērā, jo parāda autoru paralēlo ciešamās un darāmās kārtas lietojumu ne tikai latviešu, bet arī angļu valodā. Sevišķi interesants ir bezpersoniskais *you get*, kas ir sarunvalodas reģistra pazīme un apliecina autoru nelielo interesi ievērot noteiktu rakstības stilu.

Raksta daļa	Piemērs	Ciešamā kārtā	Darāmā kārtā
Anotācija	<i>Camellia sinensis</i> ( <i>C. sinensis</i> ) <b>is</b> a tea bush whose leaves <b>are used</b> in manufacture of a variety of teas. Depending on the processing of tea leaves, <b>you get</b> green, yellow, white, oolong or black tea.	vienkāršā tagadne (1)	vienkāršā tagadne (2)
Pētījuma apraksts	Tējnīcā ILLUSEUM Miera ielā 19, Rīgā <b>tika iegādāti</b> seši <i>C. sinensis</i> tējas paraugi. Ķīnas zaļās tējas maisījums ar piparmētru un citronzāli, kā arī aveņu tēja <b>tika nopirkta</b> vairumtirdzniecības uzņēmumā “Rimi” Matīsa ielā 25, Rīgā. Savukārt piparmētru lapu tēja <b>tika vākta</b> 2013. gada vasaras sākumā Līvānu novada Turku pagastā, “Silakalns” saimniecībā un līdz 2013. gada decembrim <b>žāvēta</b> mājas apstākļos. No katra tējas parauga <b>nosvērām</b> 10 mg, <b>aplējām</b> ar 50 ml uzvārīta un atdzesēta līdz 80 °C ūdens un <b>ļāvām</b> tai ievilkties 5 minūtes. Vārītais ūdens <b>tika atdzesēts</b> līdz 80 °C, jo <b>tiek uzskatīts</b> , ka visoptimālākā tējas apliešanas temperatūra ir nevis 100 °C, bet gan vidēji 80 °C.	vienkāršā pagātne (5) vienkāršā tagadne (1)	vienkāršā pagātne (3)
Literatūras apskats	Tējas antioksidanti <b>spēj</b> saistīt un neitralizēt radušās O <sub>2</sub> molekulas. Būtībā tā <b>ir</b> spēja neitralizēt brīvo radikāli O <sub>2</sub> . O <sub>2</sub> <b>tiek uzskatīts</b> par visu aktīvo skābekļa formu pirmavotu. Tas organismā <b>veidojas</b> ievērojamā daudzumā. Literatūrā <b>tiek ieteikts</b> ļaut tējai ievilkties vidēji tikai 3 minūtes, bet lēmums ļaut tai ievilkties ilgāk <b>tika pieņemts</b> , lai iegūtu labāku izvilcumu.	vienkāršā tagadne (2) vienkāršā pagātne (1)	vienkāršā tagadne (3)
Metode	Metodes pamatā <b>tiek izveidota</b> sistēma, kura <b>ģenerē</b> O <sub>2</sub> – un vēlāk <b>pievieno</b> klāt tējas paraugus.	vienkāršā tagadne (1)	vienkāršā tagadne (2)
Secinājumi	Salīdzināšanai ar <i>C. sinensis</i> tējām <b>tika izmantota</b> pašmāju aveņu tēja un piparmētru lapu tēja. Aveņu tēja OH <b>spēj</b> saistīt gandrīz tikpat labi kā zaļā tēja, bet NO vislabāk – 2,4 reizes apsteidzot melno tēju. Piparmētru lapu tējai stabili <b>bija</b> viszemākie rādītāji.	vienkāršā pagātne (1)	vienkāršā tagadne (1) vienkāršā pagātne (1)

2. tabula. Ciešamās kārtas lietojums zinātniskā raksta daļās.

Apskatot piemērus, redzam, ka autori lieto tagadnes laika formas gan ciešamajā, gan darāmajā kārtā, lai atsauktos uz literatūru, bet pagātnes laika formas, lai aprakstītu empīriski paveikto. Tā kā šinī publikācijā autoriem netiek obligāti prasīts literatūras apskats, tad tas rakstos sastopams visai minimāli, kas arī izskaidro vienkāršās pagātnes lielo īpatsvaru visā raksta krājumā kopumā.

Viens no iemesliem, kāpēc angļu redaktori neiesaka lietot ciešamo kārtu (sk., piem., Kalnbērziņa 2015), ir tās spēja apslēpt nepadarīto darbu, jo vieglāk ir teikt „Literatūrā tiek ieteikts ..” nekā meklēt konkrētus autorus un pētījuma publicēšanas gadu ik atsaucei. Korpusā tika atrasti pieci šādi piemēri, un visi tie ir ciešamās kārtas vienkāršajā tagadnē, kas ļauj izmantot ciešamo kārtu, lai veidotu nepārbaudāmus apgalvojumus par nezināmiem darbības subjektiem.

Otrs secinājums, kas rodas, analizējot datus, ir fakts, ka vienā un tai pašā rindkopā ciešamā kārtā tiek bieži lietota paralēli darāmajai kārtai daudzskaitļa pirmajā personā, un tas redzams arī citos rakstos.

Vēl viens atradums ir palīgdarbības vārda *tika* lietojums teikuma sākumā. Visā korpusā 69 teikumi sākas ar palīgdarbības vārdu *tika* un septiņi ar *tiek*, un 35 reizes ar *ir*, piem.:

- (5) ***Tika salīdzināts*** ar auskultāciju un DM iegūtais vidējais SAS rokās. Datu apstrādei *tika* izmantots SPSS 20.0. ***Tika aprēķinātas*** vidējās vērtības visā izlasē, kā arī izlases un pacientu grupu datu atbilstība normālsadalījumam, izmantojot Šapiro-Vilka (Shapiro-Wilk) testu.(6)
- (6) ***Ir dokumentēts***, ka ĀF recidīvi 40–60% SR atjaunošanas gadījumu notiek arī tad, ja turpmāk tiek veikta adekvāta AAL terapija. [...] ***Ir pierādīta*** nozīmīgi ticama ĀF recidīvu biežuma atšķirība starp pacientiem, kam ir implantētas monitorēšanas ierīces, un pacientiem, kam ĀF dokumentēta ar ārējām EKG ierīcēm un kas saņem optimizētu antiaritmisko līdzekļu terapiju.

Šie piemēri apliecina T. D. Mintonu (2015) secinājumu par angļu valodā novēroto pasīva lietojuma popularitātes iemeslu: ciešamā kārtā ļauj jauno informāciju novietot teikuma beigās, neminot darītāju, kas vai nu ir jau nosaukts iepriekš, vai arī ir labi zināms.

Šīs sadaļas svarīgākais secinājums par pasīva lietojuma biežumu medicīnas rakstos tomēr ir tas, ka latviešu medicīnas zinātniskajos rakstos pasīvs tiek kopumā lietots retāk nekā angļu valodā, un tas varētu izskaidrot angļu un latviešu valodnieku atšķirīgo reakciju uz pasīva lietojumu zinātniskajā valodā.

### 3.2. Darbības vārdu biežuma rādītāji

Tālāk pievērsīsimies biežāk lietoto darbības vārdu analīzei (sk. 3. tabulu), kurā var redzēt atsevišķu darbības vārdu un to formu lietojuma biežumu darāmajā un ciešamajā kārtā un ciešamās kārtas īpatsvaru katram darbības vārdam. Visbiežāk lietotais darbības vārds ir *konstatēt*, kopā atrasti 222 gadījumi, un korpusā tika atrasts gan dinamiskais, gan statiskais pasīvs (sk. piemērus 3. tabulā). Pārejošais darbības vārds *konstatēt* ir lietots ar ļoti augstu ciešamās kārtas īpatsvaru – 83%. Otrs biežāk lietotais darbības vārds ir *lietot*, kopā 186 gadījumi, taču ciešamās kārtas īpatsvars ir tikai 18%. Interesanti atzīmēt, ka darbības vārds *lietot* ir visvairāk izmantots darāmās kārtas tagadnes formā, jo atrasti 98 gadījumi. Iemesls ir redzams

tā funkcijā, jo vairumā gadījumu vārds *lietot* tiek saistīts ar medikamentiem un/vai veicamajām analīzes metodēm, kas ir vispārpieņemtas normas, tādēļ darītājus (visus medicīnas darbiniekus) nenosauc.

Darbības vārds ar visaugstāko ciešamās kārtas īpatsvaru ir *minēt*, tas ciešamajā kārtā lietots 100% gadījumu. Kopumā varam redzēt, ka ciešamās kārtas īpatsvars darbības vārdiem medicīnas zinātniskajos rakstos svārstās no 100% līdz 7% ar vidējo ciešamās kārtas īpatsvaru 60%.

Darāmā kārtā	Ciešamā kārtā	Kopā	Ciešamās kārtas īpatsvars
	<i>Tika minēts</i> (3) <i>Tiek minēts</i> (22)	25	100%
<i>Noteica</i> (10)	<i>Tika noteikts</i> (49)	59	83%
Kopā: 38 <i>Konstatēja</i> (25) <i>Konstatē</i> (13)	Kopā: 174 <i>Tika konstatēts/a</i> (127) <i>Netika konstatēts/a</i> (29) <i>Bija konstatēts</i> (6) <i>Ir konstatēts</i> (11) <i>Nav konstatēts</i> (1)	212	82%
<i>Secināja</i> (5)	<i>Tika secināts</i> (16)	21	76%
<i>Veica</i> (48)	<i>Tika veikts</i> (116)	164	71%
Kopā: 31 <i>Izmanto</i> (23) <i>Izmantoja</i> (8)	Kopā: 70 <i>Tika izmantots/a</i> (54) <i>Tiek izmantots</i> (16)	101	69%
<i>Ieguva</i> (19)	<i>Tika iegūts/a</i> (23)	42	55%
<i>Novēroja</i> (53)	<i>Tika novērots</i> (56)	109	51%
<i>Novērtēja</i> (12)	<i>Tika novērtēts</i> (12)	24	50%
Kopā: 152 <i>Lieto</i> (98) <i>Lietoja</i> (44) <i>Nelietoja</i> (10)	Kopā: 34 <i>Tiek lietots</i> (26) <i>Tika lietots</i> (8)	186	18%
<i>Iesaka</i> 12	<i>Tiek ieteikts</i> (1)	13	7%
	Kopā	956	60%

**3. tabula.** Ciešamās kārtas īpatsvars biežāk lietotajiem darbības vārdiem korpusā.

## Secinājumi

Ciešamā kārtā ir populāra zinātniskajos rakstos medicīnā gan angļu, gan latviešu valodā, tā tiek lietota, lai aprakstītu pētījuma datus, metodes un secinājumus.

Pasīva formas latviešu zinātniskajos rakstos kopumā tiek lietotas retāk nekā angļu zinātniskajos rakstos, taču biežāk lietotie darbības vārdi parasti atrodami ciešamajā kārtā (60%), nevis darāmajā kārtā.



Latviešu un angļu valodā rakstošie medicīnas pētnieki ciešamo kārtu lieto, lai objektīvi ziņotu par paveikto, lieki neatkārtotos (raksta autoru vārdus nemin eksperimenta aprakstā), lai paslēptu neizdarīto (literatūras aprakstā nemin autorus), padarītu savu veikumu svarīgāku (sk., piem., tējas pirkšanas aprakstu), bagātinātu stilu (pārmaiņus ar darāmo kārtu).

Dinamiskais pasīvs vienkāršajā pagātnē ir populārākā pasīva forma medicīnas zinātniskajos rakstos kopumā, tagadnes pasīvs biežāk tiek lietots literatūras apskatos. Saliktie laiki un nākotnes formas tiek lietotas ļoti reti un drīzāk uzskatāmas par izņēmuma gadījumiem.

Kā redzam aprakstītajos datos, latviešu zinātniskajos rakstos ciešamā kārtā lietota retāk nekā angļu valodā. Iespējams, ka angļu valodnieku centieni ierobežot pasīva lietojumu zinātniskajos (un arī politiskajos) rakstos radušies kā pretreakcija nedabiski lielam pasīvo formu īpatsvaram angļiski rakstošo autoru tekstos. Spriežot pēc šī korpusa analīzes, latviešu valodniekiem nav nepieciešams iejaukties ciešamās kārtas lietojuma biežumā, jo tas nav pārmērīgs. Iespējams, ka zinātnisko darbu vadītāji citās universitātēs uzskata, ka latviešu zinātniskā valoda atšķiras no angļu zinātniskās valodas, un tādēļ citas universitātes publicē ieteikumus rakstos lietot ciešamo kārtu (sk. Kalnbērziņa 2015).

Rīgas Stradiņa universitāte atšķiras no citām Latvijas augstskolām ar to, ka tā nekādi neiesaistās valodas lietojuma un darbības vārdu kārtas regulēšanā ne bakalaura darbu, ne zinātnisko publikāciju gatavošanas laikā, tāpēc medicīnā, kur saskaņā ar T. D. Mintona pētījumu par angļu valodā rakstošo pētnieku zinātnisko valodu ciešamo kārtu lieto visbiežāk, zinātniskajās publikācijās latviešu valodā ciešamo kārtu varētu lietot retāk. Šeit izteiktajiem minējumiem, protams, nepieciešams pamatojums un turpmāki pētījumi par latviešu zinātniskās valodas īpatnībām citās zinātnes nozarēs un citās publikācijās.

## Avoti

1. *Zinātniskie raksti: 2014. gada medicīnas nozares pētnieciskā darba publikācijas: Internā medicīna. Ķirurģija. Medicīnas bāzes zinātnes. Stomatoloģija. Farmācija. Rīgas Stradiņa universitāte.* Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 2015.
2. *Tehniskās prasības zinātnisko rakstu krājumam.* <http://www.rsu.lv/par-rsu/normativie-akti-un-dokumenti/tehniskas-prasibas-materialu-iesniegsanai-rsu-zinatnisko-rakstu-krajumam>.
3. *Norādījumi studentiem bakalaura darbu noformējumiem.* <http://www.rsu.lv/par-rsu/normativie-akti-un-dokumenti/tehniskas-prasibas-materialu-iesniegsanai-rsu-zinatnisko-rakstu-krajumam>.
4. *British Medical Journal Publishing Group: House style.* <http://www.bmj.com/about-bmj/resources-authors>
5. *American College of Physicians: Information for authors.* <http://annals.org/public/authorsinfo.aspx>
6. *The Longman Spoken and Written English Corpus.* <http://www.pearsonlongman.com/Dictionaries/corpus/index.html>

## Literatūra

1. Amdur, Robert J., Kirwan, Jessica, Morris, Christopher G. 2010. Use of the passive voice in medical journal articles. *Amwa Journal*. 25, 98–104.
2. Kalnača, Andra. 2013. Darbības vārds (verbs), *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 456–592.
3. Kalnbērziņa, Vita. 2015. Ciešamā kārtā angļu un latviešu zinātniskajā rakstu valodā. *Valoda: nozīme un forma 6. Valodas sistēma un lietojums*. Kalnača, Andra (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 147–155.
4. Levelt, Willem Johannes M. 1989. *Speaking: from intention to articulation*. The MIT Press.
5. Millar, Neil, Budgell, Brian, Fuller, Keith. 2013. Use the active voice whenever possible. The impact of style guidelines in medical journals. *Applied Linguist*. 34, 393–414.
6. Minton, Timothy D. 2015. In Defense of the Passive Voice in Medical Writing. *Keio Journal of Medicine*. 64 (1), 1–10.
7. Strelēvica-Ošiņa, Dace. 2011. *Kāpēc mēs gribam, lai valoda ir pareiza? Ieskats preskriptīvisma vēsturē, teorijā un praksē*. Rīga: Latviešu valodas institūts.

## Summary

The current research article aims at comparing the use of the passive voice in Latvian and English medical research articles. The main source of the research are Minton's (2015) findings of the use of passive in English medical discourse. The Latvian medical discourse research is based on an unmarked medical scientific article corpus, containing 194 thousand words, which was manually searched for the passive forms using auxiliary words *tikt* 'to get' and *būt* 'to be' as markers. The findings suggest that Latvian medical discourse contains fewer instances of passive than English, nevertheless, it is present in all parts of the description of the scientific apparatus and fulfils the same functions Minton (1995) discovered in his meta-research.

## Norādāmie vietniekvārdi kā vietas deiksi latviešu valodā

### *Demonstrative pronouns as space deixis in Latvian*

Madara Kalniete

Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte

E-pasts: *m.kalniete@gmail.com*

Vietniekvārdu izmantošana ir viens no paņēmieniem, kā valodas lietotāji taupa valodas līdzekļus. Tviterī teksta apjoms ir ierobežots, tāpēc vietniekvārdu lietojums šajā sociālā tīmekļa vietnē ir izplatīts. Vietas deiksu funkcijā latviešu valodā tiek lietoti norādāmie vietniekvārdi *tas, tā, šis, šī, tāds, tāda, šāds, šāda, viņš*. Tviterī sastopami visi šie vietas deiksi, kā arī to neliterārie ekvivalenti. Neliterārajiem vietniekvārdiem papildus ir stilistiski paaugstināta vai pazemināta papildnozīme. Noteiktais artikuls un vietas deiksi ir cieši saistītas parādības. Vietas deiksiem dažos gadījumos vērojama emfātiska funkcija.

**Atslēgvārdi:** deiksi, norādāmie vietniekvārdi, tviteris, noteiktais artikuls, valodas līdzekļu ekonomija, reference.

Deiktisks vārds ir vārds, kura referenci nosaka, balstoties uz runas situāciju: runātāju, adresātu, runas brīdi un vietu, piem., teikumā *Tu atbrauci vakar* vārds *tu* nosauc uzrunāto un *vakar* nosauc dienu pirms runas brīža (Skujīņa 2007, 81).

Latviešu valodniecībā nav pieņemts oficiāls termins, kā apzīmēt vārdus, kam piemīt deiktiskā funkcija. Šajā rakstā autore lieto apzīmējumu *deiksi*. Jēdziens *deixis* ir grieķu izcelsmes, ar nozīmi ‘rādīt’ vai ‘norādīt’ (Levinson 2000, 54).

Tradicionāli deiksi tiek iedalīti trīs grupās: *personu*, *vietas* un *laika* deiksi (sk., piem., Levinson 2003, 62). Mūsdienās šis iedalījums kļuvis detalizētāks un tam pievienojas vēl divas grupas: *diskursa* jeb *teksta* deiksi un *sociālie* deiksi (Levinson 2000, 62; Cruse 2004, 332).

Vietas jeb telpiskie deiksi attiecas uz priekšmetu izvietoējuma fiksēšanu telpā attiecībā pret runas situācijas dalībnieku atrašanās vietu konkrētajā situācijā (Levinson 2000, 62).

Vietas deiksi var būt apstākļa vārdi, piem., *te* un *tur*, un norādāmie vietniekvārdi, piem., *šis* un *tas* (Cruse 2004, 333).

*Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā* (Lepika 1959, 514) nodaļā par norādāmajiem vietniekvārdiem rakstīts, ka „[...] ir pamats domāt, ka norādāmie vietniekvārdi sākumā bijuši saistīti ar žestiem un tikai pamazām kļuvuši patstāvīgi. Runātājs bieži vien pavada norādījuma vārdu (piem., *tas, šitas, tāds, šitāds*) ar konkrētu rādīšanas žestu”.

Pētāmais valodas materiāls ekscerpēts no sociālā tīmekļa vietnes *twitter.com*. Šīs vietnes moto ir *Kas notiek?* (angļu val. – *What's happening?*) (Crystal 2011, 39). Teksti tviterī primāri ir balstīti uz notikumiem, kas teksta autoram konkrētajā brīdī ir aktuāli. Tviterī sastopamais saturs ir ļoti dažāds – informācija par aktualitātēm, reakcija uz dažādiem notikumiem, arī reklāmas, paziņojumi, interesanti fakti, anekdotes u. c. Tas ir viens no faktoriem, kāpēc tviterī izplatīts valodas līdzekļu izmantojums, kas raksturīgs sarunvalodai. Šajā pētījumā atlasīti valodas piemēri gan no privātās saziņas, gan tviterdiskusijām, piem., par Pasaules hokeja čempionātu un Eirovīzijas dziesmu konkursu (abi notikumi – 2015. gadā), visos piemēros saglabāta oriģinālrakstība.

Tvitera žanra pazīmes ir: interneta valoda, aktualitāte, ekspresija, dažādu valodas funkcionālo stilu un izteiksmes līdzekļu jaukums, tēmu marķēšana, multivides failu izmantošana.

Valodas lietojums tviterī ir kvantitatīvi ierobežots ar 140 rakstzīmēm. Noteikums par 140 rakstzīmēm tika izveidots ar mērķi, lai cilvēki varētu lietot šo informācijas platformu visur, arī mobilajos telefonos, kur atļautais zīmju skaits ir noteikts (Crystal 2011, 36). Valodas ekonomija ir viens no galvenajiem faktoriem, kas nosaka izteiksmes līdzekļu lietojumu (Barbare 1974, 27–28). Arī vietniekvārdi palīdz ekonomēt valodas izteiksmes līdzekļus, jo tie spēj aizstāt ne tikai vārdu vai vārdkopu, bet arī vienu vai vairākus teikumus, pat veselu teksta fragmentu, tādējādi novēršot atkārtošanos. Ar šādu vietniekvārdu specifiku ir skaidrojams to biežais lietojums (Barbare 2002, 336).

Reference var būt saistīta ar sadarbības efektu. Iecerētā referenta tūlītēja atpazīšana, ja tiek izmantoti tādi valodas līdzekļi kā, piem., vietniekvārdi, reprezentē kaut ko kopīgu un aktuālu, tādējādi tā iezīmē sociālo tuvību (Yule 1996, 24).

Andra Kalnača (2011, 34) norāda, ka eksoforisks (jeb deiktisks) vietniekvārdu lietojums raksturīgs tiešai saziņai, taču jāsecina, ka tviterī šāds vietniekvārdu lietojums ir ļoti izplatīts. Tas saistīts ar to, ka internetā lietotajai valodai ir gan runātās, gan rakstītās valodas pazīmes, turklāt dažādie virtuālās saziņas faktori, piem., iespēja nodot ziņu reālajā laikā un iespēja savu teksta saturu papildināt ar dažādiem multivides failiem, nodrošina tiešai saziņai līdzīgus apstākļus.

Vietas jeb telpisko deiksu funkcijā tviterī tiek lietoti gan literārie norādāmie vietniekvārdi *tas, šis, tāds, šāds, viņš*, gan neliterārie vietniekvārdi *šitas, šitais, šitāds*.

Telpa tviterī ir nevis fiziska, bet gan abstrakta un balstās saziņas situācijas dalībnieku domu telpā un kopējās zināšanās. Tā kā tvitera telpa ir atšķirīga no tiešas saziņas, deiktiski lietoti norādāmie vietniekvārdi visvairāk ir atrodami tviterdiskusiju tvītos, ne privātajā saziņā. Tajā norādāmie vietniekvārdi visbiežāk tiek lietoti diskursa deiksu funkcijā, proti, to referenti ir atrodami valodiskajā kontekstā – pašā tvītā vai kāda cita lietotajā tvītā.

Uz vienu un to pašu priekšmetu vai dzīvu būtni var norādīt ar dažādiem vietniekvārdiem atkarībā no tā, kā situācija tiek uztverta vai kā to runātājs/rakstītājs vēlas raksturot (Nītiņa 2013, 430). Norādāmo vietniekvārdu nozīmi nosaka situācija, kādā atrodas runātājs attieksmē pret īstenību. Norādāmie vietniekvārdi *šis, šī, tas, tā, tāds, tāda, šāds, šāda* vērs uzmanību uz tiem priekšmetiem, īpašībām, pazīmēm vai parādībām, kas no runātāja viedokļa ir tuvākas vai tālākas (telpas vai

laika ziņā), vairāk vai mazāk pazīstamas, nule vai agrāk minētas (Lepika 1959, 513). Uz tuvāko (no runātāja viedokļa) un konkrētāko norāda vietniekvārdi *šis*, *šī*, *šāds*, *šāda*, uz tālāko un abstraktāko – *tas*, *tā*, *tāds*, *tāda*; uz vēl tālāko – *viņš*, *viņa* (Lepika 1959, 514). Daina Nītiņa (2013, 439) raksta, ka tas tā patiešām ir, lai gan galvenokārt tikai gadījumos, ja uzmanības centrā ir salīdzinājums – kurš no objektiem atrodas tuvāk, kurš tālāk: *šī māja ir gaiša un saulaina, bet tā drēgna un nemīlīga*. Taču šādi konteksti nedominē minēto vietniekvārdu lietošanā. Tviterī izmantotajiem deiktiskajiem vietniekvārdiem praktiski nav funkcijas norādīt uz tuvāku vai tālāku vietu vai objektu izvietojumu telpā, jo nav fiziskās telpas, kurā orientēties. Šie vietniekvārdi norāda uz reālijām vai procesiem, kas no runātāja viedokļa ir vairāk vai mazāk svarīgas, kā arī tie var izcelt konkrētas reālijas no kāda kopuma.

Lai gan semantiski diferencētais *šis* un *tas* izmantojums vistiešāk parādās kontekstos ar abu šo vietniekvārdu vārdformām, to nozīmes atšķirība var izpausties arī gadījumos, kad lietots tikai vietniekvārds *šis*, *šī*. Šādos kontekstos parasti prevalē nevis opozīcija *tuvāks* – *tālāks*, bet norādījums uz to, kas pašreiz ir svarīgāks (Nītiņa 2013, 440). Ar vietniekvārda *šis*, *šī* palīdzību tiek koncentrēta uzmanība uz kaut ko vienu pārējo lietu vidū, kaut kas tiek īpaši ievērots, uzsvērts vai nodalīts no kaut kā cita (Nītiņa 2013, 440), piem.:

- (1) *saprotams ka priekšā vēl 3. periods, bet par labāka spēlētāja balvu šajā spēlē nav divu domu. #Masaļskis*

Šajā tvītā norādāmais vietniekvārds *šis* (*šajā*) norāda uz pašreiz notiekošo hokeja spēli.

- (2) *Pēc šiem viņa vārdiem es jau pat esmu priecīga ka viņš uzvarēja ^^ #eirovizija*

Norādāmais vietniekvārds *šis* (*šiem*) norāda uz konkrētu tekstu, ko runājis 2015. gada Eirovīzijas uzvarētājs, Zviedrijas pārstāvis. Šādos gadījumos īpaši svarīgs ir deiktiskais centrs, konkrēti šajā gadījumā – runas moments jeb brīdis, kurā izteikums veikts, jo, lasot tvītu pēc kāda laika, nav iespējams identificēt referentu.

- (3) *Abās pusēs ne vienmēr ir spēlēt labi, bet šī nebūs no tām reizēm! #LVvsUSA*

(3) piemērā vietniekvārds *šī* izceļ kādu konkrētu reāliju no reāliju kopuma, par ko liecina vietniekvārds *tām*, kas lietots tālākajā tekstā.

Vietniekvārds *tas* var norādīt uz kaut ko redzamu vai dzirdamu (Bērziņa-Baltiņa 1973, 91). Šādi lietots *tas* neatšķiras no iepriekšējiem piemēriem ar vietniekvārdu *šis*:

- (4) *Viņiem gan tās dejas kustības tādas intresantas.*

- (5) *Tām klavierēm bij jādeg? #lol #eirovizija*

Abos gadījumos tekstu autori, skatoties Eirovīziju tiešraidē, var lietot vietniekvārdu *tas* saistībā ar šo notikumu, jo viņi apzinās, ka citiem saziņas situācijas dalībniekiem referenti konkrētajā brīdī ir redzami.

- (6) *Tas šodien vienkārši visām jaukajām, skaistajām dāmām @ Kalsnavas pamatskola [+ fotoattēls ar lielu puķu pušķi]*

Arī (6) piemērā *tas* referents ir atpazīstams konkrētajā brīdī, proti, tas ir redzams tvītam pievienotajā fotoattēlā.

„Par īpašo *tas*, *tā* lomlu latviešu valodā liecina fakts, ka mēs parasti nejautājam – *kas šis (šī)* ir, bet gan: *kas tas ir*” (Nītiņa 1997, 215):

(7) *Dažbrīd nesaprotu - tas ir #eirovīzija priekšnesums vai tomēr bērns raud blakusistabā.*

Teksta autora izvēle lietot vietniekvārdu *tas*, nevis *šis*, ir pamatojama ar to, ka izteikuma saturs var būt uztverams kā jautājums – *kas tas ir*?

Vispārināta norādītā vārda funkcijā parasti lieto vietniekvārdus *tas*, *tā* (Nītiņa 2013, 440). Vietniekvārda *tas*, *tā* vispārīgo nozīmi apliecina konteksti, kuros *tā* vārdformas izteic kādu parādību, notikumu kopumu, visu pārdzīvoto, to, kas bijis nozīmīgs. Šādos gadījumos *tas*, *tā* nevis tikai norāda uz kādu priekšmetu un līdz ar to aizstāj noteiktu lietvārdu, bet tam ir plašāka nojēguma zīme (Nītiņa 2013, 441), piem.:

(8) *Tā reāli bija konča. #Dārziņš*

(9) *Aiziet, Latvija, mēs to varam! #hokejs #PČ2015 #LV v #SWE*

(10) *Vot, to var saukt par hokeju. #Masaļskis #hokejs*

Visi šie tvīti ir rakstīti par hokeju, par ko liecina attiecīgie tēmturi #Dārziņš, #PČ2015, #LV, #SWE, #Masaļskis. Šajos gadījumos vietniekvārda *tas* lietojums attiecas nevis uz kādu konkrētu reāliju, bet uz darbību vai parādību kopumu. Pirmajā gadījumā *tas* (*tā*) varētu attiekties uz skaistu Latvijas hokejista Laura Dārziņa vārdu guvumu. Otrajā piemērā ar norādāmo vietniekvārdu *tas* (*to*) var apzīmēt uzvaru, vienlīdzīgu spēli, pārkuma gūšanu pēdējās minūtēs, bet trešajā piemērā vietniekvārds *tas*, iespējams, attiecas uz visu hokeja spēli, kurā viens no hokejistiem – vārtsargs Edgars Masaļskis – parādījies atzīstamu sportisko sniegumu.

Līdzīgs piemērs atrasts tvītā par Eirovīziju:

(11) *Tā ir uzvara :) #Eirovīzija #eivovizija #Aminata #LoveInjected*

Tvīta saturs ir vispārīgs – *tā ir uzvara*, bet pievienotie tēmturi norāda uz situāciju, apzīmē parādību kopumu, kas ļauj atpazīt vispārīgi lietotā vietniekvārda *tas* (*tā*) referenci – tvīta autors par uzvaru uzskata Latvijas pārstāves Aminatas priekšnesumu – dziesmu *Love Injected*.

Arī privātajā saziņā sastopami šādi piemēri:

(12) *Laikam esmu viens no vislaimīgākajiem cilvēkiem šodien! Beidzot tas ir paveikts. [+ fotoattēls ar autovadītāja apliecību un šampanieša pudeli]*

Šajā gadījumā vietniekvārda *tas* nozīme ir interpretējama plašāk nekā tikai autovadītāja apliecība, vietniekvārdu *tas* var attiecināt uz visu procesu, kas veikts, lai iegūtu tiesības piedalīties auto satiksmē.

Stīvens K. Levinsons norāda, ka pastāv arī gadījumi, kad tuvs–tāls šķērums neitralizējas, tas ir brīžos, kad tas nav būtiski (Stephen C. Levinson 2000, 81). Vietniekvārdu jēdzieniskais apjomīgums nodrošina to elastību, spēju papildināt un aizstāt citam citu (Nītiņa 2013, 429).

Vietniekvārdi *šis* un *tas* var tikt izmantoti pamīšus, attiecinot tos uz vienu un to pašu priekšmetu, dzīvu būtni vai kopumu. Šādos gadījumos parasti pretstāts starp tuvāko un tālāko, starp *šis*, *šī* un *tas*, *tā* nav būtisks, tas it kā neitralizējas vai pavisam izzūd (Nītiņa 2001, 54), piem.:

- (13) *Un galu galā, tas ir šovs, ciniski jociņi šajā stāstā ļoti labi iederas, šis nav pasākums operā ar klasisko mūziku... #eurovizija*

Abi vietniekvārdi – *tas* un *šis* – apzīmē vienu un to pašu parādību – Eurovīziju.

- (14) *Aaaah, ir pienācis tas fantastiskais laiks. Šis ir tik perfekts laiks, lai sēdētu pie PC, raudātu par savu dzīvi un ēstu.*

Arī (14) piemērā vietniekvārdus *šis* un *tas* var interpretēt kā tādus, kas attiecas uz vienu parādību – konkrētu laika periodu.

Ar vietniekvārdiem *šis*, *šī* un *tas*, *tā* saistīti arī norādāmie vietniekvārdi *šāds*, *šāda* un *tāds*, *tāda*, kuri tiek lietoti, runājot resp. stāstot par zināmu vai tekstā minētu priekšmetu, dzīvu būtni vai parādību pazīmēm, to īpašībām (sk. Bērziņa-Baltiņa 1973, 92; Nītiņa 2013, 442).

*Šāds*, *šāda* lieto gadījumos, ja vēlas vai ir nepieciešams aktualizēt kādu situāciju, parādību un tai raksturīgās pazīmes, raksturot kaut ko pašreiz notiekošu (Nītiņa 2013, 442):

- (15) *Šādos gadījumos, esmu “lepns”, ka esmu latvietis [+ saite uz kāda interneta ziņu portāla rakstu par atteikumu sponsorēt Latvijas paraolimpisko kustību]*

Vietniekvārds *šāds* norāda uz procesu, kas teksta autoram konkrētajā brīdī ir aktuāls, proti, uz atteikumu sponsorēt Latvijas paraolimpisko kustību.

Savukārt (16) piemērā vietniekvārds *šāds* norāda uz fotoattēlu, kas pievienots tvītam:

- (16) *Iebrauc Saldū, a tur šāds [+ fotoattēls ar skaistiem lietusmākoņiem]*

Tā kā šim vietniekvārdam neseko lietvārds, autors norāda galvenokārt nevis uz pašu dabas parādību, bet gan uz tai piemītošajām īpašībām.

(17) piemērā vietniekvārds *šāds* norāda uz rezultātu minējumu tabulu, kas vēsta par attiecīgajā runas momentā notiekošu darbību:

- (17) *Pagaidām skats ir šāds! Īstenībā jau patīkams:) #hoķis #girgrnsons#lv [+ fotoattēls ar rezultātu minējumu tabulu]*

Tāpat kā vietniekvārdi *šāds*, *šāda*, arī vietniekvārdi *tāds*, *tāda* tiek lietoti, attiecinot uz zināmiem priekšmetiem, parādībām pazīmēm un to īpašībām (Nītiņa 2013, 442).

Lai arī teorētiskajā literatūra tiek norādīts, ka „vietniekvārdi *tāds*, *tāda*, salīdzinot ar vietniekvārdiem *šāds*, *šāda*, ir semantiski apjomīgāki” (Nītiņa 2013, 442), šajā pētījumā atrasti piemēri, kuros šādas nozīmes atšķirības neparādās:

- (18) *Kā tādas dziesmas var tikt finālā. Kautkāds briesmas #eurovizija #ISR #EST #FRA #UK #LoveInjected*

Teksta autors ar vietniekvārdu *tāds* norāda uz dažādiem priekšnesumiem, kurus var identificēt pēc attiecīgajiem tēmturiem – #ISR (Izraēla), #EST (Igaunija) u. c. Citiem situācijas dalībniekiem, kas seko līdzī šim pasākumam, šie priekšnesumi ir zināmi, tāpēc tie var atpazīt pazīmes, uz kurām teksta autors ir norādījis, izmantojot vietniekvārdu *tāds*. Arī nākamajā piemērā lietotais vietniekvārds *tāds* norāda uz konkrētu referentu ar konkrētām pazīmēm:

(19) *Saprotu, ka skatītāju domas par Somijas pankiem krasi dalīsies, bet nesaprotu vienu - kā ko **tādu** var novērtēt žūrija?! #eirovizija*

Vietniekvārds *tāds* var būt lietots substantīviski. Tad tam parasti ir nievīga nokrāsa (Kalme, Smiltiece 2001, 184). Šajā pētījumā atrasts viens šāds gadījums:

(20) *ir tāda lieta jā... es tavā vietā to paziņotu Enkuram vai Abolinam, lai **tādus** vairs nelaiž iekšā... Jēga **tādiem** vēl maksāt? (P)*

Salīdzinot ar *šis* un *tas*, uz vēl tālāko (no runātāja viedokļa) norāda vietniekvārdi *viņš*, *viņa* (Lepika 1959, 513–514). Pirmatnējā *viņš* nozīme (*Pavadām Jāņu dienu Līdz viņam kalniņam*) nav zudusi, bet *viņš* kā norādāmais vietniekvārds sastopams diezgan reti; jādomā, ka to izspiež *viņš* kā trešās personas apzīmējums un *viņa*, *viņas*, *viņu* kā piederības vietniekvārdu formas (Lepika 1959, 520). Pētījumā starp ekscerpētajiem piemēriem šādi lietots vietniekvārds *viņš* nav izplatīts. Atrasti trīs piemēri, kuros vietniekvārds *viņš* lietots kā norādāmais vietniekvārds, turklāt vienā sastingušā konstrukcijā – *viņā pusē*. Visos trijos gadījumos šim vietniekvārdam ir stilistiska papildnozīme, sk., piem., (21) piemēru:

(21) *Kāds dīķa **viņā pusē** pamatīgi safanojies par Kremļa uzmanību.*

Šī teksta autors, runājot par politiku, izmantojis abstraktu tēlainu vietas apzīmējumu *dīķa viņā pusē*.

(22) piemērā teksta autors izteikumu, kurā ietilpst vārdu savienojums *viņā pusē*, ir ielicis pēdiņās, kas norāda uz stilistisku marķējumu. Šo izteikumu varētu interpretēt kā mēģinājumu atainot vecāka posma latviešu valodu:

(22) *Velns 'zin'kur esmu blandījies, bet tikai šodien beidzot aizgājām "gandrīz **viņā pusē** ceļam" uz mūsu pagasta/novada augstāko - Andžānu kalnu.*

(23) piemērā tvīta autors šo konstrukciju ir ielicis pārfrāzētā dziesmas tekstā, kas arī liecina par stilistisku, šoreiz poētisku vai ironisku, lietojumu:

(23) *Spolīc lai ripo lejā no kalna, nedomā kā nu būs. Tikmēr tur aiz kalna **viņā pusē** Zaķīc projām skrien + par to ko zina mēmi klusē vēl arvien.*

Vietniekvārda *viņš*, *viņa* senākā nozīme ir norādāmā, par ko liecina izteicieni *viņā galā*, *viņā malā*, *viņā krastā*, *viņā saulē* ar pretstatiem *šai galā*, *šai malā*, *šai krastā*, *šai saulē*. Par to pašu liecina arī saliktie apstākļa vārdi *viņpus*, *viņnakt*, *viņudien*, *viņugad* (Lepika 1959, 508).

Atrasti arī divi piemēri, kuros norādāmais vietniekvārds *viņš* ir salikta apstākļa vārda *viņpus* daļa. Šādi lietots deiktisks apstākļa vārds apzīmē ļoti tālu vietu no teksta autora atrašanās vietas:



- (24) *Rīts iesācies ar patīkamām ziņām no viņpus okeāna. @zemgus94 guvis vārtus sezonas pirmajā spēlē.*
- (25) *Kamēr melnais stārķis Tince bradā upes viņpus ekvatoram Āfrikā, tamēr tika nostiprināta tās ligzda Kurzemē. Šodien.*

Abos gadījumos teksta autori, atrodoties Latvijā, ar deiksiem *viņpus* norāda uz darbības vietu, kas ir ļoti tālu no viņu atrašanās vietas. Šie ir vienīgi vietniekvārda *viņš* gadījumi, kuros tam nepiemīt stilistiska funkcija.

- (26) *Viņpus logam sniega baltumiņš, šaipus logam pirmais pamodies gaišs tauriņš :)))*

Šajā gadījumā deikss *viņpus* izmantots, salīdzinot parādību aiz loga un iekšā telpā. Fiziski vieta aiz loga nav ļoti tālu no adresāta, bet šāds lietojums skaidrojams ar salīdzinājumu *šaipus – taipus*, turklāt šim piemēram varētu piedēvēt stilistisku funkciju.

Arī (27) piemērā vietas deiksam *viņpus* ir stilistiska funkcija, par ko liecina tvīta saturs – kāda cilvēka slavinājums un apsveikums dzimšanas dienā:

- (27) *Cilvēks - atbalsts. Cilvēks, kura darbs viņpus kādas lielas izkārtnes veido to patiesi cilvēcīgu. Šodien viņam jubileja. @sicis! Sveicieni!*

Milda Lepika (1959, 522) norāda, ka sarunvalodā diezgan bieži sastopami arī paplašināti vietniekvārda *šis* un *šāds* varianti – *šitais, šitas, šitā; šitāds, šitāda* (Lepika 1959, 514). D. Nītiņa raksta (2013, 439), ka: „sarunvalodā un reizēm arī rakstu avotos, galvenokārt plašsaziņas līdzekļu valodā vai poētiskā stilā, tiek lietotas saliktas vārdformas *šitas, šitais, šitā*”.

Andra Kalnača (2011, 38) uzsver, ka „neliterāro vietniekvārdu funkcionālais lietojums neatšķiras no to literāro ekvivalentu funkcijām”. Arī tvīterī sastopamo neliterāro norādāmo vietniekvārdu *šitas, šitais, šitāds* lietojums funkciju ziņā ir ļoti līdzīgs iepriekš analizētajiem vietas deiksiem. Tie norāda uz saziņas situācijā redzamiem, aktuāliem priekšmetiem, notikumiem, parādībām. Tikai tie ir stilistiski marķēti un teksta autors tos lieto apzināti, lai izteiktu savu attieksmi pret notiekošo.

Tvīterī atrasti tikai divi piemēri, kuros vietniekvārds *šitais* ir ar pozitīvas attieksmes marķējumu:

- (28) *Šitais tāds cepīgs gabals. #Eirovīzija #GEO*
- (29) *Man patīk šitais 30day workout challenge ;D [+ attēls ar treniņu plānu]*

Pārējos piemēros vērojams pazemināts stilistisks marķējums:

- (30) *man šito nesaprast. #hoķis*

Šis tvīts rakstīts par Latvijas hokeja izlases uzbrucēja Jāņa Sprukta noraidījumu līdz spēles beigām, ko teksta autors, visticamāk, būdams Latvijas izlases līdzjutējs, noteikti uztver kā negatīvu notikumu. Arī tēmturis – sarunvalodas vārds *#hoķis* liecina par stilistisku ekspresiju. Arī pārējos piemēros, lai arī referents kontekstā nav minēts, tvītu saturs pauž pazeminātu stilistisku marķējumu:

- (31) *Cik ilgi vēl šitais turpināsies? Apnīk jau..:(*
- (32) *šitais taču nav pavasaris, tas ir kaut kāds rudesaris.*

Tviterī atrastā norādāmā vietniekvārda *šāds* paplašinātā forma *šitāds* norāda tikai uz pazeminātu stilistisku marķējumu:

- (33) *Šitāds ar man sētā bija ieradies* [+ fotoattēls ar čūsku]  
 (34) *Cik Alotenē iedzīvotāju, ka šitāds jevroperons?!? Krutāk, kā Rīga-pas. Kur loģika?!?* [+ fotoattēls ar nesen rekonstruētu peronu]

Arī noteiktais artikuls uzskatāms par deiksu, jo konkrētā saziņas situācija ir nepieciešama, lai identificētu referentu (Lyons 1981, 170; Cruse 2004, 332).

Latviešu valodā norādāmajam vietniekvārdam *tas, tā* un arī *šis, šī* vērojama noteiktā artikula funkcija (Lepika 1959, 519; Barbare 2002, 342; Kalnača 2007, 434).

Lai gan latviešu valodā nav noteikto un nenoteikto artikulu, tomēr dažos gadījumos ir vērojams vietniekvārdu lietojums artikulu funkcijā. Sarunvalodā, kā arī senāka posma rakstu valodā ir izplatīts norādāmais vietniekvārds *tas, tā* noteiktības marķētāja, respektīvi, noteiktā artikula funkcijā. Sarunvalodā *tas, tā* funkcionē kā svarīgākās informācijas aktualizētāji (Kalnača 2005, 127). Tātad *tas, tā* noteiktā artikula funkcijā nevis norāda uz kaut ko, bet aktualizē kādu priekšmetu, parādību u. c.

Norādāmie vietniekvārdi artikula funkcijā šajā pētījumā sastopami bieži.

- (35) *es verot vaļā ledusskapi sev ar **tām** durvīm pa galvu iemaucu #LAT #eirovizija #LoveInjected*

Šajā gadījumā vietniekvārds *tas*, lietots pirms vārda *durvis*, izceļ šo lietvārdu no pārējā teksta. Iepriekšējā tekstā nekas nav minēts par ledusskapja durvīm, bet šāds noteiktā artikula lietojums ir iespējams tāpēc, ka ikvienam lasītājam ir skaidrs, ka ledusskapjiem ir durvis, tas glabājas cilvēku kopīgajās zināšanās jeb mentālajā kontekstā. Tomēr arī situācija ir būtiska, jo, kā norāda Dž. Laions (John Lyons 1981, 170), „noteiktais artikuls arī uzskatāms par deiksu, jo konkrētā saziņas situācija ir nepieciešama, lai identificētu referentu”. Konkrētie tēmturi #LAT, #eirovizija, #LoveInjected paskaidro artikula lietojumu, iespējams, teksta autoram tā varēja gadīties, jo viņa uzmanību no darbības ar ledusskapi novērsa Latvijas priekšnesums Eurovizijā.

Arī (36) piemērā nav iepriekšējas informācijas par kādiem noteiktiem principiem, adresants acīmredzot uzskata, ka teksta uztvērējiem būs līdzīga nelingvistiskā pieredze saistībā ar šo tēmu:

- (36) *Nu jā. **Tie** puīšu principi ir smags gadījums.*

Nākamajos piemēros noteiktība ir saistīta ar saziņas situāciju:

- (37) *Man vienīgajai liekas, ka **tam** Izraēlas dziedātājam ir nevis 16, bet 30 :/ #eirovizija*  
 (38) *LV Eurovizijā **tie** jaunie noteikumi.. neviens tur iekšā nelīdīs un nekaunēsies.. #eirovizija*  
 (39) ***Tā** Aminata vispār atgādināja brēcošu polipu. Jums tiešām patīk, vai arī safanojāties no **tā** vien, ka viņa tika finālā?*

Visos piemēros ar artikuliem aktualizētās parādības (Izraēlas dziedātājs, jaunie noteikumi, Aminata) ir zināmi, jo tie parādās saziņas situācijā, ir saistīti un nozīmīgi Eirovīzijas kontekstā. Vietniekvārds *tas* aktualizē šo informāciju, jo adresantam tā ir svarīga. Šie vietniekvārdi nav interpretējami kā īsti vietas deiksi, jo *Izraēlas dziedātājs* Eirovīzijā ir tikai viens, tāpat kā personvārdam *Aminata* šajā situācijā ir tikai viens konkrēts referents, tos nevar izcelt no kāda cilvēku kopuma. Arī vārdkopa *jaunie noteikumi* norāda uz konkrētumu, vietniekvārds tikai aktualizē šo parādību.

Visvairāk noteikto artikulu atrasts tvītos par hokeju. Tas varētu būt skaidrojams ar to, ka šie tvīti ir ekspresīvāki (to apliecina plašais sarunvalodas, žargonismu, pat lamuvārdu lietojums), tā ir tūlītēja reakcija uz adresantam, visbiežāk kādas hokeja komandas līdzjutējam, svarīgiem notikumiem.

(40) *Tie tiesneši ir pilnīgi \*\*\*!/? #Hoķis*

(41) *Kanādieši birstē tos krievus. Lūk, tāds hokejs man patīk! :D*

Tvīterī sastopami gadījumi, kuros arī vietniekvārds *šis* tiek lietots noteiktā artikula funkcijā vai varētu tikt interpretēts kā šāds lietojums:

(42) *Ak šīs romantiskās filmas :) var noasarot ilgi dikti. Emocijas ir viena dīvaina lieta. Bet skaisti :) sen nebiju tādas skatījusies.*

(43) *Šie skaistie skolas rīti, kad zobu mazgāšanas laikā, tā vien gribas noslīcināties tekošā ūdenī.*

(44) *Ak, šie nebeidzami maija saullēktu sagaidīšanas rīti!*

(45) *Ak šie apskāvēni hokejā !*

Vietniekvārda *tas*, tā izmantojums artikula funkcijā var tikt lietots vārdu pāri ar *šis*, *šī* (Nītiņa 2013, 441), piem.:

(46) *Šis ir tas jocīgais mirklis, kurā apzinos, ka būtībā esmu zombijs, kas autonomi barojas, cīnās par izdzīvošanu un atbildes izdomā uz vietas.*

(47) *Šis ir tas twīts, kurā es iebloju ar 10 angļu valodas eksāmenā*

(48) *šis, protams, ir tieši tas, ko politikas zinātņu doktors saka, kad ideoloģiskā pārliecība gūst virsroku pār saprātu...*

Vieta deiksiem piemīt arī emfātisks lietojums, piem., *Es nespēju saprast to sievieti. Šī skaistā pilsēta ir mūsu.* (Cruse 2004, 337). Šajos gadījumos vietniekvārdu *tas* un *šis* atšķirīgais novietojums telpā lokalizējas mentālajā pasaulē vai domu telpā un norāda uz psiholoģisku vai emocionālu tuvību vai distanci (Levinson 2000, 81; Cruse 2004, 337). Starp tvīterī ekscerpētajiem piemēriem parādās gadījumi, kad norādāmos vietniekvārdus varētu interpretēt kā emfātiski lietotus deiksus, piem.:

(49) *Šāds hokejs man patīk! :))*

(50) *Tāds hokejs mums nav vajadzīgs.*

Tomēr raksta autore atzīst, ka pētāmais valodas materiāls un informācija par saziņas apstākļiem ir nepietiekama, lai izdarītu objektīvus secinājumus par emfātiski lietotu deiksu gadījumiem.

## Secinājumi

Norādāmo vietniekvārdu diferencētais lietojums, norādot uz tuvākām lietām ar vietniekvārdu *šis*, tālākām – *tas*, vistālākajām – *viņš*, izpaužas ne tikai fiziskā telpā, bet arī abstraktās saziņas situācijās. Tomēr robežas ir plūstošas un atkarīgas no konkrētās saziņas situācijas. Atsevišķos gadījumos vietniekvārda izvēle *šis/šāds* pretstatā *tas/tāds* ir saistīta ar teksta autora attieksmi pret izteikuma saturu, proti, *šis/šāds* kā pozitīvas attieksmes paudēji, pretstatā vietniekvārdiem *tas/tāds* kā negatīvas attieksmes paudējiem. Vietniekvārds *viņš* gandrīz vienmēr ir saistīts ar stilistisku papildinformāciju.

## Literatūra

1. Barbare, Dzidra. 2002. Vietniekvārds. *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība: Lokāmās vārdšķiras*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts. 309–409.
2. Bērziņa-Baltiņa, Valerija. 1973. *Latviešu gramatika*. New York: Amerikas latviešu apvienība, 84–97.
3. Cruse, Alan. 2004. *Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
4. Crystal, David. 2011. *Internet Linguistics*. London and New York: Routledge.
5. Kalme, Vilma, Smiltneiece, Gunta. 2001. *Latviešu literārās valodas vārddarīšana un morfoloģija*. Liepāja: LiePA.
6. Kalnača, Andra. 2007. Vietniekvārdu stilistiskās funkcijas sarunvalodā. *Valoda dažādu kultūru kontekstā*. 17. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds *Saule*, 434–441.
7. Kalnača, Andra. 2011. Norādāmo vietniekvārdu lietojums plašsaziņas līdzekļu tekstos. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. 6. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 33–40.
8. Lepika, Milda. 1959. Vietniekvārds. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. 1. sēj. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
9. Levinson, Stephen. C. 2000. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
10. Lyons, John. 1981. *Language and linguistics: an introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
11. Nītiņa, Daina. 1997. Dažas piezīmes par morfoloģijas jautājumiem. *Savai valodai*. Rīga: LZA Vēstis, 201–217.
12. Nītiņa, Daina. 2001. *Latviešu valodas morfoloģija (konspektīvs lokāmo vārdšķiru apskats)*. Mācību līdzeklis. Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte.
13. Nītiņa, Daina. 2013. Vietniekvārds (Pronomens). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 428–452.
14. Skujiņa, Valentīna. (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*, Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
15. Yule, George. 1996. *Pragmatics (Oxford Introductions to Language Study)*. Oxford: Oxford University Press.

## Summary

Pronouns are among the methods for language economy. Due to the limited amount of text in *Twitter*, the usage of pronouns in the social website is widespread. The function of place deixis can be related to Latvian demonstrative pronouns like *tas, tā, šis, šī, tāds, tāda, šāds, šāda, viņš*. All of the mentioned place deixis, as well as their non-standard equivalents, are common in *Twitter*. Non-standard pronouns have additional stylistically elevated or reduced meaning. Definite article and place deixis are closely related. On some occasions, place deixis tend to have an emphatic function.

# Latviešu valodas lokāmie divdabji sekundāri predikatīvā funkcijā

## *Declinable participles in Latvian as secondary predicative components*

Agita Kazakeviča

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts  
Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1050  
E-pasts: *agita.kazakevica@gmail.com*

Rakstā apskatīts latviešu valodas lokāmo divdabju lietojums sekundāri predikatīvā komponenta funkcijā; nav aplūkots divdabju visbiežāk sastopamais izmantojums – to iesaistīšana divdabja teicienā, jo šo sintaktisko konstrukciju var veidot tikai divi, nevis visi lokāmie divdabji. Raksta mērķis ir latviešu periodikas un daiļliteratūras tekstos pārbaudīt „Latviešu valodas gramatikā” (2013) izteikto atzinumu – sekundāri predikatīvā funkcijā var būt visi latviešu valodas divdabji –, kā arī konstatēt un analizēt robežgadījumus komponentu funkciju noteikšanā.

Nereti lokāmo divdabju funkcija nav skaidri nosakāma, veidojas robežgadījumi starp atributīvu un sekundāri predikatīvu komponentu. Šādos gadījumos būtiska ir komponenta galotne (nenoteiktā sekundāri predikatīvam komponentam) un arī atrašanās vieta teikumā.

Aplūkotais valodas materiāls apliecina, ka sekundāri predikatīvā funkcijā lietojami visi latviešu valodas divdabji, šajā gadījumā – lokāmie divdabji; lokāmie tagadnes divdabji, īpaši ar piedēkli *-ošs-*, gan šajā funkcijā sastopami ļoti reti.

Jau „Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā” (1959) atzīts, ka visbiežāk mūsdienu latviešu valodā tiek lietoti lokāmie darāmās kārtas pagātnes divdabji. Šo pašu apgalvojumu par lokāmā darāmās kārtas pagātnes divdabja lietojumu sekundāri predikatīva komponenta funkcijā var izteikt arī 21. gadsimtā.

**Atslēgvārdi:** sekundāri predikatīvs komponents, latviešu valodas lokāmie divdabji, apzīmētāja, izteicēja un sekundāri predikatīva komponenta robežgadījumi.

## 1evads

Sekundāri predikatīvs komponents nosauc paralēlu darbību teikuma galvenajai – ar predikātu izteiktajai – darbībai. Teikumu pārveidojot, respektīvi, transformējot, var iegūt otru predikatīvu vienību. Transformējot var mainīties komponentu forma, bet vārdšķira nemainās, piem.:

- (1) *Pasmaidījis viņš atcēla agrāk sev pašam nolikto bausli: aizmirst neveiksmes.*  
(O. Zebris)

Pārveidojot: *Viņš pasmaidīja un Viņš atcēla agrāk sev pašam nolikto bausli: aizmirst neveiksmes.*

Svarīguma jeb satura aktualizācijas ziņā sekundāri predikatīvs komponents atrodas starp īsto izteicēju un apzīmētāju (Lokmane 2013, 743).

Rakstā aplūkots latviešu valodas lokāmo divdabju lietojums sekundāri predikatīvā komponenta funkcijā, bet nav apskatīts divdabju visbiežāk sastopamais izmantojums – to iesaistīšana divdabja teicienā. Tā kā latviešu valodā divdabja teiciena pamatā var būt tikai divi lokāmie divdabji (lokāmais darāmās kārtas pagātnes un lokāmais ciešamās kārtas pagātnes divdabjis), aplūkojot arī piemērus ar divdabja teicienu, proporcija, kas tāpat jau ir krietni par labu pagātnes divdabjiem, būtu vēl nevienmērīgāka.

„Latviešu valodas gramatikas” vienkārša teikuma sintakses daļā (Lokmane 2013, 751) atzīts, ka sekundāri predikatīvo funkciju teikumā var veikt visi latviešu valodas divdabji. Raksta mērķis ir pārbaudīt šo atzinumu latviešu periodikas un daiļliteratūras tekstos, konstatēt un analizēt robežgadījumus komponentu funkciju noteikšanā. Pēfītais materiāls ir 2010.–2015. gada latviešu daiļliteratūras un publicistikas teksti no autores kartotēkas un „Līdzsvarota mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa” (versijas miljons-2.0m un LVK2013).

Rakstā analizētie piemēri vispirms grupēti pēc tajos iesaistītā divdabja. Piemēru daudzums katram divdabim atšķiras atbilstīgi tā lietošanas biežumam. Treknrakstā piemēros izcelts divdabjis sekundāri predikatīvā funkcijā, – lai pievērstu uzmanību arī divdabjiem atributīvā funkcijā, piemēros tie retināti.

Latviešu valodā ir četri lokāmie divdabji:

- 1) darāmās kārtas tagadnes divdabjis ar piedēkli *-oš-*;
- 2) darāmās kārtas pagātnes divdabjis ar *-is, -usi, -ies, -usies*;
- 3) ciešamās kārtas tagadnes divdabjis ar piedēkli *-am-/-ām-*;
- 4) ciešamās kārtas pagātnes divdabjis ar piedēkli *-t-*.

Kā atzinusi Baiba Saulīte-Valkovska (2014a, 137; 2014b, 240; 2016, 38), „sekundāri predikatīva komponenta analizē būtiski ir vismaz trīs aspekti, pirmkārt, tas pauž īslaicīgu pazīmi, otrkārt, tam ir noteikts atbalsta vārds, treškārt, tam ir noteikta apkaime un novietojums. Tāpat svarīga ir predikāta nozīme un konkrētā izteikuma prosodija”.

Daina Nītiņa (2013, 569) atzīst, ka izteicēja, predikatīva (izteicēja pilnnozīmes daļas) un sekundāri predikatīva komponenta funkcijā divdabjiem raksturīga nepilnīga formu sistēma, jo tos lieto parasti tikai nominatīvā, turklāt ar nenoteikto galotni. Aplūkojot analizētos piemērus, gan redzams, ka apgalvojums par locījumu – tikai nominatīvu – ne vienmēr apstiprinās.

## 1. Darāmās kārtas tagadnes divdabjis ar piedēkli *-oš-*

Pēc valodas piemēru aplūkojuma par šiem divdabjiem galvenais atzinums ir, ka tie lielākoties lietoti atributīvā, nevis sekundāri predikatīvā funkcijā – meklējot korpusā ap 40 dažādu divdabju ar piedēkli *-oš-*, sekundāri predikatīvā funkcijā izdevās atrast tikai vienu. Tāpēc minēti tikai trīs piemēri no autores kartotēkas. Starp citu, arī D. Nītiņa (2013, 572) „Latviešu valodas gramatikas” nodaļā par lokāmajiem divdabjiem, aprakstot šo divdabju izmantojumu sekundāri predikatīvā funkcijā, min tikai divus piemērus.

- (2) *Turēt bērnu slāpstošu?* (M. Zālīte)
- (3) *Labais stils ir airanu* [jogurta dzērienu] *pasniegt putojošu.* (L. Kota)

- (4) *Āmodāns, ko nes Barišņikovs, atgādina plaši reproducētu fotogrāfiju ar emigrējošo Brodski – 1972. gadā Šeremetjevā, uz kofera jāteniski sēdošs.* (www.kroders.lv)

Kā redzams (2), (3) un (4) piemērā, novietojums ir gan distants ((2) un (4) piemērā), gan blakus izteicējam ((3) piemērā). Kā jau minēts, šie piemēri neapstiprina apgalvojumu par divdabju – sekundāri predikatīvu komponentu – lietojumu tikai nominatīvā; šajos un arī citos piemēros tie ir akuzatīvā un izsaka darbības veida nozīmi.

(4) piemērs ar diviem lokāmajiem darāmās kārtas tagadnes divdabjiem (*emigrējošais, sēdošs*) un vienu lokāmo ciešamās kārtas pagātnes divdabi (*reproducēta*) ir problemātisks gadījums, jo divdabis *sēdošs* nav saskaņots locījumā ar atbalsta vārdu *Brodskis*. Sekundāri predikatīva komponenta atbalsta vārds parasti ir teikuma priekšmets vai papildinātājs (Lokmane 2013, 745). Par sekundāri predikatīvu komponentu to ļauj uzskatīt laikā ierobežotā pazīme un nenoteiktā galotne (sal. abus lokāmos darāmās kārtas divdabjus (4) piemērā).

## 2. Darāmās kārtas pagātnes divdabis ar **-is, -usi, -ies, -usies**

- (5) *Atvadījies, dziedātāja iekāpj savā ceturtajā golfā.* (Ir)  
 (6) *Pienācis, Koļa strupi sasveicinās un labu brīdi klusē kā purva rauda.* (M. Bērziņš)  
 (7) *Nomierinājies, dzidrinājies Jezups lēni pagriezās uz māju pusi.* (I. Ābele)

Teikumos ar sekundāri predikatīvu komponentu – lokāmo divdabi (ar lokāmo pagātnes divdabi, ar ko var veidot divdabja teicienu) sākumā – kā (5), (6) un (7) piemērā – nereti vērojams, ka tas no pārējās teikuma daļas atdalīts ar komatu, lai gan latviešu interpunkcijā divdabi vienu pašu nesavrupina. Šajos gadījumos, iespējams, tā darīts, jo, teikumu izrunājot, šķiet, ka pēc divdabja nepieciešama pauze respektīvi rakstītā tekstā – pieturzīme.

- (8) *Virs galvas pletīsies aprasojušas debesis, zem ķepām nepagurusi augs zāle, bet kaut kur starp to – mēs abi.* (I. Rubenis)  
 (9) *Bim-bomm, pulkstenis Katoļu ielā aizsmacis nodun.* (I. Ābele)  
 (10) *Ja bērni nedziedās un nedejos, tad viņi to nedarīs arī pieauguši, tas ir tāpat kā ar lasītprasmi, lasīt taču arī ir jāiemācās.* (Sestdiena)  
 (11) *Vai īsts talants nekad nebūs bikls un nepaliks neatklājies?* (Kultūras Diena un Izklaide)

(8) un (9) piemērā sekundāri predikatīvs komponents – lokāmais divdabis – atrodas pirms izteicēja, (10) piemērā – aiz, bet visos piemēros novietojums ir blakus izteicējam. (8) piemērā abās pirmajās salikta sakārtota teikuma daļās ir lokāmais darāmās kārtas pagātnes divdabis (*aprasojušas un nepagurusi*), turklāt abās pirms atbalsta vārda, bet nerodas šaubas par tā funkciju – pirmajā teikuma daļā tā ir atributīva, otrajā – sekundāri predikatīva. (10) piemērā pirms *pieauguši* iespējama arī daļēji lokāmā divdabja *būdami* redukcija – *arī* [būdami] *pieauguši*. (11) piemērā divdabi varētu uzskatīt par robežgadījumu starp saliktu izteicēju un sekundāri predikatīvu komponentu, ja verbu *nepaliks* kvalificē par saitiņu. Šajā



teikumā to, iespējams, vēl sekmē pirmais sastata izteicējs (saiņņa plus īpašības vārds *nebūs bikls*). Šādi gadījumi tuvāk aplūkoti raksta beigās.

### 3. Ciešamās kārtas tagadnes divdabībs ar piedēkli *-am/-ām-*

- (12) *Dzīva un neredzama tā aizvedot viņus, kur nav ne sāpju, ne nāves.* (www.korpuss.lv)
- (13) *[..] noslēpumainā nezināšana, ko Eleonora allaž tik prasmīgi ap sevi bija samezģlojusi, nu vienreiz prasās **uzzināma** un **atmezģļojama**.* (www.korpuss.lv)
- (14) *Bija melna nakts, bet lielā koka patvērums un labvēlīgā sargāšana pletās pāri klīstošajam baznīckungam, **sajūtama** nevis ar redzi, bet ar ādu.* (I. Ābele)

Lai gan (12) piemērā divdabībs atrodas pirms teikuma priekšmeta – tātad apzīmētājam tipiskā vietā –, tas ir sekundāri predikatīvs komponents, jo „vietniekvārds nepiesaista apzīmētāju” (Lokmane 2013, 757).

(14) piemērā ir arī divdabībs *klīstošais* atributīvā funkcijā – būtiski, ka ar noteikto galotni, kas arī ir kritērijs atributīvas un sekundāri predikatīvas funkcijas šķiršanai –, bet lokāmais ciešamās kārtas tagadnes divdabībs *sajūtama* ir vai nu savrupināts apzīmētājs, vai pirms tā ir reducēts teikuma gramatiskais centrs, šajā gadījumā daļa salikta izteicēja *bija* – [tā bija] *sajūtama* nevis ar redzi, bet ar ādu. Savrupināta apzīmētāja tipiskā vieta gan ir aiz apzīmējamā vārda, šajā piemērā aiz *sargāšana*. Ja uzskatām, ka pirms divdabja reducēts teikuma priekšmets un daļa salikta izteicēja, teikums uztverams kā salikts sakārtots teikums ar trim, nevis divām daļām.

### 4. Ciešamās kārtas pagātnes divdabībs ar piedēkli *-t-*

- (15) *Atradējs beku bija atstājis **nenogrieztu**.* (N. Ikstena)
- (16) *Pašu un citu darbi vairs neskumst **iepakoti**, beidzot ir vieta, kur par tiem priecāties.* (Ir)
- (17) *Labai Latvijas reklāmai būs spēcīgas saknes kultūrā, folklorā, ielu leksikā, visā tajā, kas cilvēku savstarpējās attiecībās virmo gaisā **nepateikts**.* (Una)
- (18) *[..] cits [vārds] **nenokerts** paliek gaisā – kā vējš, kā ūdens mirdzēšana [..].* (Kultūras Diena un Izklaide)

Visos piemēros divdabībs ir blakus vai ļoti tuvu izteicējam ((17) piemērā), tikai (15), (16), (17) – aiz, bet (18) piemērā pirms izteicēja. Interesanti, ka šajos piemēros vismaz viens vārds ir noliegumā – vai nu divdabībs, vai izteicējs, kā (16) piemērā. Līdzīgi ir arī ar lokāmajiem darāmās kārtas pagātnes divdabjiem (skat. (8), (10) un (11) piemēru, kur noliegts apstākļa vārds *nekad* pieprasa arī noliegtu predikātu (Valkovska (Saulīte), Lokmane 2013, 791) (*nekad nebūs bikls un nepalīks neatklājies*). Kā tas skaidrojams un varbūt tā ir tikai sakritība, būtu jāpēta plašākā valodas materiālā turpmāk.

Nereti lokāmo divdabju funkcija nav skaidri nosakāma, veidojas robežgadījumi starp atributīvu un sekundāri predikatīvu komponentu. I. Lokmane (2013, 744) ir skaidrojusi atributīvas un sekundāri predikatīva komponenta atšķirības: „Līdzīgi

atributīvai attieksmei sekundārā predikativitāte izsaka priekšmeta saikni ar tā pazīmi, bet atšķirībā no atributīvās attieksmes pazīme tiek piedēvēta priekšmetam saziņas aktā (pašā teikumā), t. i., šo attieksmi konstatē runātājs un tā netiek pieņemta kā iepriekš dota. Atributīva attieksme realizējas vārdu savienojumā, tā iesaistās teikumā jau kā gatava, iepriekš izveidota, turpretim sekundārā predikativitāte realizējas tikai teikumā. Īpašības vārds apzīmētāja funkcijā var būt gan noteiktajā, gan nenoteiktajā formā, bet īpašības vārds sekundāri predikatīva komponenta funkcijā var būt tikai nenoteiktajā formā, jo sekundāri predikatīvs komponents sniedz jauno informāciju.” I. Lokmane (2013, 757), Santa Logina (2014, 110) un B. Saulīte (2014a, 136–137; 2016, 38) uzsvērušas arī, ka robežgadījumos funkcijas noteikšanā svarīga ir komponenta atrašanās vieta – parasti tuvu izteicējam.

Būdami verbāli sekundāri predikatīvi komponenti, lokāmie divdabji tuvi arī nominālam sekundāri predikatīvam komponentam – depiktīvam, kas izsaka stāvokli izteicēja nosauktās darbības laikā (Logina 2014, 98), piem.:

(19) *Labais stils ir airanu* [jogurta dzērienu] *pasniegt putojošu*. (L. Kota)

(20) *Gudrīte izbijusies uzmina māsai uz kājas*. (I. Rubenis)

Ilze Lokmane (2013, 751) par lokāmajiem tagadnes divdabjiem sekundāri predikatīvā funkcijā secina līdzīgi: „Lokāmie tagadnes divdabji sekundāri predikatīva komponenta funkcijā sastopami samērā reti, funkcionē tieši tāpat kā īpašības vārdi un nosauc galvenokārt pazīmi, nevis paralēlu darbību, tāpēc uzskatāmi par īpašības vārda aizstājējiem.”

Tomēr, pēc raksta autores domām, būtiskākā šajā gadījumā ir sekundāri predikatīva funkcija vispār; sīkāks dalījums, iespējams, vairs nav tik būtisks, jo tas, ka nosaukta papildu darbība, tātad sekundārā predikativitāte, nav noliedzams – vai nu tā vairāk raksturotu stāvokli, kā depiktīvu gadījumā, vai nosauktu paralēlu darbību kā verbāli sekundāri predikatīvi komponenti.

Daina Nītiņa (2013, 582) norāda: „Izteicēja daļai, dubultloceklim vai veida apstāklim pasīvais pagātnes divdabis funkcionāli līdzinās tad, ja tas ir saistījumā ar darbības vārdiem *izskatīties, šķīst, justies, palikt* u. tml.” Nav gan teikts, par kādu teikuma locekli šādos gadījumos divdabi uzskatīt, piem. (sk. arī (11) piemēru):

(21) *Taču grozs bija pagriezts tā, ka senleja tev palika **neredzama**; senleja kā tāds baiss un melns tukšums elpoja tieši tev mugurā*. (www.korpuss.lv)

Šādos piemēros par kritēriju izmantojot teikuma transformēšanas iespēju, redzams, ka otru predikatīvu vienību izveidot nevar, tātad divdabis tomēr ietilpst saliktā izteicējā, nevis ir sekundāri predikatīvs komponents. Sal. *senleja tev palika* un *senleja ir **neredzama*** vai *senleja tev palika **neredzama***.

Rezumējot daži atzinumi par latviešu valodas lokāmo divdabju izmantojumu mūsdienu daiļliteratūras un publicistikas tekstos.

## Secinājumi

Aplūkotais valodas materiāls apliecina, ka sekundāri predikatīvā funkcijā lietojami visi latviešu valodas divdabji, šajā gadījumā – lokāmie divdabji, tikai ar būtisku piebildi, ka lokāmie tagadnes divdabji, īpaši ar piedekli *-oš-*, šajā funkcijā sastopami ļoti reti, toties tipiska tiem ir apzīmētāja funkcija. Tam par imeslu varētu

būt fakts, ka divdabjiem ar piedēkli *-oš-* adjektīva nozīme ir spilgtāk izteikta nekā verba – kā zināms, lokāmajiem divdabjiem raksturīgas abas šīs nozīmes (Lokmane 2006, 226). Lietojuma biežumu, iespējams, ietekmējis arī tas, ka divdabji ar *-ošs*, *-oša* tradicionāli veidoti galvenokārt no neatgriezeniskajiem darbības vārdiem, lai gan mūsdienu valodā, kā uzsver D. Nītiņa (2013, 569), no atgriezeniskajiem darbības vārdiem veidoti lokāmie divdabji ar piedēkli *-oš-* (piem., *tuvojošos*, *pienākošos* u. tml.) vairs nav uzskatāmi par reti sastopamiem.

Jau 1959. gadā izdotajā „Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā” (Ahero et al. 1959, 639) atzīts, ka visbiežāk mūsdienu latviešu valodā lietoti lokāmie darāmās kārtas pagātnes divdabji. Šo atzinumu par lokāmā darāmās kārtas pagātnes divdabja lietojumu sekundāri predikatīva komponenta funkcijā var izteikt arī 21. gadsimtā (sk., piem., Nītiņa 2013, 573).

Lokāmajam ciešamās kārtas tagadnes divdabim ar piedēkli *-am-/-ām-* raksturīgs sintaktisko funkciju sinkrētisms – piem., aiz darbības vārdiem *prasīties*, *sacīt*, *palikt*, *šķīst* tas var būt arī salikts izteicējs, nevis tikai sekundāri predikatīvs komponents.

## Avoti

1. Ābele, Inga. 2014. *Klūgu mūks*. Rīga: Dienas Grāmata.
2. Bērziņš, Māris. 2015. *Svina garša*. Rīga: Dienas Grāmata.
3. Ikstena, Nora. 2014. *Ulubeles pasakas*. Rīga: Dienas Grāmata.
4. Ir (žurnāls)
5. Kultūras Diena un Izklaide (laikraksta „Diena” pielikums)
6. Kota, Laima. 2012. *Mana turku kafija*. Rīga: Dienas Grāmata.
7. *Līdzsvarots mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss*. www.korpuss.lv
8. Rubenis, Ingus. 2014. *Vecās Bekas baiļu stāsti. Dullas pasakas ne pārāk maziem bērniem*. Rīga: Zvaigzne ABC.
9. Sestdiena (laikraksta „Diena” pielikums)
10. Una (žurnāls)
11. www.kroders.lv (interneta portāls)
12. Zālīte, Māra. 2013. *Pieci pirksti*. Rīga: Mansards.
13. Zebris, Osvalds. 2014. *Gaiļu kalna ēnā*. Rīga: Dienas Grāmata.

## Literatūra

1. Ahero, Antonija et al. 1959. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. I. *Morfoloģija*. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
2. Logina, Santa. 2014. Rezultatīvi latviešu valodā. *Valoda: nozīme un forma*. 5. *Opozīcijas sintaksē un semantikā*. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze (sast. un red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 97–112.
3. Lokmane, Ilze. 2006. Divdabju semantika un sintaktiskās funkcijas plašsaziņas līdzekļos. *Letonikas pirmais kongress. Valodniecības raksti*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 223–229.

4. Lokmane, Ilze. 2013. Vienkārša teikuma formālā (strukturālā) organizācija. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 710–766.
5. Nītiņa, Daina. 2013. Divdabis (participis). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 564–594.
6. Saulīte, Baiba. 2014a. Apzīmētāja, sekundāri predikatīva komponenta un izteicēja robežgadījumi. *Valoda: nozīme un forma. 5. Opozīcijas sintaksē un semantikā*. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze (sast. un red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 135–143.
7. Saulīte, Baiba. 2014b. Vārdu secība dažādos sintaktiskā sakara veidos un atsevišķās sintaktiskajās konstrukcijās. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 18 (I). Liepāja: Liepājas Universitāte, 235–245.
8. Valkovska (Saulīte), Baiba; Lokmane, Ilze. 2013. Noliegums vienkāršā izteikumā. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 786–792.
9. Valkovska (Saulīte), Baiba. 2016. Vārdu secības komunikatīvais aspekts mūsdienu latviešu valodā. Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora zinātniskā grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozarē. Rīga: Latvijas Universitāte.

## Summary

The article focuses on secondary predicative uses of Latvian declinable participles. Participial clauses, despite their being very widespread, have been excluded from this study due to the fact that only two kinds of participles are capable of entering into this sort of syntactic construction, while the main objective of the study has been to consider whether the claim expressed in the “Grammar of Latvian” (*Latviešu valodas gramatika*, 2013) to the effect that all Latvian participles are capable of functioning as secondary predicative components also holds true for contemporary periodicals and literary prose texts. The article is also aimed to identify and analyse functionally borderline cases.

The data confirms that all Latvian participles (in this case, declinable) can function as secondary predicative components, although, importantly, declinable present tense participles, especially those ending in *-ošs*, *-oša*, are very rarely used in this way, attributive use being by far more typical. This can be explained by the fact that adjectival meaning is actually more strongly expressed in these participles than their verbal semantics (as is well known, declinable participles have both (Lokmane 2006, 226)).

Ever since the “Grammar of Modern Standard Latvian” (*Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*, 1959, 639) declinable past tense active voice participles have been recognized as having the highest frequency of use among participles in Latvian. The same can be confidently stated about their frequency of use as secondary predicative components in the 21<sup>st</sup> century (see, e. g., Nītiņa 2013, 573).

## Latvijas lietuviešu sarunvalodas specifika: darbības vārdu lietošana

### *Specificity of the spoken language of Latvian Lithuanians: the use of verbs*

Regīna Kvašīte

Šauļu Universitāte, Sociālo, humanitāro zinātņu un mākslu fakultāte  
Lietuviešu valodniecības, literatūras un komunikācijas katedra  
P. Višinskio g. 38, Šiauliai LT-76352, Lietuva  
E-pasts: *kvasyte@hu.su.lt*

Latvijas lietuvieši dzimto valodu lieto galvenokārt ikdienas saziņā, tāpēc var būt sašaurinājušās šīs valodas funkcijas – plašāk izplatīts sarunvalodas paveids. Pētījumam izvēlēta lietuviešu runātā valoda, kas pierakstīta ģeogrāfiski Ziemeļlietuvas tuvajos Latvijas rajonos, kā arī Rīgā. Dzīvojot svešas valodas vidē, ir grūti izvairīties no citvalodu ietekmes, šajā gadījumā lietuviešu dzimto valodu var ietekmēt latviešu valoda kā valsts iedzīvotāju pamatvaloda (valsts valoda). Citvalodu vidē dzīvojošu lietuviešu dzimtās valodas izmaiņas un tās specifika jau pētītas dažādos aspektos, visvairāk uzmanības veltīts fonētikai un leksikai. Šajā rakstā plašāk aplūkota darbības vārdu lietošana.

Latvijas lietuviešu sarunvalodā konstatēta darbības vārdu izvēles specifika. Atsevišķi gadījumi atklāj valodas vides ietekmi, piem., teikumos lietoti semantiski neiederīgi (citas nozīmes) darbības vārdi. Lietuviešu valodas darbības vārdi mēdz būt darināti ar latviešu valodai raksturīgiem vārddarināšanas līdzekļiem, visbiežāk piedēkļiem. Sastopami burtiski pārceltu lietuviskotu latviešu valodas darbības vārdu lietojumgadījumi. Izpētot darbības vārdu un to formu lietošanas specifiku, var apgalvot, ka atsevišķi no tiem ir samērā plaši izplatīti Latvijas lietuviešu dzimtajā valodā, citi gadījumi uzskatāmi par individuāliem (okazionāliem). Jāņem vērā arī abu valodu izlokšņu loma.

**Atslēgvārdi:** lietuviešu valoda, sarunvaloda, Latvijas lietuvieši, dzimtā valoda, valodu kontakti, darbības vārdi.

### Ievads

Lietuvieši ieceļojuši Latvijā dažādu iemeslu dēļ. Padomju gados iemesli bija gan politiski (no izsūtījuma atgriezušies lietuvieši, kuriem nebija ļauts apmesties uz dzīvi dzimtenē, izvēlējās tai tuvāku dzīvesvietu), gan ekonomiski (meklēja labākus dzīves apstākļus, tiecās pēc materiālās labklājības), gan personīgi (laulības ar latviešiem vai Latvijas iedzīvotājiem, norīkojums darbā, karadienests u. tml.). No Lietuvas pārcēlušies lietuvieši galvenokārt apmetās uz pastāvīgu dzīvi Latvijas galvaspilsētā un lielākajās pilsētās, kur bija vieglāk sameklēt darbu, īpaši rūpniecības uzņēmumos, kā arī Lietuvas pierobežas pilsētu un lauku teritorijās (Treija, Dribins 1998; Jēkabsons 2003). Pierobežas apvidu izvēli noteica ģeogrāfiskais tuvums dzimtenei un iespēja uzturēt sakarus ar tur palikušajiem tuviniekiem, īpaši, ja viņi bija cēlušies no robežai tuvu esošajām Lietuvas apdzīvotajām vietām.

Dzimtā valoda ir viens no svarīgākajiem nacionālās pašapziņas rādītājiem, jo valoda „tiek uztverta kā etniskās atšķirības pamatiezīme un etniska vērtība” (Arutjunjan et al. 1999, 153). Taču, dzīvojot ārpus savas zemes robežām, ir grūti izvairīties no svešās vides un valodas ietekmēm, tāpēc ir pamats runāt par valodu mijiedarbību. Latvijā dzīvojošo lietuviešu dzimtās valodas specifika pētīta dažādos aspektos, šajā rakstā galvenā uzmanība pievērsta vienai no vārdšķirām – darbības vārdam.

Pētījuma mērķis – izmantojot analītiski aprakstošo un sastatījuma metodi, analizēt darbības vārdu lietošanu Latvijas lietuviešu valodā. Pētījuma avoti ir divu Šauļu pedagoģiskā institūta (kopš 1997. gada *Šauļu Universitāte*) studentu ekspedīciju materiālu vākums samērā kompakti lietuviešu apdzīvotajās teritorijās Latvijas pierobežā: 1993. gadā Saldus rajona Rubā un 1995. gadā Dobeles rajona Bukaišos (sk. 1. attēlu), kā arī raksta autores personīgie Rīgā dzīvojošo lietuviešu runas pieraksti, kuri tiek pastāvīgi papildināti.



1. attēls. Lietuvas un Latvijas pierobeža (SIA „Jāņa sēta” karte).

## 1. Latvijas lietuviešu valoda

Līdz šim valodnieki biežāk ir pievērsušies Latvijā dzīvojošo lietuviešu izlokšņu izpētei – galvenokārt analizēta fonētika un fonoloģija. Tas ir likumsakarīgi, jo, kā uzskata Kazimiers Garšva (*Kazimieras Garšva*), „izlokšņu atšķirības visspilgtāk izpaužas fonētikā, valodu kontakti – arī leksikā, sintaksē” (Garšva 2005, 15) (par Latvijas lietuviešu izlokšņiem sk. arī Garšva 2015). Salīdzinoši mazāk, tomēr ir pētīta arī Latvijas lietuviešu valodas leksika, morfoloģija un sintakse (plašāk par to sk. Kvašytė 2012).

Vērtējot Latvijas lietuviešu dzimtās valodas kvalitāti un tās lietošanas tendences, vispirms jāņem vērā to lietuviešu, kuri iecēloja no Lietuvas, un to, kuri dzimuši Latvijā, valodas prasmes atšķirības. Lietuviešiem, kuri apmetās uz dzīvi Latvijā padomju laikposmā, nebija iespēju mācīties dzimto valodu skolā, jo tolaik Latvijā nebija ne lietuviešu mācībvalodas skolu, ne lietuviešu valodas stundu citās skolās. Latvijā brieduma gados ieradušies lietuvieši bija mācījušies Lietuvā, tāpēc viņiem bija vismaz izglītības dzimtajā valodā pamati vai arī viņi bija beiguši

dažādu līmeņu mācības lietuviešu valodā. Ne mazāk svarīgs faktors ir ģimenes nacionālais sastāvs, kā arī katra cilvēka personīgais viedoklis par dzimto valodu un nepieciešamību to prast, tajā sazināties. Nav šaubu, ka lielu lomu spēlē tuvinieku un saziņas partneru skatījums uz cittautieti, uz citas valodas runātāju – kā viņi vērtē tā dzimto valodu. Pētījumos konstatēts, ka lietuviešu valoda „Latvijā arvien vairāk kļūst par mājas valodu. Tā jau līdz 1991. gadam bija attālinājusies no publiskās dzīves, jo nebija apstākļu to plaši lietot” (Merkienē et al. 2005, 64).

Iespēja lietot dzimto valodu citvalodu vidē vairāk saistīta ar individuālās saziņas jomām. Turklāt cilvēki, kuri nav mācījušies skolā, nevar pilnvērtīgi prast literāro valodu. Viņu valodai vienmēr piemītis sarunvalodas nokrāsa vai tajā būs izlokšņu iezīmes, jo mazākumtautības (pie tām pieskaitāmi arī lietuvieši, kuru skaits Latvijā gandrīz visa XX gadsimta garumā ir svārstījies no 1,2 līdz 1,5 procentiem)<sup>1</sup> valoda neveic visas valodai raksturīgās sabiedriskās funkcijas. Literārā valoda ir jāmācās, bet sarunvaloda tiek nodota no vienas paaudzes nākamajai, un vairākas paaudzes var to saglabāt, pat nedzīvojot savas tautas valodas vidē. Viss teiktais attiecināms uz Latvijā dzīvojošo lietuviešu valodu: tā visbiežāk ir runas formā saglabāta ģimenes – viena vai abu vecāku – valoda. Savukārt iespēja lietot dzimto valodu citvalodu vidē pārsvarā saistīta ar individuālām un ģimenes, neliela draugu loka vajadzībām (plašāka šī iespēja mēdz būt teritorijās, kur lietuvieši dzīvo kompakti).

Pašlaik notiek zināmas pārmaiņas šajā jomā – pēc neatkarības atjaunošanas 1990. gadā dažādās Latvijas pilsētās (Rīgā, Jelgavā, Bauskā, Daugavpilī) izveidotas lietuviešu skolas, svētdienas skolas, nodibinātas lietuviešu biedrības, darbojas mākslas kolektīvi u. tml. (Treija, Dribins 1998; Budzinauskienē 2001; Merkienē et al. 2005), tāpēc lietuviešu valoda biežāk tiek lietota arī ārpus ģimenes loka. Tomēr lietuviešu valodas situāciju nevar pielīdzināt latviešu valodai kā valsts iedzīvotāju pamatvalodai (valsts valodai) vai krievu valodai kā lielākās Latvijas minoritātes valodai. Tāpēc Latvijas lietuviešu starpā visvairāk izplatīta sarunvaloda resp. „literārās valodas paveids, ko lieto ikdienas saziņā un kam raksturīgas specifiskas iezīmes, ko nosaka lietošanas sfēra .. Lielu ietekmi uz literāro sarunvalodu atstāj lietuviešu valodas izlokšnes” (Ambrasas 2008, 624). Ne vienmēr ir iespējams nošķirt kontaktvalodas un izlokšnes ietekmi, domājams, ka abas tās viena otru pastiprina. Izlokšnes ietekme spilgtāka varētu būt šaurāka personu loka, piem., vienas ģimenes vai no tās pašas vietas cēlušos lietuviešu runā, savukārt latviešu valodas ietekme spilgtāk izpaudīsies, ja būs izveidojušies ciešāki kontakti ar latviešiem.

## 2. Darbības vārdu lietošana

Latvijas lietuviešu valodas analīze liecina, ka darbības vārdu lietošanu var ietekmēt gan vispārlietojamai valodai raksturīgas retākas darbības vārdu nozīmes, gan lietuviešu valodas izlokšnes (parasti dzimtā izlokšne), gan latviešu valoda kā kontaktvaloda. Ikdienas saziņā darbības vārdi, tāpat kā citu vārdšķirņu vārdi, specifiski savieno lietuviešu un latviešu valodas leksiski semantiskās un vārddarināšanas līdzības un atšķirības. Konstatēti arī gadījumi, kad darbības vārdi burtiski pārtulkoti no latviešu valodas vai tikai lietuviskotas to formas.

<sup>1</sup> Pēc Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes 2015. gada 1. jūlija datiem, Latvijā dzīvo 27 206 lietuvieši resp. 1,2 proc. (Iedzīvotāju reģistrs) (sal. 1993. gadā 1,3 proc. (Kvašytē 2012, 42)).

Leksiski semantiskā specifika vērojama gadījumos, kad pēc cilmes un formas līdzīgiem darbības vārdiem latviešu un lietuviešu valodā ir atšķirīgas nozīmes. Izvēlēties pēc formas tuvākus vai kopīgas cilmes vārdus Latvijas lietuviešus var rosināt latviešu valoda kā kontaktvaloda, reizēm izvēli ietekmē darbības vārdu semantika lietuviešu valodas izloksnēs. Tādējādi var runāt par plašāk izplatītām (kolektīvām) un okazionālām (individuālām) leksiski semantiskām atšķirībām.

Lietuviešu valodā darbības vārda *sutikti* nozīme ‘sutarti, sugyventi’ [satikt, sadzīvot]<sup>2</sup> fiksēta kā ceturta no vienpadsmit šī vārda nozīmēm lietuviešu valodas vārdnīcā (LKŽe)<sup>3</sup>. Kā uzsverts lietuviešu valodas gramatikā, tas ir viens no gadījumiem, kad atvasinātais darbības vārds izsaka jaunu jēdzienu, kuru grūti saistīt ar vārda, no kura tas atvasināts, nozīmi (Ambrazas 1994, 402). Salīdzinājumam var minēt, ka latviešu valodas atbilsme – darbības vārds *satikt* – atvasināts no indoeiropiešu cilmes darbības vārda, kura „semantika izveidojusies no divām *tikt* nozīmēm: 1. no *tikt*<sup>a</sup> nozīmes ‘derēt’, no kā ‘sadzīvot, saprasties’.. 2. no *tikt*<sup>b</sup> nozīmes ‘kļūt (pie kā)’ → ‘sastapt’..” (Karulis II, 403–404). Latvijas lietuviešu runā konstatēts lietojums, kas atbilst darbības vārda nozīmei mūsdienu latviešu valodā ‘.. 3. dzīvot, arī darboties, strādāt ciešā saistībā, labās attiecībās (ar kādu); sadzīvot’ (Cepļītis, Stengrevica 7, 311)<sup>4</sup> (sal. sinonīmus *sadzīvot*, arī *saprusties* (Rauhvargers 2002, 372)). Darbības vārdu *satikt* šajā nozīmē lietuviešu valodā tulko gan *sugyventi*, gan *sutikti*, gan *sutarti* (Butkus 2003, 649–650)<sup>5</sup>, taču Latvijas lietuviešu runā biežāk izplatīts ir tieši latviešu formai tuvākais darbības vārds:

- (1) *Su latves gal geriau sutikti nei su lietuves / sutarti, sugyventi*<sup>6</sup>  
‘Ar latviešiem var labāk satikt nekā ar lietuviešiem’ (Bukaiši)<sup>7</sup>.
- (2) *Aš visada norėjau gerai sutikti, bet marčia nenorėjo / sutarti, sugyventi*  
‘Es vienmēr gribēju labi satikt, bet vedekla negribēja’ (Rīga)<sup>8</sup>.

Salīdzinot Latvijas lietuviešu runas pierakstus ar lietuviešu valodas pierobežas izlokšņu materiālu, kurš iekļauts Ziemeļlietuvas folkloras vācēja Mata Slančauska (*Matas Slančiauskas*) leksikas vārdnīcā, redzams, ka ar nozīmi ‘sutarti’ darbības vārds *sutikti* konstatēts arī izloksnēs (Švambarytė-Valužienė 2015, 600).

Latvijas lietuviešu sarunvalodā sastopams darbības vārds *suimti*. Viena no daudzajām šī darbības vārda nozīmēm vispārlietojamā lietuviešu leksikā ir ‘gauti, sudaryti’ [saņemt, veidot] (LKŽe), kas latviešu valodas vārdnīcā fiksēta kā

<sup>2</sup> Raksta vajadzībām tulkotie lietuviešu valodas vārdi, konstrukcijas vai citāti rakstīti kvadrātiekvās.

<sup>3</sup> Leksikogrāfijas avota *Lietuvių kalbos žodynas* elektroniskās versijas saīsinājums LKŽe (literatūras sarakstā Naktinienė 2008).

<sup>4</sup> Visu latviešu valodas vārdu nozīmes no *Latviešu literārās valodas vārdnīcas*, tāpēc tālāk tekstā tikai sējuma numurs un lappuse.

<sup>5</sup> Tulkojot latviešu valodas vārdus lietuviešu valodā, izmantota vārdnīca *Latvių-lietuviių kalbų žodynas* (2003), tāpēc tālāk tekstā norādīta tikai lappuse.

<sup>6</sup> Šeit un tālāk aiz slīpsvītras lietuviešu valodā vispārlietojamais darbības vārds citētajā teikumā iederīgā formā.

<sup>7</sup> Pierakstīts Dobeles rajona Bukaišos (liet. *Bukaišiai* – tālāk saīsināti B).

<sup>8</sup> Pierakstīts Rīgā (liet. *Ryga* – tālāk saīsināti Rg).



darbības vārda *saņemt* trešā nozīme (pavisam to vārdnīcā ir deviņas) ‘iegūt, dabūt savā īpašumā, lietošanā (parasti vienreizēju atalgojumu, apbalvojumu, dāvanu u. tml.); dabūt (piem., novērtējumu)’ (7, 213–216). Iespējams, ka tieši latviešu valoda ietekmējusi respondentus izvēlēties lietuviešu darbības vārdu *suimti*, kaut gan tulkojošajā vārdnīcā kā tā ekvivalents šajā nozīmē minēts *gauti* (635):

- (3) *Daktarai tikrai dabar mažas algas suim / gauna*  
‘Ārsti patiešām tagad mazas algas saņem’ (Ruba)<sup>9</sup>.
- (4) *Buvo paštininkė – suėmiau laišką iš brolio / gavau*  
‘Bija pastniece – saņēmu vēstuli no brāļa’ (Rg).

Darbības vārds *mainyti* ar nozīmi ‘keisti stambius pinigus smulkesniais arba vieną valiutą kita’ [mainīt lielu naudu sīkākā vai vienu valūtu pret citu], kura kā pēdējā no sešām nozīmēm iekļauta lietuviešu valodas vārdnīcā (LKŽe), konstatēts Latvijas lietuviešu valodā. Savukārt mūsdienu latviešu valodā kā pirmā minēta kopcilmes darbības vārda *mainīt* (Karulis I, 559) nozīme ‘dot (ko savu) un ņemt pretī (cita). Mainīt naudu – a. Mainīt naudas zīmi, monētu pret sīkākām, bet kopsummā līdzvērtīgām naudas zīmēm, monētām. b. Mainīt naudas zīmes, monētas pret citas valūtas naudas zīmēm, monētām ..’ (5, 47–48). Lietuviešu valodā šo latviešu darbības vārdu tulko gan *keisti*, gan *mainyti* (383), taču tieši otro atbilstmi ir iecienījuši Latvijas lietuvieši ikdienas saziņā:

- (5) *Mainė [Latvijos rublius į latus] du šimtus pret<sup>10</sup> vieną / keitė*  
‘Mainīja [Latvijas rubļus pret latiem] divus simtus pret vienu’ (B).
- (6) *Ējau išsimaityti pinigus, kitaip negalėsiu sumokėti [už autobuso biļietą] / išsikeisti*  
‘Gāju izmainīt naudu, citādi nevarēšu samaksāt [par autobusa biļeti]’ (Rg).

Aplūkotajam lietojumam resp. nozīmei ‘pakeisti stambius pinigus smulkesniais arba vieną valiutą kita’ [apmainīt lielākas naudaszīmes pret sīkākām vai vienu valūtu pret citu] atbilst lietuviešu folkloras leksikas darbības vārda *mainyti* ligzdā iekļautais atvasinājums *apmainyti* (Švambarytė-Valužienė 2015, 355–356), jo atvasinājums ar priedēkli parasti nosauc nevis jaunu jēdzienu, bet to pašu darbību, kas ieguvusi papildpazīmi (Ambrazas 1994, 402). Šajā gadījumā priedēklis uzsver procesa pabeigtību, taču semantiskas atšķirības nerada.

Latvijas lietuviešu sarunvalodā konstatēts darbības vārds *gulėti*, lietots atbilstoši latviešu vārda *gulēt* nozīmei ‘būt aizmīgušam’ (3, 168–170). Arī lietuviešu valodā kā viena no perifērām ir fiksēta nozīme ‘būti gulsciām, būti išvirtusiam; ilsėtis, miegoti’ [būt guļus, būt izkritušam; atpūsties, gulēt] (LKŽe), taču biežāk šīs nozīmes tiek diferencētas – izteiktas ar diviem atšķirīgiem darbības vārdiem. Pirmajā nozīmē lieto *miegoti*, tikai otrajā un trešajā – attiecīgi ‘atrsties guļus stāvoklī (par cilvēkiem vai dzīvniekiem)’ un ‘atrsties, būt novietotam (kur) – par priekšmetiem’ (3, 168–170) – kopīgas cilmes (Karulis I, 323) darbības vārdu *gulėti*. Šo lietuviešu valodai raksturīgo nozīmju šķīrumu apliecina atbilstmes tulkojošajā

<sup>9</sup> Pierakstīts Saldus rajona Rubā (liet. *Ruba* – tālāk saīsināti R).

<sup>10</sup> Par šī u. c. prievārdu lietojumu Latvijas lietuviešu valodā plašāk sk. Kvašytė 2009.

vārdnīcā ‘1. miegoti; 2. gulēti (*būti gulinčioje padētyje, būti kur padētam*)’ (224). Savukārt folkloras leksikas vārdnīcā fiksēts, ka *gulēti* pamatnozīme ir ‘ilsētis būnānt horizontāloje padētyje, gulint; nakvoti’ [atpūsties, esot horizontālā stāvoklī, guļus; nakšņot], taču latviešu valodas darbības vārdam tuvo nozīmi daļēji atspoguļo ar piedēkli atvasinātais darbības vārds *išgulēti* ‘išmiegoti’ (Švambarytė-Valužienė 2015, 234):

- (7) *Anie* [jaunimas] *dabar parein iš bales, kaip saka, iš vakaruškos un nuor lig pietų gulēt / miegot*  
 ‘Viņi [jaunieši] tagad pārnāk no balles, kā saka, no vakarēšanas un grib līdz pusdienām gulēt’ (R).
- (8) *Ar gerai gulėjai šīnakt? / miegojai*  
 ‘Vai labi gulēji šonakt?’ (Rg).

Lietuviešu valodas darbības vārds *spirti* pēc cilmes saistīts ar latviešu *spert*, kura „[P]amatā ide. \**sp(h)er* ‘raustīt, spert, ķepuroties, mest’ .. Sakne saistīta ar ide. \**per-* ‘sit’ ..” (Karulis II, 259). Minētais darbības vārds latviešu valodā izsaka pavisam septiņas nozīmes, taču kā pirmās vārdnīcā iekļautas divas, kuras ir svarīgas, analizējot Latvijas lietuviešu valodas specifiku: ‘1. Ar strauju kājas kustību sist (*cilvēkam vai dzīvniekam*) uzbrūkot, aizsargājoties; ar strauju kājas kustību sist (*pa ko*), piem., lai (*to*) pārvietotu, sabojātu. 2. Elektriski izlādēties kādā vidē, priekšmetā u. tml. (*par zibeni*); izraisīties, zibenim elektriski izlādējoties (*par pārkonu*)’ (7., 101–103). Lietuviešu valodā atbilstošo darbības vārdu tulko vai nu ar radniecīgo darbības vārdu *spirti*, vai darbības vārdu *trenkti*, ja izsaka pārkona darbību (684). Analogisks darbības vārds *trenkt* ir arī latviešu valodas vārdu krājumā, kur, kā norāda Konstantīns Karulis, tiek uzskatīts par apvidvārdu, precīzāk, „[P]ēc J. Endzelīna uzskata *trenkt* ir kursisms vai lituānisms ..” (Karulis II, 425). Kā liecina vārdnīcas dati, lietuviešu valodā piecpadsmitā no divdesmit astoņām darbības vārda *spirti* nozīmēm ir attiecināma uz pārkonu ‘trenkti (*apie griaušini*)’ (LKŽe). Salīdzinājumam var minēt, ka izlokšnēs konstatēta konstrukcija *perkūnas spiria* ‘trenkia, griaudžia’ [sper, grauj] (Švambarytė-Valužienė 2015, 528) resp. tā, kā konstatēts Latvijas lietuviešu runā:

- (9) *Vieną kartą vēl karves ganiau miške un ka spyrė [žaibas] .. / trenkė*  
 ‘Vienu reizi atkal govis ganīju mežā un kad spēra [zibens] ..’ (B).

Darbības vārds *uzkloti*, domājams, pēc latviešu valodas parauga lietuviešu sarunvalodā parādās konstrukcijā *uzkloti stalq* resp. *uzklāt galdu* ar nozīmi ‘uzlikt galda piederumus, arī ēdienus, dzērienus uz galda’ (8, 134). Lai nosauktu galda klāšanas procesu, lietuviešu valodā parasti lieto darbības vārdu *padengti*, ja vien nav runa tikai par galdauta uzklāšanu. Šķiet, ka tieši pirmā no astoņām darbības vārda *uzkloti* nozīmēm ‘uztiesti, uždengti’ (LKŽe) ir vistuvāk Latvijas lietuviešu runā konstatētajam darbības vārdam, tomēr nav pilnīgas pārliecības, ka šeit ir runa par ko vairāk nekā galdauta uzklāšanu uz galda:

- (10) *Ateis svečiai, reik skubēt stalq užklot / padengti*  
 ‘Atnāks ciemiņi, jāsteidzas galdu uzklāt’ (R).

Latvijas lietuviešu valodas materiālā konstatētā vārda *išteriuoti* vietā lietuviešu valodā parasti lieto *išleisti*, *išeikvoti*, *sunaudoti*, *suvartoti* (301). Neraugoties uz to, ka katram no darbības vārdiem piemīt zināmas nozīmes nianses, runājot par naudu, piemērotas ir lietuviešu valodas atbilstmes *išleisti* un *išeikvoti* (sal. latviešu valodas darbības vārda *iztērēt* nozīmes ‘izdot (daudz vai visu, piem., naudu); nelietderīgi izdot’ (3, 710)). Šis darbības vārds ir raksturīgs arī Lietuvas lietuviešu sarunvalodai. Vārdnīcā fiksētā trešā no četrām nozīmēm ‘sunaudoti, išleisti, išeikvoti’ [izlietot, izdot, izšķērdēt] (LKŽe) daļēji aptver arī Latvijas lietuviešu lietojumgadījumu. Salīdzinājumam var minēt, ka Ziemeļlietuvas folkloras leksikas vārdnīcā iekļauts pierobežā fiksētais darbības vārds *išterioti* ar nozīmi ‘nusiaubti, išniokoti’ [izpostīt] (Švambarytė-Valužienė 2015, 595). Taču Latvijas lietuviešu sarunvalodā tas biežāk lietots tieši latviešu valodai raksturīgā nozīmē:

- (11) *Nuējau ģ krautuņę ir išteriuojau visus pinigus / išleidau*  
‘Aizgāju uz veikalu un iztērēju visu naudu’ (R).

Latvijas lietuviešu valodai raksturīga darbības vārdu darināšanas specifika, saistīta galvenokārt ar piedēkļu izmantošanu. Tā kā „viens un tas pats piedēklis, kombinējoties ar dažādiem motivētājevārdiem, spēj piešķirt tiem atšķirīgas nozīmes, savukārt dažādi piedēkļi – vienādas” (Nītiņa, Grigorjevs 2013, 278), nav viegli diferencēt darbības vārdu nozīmes abās radniecīgajās valodās. Jāņem vērā, ka piedēklis, saistoties ar pamatvārdu, ierobežo, kādā aspektā sašaurina, konkretizē pamatvārda nozīmi (Ambrazas 1994, 402). Tekstu analīze liecina, ka nereti Latvijas lietuvieši darina darbības vārdus atbilstoši latviešu valodas nozīmei, kaut lietuviešu valodā piedēkļi vai nu vispār nav nepieciešami, vai konkrēto nozīmi izsaka citi piedēkļi.

No viena un tā paša darbības vārda ar dažādiem piedēkļiem var atvasināt atšķirīgu nozīmju darbības vārdus gan latviešu, gan lietuviešu valodā. Respondentu runā populārs ir darbības vārds *gyventi* – latviešu valodas *dzīvot* atbilstme – un tā atvasinājumi. Latviešu valodā „[B]lakus verba *dzīvot* atvasinājumu līgzdai, kuru pārstāv verbi<sup>11</sup> *aizdzīvot, izdzīvot, nodzīvot, padzīvot, pārdzīvot* (kādu), *pie dzīvot* (pie kāda), *sadzīvot* (ilgi) veidojas nemotivēto verbu rinda ar individualizētām nozīmēm, t. i., *apdzīvot* (platību), *iedzīvoties* (mantā, vietā), *pārdzīvot* (notikušo), *pie dzīvot* (pārsteigumu), *sadzīvot* (ar citiem), *uz dzīvot*” (Soida 2009, 230). Lai izteiktu darbības vārda *iedzīvoties* nozīmi ‘1. pierast un sākt justies labi, ērti (jaunā vietā, jaunos apstākļos u. tml.)’, lietuviešu valodā jāizvēlas semantiski precīzākais vārds no rindas *išigyventi, išijausti, apsiprasti, priprasti*, savukārt nozīmi ‘kļūt bagātam, turīgam, iegūt (materiālas vērtības)’ (3, 251–252) – no rindas *prasigyventi, praturtėti, išigyti* (236). Lietuviešu darbības vārdu sastatījums liecina, ka atšķirīgas nozīmes darbības vārdam *gyventi* piešķir piedēkļi *į-* un *pra-*, taču refleksīvos atvasinājumus *išigyventi* un *prasigyventi* var uzskatīt par latviešu darbības vārda *iedzīvoties* ekvivalentiem. Runājot par dzīves apstākļu uzlabošanu un turības vairošanu, arī Latvijas lietuviešu valodā konstatēti ar aplūkotajiem piedēkļiem atvasināti darbības vārdi. Taču grūti pateikt, vai runātājs izvēlēties pēc uzbūves latviešu valodas darbības vārdam tuvāku atvasinājumu, vai šādu lietojumu

<sup>11</sup> Emīlija Soida monogrāfijā lieto termina *darbības vārds* sinonīmu *verbs*, kā arī termina *piedēklis* sinonīmu *prefikss* (Skujiņa 2007, 76; 309).

balsta viņa izloksne vai retāk sastopamā vārda nozīme, kas iekļauta lietuviešu valodas vārdnīcā (LKŽe):

- (12) <...> *pirms kara, nu po to pirmojo karo, tai jau ūkininkai įsigyveno, lauka buva čisti* [nuo piktžolių] / prasigyveno  
 ‘.. pirms kara, nu pēc tā pirmā kara, tad saimnieki iedzīvojās, lauki bija tīri [no nezālēm]’ (R).

Latvijas lietuviešu valodas materiālā konstatēts vēl viens darbības vārda *gyventi* atvasinājums, šoreiz ar priedēkli *pri-* – *prigyventi*. Pēc formas tas ir tuvs atvasinājumam ar priedēkli *pie-* resp. *pie dzīvot* latviešu valodā. Lai izteiktu nozīmi ‘kļūt kāda notikuma līdzdalībniekam, kādas parādības vērotājam’ (6<sub>2</sub>, 37), kas ir viena no piecām šī darbības vārda nozīmēm latviešu valodā, nereti Latvijas lietuvieši lieto darbības vārdu *prigyventi* (tieši nozīme ‘patirti’ ir fiksēta lietuviešu valodas vārdnīcā (LKŽe), kaut gan tāda atbilsme nav minēta tulkojošajā vārdnīcā (sal. ‘1. (*ko*) išgyventi, sulaukti (*vecums*); 2. išgyventi, patirti; 3. gyventi pas ką nors’ (547))):

- (13) *Neduok dieve dar kartą tokį* [karą] *prigyventi* / išgyventi, patirti  
 ‘Nedod Dievs vēlreiz tādu [karu] piedzīvot’ (R).

Viena no nozīmēm, kādā latviešu valodā tiek lietots ar iepriekš minēto priedēkli *pie-* atvasinātais darbības vārds *pienākt*, ir ‘iesākties, iestāties (par laikposmu)’ (6<sub>2</sub>, 89–90). Lai šo darbības vārdu pārtulkotu lietuviešu valodā, piedāvātas atbildmes ‘1. prieti (*prie ko; pilnam*); 2. ateiti, užeiti’ (554), taču Latvijas lietuvieši savā runā biežāk lieto priedēkļa *pri-* atvasinājumu *prieti*. Lietuviešu valodā starp divdesmit darbības vārda *prieti* nozīmēm kā sestā vārdnīcā iekļauta ‘prislinkti, priartēti (apie laiku)’ [pienākt, pietuvoties (par laiku)] (LKŽe), tāpēc grūti pateikt, vai šādu respondentu izvēli ietekmē kontaktvaloda vai tas, ka arī lietuviešu valodā attiecīgo nozīmi var izteikt ar šī priedēkļa atvasinājumu, kaut arī vispārliegtamā leksikā priekšroka tiek dota citiem darbības vārdiem:

- (14) *Tokie laikai, dukrelės, priėjo* / atėjo  
 ‘Tādi laiki, meitiņas, pienāca’ (B).

Latvijas lietuviešu valodai ir raksturīgs plašs ar priedēkli *pri-* atvasinātā darbības vārda *prigimti* lietojums. Kā latviešu valodas darbības vārda *piedzimt* pirmās nozīmes ‘atdalīties no mātes organisma un sākt patstāvīgu eksistenci’ (6<sub>2</sub>, 35) ekvivalenti lietuviešu valodā minēti *gimti* un *užgimti* (547). Taču priedēkļa darbības vārds *prigimti* ar zināmu nozīmes niansi konstatēts gan lietuviešu valodas vārdnīcā ‘gimti (ppr. ne pirmam vaikai šeimōje)’ [dzimt (parasti ne pirmajam bērnam ģimenē)] (LKŽe), gan Ziemeļlietuvu teritorijā runātajā izloksne – ‘susilaukti vaiko’ [piedzimt bērnam] (Švambarytė-Valužienė 2015, 210). Tāpēc likumsakarīgi, ka respondenti lieto atvasinājumu ar priedēkli *pri-*:

- (15) *Mano vaikai čia* [Latvijoje] *prigimė*, bet jie vis tiek lietuviai yr / gimė  
 ‘Mani bērni šeit [Latvijā] piedzima, taču viņi vienalga lietuvieši ir’ (B).
- (16) *Ar žinai, jai prigimė sūns* / gimė  
 ‘Vai zini, viņai piedzima dēls’ (Rg).

Reizēm Latvijas lietuviešu valodā konstatēti darbības vārdu atvasinājumi ar priedēkļiem, kuru lietojums atšķiras lietuviešu vispārlietojamā un izlokšņu leksikā. Latviešu valodā ierastā ar priedēkli *sa-* atvasinātā darbības vārda *sasveicināties* nozīmē ‘sveicināt vienam otru, citam citu’ (7, 302) lietuviešu literārajā valodā biežāk lieto ar priedēkli *pa-* atvasinātu tās pašas saknes darbības vārdu resp. *pasīsvēikinti* (648). Vārdnīcās fiksētas izlokšnēs lietotās konstrukcijas ar *susīsvēikinti*, piem., „Susitikom, susīsvēikinom ir gražiai pasišnekėjom Gdl.” [Satikāmies, sasveicinājāmies un skaisti parunājāmies] (LKŽe), līdzīgi arī ‘pasīlabinti’ [padot labas dienas] (Švambarytė-Valužienė 2015, 549) Ziemeļlietuvas izlokšnēs. Domājams, ka respondentu runu Latvijā ietekmējušas gan izlokšnes, gan latviešu valoda:

- (17) *Latviai susīsvēikina taip pat kaip lietuviai / pasīsvēikina, sveikinasi*  
‘Latvieši sasveicinās tāpat kā lietuvieši’ (R).
- (18) *Mandagūs žmonės – visad susīsvēikina į kambarį įėję ... / pasīsvēikina, sveikinasi*  
‘Piekļājīgi cilvēki – vienmēr sasveicinās, istabā ienākuši ..’ (B).

Ar neatgriezeniskā darbības vārda *sveikinti* atvasinājumu *apsveikinti* (sal. latviešu atbilstīmi *apsveikt*) lietuviešu vispārlietojamā valodā izsaka nozīmi ‘iš eilės pasveikinti (ppr. paduodant ranką)’ [pēc kārtas sasveicināties (parasti sniedzot roku)] (LKŽe). Neraugoties uz to, ka tāds darbības vārds lietuviešu valodā ir, ne tas, ne izlokšņu dotumi neapstiprina, ka šī priedēkļa atvasinājums būtu piemērots Latvijā pierakstītā teksta kontekstam (runa ir par kāzu tradīcijām). Darbības vārda *apsveikt* atbilstīme lietuviešu valodā ir [*pa*]*sveikinti* (60):

- (19) *Atein mergelės draugai, apsveikin’jā / pasveikina*  
‘Atnāk meitenes draugi, apsveic viņu’ (R).

Vairāki ar priedēkli *nu-* atvasināti darbības vārdi – *nulinkėti, nušvēsti, nušaukti* – konstatēti Latvijas lietuviešu tekstos. Kā redzams, nereti šī priedēkļa atvasinājumi izvēlēti, lai izteiktu ar priedēkli *no-* darinātu latviešu valodas darbības vārdu nozīmes, kaut gan lietuviešu valodā attiecīgo nozīmju izteikšanai lieto citus priedēkļus. Piem., darbības vārds *nušvēsti* tiek lietots lietuviešu valodai raksturīgākā atvasinājuma *atsvēsti* (475) vietā (sal. latviešu *nosvinēt* ‘svinēt un pabeigt svinēt’ (5, 706)), bet *nulinkėti* – atvasinājuma *palinkėti* vietā (sal. latviešu *novēlēt* ‘1. Izteikt vēlējumu; vēlēties, lai (kas) būtu, realizētos ..’ (5, 741)):

- (20) *Pas tą dukrą nušventė, tada nuvažiava pas vyrą / atšventė*  
‘Pie tās meitas nosvinēja, pēc tam brauca pie vīra’ (R).
- (21) *Latvis jau lietuviui dažnai nenulinkės gero / ne[pa]linkės*  
‘Latvietis jau lietuvietim bieži ne[no]vēlēs labu’ (R).

Latvijas lietuvieši samērā bieži lieto darbības vārdu *nušaukti*, kura divpadsmitā no trīspadsmit nozīmēm lietuviešu valodā ir ‘pavadinti’ (LKŽe). Iespējams, ka šādu izvēli ir ietekmējušas daudznazīmīgā latviešu valodas darbības vārda *nosaukt* nozīmes ‘1. Piešķirt vārdu, nosaukumu. 2. Pateikt (kā) vārdu, apzīmējumu. 3. Saucot pateikt. 4. Saucot, ar saucienu panākt, ka (kāds) virzās un pabeidz

virzīties lejā, nost' (5, 657–658), kuru izteikšanai lietuviešu valodā lieto atšķirīgus darbības vārdus, piem., *pavadinti, duoti vardq, praminti* (469), lai izteiktu pirmo nozīmi, *išvardyti* – otro, vēl *pasiūlyti, iškelti* u. tml. (469–470). Minētajos teikumos vislabāk derētu atbilstme *išvardyti*, taču nereti Latvijas lietuvieši izvēlas latviešu valodai tuvo darbības vārdu:

- (22) *Nenušaukē per televizoriu, kas pabringo Lietuvo* / neišvardijo  
‘Nenosauca pa televizoru, kas kļuva dārgāks Lietuvā’ (Rg).  
(23) *Viršininkai gali nušaukti, kur dirbt, ir reiks eit... / išvardyti, pasakyti*  
‘Priekšnieki var nosaukt, kur strādāt, un būs jāiet...’ (B).

Nereti Latvijas lietuviešu valodā lietoti burtiski pārceļti latviešu valodas darbības vārdi. Tie ir gadījumi, kad lietuviešu valodā, pat ja tajā ir līdzīgs vārds, tam nepiemīt nozīme, kādā šis darbības vārds (bieži vien atvasinājums) lietots respondentu runā.

Latvijas lietuviešu valodas pierakstos konstatēts darbības vārds *parskelt*. Tas ir latviešu valodas darbības vārda *pāršķelt* resp. ‘šķeļot pārdalīt; šķeļot radīt (kam) caurumu, bojājumu’ (6, 413) lietojums. Acīmredzams, ka notikusi kopīgas cilmes darbības vārdu – lietuviešu *skelti* un latviešu *šķelt* (Karulis II, 347) – kontaminēšanās resp. „[V]alodas vienības (parasti vārda vai izteiciena) formas vai nozīmes pārveidošanās, ko izraisījusi formu, funkciju vai asociāciju tuvība un mijiedarbība ar citu šī paša līmeņa valodas vienību ..” (Skujiņa 2007, 192). Lietuviskots tikai pēc formas – *parskelt* – un pielāgots lietuviešu gramatikas normām (lietots atbilstošās personas, dzimtes un laika formā), kaut gan lietuviešu valodā attiecīgā darbības vārda atbilstmes ir gan līdzīgs pašvalodas darbības vārds *perskelti*, t. y. ‘skeliant perdalyti’ [šķeļot sadalīt] (LKŽe), gan *suskaldyti; perkirsti; perskrosti* (524):

- (24) *Vienq kartq vēl karves ganiau miške un ka spyrē<sup>12</sup> [žaibas] un par pusj egles parškēlē: tada bais' išsigandau... / perskēlē*  
‘Vienu reizi atkal govis ganīju mežā un kad spēra [zibens] un uz pusēm egles pāršķēla: tad ļoti nobijos ..’ (R).

Līdzīgi ir noticis ar darbības vārdu *prikristi*, kurš, tiesa, noliegumā *neprikristi*, lietots kā latviešu valodā darbības vārds *piekrist* ar nozīmi ‘atzīstot par pareizu, pievienoties (iepriekš teiktajam)’ (6, 60). Kā šī darbības vārda atbilstmi lietuviešu valodā parasts lietot *nepritarti, nesutikti* [nepiekrist] (441). Kaut gan pēc formas analogisks darbības vārds iekļauts gan lietuviešu valodas vārdnīcā (LKŽe), gan pierobežas folkloras leksikas vārdnīcā (Švambarytė-Valužienė 2015, 313), tā nozīmes neatbilst Latvijas lietuviešu sarunvalodā fiksētajam lietojumam (jāpiebilst, ka arī šī teikuma konstrukcija nav raksturīga lietuviešu valodai – par Latvijas lietuviešu valodas prievārdu konstrukcijām plašāk sk. Kvašytė 2009):

- (25) *Aš prie to irgi neprikrintu* / su tuo nesutinku  
‘Es arī tam nepiekrītu’ (B).

<sup>12</sup> Par šī darbības vārda lietošanu sk. iepriekš.

Respondenta runas pierakstā kā okazionāls darinājums konstatēts latviešu valodas darbības vārda *plātīties* tā pirmajā nozīmē ‘plaši kustināt rokas, parasti pastiprinot izteikuma saturu’ (6., 254) lietuviskojums *platītis*. Jāpiebilst, ka tas nebūs saprotams lietuviešiem, kuri neprot latviešu valodu, jo šim darbības vārdam lietuviešu valodā atbilst izteiciens *skētrioti rankomis* (569):

- (26) *Ani* [kunigai] *seniau tik prie altoriaus platijos* / skētriojo rankomis  
‘Viņi [mācītāji] agrāk tikai pie altāra plātījās’ (B).

## Secinājumi

Citvalodu vidē pastāvīgi dzīvojošiem cilvēkiem arvien nākas apzināti izvēlēties saziņas valodu, ja viņi prot vairāk nekā vienu – dzimto – valodu. Latvijas lietuvieši dzimto valodu lieto galvenokārt ikdienas saziņā, tāpēc ir sašaurinājušās šīs valodas funkcijas. Plašāk izplatīts sarunvalodas paveids, turklāt, dzīvojot svešas valodas vidē, ir grūti izvairīties no citvalodu ietekmes. Latvijas lietuviešu sarunvalodā konstatēts specifisks darbības vārdu lietojums. Analizējot Latvijas lietuviešu darbības vārdu, to formu un atvasinājumu lietošanu, atsevišķi gadījumi atklāj valodas vides ietekmi, piem., teikumos lietoti semantiski neiederīgi (citas nozīmes) darbības vārdi. Lietuviešu valodas darbības vārdi mēdz būt darināti ar latviešu valodai raksturīgiem vārddarināšanas līdzekļiem, visbiežāk priedēkļiem. Sastopami burtiski pārceļtu lietuviskotu latviešu valodas darbības vārdu lietojumgadījumi. Jāņem vērā arī abu valodu izlokšņu loma. Pētot darbības vārdu un to formu lietošanas specifiku, var apgalvot, ka atsevišķi no tiem ir samērā plaši izplatīti Latvijas lietuviešu dzimtajā valodā, citi gadījumi uzskatāmi par individuāliem (okazionāliem).

## Literatūra

1. Ambrazas, Vytautas (red.). 1994. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo enciklopedijų leidykla.
2. Ambrazas, Vytautas (red.). 2008. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Parengė Kazys Morkūnas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
3. Arutjunjan, Jurik et al. 1999. *Etnosociologija*. Moskva: Aspekt Press.
4. Budzinauskienė, Jovita. 2001. *Latvijos lietuvių bendruomenė*. Vilnius: Voruta.
5. Butkus, Alvydas (red.). 2003. *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*. Kaunas: Aesti.
6. Ceplītis, Laimdota, Stengrevica, Melita (red.). 1972–1996. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Rīga: Zinātne.
7. Garšva, Kazimieras. 2005. *Lietuvių kalbos paribio šnektos (fonologija)*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
8. Garšva, Kazimieras. 2015. *Latvijos lietuvių šnektos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
9. Iedzīvotāju reģistrs. Pieejams: <http://www.pmlp.gov.lv/sakums/statistika/iedzivotaju-registrs/>
10. Jēkabsons, Ēriks. 2003. *Latvijas lietuvieši*. Rīga: Elpa.
11. Karulis, Konstantīns. 1992. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 2 sēj. Rīga: Avots.

12. Kvašytė, Regina. 2009. Besonderheiten der Umgangssprache der Litauer Lettlands: Gebrauch der Präpositionen. *Dialectologia et Geolinguistica*. 17/1, 38–51.
13. Kvašytė, Regina. 2012. *Tarp Lietuvos ir Latvijos: lingvistinės paralelės. Starp Lietuvu un Latviju: lingvistiskās paralēles*. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
14. Merkienė, Irena Regina et al. 2005. *Pietryčių Latvijos lietuviai: tapatumo išraiška, etninės ir kultūrinės orientacijos*. Vilnius: Versus aureus.
15. Naktinienė, Gertrūda (red.). 2008. *Lietuvių kalbos žodynas*. (I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas (LKŽe). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Pieejams: www.lkz.lt
16. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). 2013. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
17. Rauhvargers, Eižens (red.). 2002. *Sinonīmu vārdnīca*. 3. papild. un pārstr. izd. Rīga: Avots.
18. Soida, Emīlija. 2009. *Vārddarināšana*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
19. Švambarytė-Valužienė, Janina. 2015. *Mato Slančiausko ir jo pagalbininkų pasakojamosios tautosakos rinkinių leksika*. Žodynas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
20. Treija, Aldona, Dribins, Leo. 1998. Lietuvieši. *Mazākumtautību vēsture Latvijā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 43–61.

## Summary

Lithuanians living in Latvia usually use their mother tongue in daily communication; therefore, the functions of this language have become narrower. Mostly, a variety of spoken language is attributed to a common feature of a freer use and neglect of linguistic requirements. Living in a foreign linguistic environment, it is difficult to avoid the impact of other languages; therefore, in the present case Lithuanian as a native language can be impacted by Latvian as a dominating language of state residents. Changes in the native language observed in a foreign language environment have already been investigated in various aspects, usually at the levels of phonetics and lexis. The presentation will investigate the use of one of the parts of speech, verb, in greater detail.

In the spoken Lithuanian of Latvian Lithuanians we noticed certain specificity regarding choosing verbs. Some cases reveal the impact of the linguistic environment, for instance, semantically incorrect (of the other meaning) verbs are used in sentences. The verbs of Lithuanian include elements of composition characteristic to Latvian, usually prefixes. Quite often, the cases of literally translated Latvian verbs are observed. Verbal constructions following an example of Latvian are used. Also, Lithuanian of Latvian Lithuanians, just like the spoken Lithuanian of Lithuanians living in Lithuania characteristically contains abundance of vernacularisms, loan-translations or barbarisms. A clear feature of spoken language is the shortening of endings in sentences.

The investigated choice of verbs and the use of their forms prove that some verbs or their forms are broadly spread in the spoken Lithuanian of Latvian Lithuanians; other cases ought to be treated as individual (occasional).



## Partitives and genitives in negated sentences in Finnish, Latvian and Lithuanian

### *Partitīvi un ģenitīvi nolieguma teikumos somu, latviešu un lietuviešu valodā*

Marja Leinonen

University of Helsinki, Nykykielten laitos

00014 Helsingin yliopisto, Finland

E-mail: [marja.leinonen@kolumbus.fi](mailto:marja.leinonen@kolumbus.fi)

In Baltic and Finnic languages, the subject and object cases show a similar variation, with nominative or partitive genitive subjects and accusative or partitive genitive objects. The similarities are stronger between Finnic (here represented by Finnish) and Lithuanian, whereas in Latvian the use of the partitive genitive is decreasing. This applies both to affirmative and negated sentences. In this paper, the attention is concentrated upon the Latvian object cases with negation. Examples from literature, both original and translated from Finnish, were presented to a small group of native Latvian speakers living in Finland, with the expectation that the strong similarities between Latvian genitive and Finnish partitive use with negation might affect the choices. However, that did not seem to be the case. The genitive appears to be specialized to express emphatic negation. Genitives of subject in negated existential sentences were compared in translations of Finnish fiction. Partitives are the rule in negated existential sentences in Finnish, and partitive genitives almost to the same extent in Lithuanian. Again, in Latvian the use of the genitive in this function is decreasing. As a rule, it applies to the existential *nebūt* 'not to be', although spoken language tends towards the nominative.

**Keywords:** Baltic, Finnish, case variation, subject, object, negation.

In Baltic and Finnic languages, the subject and object cases show a similar variation, with nominative or partitive genitive subjects and accusative or partitive genitive objects. The similarities are stronger between Finnic (here represented by Finnish) and Lithuanian, whereas in Latvian the use of the partitive genitive is decreasing. This applies both to affirmative and negated sentences. The situation in affirmative sentences of Finnish and Lithuanian was studied by me in an earlier paper (Leinonen 2015); here the attention is mainly devoted to the Latvian object cases with negation. Examples from literature, both original and translated from Finnish, were presented to a small group of native Latvian speakers living in Finland, with the expectation that the strong similarities between Latvian genitive and Finnish partitive use with negation might affect the choices.

## 1. Negation

In Finnish, negation is expressed by a negative auxiliary and lexical verb in a special construction. Clausal negation (for more details, see Vilkuna 2015, 458–461):

*Pekka nukku-u.* ‘Pekka sleeps’ (P sleep-PRS.SG3)

*Pekka ei nuku-0.* ‘Pekka does not sleep.’ (P NEG.SG3 sleep-CONNEG)

*Pekka nukku-i.* ‘Pekka slept.’ (P sleep-PST.SG3)

*Pekka ei nukku-nut.* ‘Pekka did not sleep.’ (P NEG.SG3 sleep-PTCP)

*Pekka on nukkunut.* ‘Pekka has slept.’ (P be-PRS.SG3 sleep-PTCP)

*Pekka ei olen nukkunut.* ‘Pekka has not slept’ etc. (PNEG.3SG be-CONNEG sleep-PTCP)

Latvian and Lithuanian resort to the negative prefix *ne-* prefixed to the finite verb form, and specific forms for existential predicates.

## 2. Genitive/partitive objects in Finnish and Lithuanian

In Finnish affirmative sentences the object is, depending on the choice of the predicative axis, either genitive (also called genitive-accusative), nominative (also called nominative-accusative), or partitive. In negated sentences the object is obligatorily partitive. This applies even to the adverbial objects of measure:

*Pekka osti auto-n.*

*Pekka ei ostanut auto-a.*

‘Pekka bought a car-GEN’

‘Pekka did not buy a car-PART.’

*Pekka ei nukkunut tunti-a-kaan.*

‘Pekka did not sleep even one hour:PART.PRT’

Nominative (-accusatives) are found only in questions strongly suggesting a positive answer (Hakulinen & al. 2014, 890):

*Eiköhän avata tuo ovi vihdoin ja viimein?*

‘Shouldn’t one open that door:NOM(-ACC) at long last?’

Partitive is common with lexemes implicating negative states-of-affairs, e.g. *vaikea* ‘difficult’ (Tervola 2015: 231):

*Vaikea oli si-tä lähettää.*

‘It was difficult to send it-PART.’

In Lithuanian negated sentences, the object is in the genitive, but accusative is used when the syntactic distance from the predicate increases (see Tervola 2015, 230):

*Nebuvau pratusi matyti tev-q tokios būsenos.*

‘I was not used to seeing father-ACC in such a state of mind.’

Negation attached to other parts of the sentence in Lithuanian attracts the accusative, as well:

*Nacionalsocialism-q laikė jau nebegalimą.*

‘National socialism-ACC he no longer thought not-possible.’

Thus, negation in Finnish is semantic, in Lithuanian – syntactic. Additionally, a variation of direct object Acc/Gen is reported in Berg-Olsen 1999, and Paulauskienė 2000 (via Kalnača 2014, 57).

### 3. Genitive/partitive objects in Latvian

Case variation of the accusative and the genitive is found in grammatical descriptions and is of old origin. It is especially frequent in the eastern dialects (Berg-Olsen 1999). It is presumably motivated by the homonymous forms Sg.Acc = Pl.Gen for masculine nouns (*koks – koku* ‘tree’), and Sg.Gen = Pl.Acc for feminine nouns (*māsa – māsas* ‘sister’). In Standard Latvian, the increase of the accusative is an active grammatical process, while the genitive is found in texts from the XIX – first half of the XX centuries, in the literature of the diaspora of the XX century, and in contemporary fiction. It predominates in older texts, subdialects, speech of older generation (Kalnača 2014, 53–56). Especially with the pronoun *nekas* ‘nothing’ the genitive is frequent in Standard Latvian (ibid. 58). Berg-Olsen, having studied the variation in both newspapers and spoken language, states that the genitive objects with negation are marginal in modern standard Latvian (in the test material accusatives count for 98% and 96% respectively). They are used in idiomatic expressions only, and when the negation is emphasized, but accusatives are found in these cases, as well (Berg-Olsen 1999, 113, 132–133). Similar statements are found in Holvoet & Nau (2014, 7–9).

#### 3.1. Testing the variation

Sentences with negation + Gen found in literature, both original and translated novels, were presented to 10–14 informants – native Latvians living in Finland (the choir *Ziemeļmeita*). They were asked what form would be preferable, the genitive or the accusative, or both. Given the rule of Finnish partitive with negation, and the knowledge of Finnish of the informants – though of varying degree – it might be possible that their use of the genitive would be stronger than that of the accusative. However, their answers confirm the direction of the on-going change: a tendency to associate the object with a unique case form, namely, the accusative (Kalnača 2014, 56). The group is rather heterogeneous; all participants have higher education from Latvia, all are females, aged from 26 to 53. They work in Finland, most of them have families, but 3 are married to non-Finns. Most of them work in English-speaking environments, although almost all use Finnish, as well. Their command of Finnish also varies, but all have taken language courses or are studying at the moment. The tests were taken at various times, and not everyone was present at every rehearsal. However, the general tendency is well observable.

It was not easy to find examples of the genitive; the widest variety stems from the literature of the 1920s, 1930s and 1970s. In the newer publications, the genitive prevailed in idiomatic expressions, and the most frequent genitive object was *nekā* ‘nothing’. In the examples below, the first form, the genitive, is the one used by the author of the text.

(Question: Which form, genitive or accusative would you prefer? Please, comment:)

**Idiomatic expressions:** G/both/A

- (1) *Pār lūpām nevarēja izdabūt ne vārda.* (PB) / .. *vārdu.* 10/1/0  
 ‘One could not get a single word from his lips.’  
 One informant accepted parallelly acc: “vārdu would be correct”.
- (2) *Tu mātei nesaki ne pusvārda par šīm lietām, ...* (AN) 1/1/9  
 / .. *pusvārdu* ..  
 ‘You don’t say half a word to Mother about these things, ...’
- (3) *Es nekad nedzirdu labu vārda, mani vienmēr rāj* (AN) 3/3/5  
 / .. *labu vārdu,* ..  
 ‘I never hear a good word, they scold me all the time.’

**Negative indefinite pronouns:**

- (4) *Viņa atmiņa nespēja uztaustīt neviena pieturas punkta.* (PH) 0/1/9  
 / .. *nevienu pieturas punktu.*  
 ‘His memory could not reach a single supporting point.’  
 One comment: gen in old literature.
- (5) *Neredzēja nevienas zvaigznes.* (AN) / .. *nevienu zvaigzni.* 2/3/6  
 ‘One could not see a single star.’
- (6) *Es ņemu no labības klēts to, kas man patīk un kad man patīk, neprasot tev nekādas atļaujas!* (AN) / .. *nekādu atļauju!* 5/1/6  
 ‘I take from the granary what I like and when I like, not asking you for any permission!’
- (7) *.. jautāja Tervola, bet tad, nenogaidīdams nekādas atbildes, aizgāja ..* (AN) / .. *nekādu atbildi, ..* 3/1/8  
 ‘.. Tervola asked, but then without waiting for any answer, left ..’
- (8) *Vai vēl kādu tur redzēji? – Neviena, ceļš pavisam kluss.* (OZ) 0/3/8  
 / .. *nevienu, ..*  
 ‘Did you see anyone else there?’ – ‘No one, the road was quite silent.’
- (9) *Brīnums, ka par šiem ieročiem somi līdz šim nekā nav zinājuši.* (AP) / .. *neko* .. 3/1/10  
 ‘It is a wonder that the Finns have known nothing about these arms up to now.’
- (10) *Vari būt vai cik dievticīga, bet pret likteņa pirkstu nekā nepadārīsi.* (AN) / .. *neko* .. 1/2/9  
 ‘You can be just as much god-fearing, but you can do nothing against Fate’s finger.’
- (11) *Un tur nu nekā vairs nevarēja darīt!* (AN) / .. *neko* .. 4/2/6  
 ‘And there was nothing one could do about it!’

**Negative pronoun + adjective:**

- (12) *Cita nekā nevajag.* (AS) *Citu neko nevajag.* 6/2/7  
 ‘Nothing else is needed.’  
 One comment: gen in case “nothing at all”, in general; and acc if the choice is limited to the speech situation.
- (13) *Nekāda laba te nav, nekā laba arī neredzēsim.* (AB) 3/2/7  
 /.. *neko labu* ..  
 ‘There is nothing good here, and neither shall we see anything good.’
- (14) *Tādā rītā es reiz Latgalē redzēju vedam uz kapiem jaunu meiteni: nekā skaistāka es neesmu redzējis un nevaru iedomāties.* (R) /.. *neko skaistāku* .. 2/3/7  
 ‘On such a morning I saw once in Latgale a young girl being taken to the cemetery: I have never seen and cannot imagine anything more beautiful.’
- (15) .. *ko ļaunā pasaule bija nolauņpījusi, nedodot vietā nekā tāda, kas sargātu un sildītu.* (PH) /.. *neko tādu*, .. 5/1/8  
 ‘.. what the bad world had robbed, not giving instead anything such that would protect and give warmth.’

**Noun phrase:**

- (16) *Tikai žurnālista nemanīja.* (AP) /.. *žurnālistu* .. 0/2/12  
 ‘But he did not see the journalist.’
- (17) *Šis darbs jau neprasa brunču, tas piestāv arī bikšainiem varoņiem!* (AN) /.. *brunčus*, .. 5/2/5  
 ‘This work does not require skirts, it is suitable also for heroes in trousers!’
- (18) *Es nepazīstu darba, kurš nebūtu tā traucēts līdz pēdējam:* 0/3/9  
 .. (R) /.. *darbu*, ..  
 ‘I don’t know any work that wouldn’t be so hampered till the last moment: ..’
- (19) *Bet nelaime bija tā, ka viņa nezināja ceļu uz turieni,* 0/2/10  
 .. (AN) /.. *ceļu* ..  
 ‘But it was unfortunate that she did not know the way there ..’

**Proper names, personal pronouns:**

- (20) *No Šveices puses dzelzceļš iet tuvu pie pašas Lugānas pa plašu, skaistu ieleju, bet Lugānas vēl neredz.* (R) 1/1/9  
 /.. *Lugānu* ..  
 ‘From the Swiss side the railway runs close to Lugano itself in a wide, pretty valley, but one cannot see Lugano yet.’

- (21) *Nesadzinu jūsu adreses. Un jūsu nevarēju sadabūt.* (R) 1/0/12  
 /.. **adresi** .. .. **jūs** ..  
 ‘I did not get hold of your address. And did not get hold of you.’
- (22) (*Vecā Pāčeka nav vairs.*) *Kad izgājušu reizi atbraucu Kastaņolu apraudzīt, es viņa vairs nesastapu: esot aizbraucis uz Milānu un tur laikam nomiris.* (R) / .. **viņu** .. 1/1/10  
 ‘(Old Pāček is no more.) When I returned last time to visit Castagnola, I did not catch him any more: he had gone to Milan and apparently died there.’  
 One comment: “Gen is rather strange”.

### 3.2. Results

Certain set phrases retain the genitive (examples (1)–(3)). Indefinite negated pronouns do not seem to weigh as much as *nekā* ‘nothing’. The genitive is fairly strong with *vajag* (12), which in affirmative sentences would also go with Gen, also *prasīt* (6, 17), which in certain dialects is used with Gen. Otherwise, noun phrases that refer to a definite participant of the situation are assigned the accusative (examples (16)–(18), (20)–(22)).

The factors that favour the genitive object in this material are, in order of strength:

- 1) idioms,
- 2) negative indefinite pronouns with *ne* and *nekā* ‘nothing’; emphatic negation with *ne*;
- 3) archaic style – most of the examples were found in texts by Rainis, and translations of Finnish fiction from the 1930s (AN) and 1970s (PH).

The informants commented on their choices: “Gen is old-fashioned” – “Gen is used in older literature” – “Gen is dialectal” – “When I want to sound literary and formal, I use Gen” (the informant is a professional interpreter) – “Although Gen is the norm, I use Acc” – “Gen shows Russian influence”. Thus, exposure to the Finnish partitive has no influence on the choices by the informants. Although the informant group was small, the results confirm the earlier study by Berg-Olsen (1999, 132), who arrived at the same conclusion – idiomatic expressions and emphatic negation favour the genitive.

### 3.3. General

The change to accusative is and has long been taking place in Latvian. German influence has been suggested, and discarded. In dialects, genitive is more common in the east, less so in the west. Kalnača (2002, 2014) appeals to analogous processes of accusative varying with genitive in Lithuanian and Russian. In fact, in Russian the genitive is strongest with the pronominal form *ničego* ‘nothing’, the premodifier *nikakoj* and emphatic negation with *ni* (Mustajoki & Heino 1991, 17, 46–47). Unification has merely developed further in Latvian, in that the genitive has been gradually excluded from the expression of negation (Kalnača 2014, 56).

The results indicate that despite knowledge of an earlier norm, it is hardly applied by our informants notwithstanding the explicit form of the questionnaire.

## 4. Subject partitives in negated sentences

### 4.1. Finnish

In existential (and possessive) sentences partitive is used for quantitatively indefinite plurals and mass nouns even in affirmative sentences. The prototype is Locative + Existential V.SG3 + Theme/Possessee-NP.Nom/Part. With negation the choice of nominative is absent: Loc + Neg-SG3 + V-Connegative/Sg.PastParticiple + N-Part. (Huumo 1999, 41):

- (23) *Jäällä ei ollut sutta.*  
 Ice-ADE NEG.SG3 be-PRTC.SG wolf-PART  
 ‘There was no wolf on the ice.’

Unlike the NP in affirmative existential sentences, where it generally represents new information, with negation the NP is often sentence-initial and definite (Hakulinen et al. 2004, 874–875). Negation as it were neutralizes the distinction of quantitative definiteness and indefiniteness (ibid. 1535).

In both affirmative and negated existential sentences, the subject is (not) located in the situation, in the world, or within the visibility. In addition to the verbs called existential (*to be, to come, to happen, to be found, to appear, to be visible, to be audible, to leave, to be born, to die ..*), “semantically bleached” existential verbs are widely used: *to play, to jump ..* They express a “typical manifestation of existence in a place”, or its absence. With negation, the choice is, though, restricted: the verbs acceptable with Sg.Part are limited to the prototypical existential verbs. However, quantifying pronouns with a generic reading enable wider lexical choices. With plurals, partitives are normal both in affirmative and negated sentences:

- (24) *Jää-llä ei ulvo-nut sus-i-a. (\*sut-ta).*  
 Ice-ADE NEG.SG3 howl-PRTC.SG wolf-PL.PART (\*SG.PART)  
 ‘There were no wolves howling on the ice.’

- (25) *Jää-llä ei ulvo-nut min-kään-lais-ta sut-ta.*  
 On-ADE NEG.SG3 howl-PRTC-SG no.kind.of-PART wolf-PART  
 ‘There was no kind of wolf howling on the ice.’ (Huumo 1999, 41)

Proper nouns allow for a choice between Nom and Part, due to the strong presupposition of existence of the NP. The partitive shows a possible switch in the specificity level:

- (26) *Täällä ei ole-0 Anna-a.*  
 Here NEG.SG3 be-CONNeg Anna-PART  
 ‘There is no Anna here.’ (Anna is not here / There is no one by name of Anna here).

This is taken as a refusal to identify a referent of that identity in the location referred to (Wähämäki 1984, 287).

Set phrases usually retain the Nom of the affirmative sentence:

- (27) *Haavikolla ei ollut helppo työ, sillä dokumentteja AA:n ja BK:n suhteesta oli hyvin vähän.* (KLG suomi)  
 ‘Haavikko did not have an easy job (NOM) (= at-Haavikko was not an easy job), for there were very few documents concerning the relationship between AA and BK.’

Nominative subjects can be used in partial negation (Huomo 1999, 41):

- (28) *Siellä e-i ol-lut susi, vaan ..*  
 there NEG.SG3 be-PRTC.SG wolf-NOM, but ..  
 ‘there was not a wolf, but ..’

The function of negating the qualification of an existing subject produces a nominative:

- (29) *Olen sen osalta varsin skeptinen, sillä muillakaan toimijoilla ei ole kansallinen alue täysin valvonnassaan.* (FinnTreeBank 3: EuroParl)  
 ‘I am rather sceptical about this, for other actors do not have their national area (NOM) in their control either (= at-other actors is not their national area in control either).’

#### 4.2. Lithuanian

With negated existential verbs, the subject is always partitive genitive: *nėra*, *nebuvo* etc. ‘to be’, *likti* ‘to remain’, *girdėti(s)* ‘to be heard’, *matyti(s)* ‘to be seen’, *regėti* ‘to see’, *jausti* ‘to feel’, often strengthened with negative emphatic particles *nei .. nei* ‘neither – nor’, *nė* ‘not one’, *joks* ‘not one’ (Šukys 1998, 108–109). Reflexives are used with genitives (Ambrazas et al. 1997, 668):

- (30) *Čia ne-si-mat-o keli-o.*  
 Here NEG-REFL-see-PST.3SG road-GEN  
 ‘One cannot see the road here.’

According to one study, nominative subjects are favoured when they are “prototypical” – refer to personal and demonstrative pronouns, referential nouns, while both the nominative and the genitive are used for less prototypical subjects (prototypicality hierarchy of Croft 1990), though not basing on animateness. Definiteness and word order correlate to some extent, but definite nominatives are more frequent than definite genitives in both SV and VS order. Indefinite genitives prevail in both VS and SV order. Most likely, genitives are used for non-referential subjects (Semėnienė 2005, 73, 79). The following examples illustrate the use of the nominative:

- (31) *Edvardas laukė Igno kabinete, tačiau kai šis nepasirodė, pats nuėjo sūnaus kambarį. Ignas jau ruošėsi miegoti. – Kodėl neužėjai? – paklausė tėvas. – O kam? – abejingai paklausė sūnus. – Aš pavargęs.*



‘Edvardas was waiting for Ignas in the study, but when this (NOM) did not appear, he went to the son’s room. Ignas was preparing for bed already. – Why did you not come by? – Father asked. – What for? – the son asked indifferently. – I am tired.’

- (32) *Betgi ji baisiausiai supyks, ims bartis, egoiste mane vadinti. Reikia laukti progos, kad ji nematyty, negirdėty. O tokia proga vis nepasitaiko.*

‘But he gets frightfully angry, begins to scold me, call me an egoist. One has to wait for an opportunity when he doesn’t see, or hear. Still, such an opportunity (NOM) did not appear.’

In (31), the Finnish translation would prefer the nominative subject, whereas in (32) the partitive is the only correct choice.

Aleksandravičiūtė (2013, 9–12), dedicating her research to reflexives and subject genitives with negation, states: “The subjects marked nominative are committed to exist, whereas those with genitive carry no such commitment – either they implicate a lack of existential commitment, or the non-existence of the subject referent in the location in question or in the world itself.”

The following examples show Lithuanian subject nominatives (T. Venclova) corresponding to Finnish partitives (translation of TV):

- (32) *Turbūt galima pasakyti, kad Izraelio valstybė (NOM) be Vilniaus nebūty atsiradusi... (TV)*

Fi: *Ehkä voidaan sanoa, että Israelin valtiota (PART) ei olisi muodostunut ilman Vilnaa.*

‘Perhaps one can say that the state of Israel would not have arisen without Vilnius.’

In the Finnish translation, a nominative subject might be imaginable, with a stretch, since it exists. Not so in the following, where the Lithuanian translation still resorts to the nominative. Or perhaps the trust in the future is stronger in the Lithuanian translator than in the Finnish author:

- (33) *Eikö ollut enää missään odottamassa „miestä (PART), joka ohjaisi edelleen“? (PH)*

Li: *Ar vélei neatsiras „žmogus (NOM), kuris ves liaudį pirmyn“? (PH)*

‘Was/will there not to be found “a man, who will lead people forward”?’

And finally, a Lithuanian example with partial negation is translated into Finnish with a partitive:

- (34) *Naujoji lietuvių inteligentija (NOM) ėmė bręsti ne tik Suvalkų krašte. (TV) Uudenlaista liettualaista älymystöä (PART) ei kypsynyt ainoastaan Suvalkijassa. (TV)*

‘New Lithuanian intelligentsija was ripening not only in Suvalkia.’

The nominative would be acceptable, but it would stress the definite and thus limited extent of the NP referent, which would sound odd in this connection.

### 4.3. Latvian

The genitive as subject of negated existential (and possessive) sentences varies with the nominative already in the earliest texts, dialects and dainas. The genitive still is stronger and even the norm (Berg-Olsen 1999, 18–19, 50ff, 67, 101–102), but the use of the nominative is on the increase (ibid. 155–172). *Jūrā nav viļņu* ‘At sea NEG-be waves-GEN’ equals *Jūrā nav viļņi* ‘At sea NEG-is waves-NOM’= ‘At sea, there are no waves’. In addition to *nebūt* ‘not-be’, only verbs of quantification, such as *(ne)trūkt* ‘(not) to lack’, *(ne)vajadzēt* ‘(not) to need’, *(ne)pietikt* ‘(not) to suffice’ are mentioned as requiring the genitive; *vajadzēt* often appears with the accusative. The status of the primary NP with these verbs is “adverbial genitive” (Nītiņa, Grigorjevs 2013, 348–9).

With *nebūt*, the “subject” of the sentence is generally in the genitive, but when the content is concerned with something else than existence or possession, the nominative is used: *Man likās, man nebija taisnība* ‘It seemed that I was not right’ (I did not have the truth-NOM) (Nītiņa, Grigorjevs 2013, 728). Such predications are processes: *Eksāmens rīt nebūs* ‘There will be no test tomorrow/ The test will not be tomorrow’ (?), *Starp viņiem nekas nebija* ‘There was nothing between them’, and states: *Vēl nav ne augusta beigas*, ‘It’s not yet the end of August’, *Ja jums nav slinkums*, .. ‘If you don’t feel lazy ..’ (-a set phrase?) (Lagzdiņa 1997, 186–197). – Note that in Finnish as well, natural state NPs are in the nominative (*Ei ole talvi, keskiviikko* etc. ‘It is not winter/Wednesday’. – Further, as in Lithuanian, partial negation requires the nominative: *Šai zālē nav tikai valodnieki* ‘In this hall there are not only linguists’ (Lagzdiņa 1997, 174). The nominative is used with identifying and classifying predicatives: *Te gan nebija piemērota vieta naktsmājām* ‘Here was not a place suitable for spending the night’; *Tai viesnīcā neesot slikti ēdieni un dzērieni* ‘In that hotel the food and drink is apparently not bad’ (ibid. 197).

The subject may be in the nominative or the genitive, if *nebūt* refers to something found in a certain place: *Lotes nekur nebija* ‘Lote (GEN) was nowhere’; *Sandra naktī nebija mājās* ‘Sandra (NOM) at night was not at home’ (Nītiņa, Grigorjevs 2013, 790); *Jāņa nav mājās* ‘Jānis (GEN) was not at home’ (Lagzdiņa 1997, 183).

Berg-Olsen (1999, 128–130, 155) found that in his material of spontaneous speech, the nominative counted for 51% of the cases with the verb forms of *nebūt*. There was no clear differentiation of meaning, the genitive was perhaps felt to be merely more prestigious. However, when the informants were asked to produce existential sentences with negation, the genitive subject was strongly favoured over the nominative (for example, 14/5, 20/3), thus following the standard norm. And in newspaper texts, the genitive counted for 94% of the cases (Berg-Olsen 2005, 187).

**Empirical material**

A few examples from translations of Finnish into Latvian show nominatives corresponding to Finnish partitives:

- (35) *Vai tad nu vēl malka nebūs!* (AP)

‘Won’t there be firewood:NOM yet?’ (Strong expectation of an affirmative answer)

- (36) *Netriecies ar to laivu uz akmeņiem, sāc uzmanīgi, tad nekas slikts nenotiks.* (AP)

‘Don’t drive the boat onto the stones, start carefully so that nothing bad (NOM) will happen.’

The informants (members of the abovementioned choir complemented with Estonian Latvians, altogether 15 persons) preferred the nominative to the genitive; several remarked that *nekas* was a subject. Cf. Kalnača (2014, 55): “The subject domain belongs to Nom .. Nom challenges the Gen for the position of the subject”.

In the following example, the original genitive was shunned by most of the informants:

- (37) *Varbūt šie zābaki bija vainīgi pie tā, ka radās šī ideja, no kuras viņam netika nekāda labuma.* (PH)

‘Maybe these boots were the reason that there arose the idea from which no-GEN good-GEN fell to him.’

Nominative subject *nekāds labums* was suggested to the informants, and chosen by the majority. One added that Gen would be fine with *nebūt*, instead of *tikt* ‘to happen’. The near idiomacy of *nebūt* is evidenced by the following example, where *neradās* + Gen *nekādu sarežģījumu* of the text was not accepted by anyone, and Nom *nekādi sarežģījumi* was suggested instead:

- (38) *Neradās nekādu sarežģījumu.* (PH)

‘There arose no complications.’ (GEN)

The following example contains two subjects of negated existentials (Nom underlined, Gen in bold):

- (39) *Mums nekas pret jums nav. Ja jums, piemēram, nebūtu **tā zaķa**, tad viss būtu daudz vienkāršak.* (AP)

‘We have nothing (NOM) against you. If you, for instance, would not have that (GEN) hare (GEN), everything would be much simpler.’

The informants’ decisions (14 informants) were: *nekas* 4 Gen / 1 both forms / 10 Nom, and *tā zaķa* 14 Gen / 1 Nom). Thus, the majority of the informants accepted the subject forms as such, a few suggested for *nekas* Gen *nekā*, one felt both are acceptable. Apparently, subjecthood does not produce the nominative as such, for Gen for ‘that hare’ was almost unanimous. Perhaps indeed *nekas* referring to abstract states-of-affairs prefers the nominative, while the word order, or irrealis mood plays a role for the choice of the latter NP.

## 5. Negation and subjects in Finnish, Lithuanian and Latvian literature

Translations of three Finnish novels into Lithuanian and Latvian and one volume of Lithuanian academic prose translated into Finnish were checked for the correspondences of Finnish Partitives to Lithuanian and Latvian Genitives with negation. For one novel (PH), the results (in tokens) were:

Finnish partitives 71, Lithuanian genitives 46 (+ 10 'to have'), Latvian genitives 44.

Lithuanian and Latvian differ somewhat, but the difference here is hidden largely due to the Latvian possessive construction with *nav* + Gen. The repertoire of verbs in existential constructions in Lithuanian is wider. Naturally, the list below is limited to the corpus, but still it is larger than those presented in grammars.

The Finnish verbs used with the partitive in negated sentences comprise a large group:

The basic existential verbs *olla* 'to be', *kuulua* 'to be heard', *näkyä* 'to be visible', *jäädä* 'remain', *tapahtua* 'to take place', *sattua* 'to happen', *tulla ilmi* 'to emerge'; descriptive verbs indicating appearance, change of state: *tarttua* 'to stick' (= 'remain'), *purjehtia* 'to sail' (= 'arrive sailing'), *tippua* 'to fall', *puhjeta* 'to blossom, appear', *kulua* 'to pass' (about time), etc.

The Lithuanian verbs co-occurring with the partitive genitive in the corpus are:

*atsirasti* 'to be found', *būti* 'to be', *girdėti* 'to be-heard', *įvykti* 'to happen', *kilti* 'to arise', *likti*

'to remain', *matyti* 'to be seen', *pasitaikyti* 'to be found', *tikti* 'to happen'

+ elliptical phrases, e. g.: *nei maisto, nei rūkalo, nei benzino* 'no food, no tobacco, no gasoline', *jokios abejonės* 'no doubt', *nė gyvos dvasios* 'not a soul', *nieko nostabaus* 'nothing strange'.

The Latvian verbs co-occurring with the partitive genitive in the corpus were much fewer:

*būt* 'be', *atlikt* 'remain', *tikt* 'arrive', *nākt* 'come', *rasties* 'arise', *kļūt* 'become'

+ elliptical phrases, e. g.: *nekādu šaubu* 'no doubt', *ne atvaļinājumu, ne pasta* 'no leaves, no mail', *ne ēdamā, ne smēķa, ne benzīna* 'no food, no tobacco, no gasoline'.

## 6. Conclusion

As it was put by Berg-Olsen, in Finnic, the partitive functions are the central ones of this case, while in Baltic, the partitive meanings of the genitive are relatively peripheral, and thus, more vulnerable to change (Berg-Olsen 1999, 184). In Latvian, there is a clear tendency to establish the subject and object domains each with a unique case (Kalnača 2014, 55). The use of the genitive with negation is decreasing, especially in the object position it is almost lost. Influence from other languages remains a question. As the genitive is strongest in expressions

with *ne-* + pronoun (and elliptical *ne* + NP), it may be specialized to express emphasis, the outer end of the speech act repertoire. A role is played by reduced referentiality, which is stressed in studies of Finnish and especially Lithuanian, as well. Simultaneously, the repertoire of verbs co-occurring with non-nominative subjects is smallest in Latvian, while in Finnish the usage with the partitive is strongest.

## Abbreviations

ACC	accusative
ADE	adessive
CONNeg	connegative
GEN	genitive
NEG	negation
NOM	nominative
PART	partitive
PL	plural
PRS	present
PRT	particle
PRTC	participle
PST	past
REFL	reflexive
SG	singular
3	third person

## Sources

1. Bankovskis, Pauls. 2014. *18*. Rīga: Dienas Grāmata.
2. Bels, Alberts. 2005. *Vientulība masu sarīkojumos*. Rīga: Jumava.
3. Hānpē, Pentī. 1974. *Deviņu vīru zābaki*, transl. Anna Žīgure. Liesma. – Hānpē, Pentī. 1973. *Devīņu kareivju batai*, transl. Stasys Skrodenis. Vilnius: Vaga.
4. Nuolivāra, Auni. 1939. *Saimnieks un saimniece*, transl. Īnā Renkviste, Rīga: Grāmatu Draugs.
5. Oksanen, Sofi. 2010 (2008). *Puhdistus*. Helsinki: WSOY. – Oksanena, Sofi. 2011. *Attīrīšanās*, transl. Maima Grīnberga. Jumava. – Oksanen, Sofi. 2010. *Valymas*, transl. Aida Krilavičienē. Vilnius: Versus aureus.
6. Paasilinna, Arto. 2000. *Jäniksen vuosi*. Helsinki: Suuri suomalainen kirjakerho Oy. – Päsilinna, Arto. 2000. *Zača gads*, transl. Matīss Treimanis. Rīga: Pētergailis. – Paasilinna, Arto. 2000. *Zuikio metai*, transl. Aida Krilavičienē. Vilnius: Tyto alba.
7. Rainis. 2011. *Kastaņola. Pa atmiņu pēdām otrā dzimtenē*. Rīga: Atēna.
8. Snellmane, Anja. 2005. *Māte un suns*. Transl. Maima Grīnberga. Rīgā: Atēna.
9. Venclova, Tomas. 2011. *Vilnius, asmeninė istorija*. R. Paknio leidykla – Venclova, Tomas. 2012. *Vilna. Kaupungin tarina*, transl. Reeta Tuoresmäki and Aulis Kallio. Tampere: Jagellonica-kulttuuriyhdistys ry.
10. Zebris, Osvalds. 2014. *Gaiļu kalnu ēnā*, Rīga: Dienas Grāmata.
11. Electronic sources: korp.csc.fi: FinnTreeBank 3: EuroParl, KLL suomi.

## References

1. Aleksandravičiūtė, Skaistė. 2013. The semantic effects of the Subject Genitive of Negation in Lithuanian. *Baltic Linguistics*. 4, 9–38.
2. Ambrazas, Vytautas (ed.) & al. 1997. *Lithuanian Grammar – Lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Baltos lankos.
3. Berg-Olsen, Sturla. 1999. *A syntactic change in progress: The decline in the use of the non-prepositional genitive in Latvian, with a comparative view on Lithuanian*. MA thesis. Oslo: University of Oslo.
4. Berg-Olsen, Sturla. 2005. *The Latvian dative and genitive: A Cognitive Grammar account*. Acta Humaniora. 242. Oslo: University of Oslo.
5. Hakulinen, Auli & al. 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950.
6. Holvoet, Axel & Nau, Nicole. 2014. Argument marking and grammatical relations in Baltic. An overview. *Grammatical Relations and their Non-Canonical Encoding in Baltic*. Holvoet, Axel, Nau, Nicole (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–42.
7. Huumo, Tuomas. 1999. Kieltolauseen partitiivisubjektin semantiikkaa. *Sananjalka*. 41, 21–42.
8. Kalnača, Andra. 2002. Concurrence of Case Forms – Lapse or Norm in Standard Latvian. *Kalbu studijas 2002. 2. Studies about languages*, 5–9.
9. Kalnača, Andra. 2014. *A Typological Perspective on Latvian Grammar*. Warsaw/Berlin: De Gruyter Open.
10. Lagzdiņa, Sarmīte. 1997. Verbs *nebūt* morfoloģiskajā paradigmā un teikumā. *Savai valodai*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 165–200.
11. Leinonen, Marja. 2015. Lithuanian partitive genitive and Finnish partitive in existential sentences. *Contacts between the Baltic and Finnic languages*. Junttila, Santeri (ed.). Helsinki: Linguistica Uralica 7, 174–204.
12. Mustajoki, Arto, Heino, Hannes. 1991. *Case selection for the direct object in Russian negative clauses*. *Slavica Helsingiensia*. 9. Helsinki: University of Helsinki.
13. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (ed.). 2013: *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
14. Semėnienė, Loreta. 2005. Intransitivity subjecto žymėjimas vardininku ir / arba kilmininku. *Acta Linguistica Lithuanica*. LII (2005), 67–82.
15. Šukys, Jonas. 1998. *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*. Kaunas: Šviesa.
16. Tervola, Maija. 2015. Comparing object case alternation in Finnish and Lithuanian. *Contacts between the Baltic and Finnic languages*. Junttila, Santeri (ed.). Helsinki: Uralica Helsingiensia 7, 205–245.
17. Vilkuna, Maria. 2015. Negation in Finnish. *Negation in Uralic Languages. Typological Studies in Language*. 108. Miestamo, Matti, Tamm, Anne & Beáta Wagner-Nagy (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 457–486.
18. Wähämäki, Börje. 1984. *Existence and Identity. A Study of the Semantics and Syntax of Existential Sentences in Finnish*. Åbo: Publications of the Research Institute of the Åbo Akademi Foundation.

## Kopsavilkums

Baltu un somugru valodā vērojama subjekta un objekta locījumu variēšanās starp nominatīva un ģenitīva (resp. partitīva) subjektiem un starp akuzatīva un ģenitīva (resp. partitīva) objektiem. Šī pētījuma mērķis ir analizēt locījumu izvēli nolieguma teikumos somu, latviešu un lietuviešu valodā. Baltu ģenitīva un somu partitīva funkcijas lielā mērā saskan, taču latviešu valodā ģenitīva izvēle kļūst arvien retāka – gan apgalvojuma, gan nolieguma teikumos. Rakstā galvenā uzmanība veltīta latviešu valodas objekta locījumiem nolieguma teikumos. Nelielai grupai Somijā dzīvojošu latviešu tika piedāvāti daiļliteratūras, pirmavotu un tulkojumu (no somu valodas) piemēri. Aptaujas pamatā bija hipotēze, ka somu partitīvs varētu ietekmēt viņu izvēli, tomēr aptaujas rezultāts bija negatīvs. Liekas, ka ģenitīvu lieto tikai noteiktās idiomās, turklāt īpaši uzsverot noliegumu. Tika salīdzināti arī subjekta ģenitīvi eksistenciālos nolieguma teikumos visās trīs valodās. Partitīvu somu valodā lieto gandrīz bez izņēmuma, līdzīgi arī lietuviešu valodā, taču latviešu valodā ģenitīvu lieto mazāk, galvenokārt tikai ar verbu *nebūt*, kaut arī te sarunvalodā bieži sastopams nominatīvs.

# Izteicēja funkcijā lietoti lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabji un to atbilsme latviešu valodā

## *Lithuanian present passive participle and past passive participle as predicates and correspondences in Latvian*

Kristīne Levāne-Petrova

Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts

Raiņa bulvāris 29, Rīga, LV-1050

E-pasts: *kristine.levane-petrova@lumii.lv*

Rakstā ir analizēti izteicēja funkcijā lietoti lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabji, kas kopā ar palīgdarbības vārdu *būt* veido ciešamās kārtas formas lietuviešu valodā, un to atbilsme latviešu valodā. Analizēts, vai tiešām latviešu valodā ciešamā kārtā tiek lietota retāk nekā citās valodās – šajā gadījumā lietuviešu valodā. Pētījums ir veikts *Lietuviešu-latviešu-lietuviešu paralēlo tekstu korpusā*.

Raksta pirmajā daļā ir aplūkots izteicēja funkcijā lietots lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes divdabjis un tā atbilsme latviešu valodā. Analizētais materiāls apliecina, ka pārsvarā latviešu valodā atbilstošais ir ciešamās kārtas pagātnes divdabjis. Abās valodās šādas konstrukcijas ir ciešamajā kārtā. Atbilstmju darāmajā kārtā šim lietuviešu valodas divdabim ir konstatēts maz.

Raksta otrajā daļā ir aplūkots izteicēja funkcijā lietots lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabjis un tā atbilsme latviešu valodā. Analizētais materiāls apliecina, ka liela daļa atbilstmju latviešu valodā ir fiksētas ciešamajā kārtā, bet tikpat daudz – arī darāmajā kārtā, tomēr nereti latviešu valodā šie piemēri darāmajā kārtā tiek uzlūkoti pasīva nozīmē.

Pētījums pierāda, ka lietuviešu valodā ciešamā kārtā tiek lietota daudz plašāk nekā latviešu valodā.

**Atslēgvārdi:** paralēlo tekstu korpus, ciešamā kārtā, ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabjis, darāmā kārtā, izteicējs.

Senākos valodniecības avotos, runājot par ciešamo kārtu, tiek minēts, ka latviešu valodā tā ne visai iecienīta (Endzelīns, Mīlenbahs 1993, 111) un citās valodās tiek lietota daudz plašāk (Ahero et al. 1959, 553). Lai pārliecinātos, kā ir mūsdienās, *Lietuviešu-latviešu-lietuviešu paralēlo tekstu korpusa* (turpmāk tekstā – LiLa) lietuviešu-latviešu valodas tulkojumu sadaļā (Levāne-Petrova 2012; Utka, et al. 2012; Rimkute, et al. 2013) aplūkoti izteicēja funkcijā lietoti lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabji<sup>1</sup>, kas kopā ar palīgdarbības

<sup>1</sup> Turpmāk tekstā, runājot par izteicēja funkcijā lietotu lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabji, tiks lietots apzīmējums lietuviešu valodas pagātnes vai tagadnes divdabjis. Šajā rakstā citi lietuviešu valodas divdabji citās funkcijās aplūkoti netiks.



vārdu *būt* veido ciešamās kārtas formas lietuviešu valodā, un to iespējamās atbildes latviešu valodā. Pētījums veikts nedaudz vairāk nekā 3,5 miljonu vārdlietojumu lielajā korpusa LiLa lietuviešu-lietuviešu valodas tulkojumu sadaļā, resp., korpusa daļā, kur oriģināli ir lietuviešu valodā, bet to tulkojumi – latviešu valodā. Lai arī korpusā ietilpst dažādu žanru teksti – daiļliteratūra, lietišķie teksti, periodika, populārā literatūrā –, lietuviešu valodas divdabja atbildes latviešu valodā meklētas visā korpusā kopumā, sīkāk neanalizējot atbildes pa konkrētiem žanriem.

LiLa korpusā atrasts un analizēts vairāk nekā 1000 piemēru ar lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabjiem un to atbildēm latviešu valodā. Sk. tabulā ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabju izskaņas abās valodās:

	Izskaņa lietuviešu valodā	Izskaņa latviešu valodā
Ciešamās kārtas pagātnes divdabjs	<i>-tas(-a)</i> <i>skaitytas(-a)</i>	<i>-ts(-a)</i> <i>lasīts(-a)</i>
Ciešamās kārtas tagadnes divdabjs	<i>-mas(-a)</i> <i>skaitomas(-a)</i>	<i>-ams(-a), -āms(-a)</i> <i>metams(-a), lasāms(-a)</i>

**Tabula.** Ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabju atbildes abās valodās. (Ambrasas 1997, 361, 363; Nītiņa 2013, 576, 580)

Tieši šie lietuviešu valodas ciešamās pagātnes un tagadnes divdabji kopā ar palīgdarbības vārdu *būt*, piem., *esu, buvau, būdavau, būsiu nešamas; esu, buvau, būdavau, būsiu neštas*, veido ciešamās kārtas formas lietuviešu valodā (Ambrasas 1997, 302). Latviešu valodā ciešamās kārtas formas veido lokāmais ciešamās kārtas pagātnes divdabjs kopā ar palīgdarbības vārdu *tikt*, senāk arī *tapt, kļūt* (Skujiņa 2007, 70). Tabulā treknināti tie divdabji, kas veido ciešamās kārtas formas abās valodās.

Raksta pirmajā daļā tiks analizēts lietuviešu valodas pagātnes divdabjs un tā atbildes latviešu valodā, savukārt raksta otrajā daļā – lietuviešu valodas tagadnes divdabjs un tā atbildes latviešu valodā, īpašu uzmanību pievēršot, vai tiešām latviešu valodā ciešamā kārtā ir lietota retāk.

## 1. Izteicēja funkcijā lietotu lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes divdabju atbildes latviešu valodā

Analizējot korpusa valodas materiālu, tika konstatētas divas izteicēja funkcijā lietota lietuviešu valodas pagātnes divdabja atbildes latviešu valodā:

- 1) ciešamās kārtas pagātnes divdabjs
  - (1) a. *Tad Vyrīausybė sudaryta!*
  - b. *Tātat valdība ir izveidota!*

- 2) verbs darāmajā kārtā
- (2) a. *Princesē nusidējēle buvo uždaryta į kalėjimą.*  
 b. *Nogrėkojušos princesi ieslodzija cietumā.*

Abos gadījumos lietuviešu valodas pagātnes divdabjiem latviešu valodā atbilst verbāls izteicējs (vienkāršais un saliktais laiks<sup>2</sup>, ko izsaka ciešamās kārtas pagātnes divdabja formas, un vienkāršais laiks, ko izsaka verbs darāmajā kārtā). Attiecīgi pirmajā gadījumā latviešu valodā atbilstošie teikumi ir ciešamajā kārtā, savukārt otrajā gadījumā – darāmajā kārtā.

### 1.1. Ciešamās kārtas pagātnes divdabīs

Pirmā lietuviešu valodas pagātnes divdabja atbilstme latviešu valodā ir ciešamās kārtas pagātnes divdabīs. Šī ir arī viena no biežāk sastopamajām atbilstmēm. Šādas konstrukcijas gan lietuviešu valodā, gan arī latviešu valodā ir ciešamajā kārtā. Atbilstmes ir konstatētas dažādos laikos, piem.:

- (3) a. *Karas buvo suplanuotas ..*  
 b. *Karš bija ieplānots ..*
- (4) a. *.. kiek ponas Milvaras yra informuotas apie jūsų rūpesčius.*  
 b. *.. cik Milvara kungs ir informėts par jūsų raizėm.*
- (5) a. *Taigi pirmaqart bus sudaryta išties koalicinė Vyriausybė.*  
 b. *Tātat pirmoreiz būs izveidota patiešām koalīcijas valdība.*

Tā kā ciešamās kārtas formas iespējamas ne tikai īstenības izteiksmē, bet arī atstāstījuma, vēlējuma, vajadzības un pavēles izteiksmē (Kalnača 2013, 506), tad lietuviešu valodas pagātnes divdabim latviešu valodā atbilstošie izteicēji ir atrodamī ne tikai īstenības izteiksmē, bet arī citās. Jāmin, ka citās izteiksmēs, izņemot īstenības, analizējamajā materiālā piemēru nebija daudz. Piemērs vēlējuma izteiksmē:

- (6) a. *Prezidentūros prestižui būtų suduotas smūgis, jei žmonės būtų ėmę kalbėti:*  
 b. *Prezidenta prestižs būtu iedragāts, ja cilvēki sāktu runāt:*

Abās valodās izteicējos ietilpstošos palīgdarbības vārdus var arī nelietot, piem.:

- (7) a. *Pranešimas autentikuotas pagal normalią seką ..*  
 b. *Paziņojums ir autentificēts normālā secībā ..*
- (8) a. *Gelongo šantapas yra nudygsniuotas specialiomis siūlėmis.*  
 b. *Gelonga šantaps nošūts ar speciāliem diegiem.*
- (9) a. *.. ženklas duotas ..*  
 b. *.. mājiens dots ..*

<sup>2</sup> Lai gan ciešamās kārtas formas ir analītiskas, to aprakstā tradicionāli tiek lietoti termini „vienkāršie un saliktie laiki” resp. „vienkāršās un saliktās laika formas” (Kalnača 2013, 505). Šie termini ievēroti arī šajā rakstā.

Lai arī no piemēriem redzams, ka reizēm izteicējā ietilpstošais palīgdarbības vārds netiek lietots lietuviešu valodā, reizēm – latviešu valodā, reizēm – abās valodās, tomēr jāmin, ka analizētajos lietuviešu valodas piemēros izteicējos ietilpstošie palīgdarbības vārdi nullformā ir biežāk nekā latviešu valodā.

Visbiežāk lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes divdabim atbilstošās ir ciešamās kārtas salikto laiku formas, kas tiek veidotas ar palīgdarbības vārdu *būt* finītā formā, kā arī lokāmo ciešamās kārtas pagātnes divdabi (Kalnača 2013, 505), tomēr reizēm ir sastopamas arī ciešamās kārtas vienkāršo laiku formas, piem.:

- (10) a. .. *tuoj pat **buvau įsodintas į automobilių ir išvežtas į ligoninę.***  
 b. .. *uzreiz **tiku iesėdināts automašinā un aizvests uz slimnīcu.***
- (11) a. *Jis **karūnuotas 1990 metais ..***  
 b. *Viņš **tika kronēts 1990. gadā ..***
- (12) a. .. *laiškas **bus perduotas jam nedelsiant ..***  
 b. .. *vēstule viņam **tiks nodota nevilcinoties ..***

„Mūsdienu latviešu valodas gramatikā” (Ahero et al. 1959, 552, 553; sk. arī Nītiņa 2001, 81) ir norāde, ka ciešamās kārtas vienkāršo laiku formām ar *tikt* raksturīga procesa nozīme, savukārt salikto laiku formām ar *būt* – stāvokļa un vienlaikus rezultatīva nozīme. Iespējams, tāpēc lietuviešu valodas pagātnes divdabim atbilst tieši latviešu valodas ciešamās kārtas salikto laiku formas, kam raksturīga rezultāta nozīme (sk. (3), (4) un (5) piemēru).

Jāsecina, ka pirmā analizētā lietuviešu valodas pagātnes divdabja atbilde lietuviešu valodā ir ciešamās kārtas pagātnes divdabīs verbāla izteicēja funkcijā, kas parasti izteikta ar saliktā laika formām, piem., (*ir nests(-a)*). Abās valodās šādas konstrukcijas ir pasīvā, un parasti abās valodās šādos teikumos darītājs nav minēts, kaut abās valodās tas ir iespējams.

Parasti lietuviešu valodas divdabim latviešu valodā atbilstošais ciešamās kārtas pagātnes divdabīs ir lietots tajā pašā laikā un izteiksmē. Visbiežāk piemēri sastopami īstenības izteiksmē, citās izteiksmēs tie ir lietoti reti.

## 1.2. Verbs darāmajā kārtā

Otra, bet daudz mazāk sastopama lietuviešu valodas pagātnes divdabja atbilde lietuviešu valodā ir darāmās kārtas verba forma. Attiecīgi lietuviešu valodā tiek lietota ciešamā kārtā, savukārt latviešu valodā – darāmā kārtā. Arī šajā gadījumā piemēri ir atrodamī daudžados laikos, piem.:

- (13) a. *Žyгимantas, Aleksandro brolis, kuris ir **buvo vainikuotas valdovu.***  
 b. .. *viņa brālis Žyгимants, kuru **kronēja par valdnieku.***
- (14) a. *Šis įrašas **buvo perduotas skaitmenine forma iš mūsų ambasados ..***  
 b. *Skaitļu veidā šo ierakstu **pūrraidīja no mūsų vēstniecības ..***

Parasti atbilstošais latviešu valodas verbs darāmajā kārtā tiek lietots tādos pašos laikos un izteiksmēs kā lietuviešu valodā. Visbiežāk piemēri ir sastopami īstenības izteiksmē, bet ir daži piemēri arī citās izteiksmēs, piem., vēlējuma izteiksmē:

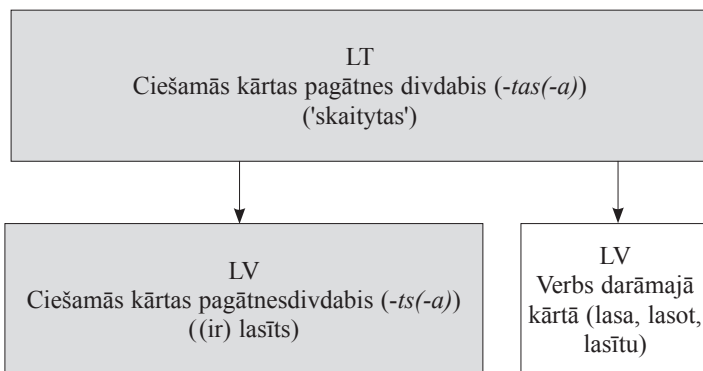
- (15) a. *Jeigu man būtu iškelta baudžiamoji byla ir būčiau areštuotas ..*  
 b. *Ja pret mani ierosinātu krimināllietu un arestētu ..*

Nākamajā piemērā ir redzams, ka izteiksmes abās valodās ne vienmēr sakrīt – lietuviešu valodā teikums ir vēlējuma izteiksmē (ar modālu nozīmi), bet latviešu valodā tulkotājs ir izvēlējis īstenības izteiksmi.

- (16) a. *.. kad už [...] Rituţę kaip kadaise viskas būtu kažkienu kito nuspręsta ir padaryta.*  
 b. *.. lai mazās Ritiņas vietā kāds cits kādreiz izlemj un visu padara.*

Šajā piemērā ir arī redzams, ka lietuviešu valodā, tāpat kā latviešu valodā, (Kalnača 2013, 503) ciešamajā kārtā darītājs iespējams ģenitīvā. Tomēr jāmin, ka šādu lietuviešu valodas piemēru ar darītāju ģenitīvā valodas materiālā daudz atrasts netika un pārsvarā tie ir sastopami daiļliteratūrā. Parasti latviešu valodā šādi teikumi ir tulkoti darāmajā kārtā.

Jāsecina, ka otra lietuviešu valodas pagātnes divdabja atbilsme latviešu valodā ir verbs darāmajā kārtā verbāla izteicēja funkcijā, tādējādi lietuviešu valodā šīs konstrukcijas ir pasīvā, savukārt latviešu valodā – aktīvā. Jāmin, ka šādu piemēru analizētajā materiālā proporcionāli ir maz (sk. 1. attēlu, kur pelēkais krāsējums nozīmē ciešamo kārtu, bet baltais – darāmo kārtu. Krāsu nozīmes attiecas arī uz nākamajiem raksta attēliem).



1. attēls. Izteicēja funkcijā lietotu lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes divdabju atbildes latviešu valodā.

Analizētais valodas materiāls liecina, ka lietuviešu valodas pagātnes divdabim atbilstošie piemēri pārsvarā ir ciešamās kārtas salikto laiku formas – tādējādi šai gadījumā latviešu valodā ciešamā kārtā ir lietota gandrīz tikpat daudz kā lietuviešu valodā.

## 2. Izteicēja funkcijā lietotu lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabju atbildes latviešu valodā

Izteicēja funkcijā lietotam lietuviešu valodas tagadnes divdabim atbildes latviešu valodā ir trīs:

- 1) ciešamās kārtas pagātnes divdabīs
  - (17) a. *O toji nelemta ugnis vis labiau **kurstoma**.*
  - b. *Bet šī liktenīgā uguns **tiek uzkurināta** aizvien spēcīgāka.*
- 2) verbs darāmajā kārtā
  - (18) a. *Antroji baltu kalba tradīciškai **dēstoma** abieju šaliu universitetuose ..*
  - b. *Otro baltu valodu tradicionāli **māca** abu valstu universitātēs ..*
- 3) ciešamās kārtas tagadnes divdabīs (sk. plašāk Levāne-Petrova 2013; 2014)
  - (19) a. *Ar prašymas taip greit **išpildomas**?*
  - b. *Vai lūgums **būs** tik ātri **izpildāms**?*

Pirmajos divos gadījumos lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabjiem latviešu valodā atbilst verbāls izteicējs (vienkāršais un saliktais laiks, ko izsaka ciešamās kārtas pagātnes divdabja formas, un vienkāršais laiks, ko izsaka verbs darāmajā kārtā), savukārt trešajā gadījumā latviešu valodā ir sastata izteicēja pilnnozīmes daļa jeb predikatīvs (ciešamās kārtas tagadnes divdabīs). Par trešo lietuviešu valodas tagadnes divdabja atbildmi latviešu valodā – ciešamās kārtas tagadnes divdabi – šajā rakstā sīkāk runāts netiks (par šo atbildmi plašāk sk. Levāne-Petrova 2013; 2014).

### 2.1. Ciešamās kārtas pagātnes divdabīs

Pirmā lietuviešu valodas pagātnes divdabja atbilde latviešu valodā ir ciešamās kārtas pagātnes divdabīs. Arī šī atbilde ir bieži sastopama. Šādas konstrukcijas gan lietuviešu valodā, gan arī latviešu valodā ir ciešamajā kārtā. Arī šajā gadījumā, tāpat kā ar lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes divdabi, atbildes atrodamas dažādos laikos, piem.:

- (20) a. *.. jis **bus rodomas** rytoj ..*
- b. *.. tā **tīks rādīta** rīt ..*
- (21) a. *.. nes toji **šveičiama** ir **dažoma** Dalai Lamos belaukiant.*
- b. *.. jo tā **tiek krāsota** un **uzspodrināta**, sagaidot dalailamu.*
- (22) a. *Hinduistinėje tantrroje moteris **buvo laikoma** aktyviuoju pradū.*
- b. *Hinduistiskajā tantrā sieviete **tika uzskatīta** par aktīvo pirmsākotni.*

Lai gan lielākoties atbildes ir konstatētas tādas pašas kā lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes divdabim, tomēr ir arī atšķirības – pārsvarā atbildes ir atrastas ciešamās kārtas vienkāršajos laikos, kas tātad izsaka procesu (sk. (20), (21) un (22) piemēru).

Arī šajā gadījumā atbildes konstatētas ne tikai īstenības izteiksmē, bet arī citās izteiksmēs. Jāmin, ka citās izteiksmēs, izņemot īstenības, analizējamajā korpusā piemēru daudz nebija. Piemērs vēlējuma izteiksmē:

- (23) a. .. *priimtinios, sakydavau, kad taip ir būtu daroma.*  
 b. .. *pieņemamas, teicu, lai tā arī tiktu darīts.*

Lai gan visbiežāk sastopamā atbilde ir ciešamās kārtas vienkāršo laiku formas, tomēr atrodami arī daži piemēri ar latviešu valodas ciešamās kārtas salikto laiku formām; (26) piemērs ir atstāstījuma izteiksmē:

- (24) a. .. *kad tokia prievarta vakar buvo taikoma.*  
 b. .. *ka vakar šāda vardarbība ir bijusi piemērota.*
- (25) a. .. *schema Lietuvoje iki šiol dar nebuvo taikoma.*  
 b. .. *shēma Lietuvā līdz mūsdienām vēl nebija lietota.*
- (26) a. .. *šviesesnēmis spalvomis: esq daug kur daroma pažanga, tariasi ekspertai.*  
 b. .. *gaišākās krāsās: eksperti spriežot, ka daudz kur esot sasniegts progress.*

Jāsecina, ka lietuviešu valodas tagadnes divdabja atbilde latviešu valodā ir ciešamās kārtas pagātnes divdabis verbāla izteicēja funkcijā, kas pārsvarā izteikta ar ciešamās kārtas vienkāršā laika formām, piem., (*tiēk*) *nest(-a)*. Abās valodās šādas konstrukcijas ir lietotas pasīvē.

Parasti lietuviešu valodas divdabim latviešu valodā atbilstošais ciešamās kārtas pagātnes divdabis ir lietots tajā pašā laikā un izteiksmē. Visbiežāk piemēri sastopami īstenības izteiksmē, citās izteiksmēs tie ir lietoti reti.

## 2.2. Verbs darāmajā kārtā

Otra tikpat bieži sastopama lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabja atbilde latviešu valodā ir verbs darāmajā kārtā. Attiecīgi lietuviešu valodā tiek lietota ciešamā kārtā, savukārt latviešu valodā – darāmā kārtā, piem.:

- (27) a. *Namas buvo apšildomas krosnimis ..*  
 b. *Māju apsildtja ar krāsnīm ..*
- (28) a. *Pirmoji kentėjimo rūšis nusakoma ..*  
 b. *Pirmo ciešanu veidu nosaka ..*
- (29) a. .. *pastatas dar išpaistomas ir didžiulėmis oranžinėmis svastikomis.*  
 b. .. *ēku vēl apzīmē ar mīlzīgiem oranžiem ugunskrustiem.*
- (30) a. *Pagal tešlos rūšis pica skirstoma į plonąsias ..*  
 b. *Pēc mīklas veida picu iedala plānākā ..*

Parasti atbilstošais latviešu valodas verbs darāmajā kārtā tiek lietots tādos pašos laikos un izteiksmēs kā lietuviešu valodā, sk. (31) piemēru vēlējuma izteiksmē:

- (31) a. .. *apsisaugoti, kad nebūtų daroma žala trapijai pajūrio gamtai.*  
 b. .. *nodrošināties, lai nenodarītu postījumus trauslajai piejūras zemei.*

Ja pamēģinātu pārveidot iepriekš minētos piemērus ciešamajā kārtā, šķiet, latviešu valodā tie ir vienlīdz labi izsakāmi gan darāmajā, gan arī ciešamajā kārtā, turklāt ciešamās kārtas vienkāršajā laikā, kas ir galvenā lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabja atbilsme latviešu valodā, sal. (32), (33), (34), (35) piemēru:

- (32) a. *Māju **apsildīja** ar krāsnīm ..*  
 b. *Māja **tiek apsildīta** ar krāsnīm ..*
- (33) a. *Pirmo ciešanu veidu **nosaka** ..*  
 b. *Pirmais ciešanu veids **tiek noteikts** ..*
- (34) a. *.. ēku vēl **apzīmē** ar milzīgiem oranžiem ugunskrustiem.*  
 b. *.. ēka vēl **tiek apzīmēta** ar oranžiem ugunskrustiem.*
- (35) a. *Pēc mīklas veida picu **iedala** plānākā ..*  
 b. *.. un pēc mīklas veida pica **tiek iedalīta**.*

Latviešu valodā, tāpat kā lielākajā daļā valodu, ciešamajā kārtā darītājs netiek minēts (Kalnača 2013, 503), bet latviešu valodā darītājs var netikt minēts arī darāmajā kārtā – latviešu valodā īstas darītāja nullformas<sup>3</sup> ir darāmās kārtas divkomponentu teikumos ar vispārinātu nozīmi. (Ciematniece 2015, 100). Tā nevienā no (32), (33), (34) un (35) piemēriem darītājs nav minēts. Ciešamajā kārtā darītājs parasti netiek nosaukts, jo tas autoram nav svarīgs (Freimane 1993, 212), savukārt darāmajā kārtā darītāju nemin, ja tas nav svarīgs, nav zināms vai ir ļoti vispārināts (Kalnača 1998, 156; Ciematniece 2015, 97). Andra Kalnača (1998, 156), analizējot šādus piemērus darāmajā kārtā, raksta: „Tādējādi finītā verba forma kontekstā it kā iegūst infinītas, ar konkrētu personu nesaistītas verba formas izpausmi”, tā panākot darbības vispārinājumu vai nenoteiktību.

Iespējams, tāpēc latviešu valodā šie piemēri var tikt izteikti vienlīdz labi gan ciešamajā, gan arī darāmajā kārtā, un darāmā kārtā proporcionāli ir tikpat bieža lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabja atbilsme latviešu valodā kā ciešamā kārtā. Te latviešu valodā var runāt par darāmās un ciešamās kārtas sinonīmiju, jo piemēri darāmajā kārtā ir pasīva nozīmē (Kalnača 1998, 156).

Vispārināts darītājs raksturīgs arī ēdienu receptšu tekstos (sk. (30) un (35) piemēru). Receptšu aprakstos, tāpat kā iepriekš aplūkotojos piemēros, darītājs netiek minēts, jo tas var būt jebkurš cilvēks. Tātad darbības vārda trešās personas forma tiek lietota vispārinātas personas nozīmē (Ciematniece 2015, 97).

No semantiskā subjekta nosaukšanas iespējams izvairīties arī vajadzības izteiksmē (Saulīte 2014). Tāpat nākamajos piemēros redzams, ka lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabim, kas lietots īstenības izteiksmē, atbilstošais verbs darāmajā kārtā latviešu valodā lietots vajadzības izteiksmē. Lietuviešu valodā nav īpašas vajadzības izteiksmes; nepieciešamība, vajadzība tiek izteikta citiem valodas līdzekļiem, piem.:

- (36) a. *Žinojau, kaip tai **daroma**. / Nori, parodysiu, kaip tai **daroma**?*  
 b. *Es zināju, kā tas **ir jādara**. / Vai gribi – es parādīšu, kā tas **jādara**!*

<sup>3</sup> Nullforma – formālas izpausmes trūkums vārdformai, kas veic noteiktu sintaktisku funkciju un konstatējama pretstatā formāli izteiktiem tās pašas paradigmas elementiem. (Skujiņa 2007, 265)

- (37) a. .. *priklausomai nuo to, kokių būtybių dvasia yra tramdoma.*  
 b. .. *atkarībā no tā, kādu būtņu gars jāsavaldā.*

Lietuviešu valodas teikumos, kuri latviešu valodā ir tulkoti vajadzības izteiksmē, nereti ir lietots verbs *turėti* (latviešu valodā – ‘vajadzēt’), kas izsaka vajadzības, nepieciešamības, arī piederības nozīmi, piem.:

- (38) a. .. *buvo įrašyta, kad civilinė teisė turi būti dėstoma ..*  
 b. .. *ka civiltiesības noteikti jāpasniedz ..*
- (39) a. .. *mąstymas turi nevaržomas judėti nežinojimo džunglėse ..*  
 b. .. *domāšanai brīvi jāpārvietojas nezināšanas džungļos ..*

Šajos gadījumos darāmās un ciešamās kārtas sinonīmija ir saistāma ar vajadzības izteiksmi, tādējādi kārtas un modalitātes nozīmes latviešu valodas verba formas sistēmā ir mijiedarbībā (Kalnača 1998, 161).

Analizētajā materiālā ir atrasts viens piemērs, ko, iespējams, latviešu valodā tomēr būtu labāk tulkot ciešamajā kārtā, bet tas ir tulkots darāmajā kārtā. Piemērs ir ņemts no kāda uzņēmuma mājaslapas – tātad, domājams, nerediģēta avota:

- (40) a. *ARĻ skirstomas į pagrindinį ARĻ, kuris perjungia ..*  
 b. *ARI (automātiskā rezerves ieslēgšana) sadalās galvenajā ARI, kas pārslēdz ..*

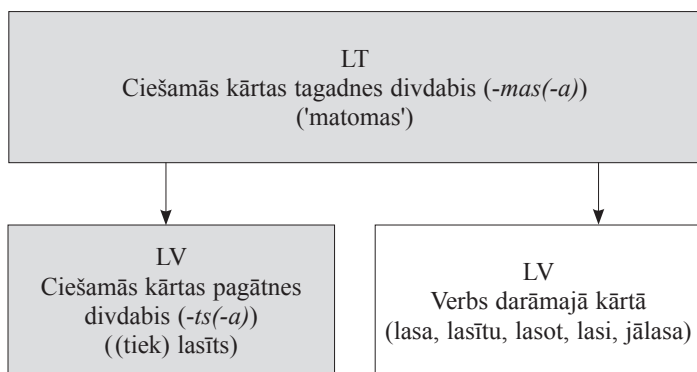
(40) piemērā atgriezeniskais verbs *sadalās* ir lietots pasīva nozīmē. Darītājs, līdzīgi kā ciešamajā kārtā, sintaktiskajā struktūrā netiek minēts, cietējs nominatīvā ir teikuma sintaktiskais subjekts (Kalnača 2013, 515). Arī šis piemērs aplūkojams ciešamās un darāmās kārtas sinonīmijas sakarā. Kā raksta A. Kalnača (1998, 159): „Teikumos, kur refleksīvais verbs ir pasīva nozīmē, ir tā pati sintaktiskā konstrukcija, kas teikumos ar verbu ciešamās kārtas formā.”

Jāsecina, ka otra bieži sastopamā lietuviešu valodas tagadnes divdabja atbilde latviešu valodā ir darāmā kārtā – darāmās kārtas dažādu izteiksmju formas verbāla izteicēja funkcijā, piem., *lasa*. Lietuviešu valodā konstrukcijas ir pasīvā, savukārt latviešu valodā – aktīvā. Tomēr latviešu valodniecībā šie piemēri tiek uzlūkoti ciešamās un darāmās kārtas sinonīmijas sakarā – attiecīgi pasīva nozīmē.

Reizēm atbilstošajiem latviešu valodas teikumiem ir modāla nozīme (piem., teikumi vajadzības u. c. izteiksmēs). Tādējādi lietuviešu valodas tagadnes divdabji iekļauj arī vajadzības un nepieciešamības nozīmi, kam latviešu valodā parasti atbilstošās ir vajadzības izteiksmes verba formas verbāla izteicēja funkcijā.

Analizētais valodas materiāls parāda, ka lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabja atbilstmes latviešu valodā ir konstatētas vienlīdz bieži gan ciešamajā kārtā (ciešamās kārtas vienkāršie laiki), gan arī darāmajā kārtā, tādējādi apstiprinot, ka latviešu valodā ciešamā kārtā tiek lietota daudz retāk, sk. 2. attēlu:





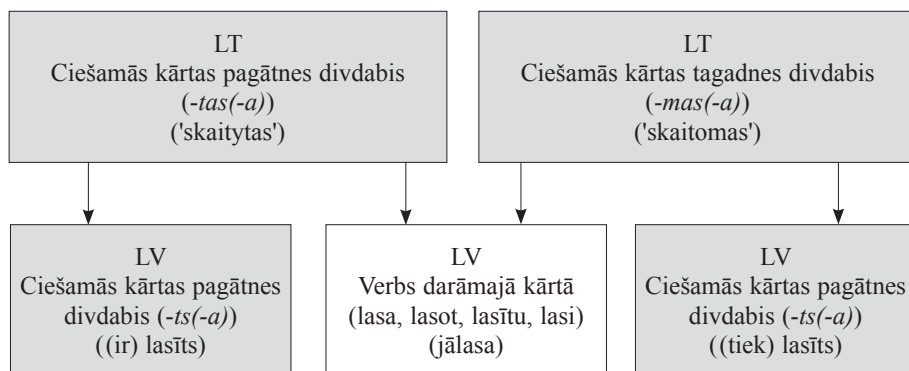
2. attēls. Izteicēja funkcijā lietotu lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabju atbildes latviešu valodā.

## Secinājumi

Izteicēja funkcijā lietotiem lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabjiem latviešu valodā atbilst:

- 1) ciešamā kārtā – ciešamās kārtas pagātnes divdabī verbāla izteicēja funkcijā (**(ir/tiek) lasīta**);
- 2) darāmā kārtā – darāmās kārtas īstenības, atstāstījuma, vēlējuma, pavēles un vajadzības verba formas verbāla izteicēja funkcijā (**lasa**).

Parasti lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes divdabim latviešu valodā atbilstošais ir ciešamās kārtas saliktais laiks; atbildes darāmajā kārtā dažādās izteiksmēs, izņemot vajadzības izteiksmi, ir fiksētas reti (sk. 3. attēlu).



3. attēls. Izteicēja funkcijā lietotu lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabju atbildes latviešu valodā.

Visbiežāk lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabim latviešu valodā atbilstošais ir ciešamās kārtas vienkāršais laiks; atbildes darāmajā kārtā dažādās izteiksmēs, tostarp vajadzības izteiksmē, ir fiksētas proporcionāli tikpat bieži, cik ciešamajā kārtā (sk. 3. attēlu). Tomēr šie piemēri darāmajā kārtā latviešu valodniecībā tiek uzlūkoti ciešamās un darāmās kārtas sinonīmijas sakarā – attiecīgi pasīva nozīmē.

Parasti gan lietuviešu valodas piemēros, gan arī atbilstošajos latviešu valodas piemēros darītājs netiek minēts, izņemot darītāju ģenitīvā. Latviešu valodā darītājs var netikt minēts gan ciešamajā kārtā, gan arī darāmajā kārtā, gan arī vajadzības izteiksmē.

Lai detalizētāk izpētītu lietuviešu valodas ciešamās kārtas divdabju atbildes latviešu valodā, būtu jāpēta atbildes pēc struktūrām, nevis tikai formas. Tāpat sīkāka uzmanība būtu pievēršama modalitātei.

## Avots

*Lietuviešu-latviešu-lietuviešu paralēlo tekstu korpuss*. [www.korpuss.lv/lila](http://www.korpuss.lv/lila)

## Literatūra

1. Ahero, Antonija et al. 1959. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. I. Fonētika un morfoloģija*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
2. Ambrazas, Vytautas (red.). 1997. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
3. Ciematniece, Līga. 2015. Teikuma semantiskās un sintaktiskās struktūras attieksmes mūsdienu latviešu valodā. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozares latviešu sinhroniskās valodniecības apakšnozarē. Rīga: Latvijas Universitāte.
4. Endzelīns, Jānis, Mīlenbahs Kārlis. 1993. *Latviešu valodas mācība*. Četrpadsmitais izdevums. Rīga: Zvaigzne (pirmizdevums: Rīga, 1907).
5. Freimane, Inta. 1993. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne.
6. Kalnača, Andra. 1998. Verba darāmās un ciešamās kārtas sinonīmija. *Linguistica Lettica*. 3. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 155–162.
7. Kalnača, Andra. 2013. Darbības vārds (verbs). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 456–564.
8. Levāne-Petrova, Kristīne. 2012. Latviešu-lietuviešu-latviešu paralēlo tekstu korpusa izveide. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 16 (II). Liepāja: Liepājas Universitāte, 180–189.
9. Levāne-Petrova, Kristīne. 2013. Lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabju atbildes latviešu valodā: Lietuviešu-latviešu-lietuviešu paralēlo tekstu korpusa dati. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 17 (II). Liepāja: Liepājas Universitāte, 180–188.
10. Nītiņa, Daina. 2001. *Latviešu valodas morfoloģija (konspektīvs lokāmo vārdšķiru apskats)*. Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte.
11. Nītiņa, Daina. 2013. Divdabis (participis). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 564–595.

12. Paulauskienė, Aldona. 1994. *Lietuvių kalbos morfologija. Paskaitos liuanistams*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
13. Rimkutė, Erika, Utkā, Andrius, Levāne-Petrova, Kristīne. 2013. Lietuvių–latvių ir latvių–lietuvių kalbų lygiagretusis tekstsynas LILA. *Kalbų studijos* Nr. 23. Kaunas: KTU, 70–77.
14. Saulīte, Baiba. 2014. Aktuālais dalījums teikumos ar ciešamo kārtu. Ref., 19. starptautiskā zinātniskā konference „Vārds un tā pētīšanas aspekti”, Liepājas Universitāte, 2014. gada 27.–28. novembris.
15. Skujiņa, Valentīna (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. 2007. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
16. Utkā, Andrius, Levāne-Petrova, Kristīne, Bielinskienė, Agnė, Kovalevskaitė, Jolanta, Rimkutė, Erika, Vēvere, Daira. Lithuanian-Latvian-Lithuanian parallel corpus. *Human language technologies – the Baltic perspective: the fifth international conference Baltic HLT*, Tartu, Estonia, October 4–5, 2012. *Proceedings*. Amsterdam, The Netherlands: IOS Press, 260–264.

## Summary

The objective of this study is to establish the correspondences of the Lithuanian past passive and present passive participles as predicates in Latvian. This study is based on the *Lithuanian-Latvian-Lithuanian Parallel Corpus (LiLa) Lithuanian-Latvian subcorpus* of different genres (fiction, journalism, documents, etc.) that contains ~3.5 million running words.

Based on the analysed data, it is proved that past passive and present passive participles as predicates in Lithuanian are used more widely than in Latvian.

It was established that Lithuanian past passive and present passive participle as predicate has various correspondences in Latvian: 1) The passive voice and past passive participle as predicate (*ir/tika mests*). The sentences have been used in passive in both languages. Usually the corresponding Latvian predicate has been used in the same tense and mood as in Lithuanian. 2) The active voice and active verb forms as predicate (*meta*). The examples in Lithuanian have been used in passive, but corresponding sentences in Latvian have been used in active voice. Not all the correspondences are regular. There are some examples with the corresponding predicate in Latvian that has been used in debitive – a mood that does not exist in Lithuanian. The necessity has been expressed by other means in Lithuanian. 3) The passive present participle as predicate (*ir metams*). The passive present participle in Latvian usually expresses necessity (*akmens ir metams*) and possibility (*celtne ir ieraugāma*). Although it is proved that the active voice in Latvian has been used more widely than in Lithuanian, many examples in active voice in Latvian clearly have a meaning of passive voice.

# Darbības vārda sintaktiskās nullformas latviešu valodā

## *Syntactic zero forms of verbs in Latvian*

Ilze Lokmane

Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte  
Latviešu un vispārīgās valodniecības katedra  
Visvalža iela 4a, Rīga, Latvija  
E-pasts: [ilze.lokmane@lu.lv](mailto:ilze.lokmane@lu.lv)

Rakstā aplūkotas dažādas nulles zīmes izpratnes valodniecībā, īpaši nullformu interpretācija morfoloģijā un sintaksē. Teikuma paradigmas sakarā nozīmīga ir finītā verba nullforma, jo nullformas postulēšana palīdz noteikt sintaktiskās paradigmas robežas, respektīvi, norobežot atšķirīgas viena modeļa realizācijas no dažādiem modeļiem.

Latviešu valodā ir iespējama gan palīgverba, gan saitiņas, gan patstāvīgā nozīmē lietota *būt* nullforma, tomēr obligātu finītā verba nullformu nevienā paradigmas formā nav. Nullforma īstenojas konsituatīvi nesaistītos teikumos un ir šķirama no sintaktiskās redukcijas, jo pretējā gadījumā zūd atšķirība starp sintaktiskiem procesiem tekstā un regulāriem pārveidojumiem teikumā.

**Atslēgvārdi:** nulles zīme, nullforma, paradigma, sintaktiskā redukcija, potenciāli verbāls teikums.

### 1. Nulles zīmes izpratne valodniecībā

Valodas zīme, kā zināms, ir divpusēja – apzīmējošais jeb apzīmētājs ir zīmes akustiskais tēls vai fonētiskā realizācija, savukārt apzīmējamais ir nemateriāls – saturs jeb nozīme. Nulles zīme plašā izpratnē ir zīme, kurai nav apzīmētāja, tātad nav fonētiskas realizācijas, bet ir nozīme.

Dažādās valodniecības terminu vārdnīcās nulles zīmes izpratne ir līdzīga. *Nulle (zero)* ir elements, kas tiek postulēts kādā reprezentācijas līmenī, bet kura realizācija ir nulle, proti, kam nav fonētiskas realizācijas (Matthews 1997, 409, 250). *Nulle (zero)* ir abstrakta vienība, kam runas plūsmā nav fiziskas realizācijas, tā tiek saukta arī par nulles elementu (*null element*) (Crystal 1999, 372). *Nulles-(nulevoi)* (negatīvs) ir tāds, kas veic noteiktu lingvistisku (semioloģisku) funkciju bez speciālas (skaniskas) izpausmes, tikai pretstatā realizētiem (pozitīviem) tās pašas rindas vai paradigmas elementiem (Ahmanova 2005, 272). Tātad nulles elements iegūst nozīmi tikai pretstatā formāli iezīmētiem opozīcijas locekļiem.

Konkrētās nulles vienību izpausmes atkarībā no pētnieka pieejas un pētāmās valodas var būt ļoti daudzveidīgas. Piemēram, lietvārda frāzē *ø women* angļu valodā tiek postulēts nulles artikuls jeb determinētājs pretstatā frāzēm *a woman* un *the women*; nulles relatīvais vietniekvārds palīgteikumā *The men [ø I saw]* pretstatā *The men [who I saw]*; par nulles derivāciju vārddarināšanā tiek saukta

konversija; nulles morfēma ir morfēmas alomorfs, kura patiesībā nav; par nulles valenci runā gadījumos, kad verbs nevar piesaistīt nevienu argumentu (kā *puteņot, piesalt*) (Matthews 1997, 409); nulles anafora teikumā *Susie needs a new car but ø doesn't have the money* (Trask 2005, 13); nulles infinitīvs bez nenoteiksmes rādītāja *to* angļu valodā (Crystal 1999, 162); nulles subjekts tiek postulēts valodās, kurās teikuma priekšmeta realizācija nav obligāta (Matthews 1997, 250); nulles saitiņa tagadnes īstenības izteiksmes formā krievu valodā (Ahmanova 2001, 396) utt. Nulles vienības tiek postulētas arī dažādās konstrukcijās ar infinitīvu un divdabjiem, piemēram, kontroles konstrukcijās (Testelec 2001, 270–276):

(1) *Lūdzu, ø aizejot neaizmirstiet ø izslēgt apgaismojumu!* (www.celotajs.lv)

Igors Meļčuks (*Igor' Mel'chuk* 1995, 189) norāda, ka nulles terminoloģija lingvistikā ir plaši lietota un aiz tās slēpjas dažādas valodas parādības. Viņš neiesaka lietot šo terminu tādā nozīmē, kā, piemēram, nulles vārdu secība, kas patiesībā ir neitrāla, vai nulles valence, kas ir valences trūkums.

Tāpat nulles zīmes eksistenci pamato:

- 1) nozīme, ko tā izsaka (motivācija „no apakšas” jeb zemāka vai dziļāka līmeņa vienībām, sk. Mel'chuk 1995, 176),
- 2) attieksmes ar citām tās pašas paradigmas vienībām,
- 3) kombinatoriskās jeb sintagmatiskās īpatnības jeb distribūcija (motivācija „no sāniem”, sk. Mel'chuk 1995, 176).

Pirms pievērsamies nullformu izpratnei un tiem sintaksē, lietderīgi pieminēt, kādas nulles zīmes tiek postulētas otrā gramatikas daļā – morfoloģijā. Nulles morfēma ir „paradigmas elements, kam nav formālas izpausmes un kas funkcionē kā gramatiskas formas pazīme, piemēram, latviešu valodā nulles morfēma darbības vārdu *dziedāt, redzēt, mīlēt* vienkāršās tagadnes 3. personas formā *dzied-ø, redz-ø, mīl-ø* vai arī lietvārdu *māte, tēvs, māsa* vokatīvā *māt-ø!, tēv-ø!, mās-ø!*” (Skujiņa 2007, 265).

Pēc analogijas arī sintaktiskā nullforma, piem., slāvu valodniecībā, tiek postulēta gadījumos, kad noteiktā teikuma formā kādas vārdformas fonētiskā realizācija nav iespējama, piem., saitiņas *būt* nullforma tagadnē un indikatīvā krievu valodā (Mel'chuk 1995, 176):

(2) *On krasiv.*  
‘Viņš ir skaists’

Par sintaktiskās nulles esamību liecina gan pārējās – realizētās – vārdformas teikumā (sintagmatiskais aspekts), gan citas teikuma formas (paradigmatiskais aspekts) (Mel'chuk 1995, 176):

(3) *On budet krasiv.*  
‘Viņš būs skaists’

Šādā izpratnē sintaktiskā nullforma, tāpat kā nulles morfēma vai nulles morfs, ir obligāta. Kā norādījis Jakovs Testelecs (*Jakov Testelec* 2001, 276), ar īstu nullformu mums ir darīšana tad, ja valodā nav pilnībā sinonīmiska formāla (jeb „ne-nulles”) izteikšanas paņēmiena. Tomēr jāpatur prātā, ka analogija starp

morfologiju un sintaksi nekad nevar būt pilnīga, jo atšķirības starp tām ir būtiskas (Mel'čuk 1995, 176).

## 2. Nulles zīmes sintaksē

Sintaktisko nullformu problemātika ir aktuāla sintakses parādību sistēmiskuma aspektā. Nullformu postulēšana palīdz noteikt sintaktiskās paradigmas robežas, proti, norobežot viena modeļa dažādas (pilnas un nepilnas) realizācijas no atšķirīgiem sintaktiskiem modeļiem. Tā kā teikuma modeli veido gramatiskais centrs, rakstā tiks aplūkotas tikai iespējamās finītā verba nullformas latviešu valodā.

„Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā” (Skujiņa 2007, 265) nullforma definēta šādi: „Formālas izpausmes trūkums kādai vārdformai, kas veic kādu sintaktisku funkciju un konstatējama pretstatā formāli izteiktiem tās pašas paradigmas elementiem. Latviešu valodā iespējama saitiņas nullforma, piem., *Tagad viss [ir] citādi*, palīgdarbības vārda nullforma, piem., *Viņš jau [ir] ieradies*, un patstāvīga darbības vārda *būt* nullforma, piem., *Ietves malā [ir] papīri un cigarešu gali*.”

Latviešu valodā visos definīcijā pieminētajos gadījumos iespējama arī pilnā forma, neviena no šīm nullformām nav obligāta. Daļa autoru neobligātu nullformu gadījumos iesaka lietot terminu *elipse*, kam latviešu lingvistiskajā tradīcijā atbilst *sintaktiskā redukcija*. Elipse resp. redukcija ir likums, kas ļauj izlaist noteiktas zīmes noteiktā kontekstā, un tās cēlonis ir valodas līdzekļu pārdaudzums, proti, šīs zīmes ir informatīvi liekas (Mel'čuk 1995, 193).

Igors Meļčuks (1995, 170–173) iesaka sintaksē šķirt nulles vārdformas jeb nulles leksus un nulles leksēmas pēc analogijas ar nulles morfu un nulles morfēmu. Nulles morfs ir viens no morfēmas alomorfiem, bet, ja vienīgais alomorfs ir nulle, tad tā ir nulles morfēma. Tātad nulles lekss ir, piem., nulles kopula jeb saitiņa tagadnē un indikatīvā krievu valodā. Savukārt nulles leksēmai vispār nav fonētiskas realizācijas, tātad nulles leksēmu var postulēt tikai tajos gadījumos, kad valodā nav “ne-nulles” leksēmas, kas būtu pilnībā sinonīmiska hipotētiskajai nullei (Mel'čuk 1995, 187). (Krievu valodas materiālā autors runā tikai par nulles leksēmām ar nomena semantiku.)

Latviešu valodā verba nulles realizācija nav obligāta nevienā paradigmas formā (tātad verba nullformu, kas būtu analogas nulles morfiem, nav). Vienīgais izņēmums te varētu būt teikumi ar nenoteiksmi izteicējā (un obligātu nullformu tagadnē), piem.:

(4) *Ko man darīt?* (www.korpuss.lv)

Tie tiks aplūkoti mazliet tālāk šajā rakstā.

Sistēmiskuma aspektā latviešu un arī slāvu valodniecībā tiek runāts par **modeļu nepilnu jeb daļēju realizāciju kādā paradigmas formā** (sk., piem., Kārklīņš 1974; Freimane 1985; Valdmanis 1989; Beloshapkova 1999; Lauze 2004; Lokmane 2013). Izvēle starp pilnu un nepilnu realizāciju ir diezgan brīva, tomēr parasti konstatējamās kādas semantiski un stilistiski nosacītas tendences. Piem., daiļliteratūras tekstiem raksturīgi teikumi ar eksistenciālu nozīmi bez formāli realizēta izteicēja *būt*, kas citos funkcionālajos paveidos sastopami retāk vai nemaz:

(5) *Turpat [ir] arī Dīdžejs, skaists un bīstams cilvēks.* (J. Joņevs)

Arī šādos gadījumos nullformas jēdziens nav gluži nevietā, atšķirība tikai tāda, ka nulles zīmes eksistenci pamato nevis attieksmes pret citām teikuma paradigmas formām (valodas sistēmā), bet pret citām tā paša sintaktiskā modeļa realizācijas formām (runā). Teikuma modeļu nepilnās realizācijas formas tomēr vajadzētu šķirt no redukcijas resp. elipses, jo pretējā gadījumā zūd atšķirība starp sintaktiskiem procesiem tekstā un regulāriem pārveidojumiem teikumā.

Sarmīte Lagzdiņa (1997, 27) terminus *redukcija* un *nullforma* lietojusi sinonīmiski, bet tas minētā iemesla dēļ nebūtu ieteicams: „Latviešu valodā prasībai pēc obligāta finīta verba teikuma sastāvā ir arī daži izņēmumi – teikumi ar reducētu finīto verbu, kuros redukciju nenosaka konkrētā konteksta vai konsituācijas faktori. Arī šādi teikumi ir potenciāli autonomi, taču .. tie nepārstāv atsevišķu teikuma tipu vai modeli, bet to pašu verbālo modeli kā attiecīgie teikumi ar eksplīcītiem komponentiem. Reducētais verbs jeb verba nullforma [pasvītrojums mans – I. L.] teikumā pilda tādas pašas gramatiskās, strukturālās un semantiskās funkcijas kā eksplīcīts finītais verbs un tādējādi realizē arī gramatisko predikativitāti.” Piemēros minēta palīgverba *būt* īstenības izteiksmes un atstāstījuma izteiksmes vienkāršās tagadnes formas redukcija (6) un (8), teikumi ar patstāvīga verba īstenības izteiksmes vienkāršās tagadnes formas redukciju (7) un (8), kuros par verba nullformas klātbūtni, tā formu un semantiku liecina paša teikuma sastāvs resp. reducētā verba valences nosacītie teikuma komponenti (Lagzdiņa 1997, 27–28):

- (6) *Pēkšņi kāds [esot] zvanījies pie durvīm.*
- (7) *Viņš tūlīt [dodas, metas, skrien] pa kāpnēm lejā.*
- (8) *Mežmalā [ir, aug] liels ozols.*

Tātad, pēc raksta autores domām, ir pamats runāt par nullformām teikuma modeļu nepilnas realizācijas gadījumos. Tālāk pievērsīsimies dažādiem darbības vārda nullformu tipiem latviešu valodā.

## 2.1. Palīgverba un saitiņas nullforma

Kā norāda Inta Freimane (1985, 55), „divkopu teikumos iespējams arī teikumpriekšmeta un izteicēja saistījums bez saitiņas – tikai bez saitiņas *būt* (tad runā par *būt* nullformu) un tikai apgalvojuma teikumos, kur paralēli iespējama gan forma ar *būt*, gan bez tā. .. Saitiņas *būt* nullforma rāda ar izteicēja nominālo daļu izteiktā nojēguma klātieni, pastāvēšanu, apgalvo, ka tas ir, eksistē”.

Arī Jānis Valdmanis teikuma paradigmas sakarā runā par teikuma modeļa derivātu ar nozīmīgu saitiņas nullformu tādos teikumos kā (9) un (10) (Valdmanis 1989, 85–86):

- (9) *Diena [ir] saulaina.*
- (10) [Ir] *Pavasaris.*

Palīgnozīmē lietota verba *būt* realizāciju savā promocijas darbā pētījusi Baiba Ivulāne: „Tradicionāli tiek uzskatīts, ka palīgdarbības vārda nullforma iespējama vienīgi īstenības izteiksmes tagadnes 3. personā, taču no konsituācijas var būt izsecināma palīgdarbības vārda nullforma arī citās izteiksmēs, personās un laikos.”

(Ivulāne 2015, 86) Minēti piemēri ar nullformu atstāstījuma izteiksmē un īstenības izteiksmes pagātnē, dažos gadījumos nerealizētā forma nav skaidri nosakāma:

(11) *Viņš stāstīja, ka pārdabiskās parādības [ir / bija / esot] sākušās jau pirmajā dienā pēc viņu ievākšanās savrupmājā.* (www.korpuss.lv)

Tā kā palīgverbs kopā ar pilnnozīmes verbu veido vienu analītisku morfoloģisku formu, palīgverba nullformas gadījumi nebūtu attiecināmi uz sintaksi. Tomēr, pirmkārt, analītisko formu iekļaušana morfoloģiskajā paradigmā vai sintaktisku konstrukciju kategorijā ir interpretācijas un daļēji arī gramatiskās tradīcijas nosacīta, otrkārt, kā liecina pētījums, palīgverba un saitiņas nullformu īstenošanās nosacījumi ir līdzīgi.

Saitiņas nullformu Baiba Ivulāne (2015, 88) konstatē galvenokārt gadījumos, kad izteikumam ir vispārīga nozīme un nav saistības ar konkrētu laiku:

(12) *Pēc kaujas visi ø gudri.*

(13) *Kāda ø ābele, tāds ø ābols.*

Gan palīgdarbības vārda, gan saitiņas nullforma bieži sastopama jautājuma teikumos (14), ekspresīvā runā (15), kā arī teikumos ar noteiktu tipu paplašinātājiem – determinantiem un situantiem (16) (piemēri no Ivulāne 2015, 88):

(14) *Kāda vairs ø nozīme vecumam?*

(15) *Cik visi ø jauni un braši!*

(16) *Viņai ø citas lietas prātā.*

Tātad minētajā pētījumā iezīmēti faktori, no kuriem atkarīga pilna vai daļēja teikuma modeļa realizēšanās.

Jautājums par saitiņas nullformu sistēmiskuma aspektā aktualizējas teikumos ar nenoteiksmi izteicēja funkcijā ar saitiņu vai bez tās (par to sk. Lokmane 2014). Kā jau minēts, saitiņa ir obligāta pagātnē un nākotnē, bet nav iespējama tagadnē:

(17) *Ko man darīt?*

*Ko man bija darīt?*

*Ko man būs darīt?*

Tomēr tikai dažos gadījumos iespējams paralēls lietojums visos trīs laikos bez būtiskām pārmaiņām semantikā. Vairumā gadījumu semantisko atšķirību dēļ visas laika formas nav iespējamas:

(18) *Tev būs no tā mācīties.*

*?Tev bija no tā mācīties.*

*\*Tev no tā mācīties.*

Visiem teikumiem raksturīga ireāla modāla nozīme. Modālo nozīmju realizāciju ietekmē izteikuma komunikatīvais tips un polaritāte, kas dažādās laika formās izpaužas atšķirīgi. Piem., pamudinājuma teikumiem bez saitiņas piemīt kategoriskas pavēles nozīme (19), kas nākotnes formām nav raksturīga, bet pagātnes formā šādi teikumi vispār nav konstatēti.

(19) *Visiem gulēt!* (www.tvnet.lv)



Savukārt negatīvas polaritātes jautājuma teikumi konstatēti tikai bez saitiņas, parasti ar jautājamo vārdu *kāpēc*. Būtībā tie ir nevis nolieguma teikumi, bet gan retoriski jautājuma teikumi, kas īpaši uzsver nepieciešamību:

- (20) *Kāpēc neiepriecināt* ('vajag iepriecināt') *kādu ar zivtiņu reizi mēnesī?* (www.copeslietas.lv)  
 (21) *Kāpēc nedarīt* ('vajag darīt'), *ja var darīt?* (www.diena.lv)

Vērojamas arī stilistiskas atšķirības. Teikumus bez saitiņas varam atzīt par stilistiski neitrāliem, savukārt teikumi ar saitiņu (īpaši nākotnes formā) ir stilistiski paaugstināti:

- (22) *Un tā tam būs būt.* (www.korpuss.lv)  
 (23) *Tev būs godāt savu atvērtā koda softu.* (www.korpuss.lv)

Rodas jautājums, vai nullformas noteikšanai teikumos ar nenoteiksmi varētu izmantot semantisko kritēriju, proti, to, ka teikumam piemīt saitiņas piešķirtā nozīme. Tomēr saitiņas nozīme ir tik vispārīga, ka būtībā līdzinās nullei. Turklāt teikumiem bez saitiņas nav ne tagadnes, ne indikatīva nozīmes (kā minēts, tie visi ir ireālā modalitātē), tāpēc saitiņas esamību nevar pierādīt arī semantiski.

Visi minētie apsvērumi liek secināt, ka teikumi ar saitiņu un bez tās veido dažādus modeļus. Iespējams, ka ir pamats postulēt pat trīs atsevišķus modeļus atkarībā no saitiņas laika formas, bet te būtu nepieciešams pētījumus turpināt, apkopojot plašāku materiālu.

## 2.2. Patstāvīga verba *būt* nullforma

Latviešu valodniecībā ir dažādi uzskati par to, kā šķirt *būt* patstāvīgo nozīmi no palīgnozīmes. Proponētas trīs patstāvīgas nozīmes (sk., piem., Freimane 1985, 53; Beitiņa 2009, 119):

1) eksistenciālā nozīme:

- (24) *Mūžu mūžos būs dziesma* (I. Ziedonis)

2) atrašanās nozīme:

- (25) *Es tur biju vasarā.* (www.korpuss.lv)

3) piederības nozīme:

- (26) *Mums būs atlaides.* (www.korpuss.lv)

Ja patstāvīga *būt* finītā forma paliek nerealizēta, veidojas potenciāli verbāli teikumi. Šo terminu latviešu valodniecībā ieviesis Jūlijs Kārklīšs (1974, 49–50): „No pārējiem verbāliem teikumiem šādi vienkārši teikumi atšķiras ar to, ka tajos nav eksplicītas (izteiktas) verba formas izteicēja funkcijā. .. Par potenciāliem verbāliem teikumiem sauktas galvenokārt tādas teksta vienības, kurās ir *būt* (vai tam sinonīma verba) nozīmīga nullforma. Tā tas tādēļ, ka tieši šādas teksta vienības ir noteiktās sistēmas attieksmēs ar atbilstošiem eksplicīti verbāliem teikumiem (neatkarīgi no konsituācijas) un būtībā ir eksplicīti verbālo teikumu īpaši varianti [autora pasvītrojumi].” Arī šie teikumi pastāv galvenokārt sintaktiskajā indikatīvā vienkāršajā tagadnē (Freimane 1985, 52).

Potenciāli verbālos teikumos nav realizēts verbs *būt* visās trijās patstāvīgajās nozīmēs – eksistenciālā (27), atrašanās (28) un piederības (29) nozīmē:

- (27) *Citādi [ir] pilnīgs klusums.* (V. Janelsiņa)  
 (28) *Abpus tām [ir] tikai mežs.* (N. Ikstena)  
 (29) *Kam [ir] prāts, tam [ir] bēdas.* (N. Ikstena)

Maigone Beitiņa šādos gadījumos runā nevis par daļēju teikuma modeļa realizāciju, bet gan par eliptisku gramatisko centru ar izlaistu virslocekli, ja bez tā teikums ir informatīvi pietiekams (Beitiņa 2009, 83–84):

- (30) *Vakarā zālē [būs] koncerts.*  
 (31) *Slinkam nedēļā [ir] septiņas svētdienas.*  
 (32) *Bagātam visur [ir] gods.*

Visbiežāk potenciāli verbāli teikumi ir paplašināti. Tipiski paplašinātāji ir apstākļi ar vietas vai laika nozīmi, kas attiecas uz visu teikumu (situants), kā arī īpašnieka vai izjutēja nosaukums datīvā (determinants), ļoti bieži abi kopā:

- (33) *Man rokās [ir] zīmēšanas tāfelīte.* (www.korpuss.lv)

Tātad nullformas realizāciju nosaka distribūcija. Ja šādu paplašinātāju nav, potenciāli verbāli teikumi visdrīzāk jāatzīst par kontekstuāli saistītiem, jo eksistenciālā nozīme realizējas vienīgi tekstā:

- (34) *Centrālā dzelzceļa stacija. Vestibils.* (L. Gundars)

Turklāt tādā gadījumā potenciāli verbāli teikumi robežojas arī ar nosaucējvienībām (plašāk sk. Lokmane 2005):

- (35) *Balta zīda naktskreklis! Auskaru kolekcija! Un tas viss priekš trīs dienu konferences!* (G. Repše)

### 3. Sintaktiskās redukcijas un nullformu attieksmes

Latviešu valodas gramatikā nullformas jēdziens lietots arī tādos gadījumos, kad vārdformas formālās realizācijas trūkums ir konsituatīvi nosacīts. Kā minēts iepriekš, uz šiem pašiem gadījumiem attiecināts arī redukcijas jēdziens – sintaktiskā redukcija ir „viena vai vairāku strukturāli nozīmīgu komponentu izlaidums teikumā. Redukcija parasti notiek konteksta, runas situācijas vai konsituācijas ietekmē” (Skujiņa 2007, 322).

Piem., Linda Lauze (2004, 78–80), analizējot sarunvalodas materiālu, konstatē predikāta nullformu gadījumos, kad trūkstošās leksēmas nozīme izsecināma saziņas situācijā:

- (36) – *Dace, tu otrreiz [ienāc kafejnīcā]?*  
 (37) – *Es uzreiz [samaksāšu].*  
 (38) – *Vēl vienu [konfekti iedod].*

Linda Lauze (2004, 79) norāda: „Semantiskā ziņā darbības vārda nozīmi atklāj konteksts un/vai ekstralingvistiski faktori, gramatiskā ziņā par verba esamību

nulles pozīcijā liecina labās un kreisās valences nosacītie izteikuma struktūras komponenti.”

Tomēr latviešu sintaksē reducēja tradicionāli tiek uzskatīta par kontekstuālu parādību, turpretim nullformas realizācijā konteksts nav būtisks. Zīmīgi, ka konteksts ļauj reducēt dažādas semantikas verbis un reducēts izteikums saprotams vienīgi kontekstā, savukārt nulles formā iespējamas tikai verba *būt* formas, bet to trūkums teikuma semantiku nemaina – tas joprojām ir kontekstuāli neatkarīga, semantiski pietiekama saziņas vienība.

Sintaktisko nullformu, tāpat arī reducēšanas sakarā tiek aplūkoti izteikumi, kas veido pārejas joslu starp konsituatīvi saistītiem un konsituatīvi nesaistītiem izteikumiem. Tie ir saprotami bez konteksta, jo uz formāli nerealizēto komponentu semantiku norāda realizētie komponenti, parasti ar adverbiālu nozīmi (par šādiem izteikumiem sarunvalodā sk. arī Lauze 2004, 118–119):

(39) *Grāmatas grib [doties] uz mājām!* (www.draugiem.lv)

Nerealizēto komponentu nozīmes šādos izteikumos patiešām ir tipiskas un samērā vispārīgas:

1) kustības nozīme:

(40) „*Bet nu mudīgi [kāpiet, leciet ...] laukā! Mēs jau esam nobraukuši labu gabalu garām.*” (A. Eglītis)

2) došanas vai ņemšanas nozīme:

(41) „*Glāzi [dod, dodiet ...] šurp!*” (A. Eglītis)

3) runāšanas nozīme, jo īpaši tiešās runas piebildēs:

(42) .. *vēl diktāk [teica, sacīja ...] māte.* (G. Repše)

(43) .. *tā nīgrāk tēvs.* (G. Repše)

4) ļoti vispārīga darīšanas nozīme:

(44) *Bille gribēja zināt, ko tad [dara ...] Bānītis?* (V. Belševica)

Daudzi reducēti izteikumi ir tik tipiski, ka zināšanas par situāciju gandrīz nav nepieciešamas, gluži otrādi – tie paši ietver norādi uz situāciju, kurā šāds izteikums mēdz lietot. Tas liek domāt, ka šādus izteikumus varētu uzskatīt par teikumu nepilnas realizācijas formām. Tomēr šī raksta autore proponējusi tos uzskatīt par konsituatīviem saistījumiem vairāku iemeslu dēļ (sk. arī Lokmane 2005).

Pirmkārt, šajos izteikumos reducētā komponenta semantika ir tik vispārīga, ka konkrēta leksēma (un bieži arī konkrēta gramatiskā forma) nav nosakāma un nereti ietver pat dažādām leksiski semantiskām grupām raksturīgos semantiskos elementus:

(45) *Bibliotēkā vēl vienmēr strādāja tas pats bālais un izstīdzējušais jauneklis. – Kādu grāmatu [dot, vajag .. ?] jums? – viņš laipni prasīja.* (G. Janovskis)

(46) *Ko tad Ciemalda [teica, darīja .. ?]?* (A. Eglītis)

Tāpēc daudzu izteikumu pareizai saprašanai tomēr nepieciešamas arī zināšanas par saziņas situāciju:

(47) *Es jau tikai labu* [daru, domāju, runāju .. ?]. (www.twitter.com)

(48) *Eh ... nu, ko tur* [runāt, uztraukties, darīt .. ?]! (www.tvnet.lv)

Arī Daniels Veiss (*Daniel Weiss* 1995, 206–207), komentēdams Igora Meļčuka uzskatus par sintaktisko nulli, pamanījis līdzīgus gadījumus un uzsvēris, ka ne vienmēr ir izlaistas konkrētas leksēmas, drīzāk abstrakti sēmu kompleksi, proti, kaut kas ar lielu nenoteiktības pakāpi, piem., ‘darboties’. Šādi teikumi mēdz būt ne tikai leksiski, bet arī gramatiski neskaidri, jo ne vienmēr var rekonstruēt verba veidu un aspektu. Tādējādi termins *elipse* (resp., redukcija) nav pietiekams, lai aptvertu visus predikāta izlaidumus. Ir kaut kas pa vidu starp nulles leksēmu (kam nav konkrētas sinonīmiskas leksēmas) un elipsi (kas parasti ir konkrēta leksēma).

Otrkārt, daudzos gadījumos saprotamību nodrošina ne tikdaudz pārējie teikuma locekļi, cik tradicionalitāte. Runātājam zināms šo runas formulu tradicionālais lietojums un implicētais saturs. Kā norādījis Jūlijs Kārklīņš (1974, 71), „lai gan teorētiski situāciju skaits ir bezgalīgs, tomēr tipisku situāciju daudzums ir vairāk vai mazāk ierobežots. Katras valodas tradīcijas ietekmē veidojas situatīvi nosacītu teksta vienību tipi ar tiem raksturīgu struktūru”.

Treškārt, šādos izteikumos nereti notikušas semantiskas pārvirzes, piem., izteikumi ar *ko nu par ...* ietver vispārīgu runāšanas nojēgumu, bet tiem ir noteikts slēptais saturs, proti, ‘nav vērts par to runāt’:

(49) *Klausoties sarunu, es nodomāju – ak, ko nu par valsts ministru. Vēl nesen kāds kungs – atcerēsimies – pretendēja uz Valsts prezidenta posteni, ar grūtībām latviešu valodā izrunādams dažus vārdus.* (Z. Skujiņš)

(50) *Nabadzīgie jūrmalnieki neprasīja maksas ne par lielo kambari, ne pienu, ne jaunajiem kartupeļiem. – Ko nu kungs, ko nu par samaksu...* (M. Vētra)

Tātad attiecināt nullformas jēdzienu uz šāda tipa situatīvi saistītiem izteikumiem nebūtu lietderīgi.

## Secinājumi

Aplūkotais materiāls ļauj secināt, ka sintaktisko nullformu identificēšanā un to nošķiršanā no sintaktiskās redukcijas parasti tiek izmantoti šādi kritēriji:

- 1) nulles zīmes obligātums vai neobligātums,
- 2) nulles zīmes semantika (darbības vārds *būt* vai kas cits),
- 3) izteikuma kontekstuālā atkarība,
- 4) sintaktiskās paradigmas robežas.

Varam konstatēt trīs dažādas sintaktisko nullformu izpratnes:

1. Nullforma kā **obligāts** formālās realizācijas trūkums vienā no **paradigmas** formām. Ja pieņemam šādu izpratni, tad latviešu valodā finītā verba nullformu nav (varētu vienīgi runāt par nomenu nullformām gramatiskā subjekta jeb teikuma priekšmeta pozīcijā, piem., *Ø Puteņo*, bet tas būtu atsevišķa pētījuma

temats). Tomēr jāatceras, ka ne vienmēr ir iespējams noteikt sintaktiskās paradigmas robežas, tāpēc nullformas postulēšana ir problemātiska.

2. Nullforma kā teikuma modeļa nepilna jeb **daļēja realizācija**, kas nav obligāta; tā vērojama konsituatīvi nesaisītos jeb autonomos teikumos, un to nosaka dažādi semantiski, stilistiski un apkaimes faktori. Šajā izpratnē pozitīvi tas, ka ir pārbaudes paņēmieni – iespēja paralēli lietot teikumu ar realizētu finīto formu jeb teikuma pilnās realizācijas formu. Latviešu valodā iespējama patstāvīgā vai palīgzīmē lietota finītā darbības vārda *būt* nullforma.
3. **Redukcija** (kontekstuāla un situatīva) kā teksta process jeb tekstveides paņēmieni.

Raksta autore pievienojas uzskatam, ka par sintaktiskajām nullformām latviešu valodā būtu saucamas tikai otrās grupas parādības, bet redukcija ir atšķirīgs process, kas attiecas uz teksta, nevis teikuma sintaksi.

## Apzīmējumi

∅ – nulles zīme

## Avoti

1. Belševica, Vizma. 2004. *Bille*. Rīga: Atēna.
2. Eglītis, Anšlavs. 1992. *Homo novus*. Rīga: Zinātne.
3. Gundars, Lauris. 1994. *Pēdas stikla kalnā*. Rīga: Karogs.
4. Ikstena, Nora. 2004. *Dzīves stāsti*. Rīga: Atēna.
5. Janelšņa, Veronika. 2001. *Vēstule*. Rīga: Zinātne.
6. Janovskis, Gunars. 1991. *Sōla. Pār Trentu kāpj migla*. Rīga: Liesma.
7. Joņevs, Jānis. 2013. *Jelgava 1994*. Rīga: Mansards.
8. *Līdzsvarots mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus*. www.korpus.lv
9. Repše, Gundega. 1994. *Šolaiku bestiārijs*. Rīga: Daugava.
10. Skujiņš, Zigmunds. 1996. *Jātnieks uz lodes*. Rīga: Preses nams.
11. Vētra, Mariss. 1991. *Mans baltais nams*. Rīga: Teātra anekdotes.
12. www.celotajs.lv
13. www.copeslietas.lv
14. www.diena.lv
15. www.draugiem.lv
16. www.tvnet.lv
17. www.twitter.com

## Literatūra

1. Ahmanova, Olga. 2005. *Slovar lingvisticheskih terminov*. Moskva: URSS.
2. Beitiņa, Maigone. 2009. *Mūsdienu latviešu literārās valodas sintakse*. Liepāja: Liepājas Universitāte.
3. Beloshapkova, Vera (red.). 1999. *Sovremennyj russkij yazyk*. Moskva: Azbukovnik.
4. Crystal, David. 1999. *The Penguin Dictionary of Language*. Penguin Books.
5. Freimane, Inta. 1985. *Vienkāršs teikums un tā paplašināšana*. Rīga: LVU.

6. Ivulāne, Baiba. 2015. *Palīgnozīmē lietotu darbības vārdu sistēma latviešu valodā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
7. Kalnača, Andra. 2013. Darbības vārds (verbs). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.) Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 456–564.
8. Kārklīšs, Jūlijs. 1974. *Praktikums mūsdienu latviešu literārās valodas sintaksē*. I. Rīga: LVU.
9. Lagzdīņa, Sarmīte. 1997. Vienkāršs teikums un tā robežas. *Baltu filoloģija*. VII. Rīga: Latvijas Universitāte, 21–34.
10. Lauze, Linda. 2004. *Ikdienu saziņa: vienkāršs teikums latviešu sarunvalodā*. Liepāja: LPA.
11. Lokmane, Ilze. 2005. *Konsituatīvo saistījumu tipi mūsdienu latviešu valodā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
12. Lokmane, Ilze. 2013. Vienkārša teikuma formālā (strukturālā) organizācija. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 710–766.
13. Lokmane, Ilze. 2014. Verbāls sastata izteicējs latviešu valodā. *Valoda: nozīme un forma. 4. Kategoriju robežas gramatikā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 111–118.
14. Matthews, Peter. 1997. *Concise Dictionary of Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
15. Mel'chuk, Igor. 1995. Syntactic, or lexical, zero. *The Russian Language in the Meaning-Text Perspective*. Moskau–Wien, 169–205.
16. Skujiņa, Valentīna (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
17. Testelec, Jakov. 2001. *Vvedenie v obshhij sintaksis*. Moskva: Rossiskij gosudarstvennyj humanitarnyj universitet.
18. Trask, Robert Lawrence. 2005. *Key Concepts in Language and Linguistics*. London and New York: Routledge.
19. Valdmanis, Jānis. 1989. Teikums. *Latviešu valodas sintakse*. Ceplītis, Laimdots, Rozenbergs, Jānis, Valdmanis, Jānis. Rīga: Zvaigzne, 13–107.
20. Weiss, Daniel. 1995. Remarks on Chapter 7. *The Russian Language in the Meaning-Text Perspective*. Mel'chuk, Igor. Moskau–Wien, 206–211.

## Summary

The article provides an analysis of different interpretations of zero signs in linguistics, particularly the zero forms in morphology and syntax. Particular attention is devoted to zero finite verb forms, which help to set the boundaries of syntactic paradigm and therefore differentiate between full and partial realizations of the same syntactic pattern on the one hand, and different patterns on the other.

In Latvian, zero forms of finite auxiliary verbs, copulas, as well as lexical verb *būt* 'to be' are possible. However, the author argues that none of these are obligatory. This interpretation differs from the one generally accepted in Slavonic linguistics, whereas in Russian zero form of copula in present tense is obligatory. The concept of syntactic zero accepted in this article does not fully correspond to the concept of zero morpheme either.

It has been shown that zero forms should be postulated only in contextually independent utterances, whereas ellipsis refers to syntactic processes in discourse.

**Latviešu un ķīniešu valodas telpisko adpozīciju  
analīzes metodoloģija: tēlu shēmas un metaietvari**  
*Methodology of analysis of Latvian and Mandarin  
Chinese spatial adpositions: image schemas and  
metaframes*

**Marija Nikolajeva**

Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte  
Latvistikas un baltistikas nodaļas Latviešu un vispārīgās  
valodniecības katedra  
Visvalža iela 4a, Rīga, LV-1050, Latvija

Beijing Foreign Studies University, School of European Languages  
and Cultures  
2 North Xisanhuan Avenue, Beijing, 100089, China  
E-pasts: [mnikolajeva@inbox.lv](mailto:mnikolajeva@inbox.lv)

Rakstā aplūkota latviešu un ķīniešu valodas telpisko adpozīciju izpētes metodoloģija kognitīvās semantikas aspektā, plašāk aplūkojot tuvuma attieksmes. Lai veiktu korektu un objektīvu latviešu un ķīniešu valodas kontrastīvo analīzi, ir vēlams kombinēt vairākas metodes. Tēlu shēmu teorija piedāvā instrumentus šādai analīzei, bet tie ir efektīvi, salīdzinot konkrētus izteikumu ekvivalentus divās valodās, nevis sastatot divu valodu telpiskās sistēmas. Lai samazinātu nejaušības faktoru izteikumu atlasē, autore piedāvā papildus analizēt metaietvarus – nosacītas struktūras, kuras veido ietvarus analizējamu frāžu atlasē un palielina atklāto likumsakarību skaitu. Apvienojot datus, iegūtus no metaietvaru, telpisko elementu un telpisko shēmu analīzes, var pastiprināt secinājumu pamatošību.

**Atslēgvārdi:** tēlu shēmas, telpiskie elementi, ietvaru teorija, metaietvari, latviešu prievārdi, ķīniešu lokalizētāji.

## **Ievads**

Telpisko izteikumu pētīšanas nozīme kļūst skaidra, iedomājoties, ka valoda ir cilvēka ķermeņa un apkārtējās pasaules mijiedarbības atspoguļojums. Cilvēka pirmā pieredze ir fiziskā atrašanās telpā, orientēšanās tajā un kontakts ar apkārtējiem priekšmetiem. Uztverot attālumus starp priekšmetiem, to formas un izmērus, vietas, ko tie aizņem telpā, to sakārtojumu un savstarpējas attieksmes, cilvēkam veidojas noteikts apkārtējās pasaules redzējums, kurš izpaužas valodā gan konkrētu, gan abstraktu jēdzienu veidā. No vienas puses, telpiskās adpozīcijas kā valodas sistēmas daļa ir svarīgs izpētes objekts, no otras puses, to izpēte palīdz uzzināt vairāk par izziņas procesiem, kuru rezultātā cilvēka piedzīvotā pieredze tiek pārnesta valodā (sk. Herskovits 1985; Lakoff 1987; Carlson 2000; Tyler & Evans 2003; Langacker 2010; Talmy 2012 (2000)).

Valodas semantiskās analīzes mērķis ir saprast, kā zināšanas par apkārtējo pasauli ir sakārtotas apziņā. Vietas adpozīcijas izsaka attieksmes starp figūras (*figure, trajectory*) un fona (*ground, landmark*) priekšmetiem. Adpozīciju lietojuma nesakritība dažādās valodās nenozīmē, ka šajās valodās runājošie cilvēki atšķirīgi uztver vienas un tās pašas attieksmes. Drīzāk viņiem veidojas atšķirīgi priekšstati par to, kā klasificēt šīs attieksmes, pie kurām situāciju kategorijām tās piesaistīt un kādiem vārdiem tās izteikt. Divu valodu adpozīciju kontrastīvā analīze ļauj noteikt šīm valodām raksturīgus telpisko attieksmju conceptualizēšanas un izteikšanas principus, kā arī saprast, cik lielā mērā šie principi ir universāli.

Literatūrā, kas ir veltīta vietas adpozīciju semantikai, ir ierasts telpiskās attieksmes pētīt no tēlu shēmu viedokļa (sk. Lakoff 1987; Tyler & Evans 2003; Hampe 2005). Slēgtās kopas vienības – prievārdi, lokalizētāji, priedēkļi, galotnes – izsaka attieksmes starp priekšmetiem, paralēli raksturojot priekšmetus, kas ir iesaistīti attieksmēs. Piem., mēs runājam par braukšanu *autobusā* latviešu valodā un *uz autobusa* ķīniešu valodā. Lokatīvs nozīmē atrašanos kādā traukā, bet *uz* nozīmē atrašanos uz kādas virsmas, t. i., autobusa shematiskais tēls atšķiras latviešu un ķīniešu valodā. Starpvalodu atšķirības ir vērojamas jau tēlu shēmu posmā. Kopumā procesu, kurā apkārtējā realitāte tiek uztverta un iekodēta vārdos, var iedalīt šādos posmos:

*realitātes uztveršana* → *pieredzes kategorizēšana jeb tēlu shēmu aktivizēšanās* → *konceptu rašanās* → *vārdu lietošana*

Tēlu shēmu teorijas mērķis ir izzināt saiknes starp pieredzes uztveršanu un valodas sistēmu (Johnson 2005). Bez šaubām, šī teorija nodrošina teorētisko bāzi un praktiskus rīkus analīzes veikšanai, taču rodas iespaids, ka šajā jomā pētījumi pārsvarā ir veltīti kādai atsevišķai valodai. Kas attiecas uz starpvalodu sastatīšanu kognitīvajā semantikā, metodoloģija nav visai skaidra, un šis raksts ir mēģinājums parādīt vienu no iespējamiem variantiem, kā veikt divvalodu kontrastīvo analīzi.

Citas ietekmīgas teorijas – ietvaru teorijas – mērķis ir saprast saiknes starp vārdu nozīmēm, sākot no atsevišķu vārdu nozīmēm līdz tekstu nozīmēm (Fillmore 2011). Tēlu shēmu teorija ir vērsta uz pirmskonceptuālā līmeņa izpēti, bet ietvaru teorija apraksta sakarus starp konceptiem. Autore uzskata, ka, vadoties pēc abu teoriju pamatprincipiem, t. i., aprakstot telpiskās attieksmes kā nosacītus ietvarus, kurus veido saistītas tēlu shēmas, var nodrošināt pētīšanas procesā iegūto datu pilnīgumu un izdarīto secinājumu korektumu.

Šā raksta mērķis ir veikt analīzi, balstoties uz Džordža Leikofa (*George Lakoff*) un Leonarda Talmija (*Leonard Talmy*) piedāvāto metodoloģiju, kā arī pielāgot Čarla Dž. Filmora (*Charles J. Fillmore*) ietvaru teoriju telpisko adpozīciju pētīšanai – ieviešot terminu *metaietvars*<sup>1</sup>.

## 1. Tēlu shēmas jēdziens adpozīciju izpētē

Pirmais terminu *tēlu shēma* (*image schema*) lietojis Marks Džonsons (*Mark Johnson* 1987, 2), lai gan līdzīgas idejas 20. gs. 70.–80. gados izteica Leonards

<sup>1</sup> Rakstā tēlu shēmu nosaukumi ir lieliem burtiem, bet metaietvaru nosaukumi ir lieliem burtiem kursīvā.



Talmijs (2012 (2000), 9) un Ronalds Langakers (*Ronald Langacker* 2009, 1–2). Džonsons (2005, 16) pieņem, ka „visticamāk, *uztveres* un *darīšanas* struktūras ir piemērotas, lai strukturētu mūsu *saprašānu* un *zināšanas*. Visticamāk, mūsu maņukustību spējas ir iesaistītas abstraktajā domāšanā”<sup>2</sup> [Džonsona kursīvs]. Doma, ka kognitīvās darbības un valodas lietošanas pamatā ir cilvēka ķermeņa kontakts ar apkārtējo pasauli, ir centrālā kognitīvajā zinātnē. Lai uzzinātu, kur rodas konkrēti un abstrakti koncepti un kā tas notiek, „ir nepieciešams identificēt sensomotorās pieredzes struktūras – tēlu shēmas, kuras ir lietojamas abstraktu konceptu saprašānā un abstraktajā domāšanā”<sup>3</sup> (Johnson 2005, 16). Tēlu shēmu teorijas mērķis ir izveidot bāzi, lai varētu izskaidrot nozīmes rašanos un valodas kompetences un domāšanas attīstību (Johnson 2005, 16; Clausner 2005, 98; Zlatev 2014, 2).

Marks Džonsons (2005, 28) uzsver, ka tēlu shēmas diemžēl izskaidro tikai pieredzes struktūru, bet nesniedz nekādu informāciju par pieredzes īpašībām, kas ir „mūsu pieredzes miesa un asinis”<sup>4</sup>. Terminu *tēls* lieto tāpēc, ka tādā veidā informācija, kas ir saņemta ar maņu orgāniem, glabājas apziņā: vizuāli, dzirdes, ožas, kinestētiski tēli (Deane 2005, 246), iespējams, arī izsalkums, sāpes un citas sajūtas veido savus tēlus (Grady 2005, 45), t. i., pieredze tiek uztverta tēlu veidā. Terminu *shēma* lieto, jo šie tēli nav detalizēti un konkrēti, bet ir abstraktas shēmas.

Cilvēks uztver situācijas un izvēlas tām atbilstošu leksiku caur tēlu shēmām – pirmskonceptuāliem modeļiem, kas atkārtojas un kombinējas, strukturējot cilvēka fizisko pieredzi. Šī struktūra tiek pārnesta valodā konkrētu konceptu veidā, un ar metaforām tā tiek pārnesta arī abstraktu konceptu līmenī (Lakoff 1987; Hampe 2005, 1; Johnson 2005, 18; Grady 2005, 37; Dodge & Lakoff 2005, 60). Tā no salīdzinoši neliela tēlu shēmu klāsta, shēmām kombinējoties un transformējoties, izaug valodas formu bagātība un daudzveidība (Lakoff 1987; Talmy 2005). No psiholoģijas viedokļa tas, ka šādi modeļi eksistē, ir fakts, jo zināšanu uzkrāšanas procesa pamatā ir darbs ar struktūrām, kas jau glabājas apziņā: „ir vieglāk mācīties, atcerēties un lietot tādus [vārdu] savienojumus, kas balstās uz eksistējošiem paraugiem, nekā mācīties, atcerēties un izmantot vārdus, kuru nozīmes neatbilst eksistējošiem paraugiem”<sup>5</sup> (Lakoff 1987, 438).

Pieredzētas situācijas tiek klasificētas un sakārtotas pēc tēlu shēmām. Jautājums par shēmu skaitu un taksonomiju ir strīdīgs (Hampe 2005, 2), bet dažas situācijas, ko sastopam ikdienā, var shematiski attēlot šādi:

**TRAUKS** (*Container*): mūsu ķermenis ir kā trauks un kā priekšmets traukos. Tēlu shēmas loģika: viss ir vai nu traukā, vai arī ārpus tā (Lakoff 1987, 272). Reālas ikdienas pieredzes shēma, piem., atrašanās istabā (traukā) vai peldēšana jūrā

<sup>2</sup> “Structures of *perceiving* and *doing* must be appropriated to shape our acts of *understanding* and *knowing*. Our sensory-motor capacities must be recruited for abstract thinking” (Johnson 2005, 16). Visi citāti ir raksta autores tulkojumā.

<sup>3</sup> “you must identify structures of sensory-motor experience – image schemas – which can be used to understand abstract concepts and to perform abstract reasoning” (Johnson 2005, 16).

<sup>4</sup> “the flesh and blood of our experience” (Johnson 2005, 28).

<sup>5</sup> “It is easier to learn, remember, and use such assemblies which use existing patterns than it is to learn, remember, and use words whose meaning is not consistent with existing patterns” (Lakoff 1987, 438).

(traukā), tiek paplašināta līdz abstraktajam līmenim, motivējot šādus konceptus, piemērs (1).

- (1) a. iesaistīties procesā (process ir konceptualizēts kā trauks)  
b. pazust no redzesloka (redzesloks ir konceptualizēts kā trauks)

Latviešu valodā vienības, kas izsaka TRAUKA tēlu shēmu, ir lokatīva galotne, adverbs *iekšā* un prievārds *ārpus*. Ķīniešu valodā to izsaka lokalizētāji 里 *lǐ* / 中 *zhōng* / 内 *nèi* ‘iekšā’, 外 *wài* ‘ārpus’. **Lokalizētāji** ir postpozīcijas, kas izsaka viena objekta novietojumu attiecībā pret otru. Semantiski tie ir līdzīgi vietas prievārdiem latviešu valodā. Vairāk par ķīniešu prievārdiem un lokalizētājiem sk. autores rakstā (Nikolajeva 2015).

AVOTS–CEĻŠ–MĒRĶIS (*Source-Path-Goal*): pārvietošanās no A līdz B. Tēlu shēmas loģika: ejot no A uz B pa ceļu, ir jāiziet visi punkti uz šī ceļa; turklāt, jo tālāk uz ceļa kāds atrodas, jo vairāk laika ir pagājis kopš gājiena uzsākšanas (Lakoff 1987, 275). Ikdienas darbība ‘iziet–iet–atnākt’ motivē tādus konceptus kā piemērā (2).

- (2) a. *uzstādīt mērķus un tuvoties tiem*  
b. *novirzīties no pareizā ceļa*  
c. *dzīve kā ceļš*

Latviešu valodā šo tēlu shēmu izsaka prievārdi *no*, *uz*, *līdz*, kā arī prievārdi, kas izsaka ceļu: *pa*, *caur*, *gar* u. c. Tiem ķīniešu valodā vislabāk atbilst prievārdi 从 *cóng* ‘no’, 到 *dào* ‘līdz’, 顺着 *shùnzhē* ‘gar’ u. c., nevis lokalizētāji. Taču lokalizētāji neizzūd no konstrukcijām ar prievārdiem 从 *cóng* ‘no’ un 到 *dào* ‘līdz’, jo ķīniešu vietas prievārdi norāda tikai uz telpiskās attieksmes esību, nevis uz konkrētu novietojumu, piemēri (3a) un (3b).

- |                         |                          |                               |
|-------------------------|--------------------------|-------------------------------|
| (3) a.                  | b.                       | c.                            |
| 从桌子里                    | 从桌子上                     | 从北京到里加                        |
| <i>cóng zhuōzi lǐ</i>   | <i>cóng zhuōzi shàng</i> | <i>cóng Běijīng dào Lǐjiā</i> |
| no.PRE galda iekšā.LOKZ | no.PRE galda uz.LOKZ     | no.PRE Pekina līdz.PRE Rīga   |
| ‘no galda (iekšpusēs)’  | ‘no galda (virsmas)’     | ‘no Pekinas līdz Rīgai’       |

Piemēros (3a) un (3b) latviešu valodā prievārda konstrukcija ir vienāda, bet, lai nepieciešamības gadījumā konkretizētu iekšējo vai virsējo novietojumu, var variēt verbu priedēkļus: *izņemt*, *noņemt*. Ķīniešu valodā obligāti jālieto lokalizētāji 里 *lǐ* ‘iekšā’ vai 上 *shàng* ‘uz’. Tie ir nepieciešami ne tikai tāpēc, lai precizētu novietojumu, jo līdzīgi latviešu valodai arī ķīniešu valodā var lietot darbības vārdus ar virzienu norādošiem elementiem – virziena postpozīcijām. Lokalizētāju funkcija ir pār kvalificēt priekšmetus, piem., *galdu*, par vietām. Šeit izpaužas lietvārdu vārdšķiras tipoloģiskās īpatnības ķīniešu valodā: tie iedalās parastos lietvārdos, kas nosauc priekšmetus, un **vietas vārdos**, kas nosauc vietas (*dienvidi*, *Ķīna*, *lauki*, *muzejs* u. c.) (Nikolajeva 2015, 160). Piemērā (3c) ir divi vietas vārdi – Pekina un Rīga, tie neprasa lokalizētājus. Lokalizētājus neprasa arī prievārds 顺着 *shùnzhē* ‘gar’, jo ķīniešu valodā tas neizsaka telpiskumu. Pēc semantikas būdams tuvāks divdabim *sekojot*, tas ir savienojams gan ar parastiem lietvārdiem, gan ar vietas vārdiem (Nikolajeva 2015, 168).

Mūsu pieredze tiek klasificēta arī tēlu shēmās: PRIEKŠA–AIZMUGURE, VIRSMA, CENTRS–PERIFĒRIJA, KONTAKTS, DAĻA–VESELS, SAPLŪŠANA, CIKLS, PROCESS, SKAITĀMS–NESKAITĀMS u. c. (Croft & Cruse 2004, 45). Tēlu shēmas nav saistītas tikai ar telpisko pieredzi, bet telpiskās tēlu shēmas ir avots ļoti lielam skaitam metaforu un abstraktu konceptu, tāpēc tās ir nozīmīgas un tiek plaši pētītas.

Tēlu shēmu teorijas mērķis ir aprakstīt nozīmes rašanās un paplašināšanās mehānismu, nevis pamatot apzīmētāja un apzīmējamā saturisko aspektu: „Mēs neskaidrojām, kāpēc [*paredzēt*], [*neieredzēt*] un [*redzēt*] nozīmē to, ko nozīmē. To nozīmes nevar uzminēt, zinot *pa-*, *ne-*, *ie-* un *redzēt* nozīmes. Bet to nozīmes nav pilnīgi nejaušas... Tas ir likumsakarīgi, ka šiem vārdiem ir šīs nozīmes. Mēs skaidrojam tikai to, kāpēc tas ir likumsakarīgi un kādas likumsakarības pastāv.”<sup>6</sup> (Lakoff 1987, 438) No tēlu shēmu teorijas izriet, ka ir iemesls, kāpēc dažādas situācijas tiek klasificētas kā līdzīgas un tiek izteiktas ar līdzīgām valodas vienībām.

Tēlu shēmu teorijā svarīgu lomu spēlē *prototipu teorijas* atziņas par centrālajiem un necentrālajiem kategoriju locekļiem. Vārda nozīmes veido *radiālu kategoriju* (*radial category*), kuras centrā ir prototips. Visas vārda nozīmes atgādina prototipu un savā starpā ir līdzīgas pēc *ģimenes līdzības principa* (*family resemblance*): katrai nozīmei ir kāda pazīme, kas nosaka piederību pie ‘ģimenes’ jeb kategorijas, bet nav obligāti, ka visām šī pazīme ir vienāda. Ja kategorijā visām nozīmēm ir kopīgs elements, tad nav pamata apgalvot, ka nozīmes ir nemotivētas vai nesaistītas (Lakoff 1987).

Līdzīgu viedokli par to, ka prievārdu nozīmes grupējas ap kodolu un tām piemīt kopīgas pazīmes, ir izteikusi Daina Nītiņa, latviešu prievārdu pētījumos (1978; 2013). Prievārda lietošanas mikrosistēma „ir organizēta loģiski un semantiski”, tā formējas ap semantisko kodolu, ar kuru saistās atsevišķi prievārda lietojumi. Kodols veidojas no *vispārīgās* jeb *invariantās* nozīmes un tās *modifikācijām* jeb *galvenajām* nozīmēm (Nītiņa 1978, 20; Nītiņa 2013, 622). Savukārt prievārdu lietojumi konkrētās situācijās ir galveno nozīmju transformācijas, kas ir atkarīgas no konteksta un priekšmetu pazīmēm. Lietojot Leikofa (1987, 12–57) terminoloģiju, prievārda vispārīgā nozīme ir *prototips* – attieksme, kas biežāk par citām asociējas ar kategoriju *telpiskās attieksmes*, bet galvenās nozīmes ir *centrālās*, tās visvairāk atgādina prototipu.

Prievārdu semantiskās mikrosistēmas attīstības tendence ir virzība no konkrētu attieksmju nozīmēm caur metaforām uz abstraktu attieksmju nozīmēm (Lakoff 1987, 417; Nītiņa 2013, 622). Piem., prievārda *pie* invariantā jeb prototipiskā nozīme *tuvinātība* ir modificējusies šādās galvenajās jeb centrālajās nozīmēs (Nītiņa 1978, 20):

- 1) tuvs novietojums (*stāvu pie avota*);
- 2) tuvināšanās kaut kam tiešā nozīmē (*iet pie mātes*);

<sup>6</sup> “We are not explaining why oversee, overlook, and look mean what they mean. Their meanings cannot be predicted from the meanings of over, look, and see. But their meanings are not completely arbitrary... [I]t makes sense for these words to have these meanings. We are explaining just why it makes sense and what kind of sense it makes” (Lakoff 1987, 438).

- 3) tuvināšanās pārnestā nozīmē (*ķerties pie darba*);
- 4) pievienošana (-ās) kaut kam (*piebērt pie kafijas cukuru*);
- 5) piederība pie kaut kā (*cilvēks pieder pie zīdītājiem*);
- 6) tuvinātība kādam skaitliskam lielumam, aptuvenam daudzumam, vecumam (*sanāca pie 100 cilvēku*) utt.

Katrā prievārda lietojumā lietvārdi precizē prievārda nozīmi, transformējot centrālo nozīmi, piem., *plecs pie pleca* un *glezna pie sienas* atšķiras tuvuma izpausmē. Pirmajā piemērā tuvums robežojas ar kontaktu, otrajā ar turēšanu. Pētot prievārdus, Leikofs (1987, 436) shematiski attēlo visas nozīmes, atspoguļojot attieksmju un tajās iesaistīto priekšmetu pazīmes (*vertikālumu, horizontālumu, formu, attālumu starp priekšmetiem* u. tml.), sīkāk sk. 2. sadaļā. Rezultātā veidojas shēmas, kas attēlo centrālās nozīmes, un apakšshēmas, kas attēlo konkrētus lietojumus. Savukārt vairākas shēmu un apakšshēmu kombinācijas var apvienot vienā kopīgajā shēmā, kurā punkts, kur savienojas visas shēmas, atbilst prototipam.

Caur radiālajām kategorijām izpaužas mehānisms, kas samazina formas un nozīmes pāru nejaušību, valodas patvaļību<sup>7</sup> (*arbitrariness*) (Lakoff 1987, 461). Tas, ka valodai ir struktūra, nozīmē, ka arī pieredzes uztverei un konceptu veidošanai ir struktūra. Šāda secinājuma pierādījumi ir atrodami vairākās zinātnes jomās, arvien vairāk – neirozinātnē (Gibbs 2005; Johnson 2005, 19; Rohrer 2005, 186–187; Dodge and Lakoff 2005, 73; Gallese and Lakoff 2011, 172; Richardson et al. 2011, 218).

D. Nītiņa neveic priekšmetu pazīmju analīzi un nezīmē shēmas. Taču arī no viņas darbiem izriet, ka prievārdu nozīmes nav nejaušas, tātad ir motivētas. Prievārdam ir semantiskais kodols, kurš var būt *sadalīts* vairākās galvenajās nozīmēs (*pie, ar, par, no* u. c.), *nesadalīts*, kad ir tikai viena galvenā nozīme (*kopš*), un *salikts*, kad ir vairākas galvenās nozīmes, bet vispārīgā nav konstatējama (*pa, uz*) (Nītiņa 1978, 20–21). Domājams, ka, konstatējot semantiskā kodola esību, jāpieļauj tas, ka nozīmes ir radniecīgas, pat ja radniecību ir grūti noteikt. Citādi runa būtu par homonīmiju, „kad diviem vārdiem ar pilnīgi dažādām nozīmēm gadās vienāda izruna”<sup>8</sup> (Lakoff 1987, 416).

Ieguldījumu latviešu adpozīciju kognitīvajā izpētē 2011. gadā veikusi Linda Apse, savā promocijas darbā analizējot latviešu prievārdus kā CEĻA un VIETAS shēmu izteicējus (Apse 2011). Ķīniešu valodniecībā vērojama pakāpeniska pāreja no lokalizētāju nozīmju un kontekstu vispārīgu atbilstmju aprakstīšanas uz lokalizētāju un telpas ģeometrijas saikņu analīzi. Lingvistikas un datortehnoloģiju vajadzībām ir izveidots ķīniešu valodas telpisko attieksmju anotētais korpuss (sk. Cui 2004; Qi 2014; citu autoru darbi atsevišķu rakstu veidā; ATAĶVK). No kognitīvās lingvistikas viedokļa tik detalizēta analīze ir nepieciešama, lai saprastu mūsu uztveres un domāšanas īpatnības, mehānismus, kas tik dažādas fiziskas un abstraktas attieksmes kā *koks pie vārtiem* un *darbs pie projekta*, liek aprakstīt ar

<sup>7</sup> Valodas zīmju patvaļība (*arbitrariness*): dabiskas, loģiski izskaidrojamas saiknes neesība starp valodas zīmes divām pusēm – apzīmētāju un apzīmējamo (AkadTerm).

<sup>8</sup> “where two words with totally different meanings happen to be pronounced the same way” (Lakoff 1987, 416).

vienu un to pašu prievārdu. Vai tieši otrādi, lai saprastu, kurš pieredzes un valodas apstrādes mehānisms liek izvēlēties dažādus prievārdus virsēja novietojuma aprakstam, piemērs (4).

- (4) a. *plaukts uz galda* (horizontāls novietojums)  
 b. *plaukts pie sienas* (vertikāls novietojums)

Lai pamatotu šādu faktu izskaidrojumus, kognitīvistī analizē visus telpiskos parametrus, kas piemīt figūras un fona attiecībām, lai redzētu saiknes starp konkrētām situācijām un tēlu shēmām. Nākamajās sadaļās tiks parādīts, kā var analizēt latviešu un ķīniešu vietas adpozīcijas, kas izsaka attieksmes taustāmajā, fiziskajā pasaulē.

Divu valodu salīdzinājums atklāj, ka adpozīciju lietojums daļēji sakrīt, bet daļēji ne, kā piemērā (5):

- (5) a. *glezna (uzgleznota) uz sienas*  
 = 画在墙上 *huà zài qiáng shàng* ‘glezna uz sienas’  
 b. *glezna (pakārta) pie sienas*  
 ≠ 画在墙上 *huà zài qiáng shàng* ‘glezna uz sienas’

Kāpēc adpozīciju lietojums visās valodās nesakrīt pilnībā, uz šo jautājumu atbildes pagaidām nav, tāpat kā nav visu atbilžu par tēlu shēmu dabu. Piem., Jordana Zlateva (*Jordan Zlatev* 2014, 1–2) rakstā ir vesels saraksts aktuālu jautājumu par tēlu shēmām, ieskaitot to, vai tēlu shēmas ir saistītas ar kultūru, vai tās ir individuālas vai universālas, vai tās ir (ne)apzinātas, u. c. Taču par to, ka katrā valodā adpozīciju lietojums ir motivēts, šaubu nav.

## 2. Telpisko shēmu analīzes piemērs

Adpozīciju pētījumi bieži ietver pārnesto nozīmju analīzi, lai izskaidrotu metaforu un abstraktu konceptu rašanās mehānismu (sk. Lakoff 1987; Tyler & Evans 2003). Koncentrējoties uz adpozīciju telpisko nozīmju izpēti, nepārejot pie metaforām, kā piemēru var izmantot Leonarda Talmija (2012 (2000), 241) metodi. Pētnieks uzskata, ka telpas konfigurācijai ir vismaz 20 parametru, kuri ir izsakāmi ar slēgtās kopas vienībām, piem.:

- 1) telpas konfigurācijas daļas, no kurām veidojas figūra un fons;
- 2) figūras shematiskā ģeometrija;
- 3) fona shematiskā ģeometrija;
- 4) figūras orientācija attiecībā uz fonu;
- 5) skata punkta, no kura vērot konfigurāciju, esamība;
- 6) izmaiņas figūras vai skata punkta izvietojumā laika gaitā (t. i., virzības ceļi un perspektīvas maiņa) u. tml.

Aprakstot šos parametrus, valodas izvēlas nepieciešamus telpiskos elementus no universāla krājuma, tā veidojas dažādas adpozīciju nozīmes katrā valodā. Piem., telpiskajā attiecībā ir obligāti tādi elementi kā figūra un fons; to formas idealizācijas var izskatīties kā punkti vai līnijas; attiecsmju veidi starp tiem var būt paralēlums, horizontālums, tuvums. Svarīgs var būt arī fona un figūras relatīvs

izmērs u. c. (Talmy 2005, 200, 203). Katrā kontekstā kāds no šiem elementiem kļūst par dominējošo un nosaka adpozīcijas izvēli. Elementu kombinācijas L. Talmijs sauc par *primitīvām telpiskajām shēmām*. Tā ka L. Talmijs analizē konkrētus lietojumus, tad viņa shēmas atbilst Leikofa apakšshēmām.

Piem., frāzē *mašīna pie koka* prievārda *pie* telpiskā shēma veidojas no 6 telpiskajiem elementiem, starp kuriem dominējošs ir tuvums (2.1. tabula):

Figūra (mašīna) ir telpiski saistīta ar fonu (koks)	> figūra, fons
Figūras un fona projekcija horizontālajā plaknē ir divi punkti	> horizontālums, 2 punkti
Starp fonu un figūru ir neliels attālums	> tuvums

**2.1. tabula.** Telpiskie elementi frāzē *mašīna pie koka*.

Citā frāzē, piem., *glezna pie sienas*, prievārds *pie* pārstāv elementu kopu, kas sastāv no 11 elementiem, starp kuriem ir tuvums un turēšana (2.2. tabula). Taču, salīdzinot *pie* un *uz* telpiskos elementus (*pie sienas* un *uz sienas, uz galda*), var secināt, ka *pie*-shēmā tuvuma elements tomēr dominē pār turēšanas elementu.

Figūra (glezna) ir telpiski saistīta ar fonu (sienu)	> figūra, fons
Fons ir lielāks par figūru	> relatīvs izmērs
Fona virsma tur figūru, figūrai nav cita atbalsta punkta	> turēšana, virsma
Fons tur figūru ar papildelementa palīdzību	> fona un figūras savienotājs
Starp fonu un figūru ir neliels attālums	> tuvums
Figūra un fons ir vertikāli un paralēli	> vertikālums, paralēlums
Figūras un fona projekcija horizontālajā plaknē ir paralēlas līnijas	> 2 līnijas

**2.2. tabula.** Telpiskie elementi frāzē *glezna pie sienas*.

Ja *glezna* ir uzgleznota *uz sienas*, nevis pakārta *pie tās*, latviešu valodā tiek izvēlēti citi telpiskie elementi un cita shēma, kurai ir arī cita fonētiskā forma – *uz: glezna uz sienas*. Šajā shēmā dominējošais elements ir *saplūšana*, jo tieši *gleznas pārvēršanās* par *sienas virsmas daļu* motivē prievārda *uz*, nevis *pie*, izvēli (2.3. tabula).

Figūra (glezna) ir telpiski saistīta ar fonu (siena)	> figūra, fons
Fons tur figūru, figūrai nav cita atbalsta punkta	> turēšana
Figūra ir fona virsmas daļa	> <i>saplūšana</i> , virsma
Fons ir vertikāls	> vertikālums
Fona un figūras projekcija horizontālajā plaknē ir 1 līnija	> horizontālums, līnija

**2.3. tabula.** Telpiskie elementi frāzē *glezna uz sienas*.

Ķīniešu valodā šajos piemēros adpozīcijas jālieto citādi. Ar latviešu valodu sakrīt 旁边 *pángbiān* ‘pie’ lietojums, ja fona un figūras objekti ir izvietoti tuvu viens otram horizontālajā plaknē: *mašīna pie koka*. Tāpēc 2.4. tabulā latviešu un ķīniešu adpozīcijai *pie* ir apzīmējums 1. Šajā tabulā latviešu prievārdam *pie* ir arī apzīmējums 2, jo atšķiras iesaistītie telpiskie elementi: *glezna pie sienas*. Ķīniešu valodā šai gadījumā ir jālieto lokalizētājs 上 *shàng* ‘uz’.

Runājot par gleznas novietojumu, ķīniešu valodā nav svarīgi, vai tā ir pakārta pie sienas vai uzgleznota uz tās, abos gadījumos jālieto lokalizētājs 上 *shàng* ‘uz’. Domājams, ka izteikumos ar gleznu ķīniešu valodā *uz*-shēmas dominējošais elements ir turēšana, bet līdz ar to, ka iesaistītie telpiskie elementi atšķiras, *uz* lietojumiem ir apzīmējumi 1 un 2 (2.4. tabula). Latviešu valodā tabulā parādās vēl apzīmējums 3, jo tas atspoguļo SAPLŪŠANAS tēlu shēmu – citu telpisko elementu komplektu.

Figūra – fons	Latviešu valoda	Ķīniešu valoda
Mašīna – koks	PIE <sub>1</sub> TUVUMS	PIE <sub>1</sub> TUVUMS
Glezna – siena	PIE <sub>2</sub> TUVUMS	UZ <sub>1</sub> TURĒŠANA
Glezna kā sienas daļa – siena	UZ <sub>3</sub> SAPLŪŠANA	UZ <sub>2</sub> TURĒŠANA

**2.4. tabula.** Adpozīciju nozīmes ķīniešu un latviešu valodā.

Individuālas primitīvās shēmas apvienojas pēc dominējošās pazīmes principa (Talmy 2005, 200). Piem., dažādas *pie*-shēmas latviešu valodā vienojas ap tādu pazīmi kā divu objektu tuvums, bet dažādas *uz*-shēmas ķīniešu valodā apvienojas ap turēšanas pazīmi. Izmantojot Leikofa terminoloģiju, vairākas apakšshēmas koncentrējas ap centrālo shēmu. Kopā primitīvo shēmu kombinācijas veido valodas telpisko struktūru. „Šādas shēmu kombinācijas ir obligātas kopējās sistēmas daļas, lai salīdzinoši ierobežots telpisko shēmu komplekts jebkurā valodā varētu attēlot lielāku skaitu situāciju”<sup>9</sup> (ibid.).

Ir gadījumi, kad robežu starp nozīmēm ir ļoti grūti novilkt. To pamatā ir tēlu shēmu transformācijas. Piem., frāzē *strādnieks pie darbagalda* ir grūti atšķirt telpisko nozīmi no netelpiskās – funkcionalitātes, divas shēmas ir ļoti cieši saistītas un nevar teikt, kura no tām dominē. Viena shēma it kā pārvēršas par citu shēmu (Lakoff 1987, 440).

No otras puses, primitīvās shēmas var iziet deformācijas procesu, rodoties jauniem vārdiem (Talmy 2005, 200). Piem., latviešu valodā divu objektu tuvuma shēma deformējas, kļūstot par saplūšanas shēmu, kā rezultātā ir divi vārdi: *pie* un *uz*:

TUVUMS → SAPLŪŠANA (*pie* → *uz*)

<sup>9</sup> “Such generalizations of schemas are a necessary part of the overall system so that the relatively closed set of spatial schemas in any given language can represent a greater range of spatial situations” (Talmy 2005, 200).

Polisēmijas dēļ ārpus konteksta adpozīcijas nozīme ir tikai aptuvena, vispārīga. Tāpēc Talmijs (2005, 200) sauc adpozīcijas par daļēji gataviem shēmu paraugiem (*pre-packaged schemas*), kuru konkrētā nozīme parādās tikai kontekstā. Te arī atklājas viens no telpisko elementu analīzes metodoloģijas trūkumiem: adpozīciju nozīmēs ir ietverti arī netelpiskie komponenti, kurus Talmija analīze atstāj ārpus uzmanības loka, piem., funkcionalitāte, kā piemērā (5).

- (5) a. *kaste pie darbagalda* (telpiskums)  
 b. *strādnieks pie darbagalda* (telpiskums un funkcionalitāte)

Ir arī tehniskā rakstura ierobežojumi divu valodu sastatīšanas procesā, tie ir saistīti ar analizējamo frāžu atlasī. Pirmkārt, frāžu atlasē nav stingru kritēriju vai skaita ierobežojumu. Leikofs (1987, 418) atsaucas uz pētījumiem, kuros analizētas 1800 *up-down* ‘augšup–lejup’ verbu un partikulu konstrukcijas (Lindner 1981) un 100 dažādi *over* ‘pār’ lietojumi (Brugman 1981).

Otrkārt, ne visiem prepozicionālajiem savienojumiem latviešu valodā ir ekvivalenti ķīniešu valodā un otrādi. Tas, ko latviešu valodā izsaka ar prievārdu, ķīniešu valodā var izteikt ar darbības vārdu vai citādi, tāpēc nav iespējams sastatīt adpozīciju lietojumu.

Treškārt, tulkošanas virzienam arī ir nozīme, atlasot piemērus analīzei. Piem., *pie* cieša tuvuma nozīmē, piem., frāzē *plecs pie pleca*, ķīniešu valodā izsaka ar divdabi 挨着 *āizhe* ‘spiežoties klāt’, kā rezultātā, sākot analīzi no ķīniešu valodas un ņemot vērā tikai lokalizētājus, šāds variants netiktu analizēts. Šai sakarā ir nepieciešams princips, pēc kura atlasīt analizējamus piemērus. Iespējams, ka idejas šāda principa izstrādei var smelties ietvaru teorijā.

### 3. Ietvara jēdziens adpozīciju izpētē

Čarlza Dž. Filmora (2011, 114) interese pret leksisko struktūru un leksisko semantiku ir sekmējusi ietvaru teorijas rašanos. Filmors secina, ka apziņā darbojas lielas kognitīvas abstraktas struktūras, kas apvieno noteiktas leksiskās vienības, piem., *vērtējuma verbus* (*kritizēt, vainot*) vai *verbus, kas ir saistīti ar komercdarījumu* (*pirkt, pārdot*). Šajās kognitīvajās struktūrās verbi ir savstarpēji saistīti, jo to semantika dažādos veidos aktivizē jeb izsauc atmiņā vienu un to pašu situācijas shēmu. Vārdi šajās struktūrās tiek raksturoti kopā ar citiem elementiem, izceļot<sup>10</sup> vienus un novirzot citus elementus perifērijā. Piem., verba *pārdot* fokuss ir uz *pārdevēju* un *preci*, bet perifērijā paliek *pircejs* un *nauda*. Ja cilvēks nezina visus elementus, kas veido abstraktu situāciju, tad viņš nevar saprast vārda nozīmi. Tātad ietvars ir tā kognitīvā struktūra, kas sakārto situācijas reprezentāciju apziņā. Ietvari sistematizē vārdu nozīmes, bet vārdi aktivizē ietvarus (ibid., 114–118).

**Ietvars** (*frame*) ir „jebkura konceptu sistēma, kurā koncepti ir saistīti – lai saprastu vienu no tiem, ir jāsaprot visa sistēma, kurā tas figurē; kad viens no šādas struktūras konceptiem tiek lietots tekstā vai sarunā, visi pārējie automātiski

<sup>10</sup> Raksta autore lietotais termins *izcelt* atbilst Filmora terminam *to profile*.



klūst pieejami”<sup>11</sup> (Fillmore 2011, 113). Ietvars, uz kura fona tiek saprasta vārda nozīme, ir diezgan liels kultūras segments, kas koncentrējas ap konceptu. Būtībā šis segments ir prototipiskas zināšanas par pasauli, nevis indivīda patiesi uzskati (ibid., 119). Ietvara forma un saturs mainās līdzī cilvēka pieredzei.

Aizstājot verbu ar adpozīcijām – prievārdiem un lokalizētājiem, ietvara jēdziens joprojām ir aktuāls. Adpozīcijas tiek uzskatītas par slēgtās kopas vārdiem, to funkcija ir veidot ietvara konceptuālo struktūru, resp., karkasu atšķirībā no atklātās kopas vārdiem (lietvārdiem, darbības vārdiem, īpašības vārdiem), kuri veido konceptuālo saturu. Atbalstot šo kognitīvās lingvistikas pamatnostādni, Filmors (2011, 125) konstatē, ka „jebkura gramatiskā kategorija vai lietojuma šablons uzliek savu ‘ietvaru’ uz tā materiāla, kuru strukturē”<sup>12</sup>. Tādējādi telpiskās adpozīcijas veido ietvara telpisko struktūru, kura grafiski ir atspoguļojama shēmu veidā. Protams, robeža starp struktūru un saturu ir nosacīta. Adpozīciju semantika sakausējas ar pilnnozīmes vārdu semantiku, tāpēc pat formāli līdzīgiem izteikumiem var būt atšķirīgas un neprognozējamas nozīmes, sk. piemēru (6):

- (6) a. *iet uz skolu* (ir izcelts kustības virziens)  
 b. *iet skolā* (ir izcelts mācību process)  
 c. *būt skolā* (ir izcelta atrašanās mācību iestādē)

#### 4. Ietvaru konceptuālā karkasa izpēte: metaietvari

Telpas struktūra veidojas no attieksmēm starp priekšmetiem. Katra attieksme, piem., tuvums, iekļaušana, paralēlums, kontakts, kā arī iepriekš minētie telpas parametri, kurus aprakstījis Talmijs (2012 (2000), 241), var būt uzskatāmi par ietvariem, jo tās ir sistēmas, kurās ietilpst savstarpēji saistīti elementi, kas neeksistē viens bez otra. Analīzes nolūkiem un terminoloģijas precizitātes labad autore piedāvā izmantot savu terminu *metaietvars*. Pētot attieksmju struktūru, nevis saturu, tas šķiet piemērotāks.

**Metaietvars** ir nosacīta vienība, kuras funkcija ir sistematizēt telpas struktūras analīzi, regulējot analizējamā materiāla atlasī un atklājot saiknes starp telpiskajām attieksmēm. Par metaietvaru var kļūt jebkura attieksme. Šajā rakstā par metaietvaru tika izvēlēta viena no centrālajām nozīmēm, kas piemīt latviešu un ķīniešu adpozīcijai *pie*: divu fizisku objektu tuvums. Šis metaietvars iekļauj modificētas attieksmes, kas veidojas tad, kad mainās attieksmju elementi jeb primitīvās vienības: figūras vai fona priekšmetu pazīmes. Tāpat kā Filmora ietvari, metaietvari ir saistīti konceptu sistēmas, kurās vieni koncepti izceļas, bet citi aiziet perifērijā, kad mainās attieksmes elementi. Piemērā (7a) *pie* nozīme ir tuvāka prototipam, jo lietvārdi izceļ fizisko tuvumu starp figūru un fonu. Bet piemērā (7b) fiziskais tuvums ir virzīts perifērijā, jo izcelts funkcionalitātes aspekts.

<sup>11</sup> “any system of concepts related in such a way that to understand any one of them you have to understand the whole structure in which it fits; when one of the things in such a structure is introduced into a text, or into a conversation, all of the others are automatically made available” (Fillmore 2011, 113).

<sup>12</sup> “any grammatical category or pattern imposes its own ‘frame’ on the material it structures” (Fillmore 2011, 125).

- (7) a. *dārzs pie mājas*  
 b. *students pie datora*

Metaietvara jēdziena ieviešana sniedz pētniekam papildu rīkus kontrastīvās analīzes veikšanā. Izvēloties kādu attieksmi, var analizēt visas frāzes, kas izsaka šo attieksmi abās valodās, neuztraucoties par ekvivalentu sastatīšanas un tulkošanas virziena ierobežojumiem. Metaietvars ir konteksts, kurā tiek atlasīti izteikumi katrā valodā, savā starpā salīdzinot nevis pašus izteikumus, bet metaietvaru struktūru divās valodās. Šī metode neizslēdz adpozīciju telpisko elementu analīzi pēc Talmija vai Leikofa parauga, tieši otrādi, detalizēta izteikumu analīze ir viens no nozīmes izpētes posmiem. Šāda kompleksa pieeja ir nepieciešama, lai pētījuma objektu apskatītu iespējami pilnīgi.

Piem., var analizēt vienu no telpiskajiem metaietvariem, proti, *TUVUMU STARP FIZISKIEM OBJEKTIEM*. Šeit tiek analizētas konkrētas adpozīcijas, kas izsaka statisku tuvumu, bet var analizēt valodas vienības, kas izsaka citus tuvuma aspektus. Iespējams, lai izveidotu pilnīgu divu valodu telpiskās sistēmas aprakstu, kā arī dažādu vārdšķiru iespējas un ierobežojumus, ir tieši nepieciešams iekļaut analīzē arī citus vārdus, tādus kā latviešu adverbji *blakus*, *netālu* vai ķīniešu darbības vārdi vai prievārdi 挨着 *āizhe* ‘spiežoties klāt; pie’, 靠着 *kàozhe* ‘atbalstoties; pie’.

Tuvuma attieksmi latviešu valodā izsaka prepozīcija *pie* un ķīniešu valodā lokalizētāji

- 旁边 *pángbiān* ‘pie’
- 身边 *shēnbiān* ‘pie’
- 附近 *fùjìn* ‘tuvumā, pie’

Konstatēts, ka šo adpozīciju nozīmju diapazons izteikti atšķiras divās valodās. Latviešu valodā prievārds *pie* nozīmē

- 1) fizisko tuvumu:  
*mašīna pie koka*
- 2) kontaktu:  
*plecs pie pleca*
- 3) tuvumu ar funkcionālu nolūku:  
*strādnieks pie darbagalda*
- 4) pastarpinātu tuvumu dzīvam objektam (būt tuvu cilvēkam caur atrašanos ar viņu saistītajā vietā): *dzīvot pie mammas* nozīmē ‘būt tuvu mammai, atrodies viņas mājā’
- 5) turēšanu uz virsmas:  
*glezna pie sienas*

Tuvums latviešu valodā daļēji pārklājas ar kontaktu, funkcionalitāti, pastarpinātu tuvumu un turēšanu. Latviešu valodā visas šīs nozīmes asociējas ar vienu un to pašu prievārdu, citiem vārdiem, tā ir tēlu shēmu kombinācija ar tuvumu kā kopīgu elementu. Vienlaikus šeit vērojamas tēlu shēmu transformācijas,

kas rodas tad, kad mainās attieksmēs iesaistītie priekšmeti un sāk dominēt citi elementi:

TUVUMS ↔ KONTAKTS

TUVUMS ↔ FUNKCIONALITĀTE

TUVUMS ↔ PASTARPINĀTS TUVUMS DZĪVAM PRIEKŠMETAM

TUVUMS ↔ TURĒŠANA

Ķīniešu valodā ir vairāki lokalizētāji, kas nozīmē tuvumu, un to lietojums ir diferencēts:

- 1) tuvums dzīvam vai nedzīvam priekšmetam: 旁边 *pángbiān* 'pie':  
车子旁边 *chēzi pángbiān* 'pie mašīnas'  
朋友旁边 *péngyou pángbiān* 'blakus draugam'
- 2) tuvums dzīvam priekšmetam: 身边 *shēnbiān* 'pie', burtiski 'pie ķermeņa':  
弟弟身边 *dìdì shēnbiān* 'blakus brālim'
- 3) attālināts tuvums: 附近 *fùjìn* 'tuvumā, pie':  
纽约附近 *niúyuē fùjìn* 'Ņujorkas tuvumā'

Ķīniešu valodā tuvums pārklājas ar dzīvumu. Sinonīmu lietošana ir TUVUMA tēlu shēmas deformācijas rezultāts:

TUVUMS → ATTĀLINĀTS TUVUMS (旁边 *pángbiān* 'pie' → 附近 *fùjìn* 'tuvumā, pie')

TUVUMS → DZĪVUMS (旁边 *pángbiān* 'pie' → 身边 *shēnbiān* 'pie [ķermeņa]')

Tēlu shēmu transformācija izpaužas, kad lokalizētāja 身边 *shēnbiān* 'pie' dzīvuma nozīme robežojas ar tuvuma nozīmi:

TUVUMS ↔ DZĪVUMS

Gan latviešu, gan ķīniešu valodā tikai fiziskā tuvuma attieksmi var izteikt ar adverbiem *blakus* vai *netālu* un lokalizētāju 附近 *fùjìn* 'tuvumā, pie'. Citas attieksmes, piem., turēšana, pastarpināts tuvums vai tuvums ar funkcionālo nolūku, nav graduējamas un nav izsakāmas ar šīm vienībām. Kopīgais latviešu un ķīniešu valodai ir tas, ka telpiskie nozīmes aspekti pārklājas ar netelpiskajiem, piem., ar dzīvumu vai funkcionalitāti. Kā savienot šīs šķietami nesavienojamās lietas vienā modelī ir jautājums, kuru cenšas atrisināt daudzi pētnieki (piem., Carlson 2000; Clausner 2005).

Konteksts ietekmē figūras un fona objektu telpisko attieksmju uztveri dažādos aspektos; to var pārbaudīt, salīdzinot izteikumu ekvivalentus. Piem., vienas un tās pašas situācijas ģeometriskā konfigurācija latviešu un ķīniešu valodā var atšķirties izmantotās koordinātu sistēmas ziņā. Piemērā (8a) latviešu valodā *pie* izsaka *topoloģisko* attieksmi, kas nav atkarīga no koordinātu sistēmas: figūras un fona objektu attieksme izskatās nemainīga no jebkura skata punkta (Levinson 2008, 66–67).

Turpretī ķīniešu valodā gadījumā, kad runa ir par funkcionalitāti, nevis par tuvumu, tiek izmantota *fona objekta noteiktā* koordinātu sistēma (*intrinsic*

(Levinson 2008, 41–43); *Ground-based* (Talmy 2012 (2000), 213)): figūras objekts atrodas fona objekta daļā, piem., ‘kanoniskajā’ priekšējā daļā (Levinsons 2008), piemērs (8b).

- (8) a. *strādnieks pie darbagalda* (figūra pie fona)  
 b. 工人在几台前  
*gōngrén zài jītái qián*  
 strādnieks būt.PRE darbagalds priekšā.LOKZ  
 ‘strādnieks ir darbagalda priekšā’ (figūra ir fona priekšā)

Figūras un fona telpiskajā attieksmē var iesaistīties arī trešais objekts, tā saucamais *sekundārais fona objekts*, kurš nav obligāti izteikts vārdos, bet ir saprotams no konteksta (Talmy 2012 (2000), 203). Latviešu valodā, piemērā (9), izpaužas telpiskā attieksme starp dēlu un māti, bet sekundārais fona objekts (*māja, uzņēmums*) nav izteikts tieši.

- (9) a. *dēls dzīvo pie mammas*  
 b. *dēls strādā pie mammas*

Bet ķīniešu valodā, piemērs (10), telpiskā attieksme ir starp dēlu un vietu. *Mamma* ir atributīvs, fona objekta (*māja, uzņēmums*) pazīme:

- (10) a. 儿子住在妈妈的家 *érzi zhù zài māma de jiā* ‘dēls dzīvo mammas mājā’  
 b. 儿子在妈妈的公司工作 *érzi zài māma de gōngsī gōngzuò* ‘dēls strādā mammas uzņēmumā’

Katra no šai sadaļā aplūkotajām nozīmēm var būt pētīta tālāk kā radiālā kategorija, ņemot vērā attieksmju parametrus. Var arī izpētīt formas, kas rodas shēmu deformācijas rezultātā. Piem., tuvuma attieksmei radniecīgu paralēluma attieksmi latviešu valodā izsaka prievārds *gar*, bet radniecīgu aptveršanas attieksmi *ap*. Šīs attieksmes var pētīt arī atsevišķi kā metaietvarus, atklājot saistītas nozīmes. Papildus salīdzinot frāžu ekvivalentus latviešu un ķīniešu valodā, var atklāt adpozīciju un citu vārdšķiru vai gramatisko elementu atbilstes. Pētot izteikumus sīkāk, var atklāt saiknes starp kontekstu telpiskajām un netelpiskajām pazīmēm.

Starptelpu metaietvaru analīzes mērķis ir atklāt telpas struktūras atspoguļojumu valodā. Bet no psiholoģijas un neirolingvistikas viedokļa šāda pieeja var palīdzēt vākt datus pētījumiem par uztveres un citu kognitīvo procesu īpatnībām latviešu un ķīniešu valodas runātāju apziņā.

## Secinājumi

Šai rakstā aplūkota iespēja analizēt vietas adpozīciju semantiku, izmantojot tēlu shēmu teorijas un ietvaru teorijas piedāvāto metodoloģiju. Pētījumā atklāts, ka telpiskās struktūras uztvere un aprakstīšana vārdos ir atkarīga ne tikai no figūras un fona objektu un to savstarpējo attieksmju īpašībām, bet arī no konteksta netelpiskajiem aspektiem, kā, piem., objektu dzīvums, nedzīvums vai funkcionalitāte. Tēlu shēmu teorija Leikofa un Talmija interpretācijā, kad

tiek analizēti tikai telpiskie elementi, nešķiet pilnīgi piemērota. Kā papildu rīkus autore piedāvā adaptēt Filmora ietvaru teoriju un izmantot metaietvarus – nosacītas vienības, kas ļauj pētniekam izpētīt dažādus nozīmes aspektus un saskatīt sakarus starp attieksmēm. Lai gan šī metodoloģija vēl jāizmēģina lielāka mēroga pētījumā, domājams, ka, apvienojot divas pieejas, kļūst iespējams gan konstatēt nozīmju bagātību un savstarpējas saiknes vienā valodā, gan salīdzināt telpiskuma konceptuālo struktūru divās valodās.

## Saīsinājumi

ATAKVK	<i>Anotētais telpisko attieksmju ķīniešu valodas korpus</i>
LOKZ	lokalizētājs
PRE	prepozīcija
PUMKVK	<i>Pekinas Universitātes Mūsdienu ķīniešu valodas korpus</i>

## Avoti

1. *Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm*. termini.lza.lv.
2. 北京大学现代汉语预料库 (*Beijing Daxue xiandai Hanyu yuliaoku*) [*Pekinas Universitātes Mūsdienu ķīniešu valodas korpus*]. [http://ccl.pku.edu.cn:8080/ccl\\_corpus/index.jsp?dir=xiandai](http://ccl.pku.edu.cn:8080/ccl_corpus/index.jsp?dir=xiandai)
3. 空间关系标注语料库 (*Kongjian guanxi biao zhu yuliaoku*) [*Anotētais telpisko attieksmju ķīniešu valodas korpus*]. [http://www.chineseldc.org/resource\\_info.php?rid=161](http://www.chineseldc.org/resource_info.php?rid=161)

## Literatūra

1. Apse, Linda. 2011. *Telpiskās nozīmes prievārdu semantikā un leksikalizācijas kognitīvie aspekti latviešu valodā*. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai. Rīga: Latvijas Universitāte.
2. Carlson, Laura A. 2000. Object Use and Object Location: The Effect of Function on Spatial Relations. *Cognitive Interfaces. Constraints on Linking Cognitive Information*. Zee, Emile van der, Nikanne, Urpo (eds.). Oxford/New York: Oxford University Press.
3. Clausner, Timothy C. 2005. Image Schema Paradoxes: Implications for Cognitive Semantics. *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*. Hampe, Beate. (ed.). Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 93–110.
4. Croft, William, Cruse, Alan D. 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Deane, Paul. 2005. Multimodal Spatial Representation: On the Semantic Unity of *over*. *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*. Hampe, Beate (ed.). Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 235–282.
6. Dodge, Ellen, Lakoff, George. 2005. Image Schemas: From Linguistic Analysis to Neural Grounding. *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*. Hampe, Beate (ed.). Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 57–91.
7. Fillmore, Charles J. 2011. Frame Semantics. *Cognitive Linguistics: Critical Concepts in Linguistics. Volume 1: Categorization, Meaning and Language Use*. Goldberg, Adele E. (ed.). Oxon: Routledge, 113–139.

8. Gallese, Vittorio, Lakoff, George. 2011. The Brain's Concepts: The Role of the Sensory-Motor System in Conceptual Knowledge. *Cognitive Linguistics: Critical Concepts in Linguistics. Volume 2: Metaphor, Blending and Embodied Language*. Goldberg, Adele E. (ed.). Oxon: Routledge, 171–206.
9. Gibbs, Raymond W. Jr. 2005. The Psychological Status of Image Schemas. *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*. Hampe, Beate (ed.). Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 113–135.
10. Grady, Joseph E. 2005. Image Schemas and Perception: Refining a definition. *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*. Hampe, Beate (ed.). Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 35–55.
11. Hampe, Beate. 2005. Image Schemas in Cognitive Linguistics: Introduction. *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*. Hampe, Beate (ed.). Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 1–12.
12. Herskovits, Annette. 1985. Semantics and Pragmatics of Locative Expressions. *Cognitive Science*, 9. Wiley-Blackwell Publisher. 341–378.
13. Johnson, Mark. 1987. *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
14. Johnson, Mark. 2005. The Philosophical Significance of Image Schemas. *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*. Hampe, Beate (ed.). Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 15–33.
15. Lakoff, George. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
16. Langacker, Ronald W. 2009. *Investigations in Cognitive Grammar*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
17. Langacker, Ronald W. 2010. Reflections on the Functional Characterization of Spatial Prepositions. *Espace, Préposition, Cognition. Corela HS-7*. Université de Poitiers, 2–16.
18. Levinson, Stephen C. 2008 (2003). *Space in Language and Cognition. Explorations in Cognitive Diversity*. Beijing: World Press Corporation.
19. Nikolajeva, Marija. (2015). Constituents of Spatial Adpositional Phrases in Latvian and Mandarin Chinese. *Valoda: nozīme un forma 6. Valodas sistēma un lietojums*. Kalnača, Andra (ed.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 155–173.
20. Nītiņa, Daina. 1978. *Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodā*. Rīga: Zinātne.
21. Nītiņa, Daina. 2013. Prievārds (prepozīcija). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 619–640.
22. Richardson, Daniel C. et al. 2011. Spatial Representations Activated During Real-Time Comprehension of Verbs. *Cognitive Linguistics: Critical Concepts in Linguistics. Volume 2: Metaphor, Blending and Embodied Language*. Goldberg, Adele E. (ed.). Oxon: Routledge, 207–222.
23. Rohrer, Tim. 2005. Image Schemata in the Brain. *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*. Hampe, Beate (ed.). Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 165–196.
24. Talmy, Leonard. 2005. The Fundamental System of Spatial Schemas in Language. *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*. Hampe, Beate (ed.). Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 199–234.
25. Talmy, Leonard 2012 (2000). *Toward a Cognitive Semantics (Volume 1): Concept Structuring Systems*. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press.

26. Tyler, Andrea, Evans, Vyvyan. 2003. *The Semantics of English Prepositions. Spatial Scenes, Embodied Meaning and Cognition*. Cambridge: CUP.
27. Zlatev, Jordan. 2014. Image Schemas, Mimetic Schemas, and Children's Gestures. *Cognitive Semiotics*, 7 (1): 3–29. Pre-print available on <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=4924548&fileId=4924582>.
28. 崔希亮 (Cui, Xiliang). 2004 (2001). 语言理解与认知 (*Yuyan lijie yu renzhi*). *Language Understanding and Cognition*. Beijing: Beijing Language and Culture University Press.
29. 齐沪扬 (Qi, Huyang). 2014. 现代汉语现实空间的认知研究 (*Xiandai Hanyu xianshi kongjian de renzhi yanjiu*) [*Fiziskās telpas mūsdienu ķīniešu valodā kognitīvā izpēte*]. Shanghai: The Commercial Press.

## Abstract

The article contains a discussion of methodological aspects of the analysis of spatial adpositions in Latvian and Mandarin Chinese based on the relationship of adjacency within the framework of cognitive linguistics. To perform an accurate and objective contrastive analysis it is advisable to combine several methods.

The image schema theory offers certain tools for this kind of analysis, but those are effective when comparing phrase equivalents in two languages instead of comparing the spatial systems of two languages. To reduce the level of randomness in choosing phrases for analysis, it is suggested to include metaframes in the analysis, as well. Metaframes are artificially introduced structures that provide certain frames for choosing samples and increase the number of discovered patterns. The combination of findings coming from the analyses of metaframes, spatial elements and spatial schemas can improve the validity of conclusions.

# Runas verbu semantiskā saistāmība oriģināltekstā un tulkojumā

## *Semantic relatedness of speech verbs in an original text and its translation*

Svetlana Polkovņikova

Daugavpils Universitāte, Humanitārā fakultāte

Latviešu valodas katedra

Vienības iela 13, Daugavpils, LV-5401

E-pasts: [svetlana.polkovnikova@du.lv](mailto:svetlana.polkovnikova@du.lv)

Zinātniskā pētījuma problēmas izvēle ir saistīta ar runas verbu semantisko īpatnību un saistāmības jautājumu izpētes aktualitāti latviešu valodniecībā. Šādu pētījumu aizsākumi meklējami 20. gs. 80. gados Intas Freimanis darbos, kuros izteikts rosinājums pievērsties runas verbu vispusīgai izpētei.

Verba nozīmīgā un organizējošā loma teikuma semantiskajā struktūrā un valodas sistēmā kopumā nav apšaubāma. Lingvistiskajā literatūrā bieži vien ir akcentēts, ka verba semantisko struktūru raksturo ietilpība, plašums un elastība, kas arī nosaka verba sintaktiskās potences. Verba nozīmes jēdziens nav atdalāms no verba spējas saistīties ar citiem vārdiem, turklāt vārdiem ar līdzīgu vai vienādu semantiku piemīt gan kopīgas semantiskās pazīmes, gan tipisks saistījums un funkcionēšana.

Mūsdienu lingvistikā interesei par verba valences jautājumiem ir vairāki cēloņi. No vienas puses, tas ir saistīts ar leksikalizētās gramatikas un komplekso vārdnīcu izveidi, kurās būtu atspoguļotas arī vārdu valentās pazīmes, no otras puses, to balsta automātiskas valodas analīzes un informācijas ieguves programmrīku izstrāde.

Īpašas uzmanības vērti ir pētījumi, kuros verba valence ir analizēta tekstā. Šajā gadījumā verbu valences īpatnības tiek konstatētas nevis intuitīvi un vispārināšanas rezultātā, bet gan balstoties uz konkrētiem lietojuma piemēriem, kuros skaidri parādās vārda valenci noteicošie faktori.

Ekscerpētās krievu-latviešu paralēles rāda, ka parasti aplūkotajos tekstos (A. Čehova stāstos un to latviskajos tulkojumos) runas verbu raksturo viens adverbs, sporādiski ir sastopams runas verbu saistījums ar vairākiem adverbiem. Veiktā analīze atklāj, ka kvantitatīvi pārstāvētāks ir runas verbu saistījums ar adverbu *skali*, kas nepārprotami izceļ skaļumu kā pragmatiski būtisku runas pazīmi. Semantikas ziņā adverbi galvenokārt raksturo vispārinātas nozīmes runas verbus, tādējādi piešķirot verbam ne tikai jēdzienisko konkrētību, bet arī emocionāli ekspresīvās un vērtējošās konotācijas.

**Atslēgvārdi:** runas verbs, adverbs, saistījums, semantika, adverbiālā sēma, pazīme.

Jau 20. gs. 80. gados latviešu valodniecībā pievērsties runas verbu semantisko īpatnību un saistāmības jautājumu vispusīgai izpētei rosinājusi Inta Freimane. Valodnieces pētījumiem bijusi gan teorētiska, gan praktiska nozīme, jo tajos sniegts arī skaņu verbu (runas verbi plašākā izpratnē ir uzskatāmi par skaņu



verbiem) distributīvs leksikogrāfisks modelis, pēc kura varētu veidot šīs leksikas grupas tematisku vārdnīcu. Pēc I. Freimanes (1984, 2–4) domām, šāda vārdnīca ļautu gan aprakstīt verbu vienotā leksikogrāfiskā sistēmā, skaidrot un ilustrēt to nozīmi, gan raksturot galvenos skaņu verbu saistījuma tipus tematiskā skatījumā.

Līdzīgu viedokli paudusi Gaļina Zolotova (*Galina Zolotova*). Viņa akcentējusi, ka nepieciešams izstrādāt jauna tipa vārdnīcas, kur būtu realizēta leksikas un gramatikas mijiedarbības ideja. G. Zolotova (1988, 4) raksta: „Mūsdienās sintaksi vairs neaplūko atrauti no semantikas – sintaktisko konstrukciju izveide ir atkarīga no tās komponentu leksiski gramatiskajām īpatnībām. Šis apgalvojums vairs neprasa pierādījumu – tas gaida šī materiāla sistematizāciju.”

Verba nozīmīgā un organizējošā loma teikuma semantiskajā struktūrā un valodas sistēmā kopumā nav apšaubāma. Vladimirs Vinogradovs (*Vladimir Vinogradov* 1986, 351–356) vienmēr ir uzsvēris verba semantiskās struktūras ietilpību, plašumu un elastību, norādot, ka verba semantiskais plašums nosaka arī verba sintaktiskās potences. I. Freimane (1975, 3) savukārt atzinusi, ka bez verbu valences izpētes nav iespējams risināt teikuma struktūras jautājumus sintaksē. Svarīgi ir verba valences leksiskie un semantiskie faktori, jo verba nozīmes jēdziens nav atdalāms no verba spējas saistīties ar citiem vārdiem.

Mūsdienu lingvistikā interese par verba valences jautājumiem ir saistīta ar vairākiem iemesliem. Pirmkārt, ar leksikalizētās gramatikas izveidi, otrkārt, ar komplekso vārdnīcu izstrādi, kurās būtu atspoguļotas arī vārdu valentās pazīmes (Murāne et al. 2002, 51), treškārt, ar automatiskas valodas analīzes un informācijas ieguves programmrīku izmantošanu (Nešpore 2012, 195).

Lingvistiskajā literatūrā ir atzīmēts, ka vārdiem ar līdzīgu nozīmi piemīt gan kopīgas semantiskās pazīmes, gan tipisks saistījums un funkcionēšana. Kā rakstījusi I. Freimane (1975, 14), šāda analīze (verbu analīze tekstā, ar citātu piemēriem) ir vēlama, it īpaši leksiski semantiskās grupas ietvaros. Šajā gadījumā verbu valences īpatnības tiek konstatētas nevis intuitīvi un vispārināšanas rezultātā, bet gan balstoties uz konkrētiem lietojuma piemēriem, kuros skaidri parādās vārda valenci noteicošie faktori.

Minētie atzinumi arī motivējuši pievērsties krievu un latviešu valodas runas verbu saistāmības īpatnību analīzei. Pētījuma empīrisko bāzi veido vairāk nekā 100 runas verbu lietojuma piemēru, kas ekscerpēti no Antona Čehova stāstiem un to tulkojumiem latviešu valodā. Uzmanība pievērsta tam, kādi lingvistiskie un ekstralingvistiskie faktori nosaka runas verbu saistījumu ar adverbiālas nozīmes paplašinātājiem, kas formāli izteikti ar apstākļa vārdiem.

Saskaņā ar I. Freimanes viedokli semantiskajā saistāmībā runas verbiem, tāpat kā visiem latviešu valodas verbiem kopumā, galvenais saistījums ir ar subjektu un ar objektu resp. subjekta orientācija, kā arī objekta orientācija, adverbiāla saistāmība trīspersonu verbiem nav tik raksturīga. Tomēr jāšķir vārda potenciālā spēja no šīs spējas konkrētās realizācijas tekstā, verbam stājoties noteiktās kombinācijās ar citiem vārdiem (Freimane 1975, 11–12, 38; Freimane 1976, 88–90).

Viens no avotiem, kur tiek atspoguļots vārda saistījums ar citiem vārdiem, ir skaidrojošās u. c. vārdnīcas, kur bieži vien vārda nozīmes definīciju papildina ilustratīvais materiāls. No vienas puses, tā uzdevums ir atklāt vārda lietojumu kontekstā, no otras puses, papildināt skaidrojumu ar sīkākām nozīmes niansēm.

Tā „Latviešu literārās valodas vārdnīcā” (www.tezaurs.lv/lvv) atrodami šādi runas verbu adverbīālie raksturojumi: **jautri runāt**; **dedzīgi runāt**; **runāt mierīgi**; **prot izteiksmīgi runāt dzejoļus**; **atbildēja nedroši** u. c. Savukārt „Krievu valodas vārdu saistāmības vārdnīcā” (Denisov et al. 1983) verba *говорить* (runāt) saistāmību ar adverbiem ilustrē 26 vārdi: *быстро, вежливо, громко, грубо, великоленно, интересно, любезно, медленно, наедине, открыто, откровенно, охотно, (не)плохо, прекрасно, прилично, просто, прямо, решительно, свободно, серьезно, спокойно, скоро, тихо, хорошо, четко* (Denisov et al. 1983, 104), runas verbu *ответить/отвечать* (atbildēt) 13 apstākļa vārdi: *быстро, весело, громко, немедленно, отрицательно, положительно, радостно, решительно, сразу, срочно, тихо, уверенно, шепотом* (Denisov et al. 1983, 354–355), bet runas verbu *спросить/спрашивать* (jautāt) 9 adverbi: *быстро, вежливо, громко, грубо, ласково, откровенно, прямо, серьезно, строго, тихо* (Denisov et al. 1983, 549). Protams, vārdnīcu ilustratīvais materiāls rāda vārda funkcionēšanas iespējas un uzskatāmākos piemērus, taču objektīvu iemeslu dēļ leksikogrāfiskie avoti nespēj pilnībā atspoguļot vārda potenciālo valenci, kas varētu piemist noteiktas semantikas vārdiem.

Te jāpiebilst, ka informācija par darbības norisi var būt realizēta arī ar adverbīālās sēmas implikāciju attiecīgā verba semantiskajā struktūrā. Latviešu un krievu valodas skaidrojošo vārdnīcu dotumi atklāj, ka adverbīālus raksturojumus īsteno virkne implicēto sēmu. Ilustrācijai var minēt dažus piemērus, sal.: *čukstēt* ‘runāt bez balss saišu vibrācijas; runāt **ļoti klusu**’; *bubināt* ‘**klusī, neskaidri** teikt, sacīt’; *bērt* ‘runāt (**ātri, nepārtraukti**)’; *орать* (bļaut) ‘runāt **ļoti skaļi**’; *трещать* (tarkšķēt) ‘runāt **ātri** un **daudz**’; *мямить* (murkšķēt) ‘**lēni, neskaidri** un **negribīgi** runāt’. „Krievu valodas verbu ideogrāfiskās vārdnīcas” materiāls apliecina, ka adverbīālās sēmas parasti ir implicētas t. s. specifisku runas verbu semantiskajā struktūrā, piem., *брюзжать* (kurnēt), *бубнить* (bubināt), *лопотать* (buldurēt), *ленямать* (lalināt), *шамкать* (čāpstināt) u. c. (Babenko 1999, 349–379).

Tomēr pilnīgāk runas verbu saistījums ar adverbiem izpaužas reālā lietojumā. Staņislavs Siļinskis (Silinskij 1995, 3) raksta: „Faktoloģiskā materiāla ekscerpēšana no tekstiem, nevis no vārdnīcām ļauj ne tikai gūt vārda lietojuma piemērus, bet arī netieši konstatēt visbiežāk lietotos noteiktas grupas vārdus, atklāt vārda nozīmēs apslēptu, taču komunikatīvi iederīgu jēgu.” Tādējādi, kā jau tika minēts, pētījuma empīriskā bāze balstās uz krievu un latviešu valodas runas verba un adverba saistījumu piemēriem, kas ekscerpēti no oriģinālteksta un tulkojuma.

Ekscerpētās krievu-latviešu paralēles ļauj secināt, ka aplūkotajos tekstos runas verbu saistījums ar vairākiem adverbiem sastopams visai reti – konstatēts tikai viens piemērs, kur runas verbam ir saistījums ar trīs adverbiem, sal.:

- (1) *Зато мой Петр Петрович, у которого еще со студенчества осталась манера всякий разговор сводить на спор, говорил скучно, вяло и длинно, с явным желанием казаться умным и передовым человеком.* (Дом с мезонином); *Turpretim mans Pjotrs Petrovičs, kuram vēl no studenta laikiem bija palikusi paraža katru sarunu novadīt uz strīdu, runāja garlaicīgi, gausi un gari, acīmredzot vēlēdamies izlikties gudrs un progresīvs.* (Māja ar mezonīnu, tulk. A. Kurcijs, 275)

No oriģinālteksta un tulkojuma fragmentiem redzams, ka apstākļa vārdi ir piesaistīti verbiem *говорить* un *runāt*, kuri kontekstā realizē tikai vispārīnātu runāšanas semantiku ‘mutiski paust domas, viedokli’, tādējādi vairāku adverbu lietojums kontekstā ļauj konkretizēt darbību, kvalificējot to gan no ilguma un saturīguma, gan no vērtējošo konotāciju viedokļa. Adverbu uzskaitījumam ir arī īpaša stilistiska slodze: no vienas puses, tas ļauj radīt jēdzieniskās gradācijas iespaidu, no otras puses, aktualizēt potenciālās adverbiālās sēmas ‘neestētiski’, ‘bezgaumīgi’, ‘bezjēdzīgi’, ‘pārspīlēti’ un piešķirt personāža portretējumam spilgtas emocionāli ekspressīvas nokrāsas.

Sporādiski ir sastopams arī runas verba saistījums ar diviem adverbiem. Semantikas ziņā šāds runas verbu un adverbu saistījums izpaužas divējādi. Pirmkārt, adverbi niansēti ataino kādu vienu verbā ietvertās nozīmes aspektu, kad kontekstā nepieciešams izteikt noteiktas pazīmes pastiprinājumu vai precizējumu, sal.:

- (2) *И всё она выражалась так **степенно**, так **рассудительно**, подражая мужу ... (Душечка); Un vienmēr Oļa runāja tik **ciēnīgi**, tik **prātīgi**, atdarinādama vīru .. (Sirsniņa, tulk. J. Ozols, 382)*
- (3) *Не глядя на нас, она очень **серьезно** и **обстоятельно** рассказала нам, сколько сгорело домов в селе Сиянове, сколько мужчин, женщин и детей осталось без крова ... (Дом с мезонином); Uz tums neskatīdamās, viņa ļoti **nopietni** un **patatīgi** tums izklāstīja, cik māju nodedzis Sijanovas ciemā, cik vīriešu, sievietu un bērnu palicis bez pajumtes .. (Māja ar mezonīnu, tulk. A. Kurcijs, 273)*

Kā zināms, runas verbu leksiski semantiskās grupas robežas ir labilas, jo verbi semantiskās difūzijas dēļ līdz ar nozīmi ‘runāt’ var eksplicēt vēl kādu ar runāšanu kopsakarībā esošu procesu un darbību, un šajā gadījumā piesaistītie adverbi *степенно* – *ciēnīgi*, *рассудительно* – *prātīgi*, *серьезно* – *nopietni*, *обстоятельно* – *patatīgi* u.c. nepārprotami norāda intelektuālās darbības klātesmi. Šķiet, ka tieši adverbu *nopietni* un *patatīgi* iespaidā, kuri atklāj darbības intelektuālus raksturojumus, A. Kurcijs krievu valodas verbu *рассказать* (stāstīt) tulko ar semantiski diferencētāku runas verbu *izklāstīt*, kura nozīmes struktūrā ir implicēta sēma ‘skaidrojot’ (‘padarīt pilnīgi saprotamu’).

Otrkārt, krievu-latviešu paralēles liecina, ka piesaistītie adverbi kontekstā eksplicē atšķirīgus darbības raksturojumus. Vispirmām kārtām ekscerpētie piemēri ļauj secināt, ka viena no darbības pazīmēm, kas bieži tiek verbalizēta kontekstā, ir runas skaļums. Šīs dominējošās pazīmes aktualizācija lielā mērā ir skaidrojama ar to, ka skaļums ir gan objektīvi pastāvoša, gan komunikatīvi būtiska runas pazīme, kuru autors uztver kā pragmatiski nepieciešamu. Balss skaļuma palielināšanās signalizē par izteikuma voluntatīvām un emocionālām konotācijām, jēdzieniski nozīmīgākajām daļām. Te vietā minēt Jurija Uļjanova (*Jurij Ul'janov* 1988, 19) asociatīvo pētījumu, kura mērķis bija eksperimentāli noskaidrot, ar ko asociējas noteikti stimuldārdi, tostarp arī daži runas verbi. Asociatīvā eksperimenta rezultātā tika konstatēts, ka noteikti stimuldārdi izraisa noteikta tipa reakcijas un ka visspilgtāk stereotipu veidi izpaužas paradigmātiskās un sintagmatiskās asociācijās. Pēc J. Uļjanova (1988, 92; 136) vārdnīcas materiāla var spriest, ka pirmā verbālā

reakcija uz stimulvārdu *kliegt* un *runāt* ir bijusi tieši *skaļi* (pārējās reakcijas ir *spalgi, klusi, daudz, ātri, ilgi, gari, skaidri, mierīgi, skaisti*).

Darbības pazīmes akcentēšanai vai precizēšanai līdz ar skaļumu kontekstā var būt verbalizēta vēl kāda darbības pazīme. Piem., otrs adverbs var norādīt darbības kvantitātes un intensitātes pastiprinājumu, sal.:

- (4) *Это была живая, искренняя, убежденная девушка, и слушать ее было интересно, хотя говорила она много и громко – быть может оттого, что привыкла говорить в школе.* (Дом с мезонином); *Tā bija kundra, sirsnīga, pārliecības pilna jaunava, un klausīties viņā bija interesanti, kaut gan viņa runāja daudz un skaļi – varbūt tāpēc, ka bija ieradusi runāt skolā.* (Māja ar mezonīnu, tulk. A. Kurcijs, 275)
- (5) *Он гнусавил от непривычки говорить много и быстро, заикался и, чувствуя такой недостаток своей речи, старался скрасить его жестикуляцией головы, рук и мощих плеч ...* (Счастье); *Neradis runāt daudz un ātri, viņš murkšķēja caur degunu, stostījās un, apzinādamies šo savas runas trūkumu, pūlējās to padarīt mazāk manāmu, mētādamies rokām, visādi grozīdams galvu un vājos plecus ..* (Laime, tulk. A. Rudzroga, 108)

Retāk runa no skaļuma viedokļa var būt raksturota arī diametrāli pretēji kā klusa, vāji dzirdama, neintensīva. Oriģināltekstā šo semantiku aktualizē adverbi *тихо, шёпотом, вполголоса*, savukārt tulkojumā to latviskie ekvivalenti *klusi, klusītēm, čukstus*, sal.:

- (6) *Он смотрел ей в неподвижные, испуганные глаза, целовал ее, говорил тихо и ласково ...* (Дама с собачкой); *Gurovs raudzījās viņas stingrajās, bailpilnajās acīs, skūpstīja viņu, runāja klusi un maigi ..* (Dāma ar sunīti, tulk. R. Ezera, 393)
- (7) – *Как жаль, – говорит он медленно и тихо, покачивая головой и не глядя в глаза собеседнику ...* (Палата № 6); – *Сик žēl, – viņš runā gausi un klusītēm, šūpodams galvu un neraudzīdamies sarunas biedram acīs ..* (Sestā palāta, tulk. A. Rudzroga, 195)
- (8) – *Вы же никому не рассказывайте, барин... – прибавила она вдруг шёпотом.* (Агафья); – *Jūs taču nevienam nestāstīsi, kungs... – viņa piepeši čukstus piebilda.* (Агафья, tulk. R. Ezera, 71)
- (9) *Потом она вполголоса, нараспев, рассказывала про Москву, про свою жизнь ...* (Мужики); *Pēc tam Olga sāka paklusā, dziedošā balsī stāstīt par Maskavu, par savu dzīvi ..* (Zemnieki, tulk. P. Kalva, 292)

Adverbi *тихо – klusi, шёпотом – чукстus, вполголоса – pusbalsī* u. tml. vienlaikus ar denotatīvās sēmas ‘klusi’ realizāciju kontekstā balsta arī dažādu asociatīvi pragmatisko sēmu ‘slepeni’, ‘konfidenciāli’, ‘intīmi’, ‘bailīgi’, ‘kautrīgi’ aktualizāciju. Valentīna Čerņaka (*Valentina Chernjak* 2000, 177–178) runas verbu semantikas ziņā definē kā konkrētus, t. i., tieši novērojamus. Tādējādi vairāku adverbu lietojums ļauj kvalificēt darbību ar savstarpēji saistītām semantiskām niansēm un veidot vēstījuma asociatīvi tēlaino fonu, paspilgtinot to ar akustiskiem un emocionāliem iespaidiem.

Tomēr oriģinālteksta un tulkojuma kontekstuālā analīze rāda, ka parasti runas verbs piesaista vienu apstākļa vārdu. Aplūkojot šādus piemērus, jāizceļ tādi runas verba un adverba saistījumi, kurus raksturo ciešs semantisks saskaņojums, proti, kad verba un adverba nozīmes struktūru veido vairākas kopīgas sēmas. Šajā gadījumā runas verba un piesaistītā adverba lietojuma dēļ kontekstā vienlaikus tiek aktualizēta gan eksplicīta, gan implicīta informācija. Tā krievu valodas runas verba *сознаваться* un latviešu valodas *atzīties* nozīmes struktūrā ir implicēta adverbiālā sēma ‘atklāti’ (‘izpaust’), kuru kontekstā formāli aktualizē vēl adverbi *откровенно* un *vaļsirdīgi* – ‘parasti pilnībā atklājot savas domas, pārdzīvojumus; atklāti’, sal.:

- (10) ... *затем виолончелист, у которого инструмент плакал и который откровенно признавался, что из всех знакомых ему женщин умеет сопровождать одна только Ольга Ивановна ...* (Попрыгунья); .. *тад челист, куд инстумент рудāja и курš vaļsirdīgi atzinās, ка но висām viņам pazīstамājām sievietēm павадīt уз клavierēm протот vienīgi Olga Ivanovna ..* (Vējagrābsle, tulk. V. Grēviņš, 157)

Arī nozīmi ‘dusmīgi’ kontekstā verbalizē gan attiecīgie adverbi *сердито* un *dusmīgi*, gan krievu valodas zoomorfiskais verbs *шипеть* un tā latviskais ekvivalents *šņākt*, ja tos lieto antropomorfiskā funkcijā runas darbības nominācijai – ‘ar dusmām, apslāpētā balsi runāt’, sal.:

- (11) ... *он страшно конфузился и, когда уходили гости, хватал ее за руку и шипел сердито: – Я ведь просил тебя не говорить о том, чего ты не понимаешь!* (Душечка); .. *bet veterinārārsts briesmīgi mulsa un, kad ciemiņi aizgāja, satvēra Oļas roku un dusmīgi šņāca: – Es taču tevi esmu lūdzis nerunāt par to, ko tu nesaproti!* (Sirsnīņa, tulk. J. Ozols, 383)

Formāli izteiktas un neizteiktas informācijas korelāciju ilustrē arī citi runas verbu un adverbu saistījuma gadījumi, piem., adverbiālo sēmu ‘skaļi’ runas verbi *крикнуть* un *iekšliegties* realizē implicīti, savukārt verbiem piesaistītie apstākļa vārdi *громко* un *skaļi* – eksplicīti, sal.:

- (12) *Ольге Ивановне хотелось громко крикнуть, ударить художника по голове чем-нибудь тяжелым и уйти ...* (Попрыгунья); *Olgai Ivanovnai gribējās skaļi iekļiegties, iesist ar kaut ko smagu gleznotājam pa galvu un aiziet ..* (Vējagrābsle, tulk. V. Grēviņš, 174)

Adverbiālo nozīmi ‘pēkšņi’ un ‘īslaicīgi’ oriģināltekstā aktualizē arī runas verbi *вскрикнуть*, *крикнуть*, *гаркнуть*, bet latviskajā tulkojumā – to ekvivalenti *iekšliegties*, *iebrēkties*, *ierēkties*. Adverbiālās sēmas runas verbiem piešķir derivatīvie afiksi: piedēklis *вс-* un *ie-*, piedēklis *-ну-*, latviešu valodā – galotne *-ties*. Lai gan adverbiālā semantika ‘pēkšņi’ un ‘īslaicīgi’ jau ir ietverta runas verba nozīmē, A. Čehovs lietojis arī apstākļa vārdu *вдруг*, kurš kontekstā aktualizē vairākas asociatīvās sēmas ‘nejauši’, ‘neapzināti’, ‘netīšām’, ‘negaidīti’, sal.:

- (13) – *Это чёрт знает что такое! – вскрикнул вдруг Иван Дмитрич и вскочил.* (Палата № 6); – *Lai velns parauj! – Ivans Dmitričs pēkšņi iekļiedzās, pielēkdams kājās.* (Sestā palāta, tulk. A. Rudzroga, 228)

- (14) – *Любавкин!* – **вдруг** крикнул он так громко, что все почтальоны и посетители вздрогнули. (Палата № 6); – *Љубавкин!* – viņš **piepeši** iebrēcās tik skaļi, ka visi pastnieki un apmeklētāji sarāvās. (Sestā palāta, tulk. A. Rudzroga, 223)
- (15) – *Пошел вон!!* – гаркнул **вдруг** посиневший и затрясшийся генерал. (Смерть чиновника); – *Ārā!!* – **pēkšņi** ierēcās ģenerālis, kļūdams zils aiz dusmām un sākdams trīcēt. (Ierēdņa nāve, tulk. V. Grēviņš, 19)

Nenoliedzami, šādam semantiskam paspīgtinājumam, ko veido eksplicītas un implicītas informācijas korelācija, kontekstā ir estētiska nozīmība – padarīt vēstījumu dinamiskāku, spraigāku un emocionāli ekspresīvāku.

Tomēr pēc analizējamā materiāla redzams, ka vairākumā gadījumu starp runas verbu un piesaistīto adverbu vērojamas semantiskas atšķirības. Kontekstuālā analīze atklāj, ka runas darbības lokālie raksturojumi A. Čehova stāstos ir verbalizēti visai reti – šāds runas verbu un adverbu saistījums ir sporādisks, sal.:

- (16) *Он намекал на Владимира IV степени и уже воображал, как он будет **всюду** рассказывать об этом своем каламбуре, удачном по находчивости и смелости ...* (Анна на шее); *Ar to bija dots mājiens uz IV pakāpes Vladimiri, un viņš jau iztēlojās, kā **visur** stāstīs par šo savu asprātīgo un drošsirdīgo kalambūru ..* (Anna kaklā, tulk. R. Ezera, 271)

Kvantitatīvi pārstāvētāka ir ekscerptu grupa, kas ilustrē runas verbu saistījumu ar laika adverbjiem. Lai gan aplūkotajos piemēros konstatēti vairāki laika adverbji, kas izsaka dažādus laika jēdzienus (konkrētu un nekonkrētu darbības norises laiku, ilgstošu un nepārtrauktu vai īslaicīgu un epizodisku darbību), tomēr kopumā arī temporālie raksturojumi izvēlētajos tekstos runas darbību kvalificē samērā reti, sal.:

- (17) – ***Вчера** мы беседовали так мирно, но вдруг вы почему-то обиделись и сразу оборвали ...* (Палата № 6); – ***Vakar** mēs tik mierīgi sarunājāmies, te uzreiz jūs diez kāpēc apvainojāties un spēji pārtraucāt ..* (Sestā palāta, tulk. A. Rudzroga, 205)
- (18) *Ольга Ивановна **всегда** звала мужа, как всех знакомых мужчин, не по имени, а по фамилии ...* (Попрыгунья); *Olga Ivanovna **arvien** sauca vīru, tāpat kā visus pazīstamos vīriešus, nevis vārdā, bet uzvārdā ..* (Vējagrābsle, tulk. V. Grēviņš, 175)
- (19) *В городе холостяки нарочно ходят в баню и в рестораны, чтобы только поговорить, и **иногда** рассказывают банищикам или официантам очень интересные истории ...* (О любви); *Pilsētās vecpuiši tieši tāpēc apmeklē pirtis un restorānus, lai dabūtu parunāties, un **dažkārt** izstāsta pirtniekam vai viesmīlim visai interesantus notikumus ..* (Par mīlestību, tulk. P. Kalva, 359)
- (20) *Если, идя с ней в театр, я забывал взять бинокль, то **потом** она говорила: – Я так и знала, что вы забудете. (О любви); *Ja, ejot kopā ar viņu uz teātri, es biju aizmirsis paņemt līdzi binokli, tad viņa **vēlāk** man teica: – Es jau skaidri zināju, ka jūs aizmirsīsiet. (Par mīlestību, tulk. P. Kalva, 365)**

- (21) – *Мы не имеем тайн друг от друга, я должна сейчас рассказать всё маме и сестре ...* (Дом с мезонином); – *Mums nav noslēpumu, man tūlīt viss jāizstāsta mātei un māsaī ..* (Māja ar mezonīnu, tulk. A. Kurcijs, 286)

Jāpiebilst, ka runas verbu nozīmes struktūrā adverbialās sēmas ar temporālu vai lokālu nozīmi nav raksturīga parādība. Lokāla un temporāla informācija vairāk ir svarīga plašākam situācijas raksturojumam, tāpēc parasti vietas un laika adverbi raksturo nevis runas darbību, bet visu teikumu kopumā.

Tāpat izraudzītajos tekstos epizodiski sastopams runas verbu saistījums ar mēra adverbiem, sal.:

- (22) ... *мы же, наше поколение, дурно спим, томимся, много говорим и всё решаем, правы мы или нет.* (Случай из практики); .. *taču mēs, mūsu paaudze, slikti guļam, tvīkstam gaidās, daudz runājam un visu laiku spriežam – vai mums ir taisnība vai nav.* (Gadījums praksē, tulk. J. Ozols, 375)
- (23) *Про Волчаниновых сообщил он немного.* (Дом с мезонином); *Par Volčaņinovām viņš pastāstīja nedaudz.* (Māja ar mezonīnu, tulk. A. Kurcijs, 287)
- (24) *Она говорила вообще очень мало, всегда молчала и всё думала, думала ...* (Анюта); *Viņa vispār runāja ļoti maz, vairāk klusēja un tikai domāja, domāja ..* (Aņuta, tulk. R. Ezera, 59)
- (25) ... [Пустовалов] сидел недолго, минут десять, и говорил мало ... (Душечка); .. [Pustovalovs] pasēdēja īsu laiciņu, minūtes desmit, runāja maz .. (Sirsniņa, tulk. J. Ozols, 380)

Parasti mēra adverbi, niansēti norādot uz darbības pazīmes kvantitāti vai intensitāti, noder vēstījuma emocionāli ekspresīvā fona pastiprinājuma vai pavājinājuma nokrāsu radīšanai.

Ekscerpēto piemēru vairākums atklāj, ka galvenokārt runas verbi piesaista veida adverbis. Vispārinot veida adverbu nozīmes, var konstatēt, ka liela daļa krievu un latviešu valodas apstākļa vārdu kontekstā norāda runas intonācijas īpatnības. Runas intonācija izteikumam, teikumam vai tekstam piešķir dažādas emocionālas nokrāsas, kā arī atvieglo teksta uztveri, jo izceļ būtisko, parāda runātāja attieksmi pret teksta saturu (Auziņa 2013, 107). Piem., adverbi *глубокомысленно – dziļdomīgi, бессвязно – nesakarīgi, значительно – zīmīgi, машинально – automātiski, неарзинāti* u.c. norāda runas darbības intelektuālu pazīmi, sal.:

- (26) *Тот, всё еще багровый от стыда и гнева, бессвязно произнес какую-то ненужную клятву, надел фуражку и вышел.* (Палата № 6); *Tas, vēl joprojām kaunā un dūsmās piesarcis, nesakarīgi izgrūda kādu nevajadzīgu zvērestu, uzmauca galvā cepuri un aizgāja.* (Sestā palāta, tulk. A. Rudzroga, 218)
- (27) *Андрей Ефимыч сидит, подперев щеку кулаком, задумавшись, и машинально задает вопросы.* (Палата № 6); *Andrejs Jefimičs sēž, vaigu pret dūri atbalstījis un aizdomājies, un automātiski uzdod jautājumus.* (Sestā palāta, tulk. A. Rudzroga, 193)

Tomēr vēstījuma jēdzieniskās koncentrētības labad autors runas vārdiem piesaistījis apstākļa vārdus, kuri atkarībā no konteksta spēj izteikt ļoti atšķirīgas subjektīvi emocionālās un psihiskās nokrāsas. Krievu un latviešu valodas adverbji *весело – līksmi; встревоженно – nemierīgi, satraukti; грубо – asi, rupji; грустно – skumji; ласково – maigi, laipni, mīlīgi; назойливо – uzplījīgi; нервно – nervozi; печально – skumīgi, skumji; робко – bikli; сердито – dusmīgi, nikni; слезливо – rūsraudus; угрюмо – drūmi, īgni; уныло – bēdīgi; хладнокровно – vienaldzīgi, aukstasinīgi; холодно – salti, vēsi* u. c. var atspoguļot gan runātāja reakciju uz situāciju, gan klausītāja attieksmi pret runātāju un izteikumu, sal.:

- (28) – *Я в этом ничего не понимаю, – угрюмо* заявляет Иван Дмитрич. (Палата № 6); – *Es nekā tur nesaprotu, – Ivans Dmitričs drūmi* nosaka. (Sestā palāta, tulk. A. Rudzroga, 188)
- (29) – *Я принесла вам этюд ... – сказала она робко, тонким голоском, и губы ее задрожали, – nature morte.* (Попрыгунья); – *Es jums atnesu studiju .. – viņa teica bikli, smalkā balstiņā, un viņai ietrīcējās lūpas, – nature morte.* (Vējagrābsle, tulk. V. Grēviņš, 174)
- (30) *Я знал о слабости прекрасного пола к Савке и знал, как он неохотно говорил о ней, а потому не продолжал своего вопроса.* (Агафья); *Es zināju, ka skaistajam dzimumam ir vājība pret Savku, un zināju arī, cik nelabprāt viņš runā par to, tāpēc neko sīkāk neizprašāju.* (Агафья, tulk. R. Ezera, 70)

Piesaistītais adverbs var norādīt arī runas pārtraukumus, kas parasti ir saistīti ar runātāja emocionālo stāvokli un vēlmi piešķirt vārdam vai izteikumam īpašu nozīmi. Kontekstā šādu informāciju var realizēt, piem., adverbji *невпопад – izklaidīgi, торопливо – steidzīgi*, sal.:

- (31) *Наденька нетерпеливо, грустно, проникающим взором заглядывает мне в лицо, отвечает невпопад, ждет, не заговорю ли я.* (Шуточка); *Nadjeņka te nepacietīgi, te skumīgi, te pētījoši palūkojas manī, atbild izklaidīgi, gaida, vai neierunāšos.* (Jociņš, tulk. R. Ezera, 63)
- (32) – *Ничего, все обошлось благополучно, – рассказывала Надя торопливо.* (Невеста); – *Nekas, viss beidzās labi, – Nadja steidzīgi stāstīja.* (Līgava, tulk. A. Grēviņa, 417)

Adverbji, kas norāda runas intonatīvus raksturojumus, daiļdarbā realizē plašas mākslinieciskās funkcijas: rada runas situācijas noskaņas, personāža runas portretējuma individualizāciju un tipizāciju, paspilgtina vēstījuma ekspresivitāti, akcentē svarīgu informāciju.

Oriģinālteksta un tulkojuma sastatīšanas gaitā tiek konstatēts gan samērā augsts stabilo ekvivalentu īpatsvars, gan arī daudz netipisku, individuālu atbilstumu, kas vērojamas tikai kādā atsevišķā kontekstā. Tā atšķirīgu informāciju oriģināltekstā un V. Grēviņa tulkojumā eksplicē krievu valodas adverbs *томно* ar nozīmi ‘emocionāls stāvoklis, kam raksturīgas neskaidras, nepamatotas skumjas, nogurdināti maigs’ un latviešu valodas adverbs *tīksmi* ar nozīmi ‘emocionāls stāvoklis (cilvēkam), kam raksturīgas ļoti patīkamas izjūtas, dziļš apmierinājums’, sal.:



- (33) *И вспоминала она также, что в последний раз он приходил к ней в каком-то сером сюртучке с искрами и в новом галстуке и спрашивал **томно**: „Я красив?”* (Попрыгунья); *Un turklāt viņa atcerējās, ka beidzamo reizi Rjabovskis bija atnācis pie viņas pelēkos, lāsmainos svārciņos ar jaunu kaklasaiti un **tiksmi** vaicājis: „Vai esmu skaists?”* (Vējagrābsle, tulk. V. Grēviņš, 171)

Domājams, ka minētajā kontekstā V. Grēviņš varētu lietot kādu precīzāku latviešu valodas ekvivalentu, piem., adverbu *gurdeni*, kas tulkojumā aktualizētu atbilstošas gan jēdzieniskās, gan emocionāli vērtējošās nokrāsas. Turklāt jāpiebilst, ka tulkotājs V. Grēviņš līdzīgā kontekstā krievu valodas adverbu *томно* atveido ar precīzāku ekvivalentu *smagi* ar nozīmi ‘tāds, kam ir drūms, nospiests garastāvoklis (par cilvēku)’, sal.:

- (34) – *Я устал... – **томно** проговорил художник, глядя на этюд и встряхивая головой, чтобы побороть дремоту.* (Попрыгунья); – *Esmu noguris... – mākslinieks **smagi** noteica, raudzīdamies studijā un pakratīdams galvu, lai pārvarētu snaudu.* (Vējagrābsle, tulk. V. Grēviņš, 174)

Krievu un latviešu valodas adverbu sastatāmās analīzes gaitā atklātas arī citas tulkošanas transformācijas, piem., papildinājums un izlaidums, kas liecina, ka konteksts vai citi faktori tulkojumā var motivēt gan adverbiālo pazīmju aktualizāciju, gan nivelēšanu, sal.:

- (35) – *А я тебе говорю, что я читал! – кричит еще громче Коваленко.* (Человек в футляре); – *Bet es tev saku, ka lasīju! – Kovaļenko **tagad** kliez vēl skaļāk.* (Cilvēks futrālī, tulk. P. Kalva, 341)
- (36) *Опять все три голоса запели **вместе**.* (Бабы); *Visas trīs balsis atkal sāka dziedāt.* (Sievišķi, tulk. J. Ozols, 149)

Veiktā analīze ļauj formulēt dažus vispārinājumus:

Oriģināla un tulkojuma kontekstuālā analīze rāda, ka galvenokārt apstākļa vārdi raksturo vispārinātas nozīmes runas verbos (piem., *runāt, sacīt, teikt, parunāt* u. c.), kuru nozīmes struktūrā nav diferencējošo sēmu un kas no emocionāli stilistiskā viedokļa ir neitrāli. Piesaistītie adverbi detalizē vispārinātas nozīmes runas verbos gan jēdzieniskā, gan konotatīvā aspektā.

Piesaistīto apstākļa vārdu semantika atklāj, ka runas darbība vispirmām kārtām tiek diferencēta no intonatīvo pazīmju viedokļa. Kontekstā adverbiālās pazīmes, ko verbalizē veida apstākļa vārdi, darbībai piešķir jēdzienisku konkrētību un emocionāli vērtējošas nokrāsas. Šai ziņā īpašā stilistiskā slodze piemīt sinkrētiskiem adverbiem, kuru nozīme var modificēties atkarībā no konteksta, papildinot vēstījumu ar atšķirīgām semantiskām niansēm un paplašinot teksta interpretācijas iespējas.

Analizētajos tekstos kvantitātes ziņā mazāk pārstāvēts ir runas verbu saistījums ar vietas, laika un mēra adverbiem. No komunikatīvi pragmatiskā viedokļa runas darbības lokālie, temporālie un kvantitatīvie raksturojumi salīdzinājumā ar intonatīvajiem vērtējami kā sekundāri. Semantikas un neitrālās konotācijas dēļ

šo adverbu mākslinieciskās funkcijas nav tik plašas, it īpaši dažādu subjektīvi vērtējošo nokrāsu aktualizācijas ziņā.

Viena no dominējošajām adverbiālajām pazīmēm, kas tiek aktualizēta izvēlētajos tekstos, ir runas skaļums. Tas nozīmē, ka autors šo pazīmi uztver kā pragmatiski būtisku, piem., no komunikatīvo mērķu sasniegšanas viedokļa. Ekscerpētajā materiālā šī pazīme tiek verbalizēta visbiežāk.

Parasti starp runas verbu un piesaistīto adverbu konstatētas iekļaušanas attieksmes, proti, pēc sēmu sastāva apstākļa vārda nozīme ir plašāka nekā runas verba, kā arī konstatētas šķēluma attieksmes, kad katrā no vārdu nozīmēm ir atšķirīgas sēmas. Reizēm starp runas verbu un piesaistīto adverbu vērojamas implikatīvas attieksmes, kad abu vārdu nozīmju komponenti sakrīt. Ciešs semantisks saistījums paspilgtina kontekstu ar noteiktām adverbiālām pazīmēm un ekspresīvām konotācijām.

Runas verbu un adverbu saistījumu piemēri spilgti ilustrē gan eksplicītas un implicitas informācijas korelāciju, gan valodas līdzekļu sinonīmiju.

## Literatūra

1. Auziņa, Ilze. 2013. Runas intonācija un tās elementi. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 107–120.
2. Babenko, Ljudmila. 1999. *Tolkovyj slovar' russkikh glagolov: Ideograficheskoe opisanie. Anglijskie jekvivalenty. Sinonimy. Antonimy*. Moskva: AST-Press.
3. Chernjak, Valentina. 2000. Semantika chastej rechi i resursy russkoj sinonimiki. *Jazyk. Funkcii. Zhizn': Sbornik statej v chest' professora A. V. Bondarko*. Sankt-Peterburg.
4. Čehovs, Antons. 1985. *Stāsti*. Rīga: Liesma.
5. Denisov, Petr et al. 1983. *Slovar' sochetaemosti slov russkogo jazyka*. Moskva: Russkij jazyk.
6. Freimane, Inta. 1975. Verbu tematiskā klasifikācija un saistāmība. *Verbu un frazeoloģismu saistāmība*. Rīga: LVU, 3–56.
7. Freimane, Inta. 1976. Runāšanas verbu saistāmības īpatnības. *P. Stučkas LVU Zinātniskie raksti, 259. sēj. Valodas sistēma*. Rīga, 81–106.
8. Freimane, Inta. 1984. *Latviešu valodas skaņu verbi. Distributīvais raksturojums*. Rīga: LVU.
9. Murāne, Svetlana et al. 2002. Latviešu un krievu valodas skaņu verbu semantiskā valence sastatāmā aspektā. *Humanitāro zinātņu vēstnesis, 2*. Daugavpils Universitāte: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 51–57.
10. Nešpore, Gunta. 2012. Perifērās semantiskās lomas teikumos ar pārvietošanās verbiem. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums, 16 (1)*. Liepāja: LiePA, 187–196.
11. Silinskij, Stanislav. 1995. *Rechevaja variativnost' slova: Na materiale anglijskikh imen lica*. Sankt-Peterburg: S.-Peterb. gos. un-t.
12. Ul'janov, Jurij. 1988. *Latyšsko-russkij asociativnyj slovar'*. Rīga: Zinatne.
13. Vinogradov, Vladimir. 1986. *Russkij jazyk. (Grammaticheskoe uchenie o slove)*. Moskva: Vysshaja shkola.

14. Zolotova, Galina. 1988. *Sintaksicheskiĭ slovar': Repertuar jelementarnyh edinic russkogo sintaksisa*. Moskva: Nauka.

## Summary

The choice of a problem for the present research is related to the topicality of investigating the issues of semantic peculiarities and relatedness of speech verbs in Latvian linguistics. Such research was initiated in the 1980s by the linguist I. Freimane who addressed the importance of making a comprehensive study of speech verbs.

The significant organizing function of verb in the semantic structure of a sentence and the system of language is generally agreed upon. It is often emphasized in linguistics that the semantic structure of verb is characterized by receptivity, broadness, and flexibility that determine the syntactical potencies of verb. The notion of the meaning of verb is inseparable from its ability to connect to other words, besides, words with similar or equal semantics share both common semantic features and typical connection and functionality.

Contemporary linguistics demonstrates particular interest in the issues of verb valence for several reasons. On the one hand, it is related to the formation of lexicalized grammar and complex dictionaries reflecting the valent features of words; on the other, it is grounded by the elaboration of software tools for automatic language analysis and information acquisition.

Special attention is attributed to research that analyses the verb valence in text. In this case, peculiarities of verb valence are located not intuitively and by generalization, but on the basis of concrete usage examples that clearly indicate the determining factors of word valence.

The excerpted Russian-Latvian parallels show that usually in the regarded texts (A. Chekhov's stories and their translations into Latvian) speech verb is modified by a single adverb; Sporadically, speech verbs are related to several adverbs. The produced analysis reveals that the relatedness of speech verbs to an adverb *skali* ('loudly') is represented in a more emphasized way, that clearly brings out loudness as a pragmatically essential feature of speech. Semantically, adverbs mainly characterize speech verbs with a generalized meaning, thus attributing to the narrative not only notional concreteness but also emotionally expressive connotations.

## Divdabji 20. gs. 20.–30. gadu latviešu terminoloģijā *Participles in the Latvian terminology of 1920s and 1930s*

Iveta Pūtele

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts  
Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1050  
E-pasts: *ivetap@lza.lv*

Divdabji ir plaši izmantoti gan mūsdienu, gan agrāku laiku latviešu terminoloģijā – vārdkopterminos un arī saliktoterminos. 20. gs. 20.–30. gadu terminoloģiskajās vārdkopās visbiežāk izmantoti lokāmie ciešamās kārtas tagadnes divdabji ar piedēkli *-am-*, *-ām-* un lokāmie ciešamās kārtas pagātnes divdabji ar piedēkli *-t-*. Mūsdienās bieži izmantotie lokāmie darāmās kārtas tagadnes divdabji ar piedēkli *-oš-* izmantoti retāk, bet darāmās kārtas pagātnes lokāmie divdabji ar *-is*, *-usi* izmantoti ļoti reti. 20. gs. 20.–30. gadu terminoloģijā plaši izmantota lokāmo ciešamās kārtas tagadnes divdabju spēja izteikt kaut kā izmantošanas iespējas, mērķi. Mūsdienu terminoloģijā izmantošanas iespējas un mērķa nozīmē lietotos lokāmos ciešamās kārtas tagadnes divdabjus bieži vien aizstāj lokāmie darāmās kārtas tagadnes divdabji ar piedēkli *-oš-* vai lietvārdi ar piedēkli *-šan-*.

**Atslēgvārdi:** divdabji, termins, terminoloģija, valodas prakse.

Divdabji ir plaši izmantoti gan mūsdienu, gan agrāku laiku latviešu terminoloģijā – vārdkopterminos un arī saliktoterminos. Substantivētie divdabji – arī patstāvīga termina funkcijā:

- (1) *audzināmais, dalāmais, reizināmais, kurināmais, pakaramais, jaundzimušie, jauniesauktais*

Mūsdienās terminoloģiskās vārdkopās biežāk izmantotie ir:

- 1) lokāmie darāmās kārtas **tagadnes** divdabji ar piedēkli *-oš-*:
- (2) *attaisnojošs dokuments, dilstošs Mēness, izolējošs pārklājums, gaistošs šķīdinātājs, modulējošā strāva*
- 2) lokāmie ciešamās kārtas **tagadnes** divdabji ar piedēkli *-am-*, *-ām-*:
- (3) *apzaļumojamā teritorija, [ar nodokli] apliekamā peļņa, atskaitāmais nodoklis, dzīvojamā apbūve, grozāmais aizvars, piekabināmais arkls, lokāmais divdabīs*

Vārdkopas ar lokāmo ciešamās kārtas tagadnes divdabji diezgan bieži saaug saliktenī:

- (4) *aramzeme, ēdamkarote, guļamistaba*

3) lokāmie ciešamās kārtas **pagātnes** divdabji ar piedēkli *-t-*:

- (5) *adīts lakats, aizgūts vārds, ēvelēts dēlis, modulētā strāva*

- 4) arī lokāmie darāmās kārtas **pagātnes** divdabji ar *-is, -usi*:  
 (6) *pāraudzis koks, cauraugusi gaļa, satrunējusi koksne, mirusi valoda*

Tagadnes divdabjiem terminoloģijā saistība ar tagadnē notiekošu darbību nav būtiskākais, tos izmanto pastāvīgas pazīmes izteikšanai:

- (7) *dzenošais zobs, fokusējošā lēca, nesošais elements, grozāmais spārns, maināmā sleja*

Pagātnes divdabjiem saistījums ar pagātnē notikušu darbību ir izteiktāks. Ar tiem apzīmē kādas darbības rezultātā radušos pazīmi vai stāvokli (Skujiņa 2002, 80, 81).

Rakstā analizēti terminos izmantoto divdabju veidi un semantiskās īpatnības galvenokārt 20. gs. 20.–30. gadu latviešu terminoloģijā.

Ieskatu uzskatos par divdabju izteikto nozīmi 20. gs. 20.–30. gados sniedz Jāņa Endzelīna un Kārļa Mīlenbaha „Latviešu gramatika” (5 izdevumi: 1. izd. – 1907., 2.–5. izd. – 1923.–1934. gadā).

Lokāmajam darāmās kārtas tagadnes divdabim ar piedēkli *-oš-* šajā izdevumā norādītas divas nozīmes:

- „1) apzīmē pastāvīgu īpašību *stāvošs ūdens* t. i. tāds ūdens, kas vienmēr stāv;  
 2) izsaka, ka lietas vārds, kam tas piediedrojas, zināmā laikā atrodas zināmā stāvoklī: *augošs, dilstošs, vīstošs, degošs*” (Endzelīns, Mīlenbahs 1928, 175). Norādīts, ka retumis nozīmē šis divdabis līdzinās divdabim ar izskaņu *-ams*, piem., *līstošā dienīnā* (Endzelīns, Mīlenbahs 1928, 175).

Teikts, ka lokāmais ciešamās kārtas tagadnes divdabis ar izskaņu *-ams, -āms, -ama, -āma* ietver **iespējamības un vajadzības** nozīmi:

- „1) divdabī izsacītā darbība var zināmu priekšmetu veikt:  
*plaujami mieži, dzerams ūdens, arama zeme*;  
 2) ar zināmu priekšmetu var divdabī izsacīto darbību izdarīt:  
*ēdama karote, dzerams trauks, braucami rati, šujama adata, slaukāma slota*;  
 3) zināmā priekšmetā, pie zināma priekšmeta vai zināmā laikā var darbību izdarīt:  
*ēdama, guļama, rakstāma istaba,*  
*ēdams, rakstāms galds”* (Endzelīns, Mīlenbahs 1928, 187).

Par lokāmo ciešamās kārtas pagātnes divdabi ar *-is, -usi* teikts, ka apzīmētāja funkcijā tas apzīmē kādu sasniegtu stāvokli: *sasalusi zeme, sasilis ūdens, nosūnojis akmens* (Endzelīns, Mīlenbahs 1928, 175). Tātad raksturojums atbilst iepriekš minētajam mūsdienu lietojumam terminoloģijā.

Lokāmā ciešamās kārtas pagātnes divdabja ar piedēkli *-t-* nozīmes šajā gramatikā nav minētas.

Izglītības ministrijas Terminoloģijas komisijas izstrādātajās terminoloģiskajās vārdkopās visbiežāk izmantoti lokāmie ciešamās kārtas tagadnes divdabji ar piedēkli *-am-, -ām-* un lokāmie ciešamās kārtas pagātnes divdabji ar piedēkli *-t-*. Mūsdienās bieži izmantotie lokāmie darāmās kārtas tagadnes divdabji ar piedēkli

-oš- izmantoti retāk, bet darāmās kārtas pagātnes lokāmie divdabji ar *-is, -usi* izmantoti ļoti reti.

Secināms, ka šajos terminos vairāk lietoti ciešamās kārtas divdabji.

Izglītības ministrijas Terminoloģijas komisijas sagatavotajā „Zinātniskās terminoloģijas vārdnīcā” (1922) lokāmie ciešamās kārtas tagadnes divdabji ar piedēkli -am-, -ām- izmantoti plaši dažādās nozarēs:

- (8) *aprauktāmā gramatika, salīdzināmā gramatika, elpojamā rīkle* (valodniecība)  
*ieslogamā vieta* (tieslietas)  
*lietojamā zeme, nodokļu vācamie izdevumi, naudas kaļamā tiesība, maļamā nodeva, sveramā nodeva, maksājamais līdzeklis, pērkamā spēja* (tautsaimniecība, finanses)  
*paaugstināmā zīme, atsaucamā zīme* (mūzika)  
*greznojāmā māksla* (dekoratīvā māksla), *lietājamā māksla* (māksla)  
*iesaldējamā metode, augamais veids* (dabaszinātnes)  
*dēstāmais dēlis, sējamais rags* (mežkopība)  
*beramā piltuve, sprāgstamā gāze, raudzējamais kubls, lodējamā caurule* (ķīmija)  
*rasējamā sliede, rasējamais galds* (zīmēšana)  
*ūdens uzņemamā spēja* (fizika)

Lokāmie ciešamās kārtas tagadnes divdabji ar piedēkli *-am-, -ām-* visbiežāk raksturo, kādam mērķim ar lietvārdu izteiktais priekšmets (reālija) tiek izmantots, piem.:

- (9) *paaugstināmā zīme* mūzikā – ‘zīme paaugstināšanai’  
*dēstāmais dēlis* mežkopībā – ‘dēlis dēstīšanai’  
*rasējamā sliede* rasēšanā – ‘sliede rasēšanai’

Ciešamās kārtas tagadnes divdabji tiek lietoti darbības palīglīdzekļa ((10) piemēri) vai darbības veicēja ((11) piemēri) apzīmēšanai. Taču arī šajos gadījumos saglabājas mērķa un izmantošanas iespējamības nozīme:

- (10) *beramā piltuve* ‘piltuve, ar kuru ber’, *vārāmā glāze* ‘glāze, kurā vāra’,  
*tvaicējamā bļoda* ‘bļoda, kurā tvaicē’, *sējamais rags* ‘rags, ar kuru sēj’  
 (11) *griežamā mašīna* ‘mašīna, kas griež’, *liecamā mašīna* ‘mašīna, kas liec’

Retumis ciešamās kārtas tagadnes divdabji raksturo pašu ar lietvārdu izteikto priekšmetu:

- (12) *ožamais spirts* ‘spirts, ko ož’,  
*grūtkausējamais stikls* ‘stikls, ko grūti izkausēt’

„Zinātniskās terminoloģijas vārdnīcā” (1922) lokāmie ciešamās kārtas pagātnes divdabji ar piedēkli -t- arī lietoti gandrīz tikpat bieži kā lokāmie ciešamās kārtas tagadnes divdabji ar piedēkli *-am-, -ām-*:

- (13) *stieptā intonācija, lauztā intonācija, slēgtā zilbe* (valodniecība)  
*nesepts kredīts, atkārtots darījums, neiemaksāti nodokļi, galvota obligācija, viltots vekselis* (tautsaimniecība, finanses)

*pabeigta kadence, slēpta kvinta, salikta takts (mūzika)*  
*iemiesots skaistums, dedzināts ķieģelis (glezniecība, celtniecība)*  
*šķeltā gandrene, dalīta lapmale, saliktas lapas (dabaszinātnes)*  
*vējgāzti koki, nomākti koki (mežkopība)*  
*neizstrādātas vielas (ķīmija)*  
*nepārtraukta līnija, strupēta piramide, izplests leņķis (ģeometrija)*

Ar tiem apzīmē kādas darbības rezultātā radušos pazīmi vai stāvokli, pabeigtību vai noteiktību.

„Zinātniskās terminoloģijas vārdnīcā” sastopami lokāmie darāmās kārtas tagadnes divdabji ar piedēkli -oš-, kas parasti izmantoti pastāvīgas pazīmes izteikšanai:

- (14) *kāpjošā intonācija, krītošā intonācija (valodniecība)*  
*atveidojošā iztēle, radošā iztēle (filozofija)*  
*attaisnojošs dokuments, tekoši līdzekļi, ejoša monēta (tautsaimniecība, finanses)*  
*tēlojoša māksla (glezniecība)*  
*kalstoši koki (mežkopība)*  
*pārejošs cietums (ķīmija)*

„Zinātniskās terminoloģijas vārdnīcā” lokāmie darāmās kārtas pagātnes divdabji ar -is, -usi sastopami retāk, atsevišķās nozarēs, kur tie apzīmē kādu sasniegtu stāvokli:

- (15) *nokaltuši koki, izkaltusi augsne, aizaudzis purvs (mežkopība)*

Terminoloģiski interesantākie ir lokāmie ciešamās kārtas tagadnes divdabji ar piedēkli *-am-*, *-ām-*, jo to semantika ir sarežģītāka, ar tiem izteiktas dažādas nozīmes, kas tieši šajā periodā mainās. Arī valodas lietpratējiem ir atšķirīgi uzskati par šo divdabju lietojumu terminoloģijā un valodā vispār. Izglītības ministrijas Terminoloģijas komisijas izstrādātajā „Zinātniskās terminoloģijas vārdnīcā” publicēto terminu izveidi lielā mērā noteikuši Jāņa Endzelīna uzskati. Par to, ka dažādi terminrades veidi nav pieņemti bez iebildumiem un ka uzskati par divdabju lietojumu 20. gs. 20.–30. gadu valodā un terminoloģijā atšķiras, liecina polemikas, diskusijas un atsauksmes. Pamatotas un profesionālas diskusijas un polemikas par šī laika terminoloģiju, Izglītības ministrijas Terminoloģijas komisijas radītajiem terminiem un „Zinātniskās terminoloģijas vārdnīcu” publicētas laikrakstā „Latvis”.

1922. gada 338., 343., 348., 350., 355., 358. numurā šim periodam raksturīgā polemiku stilā publicētas *Dr. med.* Hermaņa Budula un Jāņa Endzelīna vārdu kaujas par tādiem filozofijas un valodniecības (fonētikas) terminiem, kas saistīti arī ar medicīnu. Divdabju lietojumu tajā skar valodniecības (fonētikas) terminu sadaļā aplūkotais termins *elpojāmā rīkle*, kurā netieši norādīts uz pārāk stipru „krieviskas un vāciskas domāšanas iespaidu”, kā to uztvēris J. Endzelīns (1922). H. Budula (1922) recenzijā teikts: „Ja komisija „дыхательное горло” apzīmē par „elpojamo rīkli”, tad tā rīkle, pa kuru barību novada uz kuņģi, analogiski būtu jāapzīmē par „ēdamo rīkli”. Tātad termins *elpojāmā rīkle* ir burtisks tulkojums no krievu valodas jeb kalks. Taču attiecībā uz lokāmo ciešamās kārtas tagadnes divdabju lietojumu

būtiskāka ir otra piezīme, kas saistīta ar šo divdabju semantiku: „ja pēdējā („ēdamā rīkle”) tiešām būtu ēdama, tad viņa jau sen būtu apēsta” (Buduls 1922). Tātad H. Buduls (1922) netieši norāda, ka lokāmie ciešamās kārtas tagadnes divdabji ar piedēkli *-am-*, *-ām-* konkrētajā gadījumā nebūtu lietojami mērķa izteikšanai ‘rīkle elpošanai’, jo ir iespējama arī cita nozīme un termina semantika ir pārprotama. Jau laikraksta redakcija, kuras vadītāji ir Arvēds Bergs un Kārlis Kasparsons, pie recenzijas devusi norādi, ka „*ēdamā rīkle* ir tikpat pareizi latviski, kā *ēdamā karote*, *ēdams galds*, *ēdama istaba*, *ēdams laiks*”, tādējādi norādot mērķa semantikas pareizību, tāpēc polemikai raksturīgā stilā J. Endzelīns (1922) savā atbildē paziņo, ka par to viņam vairs nav jārunā.

Jautājums par lokāmo ciešamās kārtas tagadnes divdabju semantiku ir galvenais arī turpmākajās diskusijās.

Vēl virknē laikraksta „Latvis” numuru publicētas atsauksmes un vērtējumi par Izglītības ministrijas Terminoloģijas komisijas izstrādātajiem terminiem. Vairums vērtējumu rakstīti turpinājumā no numura uz numuru, un tie nosaukti par lasītāja/-u piezīmēm, daļa parakstīta ar saīsinājumu (*G-gs*, *-am-*), tikai daži raksti parakstīti ar īsto vārdu (*J. Alunāns*, *J. Peņģerots-Svešais*). Tādējādi daļa recenziju patiesībā ir anonīmas.

Par divdabju lietojumu spriests laikraksta „Latvis” 1923. gada 528. numurā. Runāts par pārprotamiem terminiem un norādīts, ka zinātniskos apzīmējumos divdabji ar galotni (mūsdienu terminoloģijā – izskaņu) *-ams* ir neērts, jo ar vienu šādu divdabji var apzīmēt vairākus, bieži vien pretējus jēdzienus. Tāpēc: „kur vajadzīga skaidrība un noteiktība, ar šādiem vārdiem jārikojas uzmanīgi”. *Novērojamais punkts* var būt ‘punkts, no kura novēro’, ‘punkts, kuru novēro’, *dzenamais rats* var būt ‘rats, ar ko dzen mašīnu’, ‘rats, kuru dzen’, *ūdens uzņemamā spēja* – ‘spēja uzņemt ūdeni’, ‘ūdens spēja sevī ko uzņemt’ u. c. (Lasītāju piezīmes 1923)

Ir ieteikti risinājumi, kas lielā mērā saskan ar mūsdienu termdarināšanas principiem. Vairākos gadījumos ierosināts kādā nozīmē darināt salikteni, apvienojot raksturojošos komponentus, piem.:

- (16) ‘spēja uzņemt ūdeni’ – *ūdensuzņemamā spēja*  
 ‘ūdens spēja sevī ko uzņemt’ – *ūdens uzņemamā spēja*

Atsauksmē tiek pārņemts, ka vārdnīcā šie divdabji lietoti plaši, nesistēmiski, un norādīts, ka: „Tagad divdabji ar *-ams* netiešā nozīmē parasti apzīmē priekšmetu, ar kura palīdzību kaut kas tiek darīts, telpas, kur norisinās darbība u.t.t.”. Tiek ieteikts risinājums: „Turpmāk mums dažā labā vietā nāksies biežāk lietot gan no lietu vārdiem atvasinātus īpašības vārdus, gan arī divdabjus ar galotni *-ošs* arī no pārejošiem darbības vārdiem.” (Lasītāju piezīmes 1923) Tātad valodas praksē 20. gs. 20.–30. gados lokāmie ciešamās kārtas tagadnes divdabji plaši tiek izmantoti, lai apzīmētu priekšmetu, ar kura palīdzību kaut kas tiek darīts ((17) piemēri), vietas, kur norisinās darbība ((18) piemēri), arī iespējamību ((19) piemēri):

- (17) *ēdamā karote*, *dēstāmais dēlis*, *liecamā mašīna*, *elpojamā rīkle*

- (18) *ēdama istaba*, *novērojamais punkts* ‘punkts, no kura novēro’



(19) *ūdens uzņemamā spēja*

Tomēr priekšmeta un vietas apzīmēšanai, kā arī iespējamības izteikšanai ar lokāmajiem ciešamās kārtas tagadnes divdabjiem sāk konkurēt arī citi divdabji un vārdšķiras:

1) lietvārdi ar piedēkli *-šan-*, piem.:

(20) *novērošanas punkts* ‘punkts, no kura novēro’  
*liekšanas mašīna* ‘mašīna, ar kuras palīdzību liec’

2) lokāmie darāmās kārtas tagadnes divdabji ar piedēkli *-oš-*, piem.:

(21) *dzenošais rats* ‘rats, ar ko dzen mašīnu’

3) īpašības vārdi, piem.:

(22) *mirstīgi cilvēki* ‘cilvēki, kas pakļauti bojāejai’

Šis ir laiks, kad samazinās lokāmo ciešamās kārtas tagadnes divdabju izmantošana darbības vietas apzīmēšanai un pieaug to izmantošana paša ar lietvārdu izteiktā priekšmeta raksturošanai:

(23) *ožamais spirts* ‘spirts, ko ož’

Diskusijas un polemikas liecina, ka daļa valodnieciski izglītotās sabiedrības ir gatava pārmaiņām divdabju lietojumā, bet tradicionālo uzskatu piekritēji ir pret lokāmo ciešamās kārtas tagadnes divdabju funkciju samazināšanos, īpaši – pret iespējamības nozīmes zaudēšanu: „*Mirstošs cilvēks* ir tāds cilvēks, kas mūsu priekšā pašlaik mirst; *dīgstoša sēkla*, kas pašlaik dīgst; *degošs nams*, kas pašlaik deg mūsu acu priekšā. Bet *mirstami cilvēki* esam mēs visi. *Dīgstama sēkla* ir sēkla, kas spējīga dīgt. *Degama viela* ir viela, kas var degt, ja to aizdedzina. Šī iespējamības nozīme būtu kopjama, žēl būtu, ja te mūsu valoda noplicinātos. (Redakcijas piezīme 1923)

Šajā laikā lokāmo ciešamās kārtas tagadnes divdabju lietojumā pastāv nevienādība arī starp valodnieku ieteiktajiem un valodas praksē sastopamajiem variantiem. Par šiem jautājumiem spriests Rīgas Latviešu biedrības valodniecības nodaļas sēdēs no 1933. līdz 1942. gadam (Hofmanis, Moora 2001), un J. Endzelīna uzskati pausti arī publikācijās (Endzelīns 1928). Īpaši te minama terminu grupa, kurā lokāmais ciešamās kārtas tagadnes divdabjis izsaka kaut kā izmantošanas iespējas, mērķi un vārdkopa ar divdabi atkarīgajā komponentā bieži vien saaugusi saliktenī, kas valodas praksē bieži vien saīsināts, salikteņa pirmajā komponentā atmetot divdabja piedēkli *-am-*:

(24) *dzenamā siksna* – *dzenamsiksna* – *dzensiksna*, *kuļamā mašīna* – *kuļammašīna* – *kuļmašīna*, *plaujamā mašīna* – *plaujammašīna* – *plaujmašīna*, *šujamā mašīna* – *šujammašīna* – *šujmašīna* u. c.

Uzskatu atšķirības skar divus jautājumus – lokāmo ciešamās kārtas tagadnes divdabju iespējamības nozīmes zaudēšanu un atteikšanos no lokāmā ciešamās kārtas tagadnes divdabja formas ar piedēkli *-am-*, *-ām-* salikteņa pirmajā daļā.

J. Endzelīns (1928) vēršas pret šiem saīsinātajiem variantiem, norādot, ka tie ir vācu valodas iespaidā darināti salikteņi (tātad kalki) no verba saknes un

substantīva un ka vācu valodā šādi darinājumi ir dabiski, bet latviešu valodas dabai tie neatbilst, tāpēc viņš iesaka latviešu valodā pareizākus variantus (sk. arī Hofmanis, Moora 2001, 4, 48, 108, 110, 178):

- (25) *dzenspēks* – *dzenamais spēks*, *dzenamspēks* vai *dzinējspēks*  
*dzensiksna* – *dzenamā siksna*, *dzenamsiksna*  
*kuļmašīna* – *kuļamā mašīna*, *kuļammašīna*  
*šujmašīna* – *šujamā mašīna*, *šujammašīna*  
*sildvirsa* – *sildāmā virsa*, *sildāmvirsa*  
*slīpriņas* – *slīpējamās ripas*  
*pildspalva* – *pildāmspalva*  
*šaujlaukums* – *šaujamais laukums*  
*vedmaksa* – *vedammaksa*

Taču, kā redzams, vairumā gadījumu ieteiktie termini valodā nav ieviesušies, un arī mūsdienās nostiprinājušies īsie varianti. Iespējams, to ietekmējis gan valodas ekonomijas princips, gan tendence zust lokāmo darāmās kārtas tagadnes divdabju izmantošanas mērķa, iespējas nozīmei, šo funkciju pārņemot citiem vārdarināšanas līdzekļiem, visbiežāk lietvārdiem ar piedēkli *-šan-* un lokāmajiem darāmās kārtas tagadnes divdabjiem ar piedēkli *-oš-*:

- (26) *dzenamais spēks* ‘spēks, ar kuru var dzīt’ – *dzenošais spēks*  
*šujamā mašīna* ‘mašīna šūšanai’ – *šūšanas mašīna*  
*sildāmā virsa* ‘virsmā, uz kuras var sildīt’ – *sildīšanas virsa*  
*slīpējamās ripas* ‘ripas, ar kurām var slīpēt’ – *slīpēšanas ripas*  
*šaujamais laukums* ‘laukums, kurā nodarbojas ar šaušanu’ – *šaušanas laukums*

No minētajiem piemēriem vienīgi *pildāmspalva* ‘spalva, kuru var uzpildīt’ atbilst mūsdienās izplatītajai lokāmā ciešamās kārtas tagadnes divdabja funkcijai – raksturot ar lietvārdu izteikto priekšmetu. Mūsdienu pildspalvu ražošanas tehnoloģijas maiņas dēļ termins *pildāmspalva* arī neatbilst reālijas būtībai, jo pildspalvas atkārtoti nav pildāmas.

Atteikšanos no lokāmā ciešamās kārtas tagadnes divdabja formas ar piedēkli *-am-*, *-ām-* J. Endzelīns kritizē arī tāpēc, ka neatzīst par pareizu tā vietā lietotā lokāmā darāmās kārtas tagadnes divdabja darināšanu no pārejošajiem verbiem. Viņš noraida terminoloģiskās vārdkopas, kurās ietilpst šādi darināts divdabis, to vietā iesakot vārdkopas ar lokāmo ciešamās kārtas tagadnes divdabi, piem.:

- (27) *attaisnojošie dokumenti* – *attaisnojamie dokumenti*  
*labojoša vingrošana* – *labojamā vingrošana*

Viņš norāda, ka „latviešu valodā no transitīviem verbiem nav parasts darināt divdabjus, kas beidzas ar *-ošs*, tāpēc nepareizi runāt par *attaisnojošiem dokumentiem*. Līdzīgi tādiem vārdiem kā *ēdamā karote* (‘karote, ar ko var ēst’), *plaujamā mašīna* (‘mašīna, ar ko var plaut’), mums var gan būt *attaisnojamie dokumenti* t. i. ‘dokumenti, ar ko var kādu darījumu attaisnot’ ” (Hofmanis, Moora 2001, 43).

Kā jau minēts iepriekš, diskusijās un atsauksmēs par Izglītības ministrijas Terminoloģijas komisijas izstrādātajiem terminiem parādās viedoklis, ka turpmāk

divdabjus ar piedēkli *-oš-* nāksies izmantot arī no pārejošiem darbības vārdiem (Lasītāju piezīmes 1923).

Šis ir laiks, kad samazinās lokāmo ciešamās kārtas tagadnes divdabju izmantošana darbības palīglīdzekļa, darbības veicēja un darbības vietas apzīmēšanai un pieaug to izmantošana paša ar lietvārdu izteiktā priekšmeta raksturošanai. Mūsdienu terminoloģijā izmantošanas iespējas un mērķa nozīmē lietotos lokāmos ciešamās kārtas tagadnes divdabjus bieži vien aizstāj lokāmie darāmās kārtas tagadnes divdabji ar piedēkli *-oš-* vai lietvārdi ar piedēkli *-šan-*, piem.:

(28) *gludināmais dēlis* aizstāts ar *gludināšanas dēlis*, *braucamā nauda* – ar *braukšanas nauda*, *vārāmais katls* – ar [augstspiediena] *vārīšanas katls* u. c.

Vairāk šī nozīme saglabājusies salikteņos:

(29) *ēdamgalds*, *ēdamkarote*, *guļamistaba*, *rakstāmpiederumi* u. c.

Tomēr pavisam zudusi tā nav arī vārdkopās, gan saglabājoties jau tradicionālam lietojumam ((30) piemēri), gan rodoties arī jauniem terminiem ((31) piemēri):

(30) *maisāmais kubls*, *skaldāmais cirvis*, *pārtinamais galds* u. c.

(31) *aprasināmais dzesinātājs*, *lasāmais aparāts* u. c.

20. gs. 20.–30. gadu terminoloģijā (tāpat kā valodā vispār) lokāmie darāmās kārtas tagadnes divdabji ar piedēkli *-oš-* izmantoti daudz retāk nekā mūsdienās. Savukārt lokāmie ciešamās kārtas tagadnes divdabji ar piedēkli *-am-*, *-ām-* 20. gs. 20.–30. gadu terminoloģijā lietoti daudz plašāk nekā mūsdienās. Iespējamības nozīmes izteikšana ar šiem divdabjiem ir mazinājusies.

Kā minēts iepriekš, arī J. Endzelīna un K. Mīlenbaha „Latviešu gramatikā” (1928, 175) norādīts, ka retumis lokāmo darāmās kārtas tagadnes divdabju ar piedēkli *-oš-* nozīme līdzinās lokāmo ciešamās kārtas tagadnes divdabju ar piedēkli *-am-*, *-ām-* nozīmei, kas liecina, ka abi valodnieki atzīst šo līdzīgas nozīmes variantu pastāvēšanu tā laika valodā, taču lietojuma proporcija ir pretēja mūsdienām.

## Avoti un literatūra

1. Buduls, Hermanis. 1922. Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca. *Latvis* Nr. 338.
2. Endzelīns, Jānis. 1922. Atbilde Dr. med. H. Budula kgam zinātniskās terminoloģijas lietā. *Latvis* Nr. 343.
3. Endzelīns, Jānis. 1928. *Dažādas valodas kļūdas*. Rīga: A. Gulbis.
4. Endzelīns, Jānis, Mīlenbahs, Kārlis. 1928. *Latviešu gramatika*. Ceturtais iespiedums. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab., 174–193.
5. Hofmanis, Rūdolfs (red.), Moora, Astra (red.). 2001. *Profesora J. Endzelīna atbildes. Rīgas Latviešu biedrības valodniecības nodaļas sēžu protokoli 1933–1942*. ASV: Rāmave.
6. Lasītāju piezīmes. 1923. *Latvis* Nr. 528.
7. Redakcijas piezīme. 1923. *Latvis* Nr. 528.
8. Skujiņa, Valentīna. 2002. *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
9. *Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca*. 1922. Rīga: Izglītības ministrija.
10. <http://termini.lza.lv/term.php>

## Summary

Participles are widely used in modern terminology, as they have also been in the Latvian terminology of the past century – both in word group and compound terms. In the 1920s and 1930s, the terminological word groups most frequently employ the declinable passive present participles with the suffixes *-am-*, *-ām-* and declinable passive past participles with the suffix *-t-*. The declinable active present participles with the suffix *-oš-*, which are widely used in the terminology of our day, back then have been used rather rarely, while the declinable active past participles with *-is*, *-usi* are extremely rare. The terminology of the 1920s–30s widely uses the ability of the declinable passive present participles to express the possibilities and purpose of use. In the modern terminology, in the cases, when this meaning has to be indicated, these participles are frequently substituted by the declinable active present participles with the suffix *-oš-* or nouns with the suffix *-šan-*.

## Secondary predication in the Baltic languages: a preliminary overview

### *Sekundārā predikācija baltu valodās: pārskata pirmvarianti*

**Benita Riaubienė**

E-mail: *benita.riaubiene@gmail.com*

The paper provides a discussion of semantic and morphosyntactic features characteristic to the secondary predication in Lithuanian and Latvian. The types of secondary predication, viz. depictives, resultatives and adverbials, are distinguished according to the semantics: adverbials are event-oriented, while depictives and resultatives are participant-oriented (the former denote an event, which is simply simultaneous with the main event, while the latter denote an event, which is related to the main event via causal relation). However, a rigid delimitation of the three types is impossible, as there is a number of constructions which oscillate between them both semantically and morphosyntactically. It is proposed that the zone between depictives, resultatives and adverbials is occupied by transitional, or borderline types of secondary predication. The borderline types analysed in the paper include posture constructions, “grow up” constructions and “slice” constructions. In order to visualize the relationships between the main and the borderline types, the principles of the semantic map method are applied and an extended preliminary semantic map of secondary predication is proposed.

**Keywords:** secondary predication, depictive, resultative, adverbial, posture, semantic map.

### 1. Introduction<sup>1</sup>

Secondary predication has already received a considerable attention in the linguistic literature (cf. Hoekstra 1988; Goldberg 1995; Levin & Rappaport Hovav 1995; Geuder 2000; Rappaport Hovav & Levin 2001; Boas 2003; Rothstein 2003; 2004). The most prominent questions discussed in these works are the syntactic status of a secondary predicate (adjunct vs. argument) and the factors that license secondary predicates. Some studies apply a typological point of view in order to establish cross-linguistic properties of the types of secondary predication (Himmelmann & Schultze-Berndt 2005; Loeb-Diehl 2005; Verkerk 2009 a, b; Riaubienė 2015).

As far as the Baltic languages are concerned, secondary predication has been more or less thoroughly discussed in individual languages (Valeckienė 1967; Lokmane 2000; Holvoet 2003; 2008; Holvoet & Tamulionienė 2005;

<sup>1</sup> I would like to thank my informants who helped me to deal with the examples of their native languages: Latvians Gunta Nešpore, Gunta Kļava, Santa Logina, Laura Rituma, and Inga Znotiņa, Russians Nadezda Alekseeva, Aleksey Andronov, and Anna Daugavet, Estonian Andres Karjus, and Icelander Valgerður Bjarnadóttir. Needless to say, all shortcomings and mistakes are my responsibility.

Čižik-Prokaševa 2010; 2011; Vaičiulytė-Semėnienė 2014; Riaubienė 2014). A few works (Holvoet 2008; Logina 2014; Riaubienė 2016) aim to compare certain types of secondary predication in Lithuanian and Latvian. However, they mainly concentrate on resultatives with the exception of Holvoet (2008), who also compares the marking of predicative complements in the two languages.

The main goal of the paper is to present an overall picture of the secondary predication types in the Baltic languages. This goal, in turn, evokes further questions, which I will try to answer here. First of all, what semantic and morphosyntactic properties are typical of the core types of secondary predication? Secondly, what borderline types of secondary predication can be distinguished? Finally, how are the types of secondary predication related to each other semantically and formally?

The research appeals to the principles of the semantic map method, which allows to demonstrate the relationship between semantic concepts, on the one hand, and the relationship between the semantic concepts and their formal encoding, on the other hand. For a semantic map to be reliable, a representative language sample is needed, which is not available in this case. Therefore, the paper presents a tentative semantic map that should be verified by the data of a larger number of languages.

The data for the research were collected from the following sources: questionnaires filled by native speakers, the corpus of Lithuanian language (DLKT) and linguistic literature. Examples taken from the corpus, papers and grammars have a reference, while those taken from the questionnaires or constructed by the author do not.

The paper is structured, as follows: section 2 presents the definition of secondary predication and delimits the object of the research; sections 2.1–2.3 deal with the core types of secondary predication: depictives, resultatives, and adverbials respectively; section 3 discusses the borderline types: posture constructions, “grow up” constructions, and “slice” constructions (3.1–3.3, respectively); in section 4 the semantic map of secondary predication is built; finally, section 5 presents the conclusions.

## 2. Secondary predication

Secondary predication expresses the property of either a participant of an event or an event, e. g. (1)–(3). In (1) and (2), the adjectives denote the property of a participant: John was nervous when he walked and the wagon became full because it was loaded, while in (3) the adverb refers to the property of an action: the returning home was carried out in a happy manner. Secondary predication is a phenomenon of a clause level, and therefore it does not include attributes such as *mažas* and *didelį* in (4).

### (1) Lithuanian

<i>Jon-as</i>	<i>vaikščiojo</i>	<i>nerving-as.</i>
John-NOM.SG	walk.PST.3	nervous-NOM.SG.M
‘John walked nervous.’		

## (2) Latvian

<i>Viņš</i>	<i>piekrāva</i>	<i>vagon-u</i>	<b><i>piln-u.</i></b>
3SG.NOM.M	load.PST.3	wagon-ACC.SG	full-ACC.SG <sup>2</sup>
‘He loaded the wagon full.’			

## (3) Lithuanian

<i>Vaik-as</i>	<i>grįžo</i>	<b><i>laiming-ai.</i></b>
child-NOM.SG	return-PST.3	happy-ADV
‘The child returned happily.’		

## (4) Lithuanian

<i>Maž-as</i>	<i>vaik-as</i>	<i>nešė</i>	<i>didel-į</i>	<i>krepsį-i.</i>
little-NOM.SG.M	child-NOM.SG	carry.PST.3	big-ACC.SG.M	bag-ACC.SG
‘A little child carried a big bag.’				

Traditionally, two types of secondary predication are distinguished: event-oriented adverbials, e. g., (3), and participant-oriented secondary predicates. The latter are further classified into depictives, e. g., (1), and resultatives, e. g., (2), according to the semantic relation between the main and the secondary predicates. However, the distinction between event-oriented and participant-oriented, as well as between depictive and resultative secondary predicates is not always clear-cut, and in such cases it is possible to speak about the borderline types of secondary predication.

Secondary predication usually constitutes an optional predication, which is expressed by adjuncts and which can be omitted without damaging the grammaticality of a sentence. Nevertheless, sometimes secondary predicates are obligatory: the case in particular is the so-called predicate complements (Holvoet 2003, 69; Holvoet & Tamulionienė 2005, 119; Schultze-Berndt & Himmelmann 2004, 65; Nītiņa & Grigorjevs 2013, 745–746), e. g. (5).

## (5) Latvian

<i>Viņš</i>	<i>padarīja</i>	<i>Mērij-u</i>	<b><i>laimīg-u.</i></b>
3SG.NOM.M	make.PST.3	Mary-ACC.SG	happy-ACC.SG
‘He made Mary happy.’			

Although secondary predicates in (2) and (5) share some functional and formal similarities, their status in the argument structure is utterly different: the former is an adjunct, while the latter is a complement and cannot be omitted from the sentence.

Resultatives also pose a challenge for syntactic analysis at least in some languages. For example, in English resultatives based on transitive and unaccusative verbs function as typical adjuncts, e. g., (6) and (7), while resultative secondary predicates used with unergative verbs are obligatory and resemble complements,<sup>3</sup> e. g., (8).

<sup>2</sup> The gender of the adjective is not marked in the glosses if in the respective case (usually the accusative) it is identical for masculine and feminine.

<sup>3</sup> The two types of resultatives are also referred to as ‘control’ and ‘ECM’ resultatives in Wechsler (1997), ‘weak’ and ‘strong’ resultatives in Kaufmann & Wunderlich (1998).

- (6) *John wiped the table (clean).*  
 (7) *The lake froze (solid).*  
 (8) *Mary danced herself tired.*

Although many attempts have been put forward to account for this difference, cf. Hoekstra (1988), Carrier & Randall (1992), Wechsler (1997), Washio (1997), Kaufmann & Wunderlich (1998), Rappaport Hovav & Levin (2001), the syntactic interpretation of resultatives (at least of a part of them) has not been agreed upon yet. For this reason, some linguists discard resultatives as secondary predicates in general (Himmelman & Schultze-Berndt 2005, 4).

As far as the Baltic languages are concerned, resultatives do not entail this problem: here they always function as adjuncts, e. g. (9).

- (9) Latvian  
*Viņa*                      *nodejās*                      *slapj-a.*  
 3SG.NOM.F                      dance.REFL.PST.3                      wet-NOM.SG.F  
 ‘She danced herself wet.’

The optional status of resultative secondary predicates in Lithuanian and Latvian is determined by verbal prefixation, which plays a crucial role in the formation of Baltic resultatives (Riaubienė 2016).

The paper provides a discussion of resultatives, as well as other optional secondary predication, but the predicate complements are excluded (for an exception, see 3.2).

## 2.1. Depictives

Depictive secondary predicates denote the state of a participant which holds at the time of the action denoted by a verb, e. g., (10) means that John was angry when he turned back.

- (10) Latvian  
*Jān-is<sub>1</sub>*                      *dusmīg-s<sub>1</sub>*                      *pagriezās.*  
 John-NOM.SG                      angry-NOM.SG.M                      turn.back.PST.3.REFL  
 ‘John turned back angry.’

In depictives proper, the two predications are related only temporally: no other semantic relation has to be involved. The action expressed by a verb and the state expressed by a secondary predicate must hold simultaneously. This temporal relation does not imply anything on the duration of the state: it could have started at any point in time before the action began, and it can continue until any point after the action ends (Himmelman & Schultze-Berndt 2005, 17).

In the Baltic languages, depictive secondary predicates can be freely predicated of both subject and direct object, e. g. (10) resp. (11) (Ulvydas 1976, 437; Nītiņa & Grigorjevs, 2013, 745). In addition, sometimes lower grammatical functions such as indirect object, oblique or even an adverbial can also control a secondary predicate (Ulvydas 1976, 451; Čižik-Prokaševa 2010, 132<sup>4</sup>), e. g. (12)–(14).

<sup>4</sup> Čižik-Prokaševa (2010, 133) presents the following sentence as the instance of the depictive predicated of an oblique presumably because the controller bears the genitive



## (11) Lithuanian

*Jis*                      *išgėrė*                      *arbat-q<sub>1</sub>*                      *šalt-q<sub>1</sub>*.  
 3SG.NOM.M              drink.PST.3              tea-ACC.SG              cold-ACC.SG  
 ‘He drank the tea cold.’

## (12) Lithuanian

*Ji*              *sūn-ui<sub>1</sub>*              *dar*              *vaik-ui<sub>1</sub>*              *nupirko*              *but-q*.  
 3SG.NOM.F              son-DAT.SG              still              child-DAT.SG              buy.PST.3              flat-ACC.SG  
 ‘She bought her son a flat when he still was a child.’

## (13) Lithuanian

*Su juo<sub>1</sub>*                      *girt-u<sub>1</sub>*                      *aš*                      *niekur*                      *neisiu*.  
 with 3SG.INSTR.SG.M              drunk-INSTR.SG.M              1SG.NOM              nowhere              NEG.GO.FUT.1SG  
 ‘I will not go with him when he is drunk.’

## (14) Lithuanian (from Čížik-Prokaševa 2010, 133)

*priemen-ėje<sub>1</sub>*              *atsidūriau*                      *dar šilt-oje<sub>1</sub>*  
 porch-LOC.SG              get.into.PST.1SG              still warm-LOC.SG.F  
 ‘I got into the porch when it was still warm.’

Example (13) bears an implicit conditional meaning (‘I will not go with him if he is drunk’), and at least theoretically can be treated as a separate type of secondary predication, viz. circumstantial or conditional secondary predicate (Halliday 1967, 78–91; Nichols 1978, 117). However, the main difference between circumstantials and depictives is concerned with the information structure (‘depictives are part of the focus domain and convey focal information while circumstantials do not’; Himmelmann & Schultze-Berndt 2005, 19), while morphologically the two constructions are usually identical (ibid., 15). For this reason, linguists do not make a distinction between the two types and often treat them both as depictives.

As the semantic relationship between the main and the secondary predicates is very loose (the predications must only overlap temporally), the property predicated by the latter is mainly related to the participant (at least in typical cases). A close semantic relationship between the secondary predicate and its controller is often indicated by morphological means cross-linguistically. Schultze-Berndt & Himmelmann (2004, 81) distinguish a few types of strategies that are used to indicate it: 1) strategies for indicating ‘restricted reference’, 2) predicative markers, and 3) relational markers. The most prominent strategy of the first type is agreement, which signals ‘restrictions on the controller of the depictive’ (ibid.). Predicative markers include special ‘predicative’ cases (such as *essive* in Finnic languages), adpositions or particles, which are used in the expressions of function, role or life stage (ibid., 85–86). Finally, relational markers such as instrumental

---

case. However, the genitive here functions as a semantic case determined by the negation and fully corresponds to the grammatical accusative case in the respective affirmative sentence. Hence, the controller is a direct object here (Holvoet & Semėnienė 2005, 53).

↔ *kur-io<sub>1</sub>*              *niekada*              *ne-buvau*              *matęs*                      *gyv-o<sub>1</sub>*  
 who-GEN.SG.M              never              NEG-be.PST.1SG              see.PRTC.ACT.NOM.SG.M              alive-GEN.SG.M  
 ‘whom I have never seen alive’

and locative cases or adpositions signal the relationship between the depictive and its controller indirectly as they are also used to mark adverbial expressions.

All types of marking strategies mentioned above are attested in the Baltic languages. The most typical and frequent marking strategy for depictives in Baltic is agreement with the controller in case, number and (when appropriate) gender,<sup>5</sup> e. g., (10)–(14). While adjectival depictives are marked by agreement, nominal depictives include predicative or relational markers. Lithuanian makes use of two markers: *už* ‘for, as’ and *kaip* ‘as’ (Vaičiulytė-Semėnienė 2007), e. g., (15) and (16).

(15) Lithuanian

<i>Jis<sub>1</sub></i>	<i>tarnavo</i>	<i>už</i>	<i>piemen-į<sub>1</sub></i>
3SG.NOM.M	serve.PST.3	for	cowherd-ACC.SG

‘He served as a cowherd.’

(16) Lithuanian

<i>Jis<sub>1</sub></i>	<i>atvyko</i>	<i>į</i>	<i>miest-q</i>	<i>kaip</i>	<i>pasiuntin-ys<sub>1</sub></i>
3SG.NOM.M	arrive.PST.3	to	town-ACC.SG	as	envoy-NOM.SG

‘He arrived to the town as an envoy.’

The marker *už* is a preposition, which requires the accusative case of a noun (this type of depictive constructions is obsolescent in the contemporary language; Holvoet & Tamulionienė 2005, 136). The marker *kaip* does not require a specific case: depictive secondary predicate agrees in case with the controller, e. g. (16) and (17).

(17) Lithuanian (from Holvoet & Tamulionienė 2005, 133)

<i>Mėgstu</i>	<i>Čiurlion-į<sub>1</sub></i>	<i>kaip</i>	<i>tapytoj-q<sub>1</sub></i>
like.PRS.1SG	Čiurlionis-ACC.SG	as	painter-ACC.SG

‘I like Čiurlionis as a painter.’

Latvian possesses predicative markers *kā* ‘as’ and *par* ‘for, as’, e. g., (18)–(19). While *kā* parallels Lith. *kaip*, the marker *par* corresponds to preposition Lith. *Per*, which is used as a predicative marker in Lithuanian dialects and Old Lithuanian texts (Holvoet & Tamulionienė 2005, 136).

(18) Latvian

<i>No</i>	<i>kar-a</i>	<i>viņš<sub>1</sub></i>	<i>atgriezās</i>	<i>kā</i>	<i>varon-is<sub>1</sub></i>
from	war-GEN.SG	3SG.NOM.M	return.PST.3.REFL	as	hero-NOM.SG

‘He returned from the war as a hero.’

(19) Latvian

<i>Viņš<sub>1</sub></i>	<i>tur</i>	<i>strādā</i>	<i>par</i>	<i>šoferi<sub>1</sub></i>
3SG.NOM.M	there	work.PRS.3	for	driver-ACC.SG

‘He works there as a driver.’

<sup>5</sup> In Čižik-Prokaševa’s sample agreeing depictives (or ‘syntactic depictives’ in the author’s terms) constitute the great majority of examples: 795 out of 991 (Čižik-Prokaševa 2010, 151).

The Baltic languages employ relational strategies such as the instrumental and locative cases (Ulvydas 1976, 452–453; Nītiņa & Grigorjevs 2013, 747). Sometimes, depictives in instrumental also agree with the controller in gender and number in Lithuanian, e. g. (20).

## (20) Lithuanian

*Jie*<sub>1</sub>            *atvyko*            *i*            *miest-q*            *pasiuntini-ais*<sub>1</sub>.  
 3PL.NOM.M    arrive.PST.3    to    town-ACC.SG    envoy-INSTR.PL.M  
 ‘They arrived to the town as envoys.’

Nominal depictives can receive the nominative case in Lithuanian (which can be replaced by the instrumental as in (20)), but such usage is very restricted, e. g., (21). The nominative in (21) is not determined by agreement as it might seem at first sight but rather is a relational strategy: if the controller takes other case than nominative, the depictive receives the instrumental, e. g., (22).

## (21) Lithuanian

*Iš*            *kar-o*            *jis*<sub>1</sub>            *grįžo*            *didvyr-is*<sub>1</sub>.  
 from    war-GEN.SG    3SG.NOM.M    return.PST.3    hero-NOM.SG  
 ‘He returned from the war as a hero.’

## (22) Lithuanian

*Iš*            *kar-o*            *jo*<sub>1</sub>            *grįžta*  
 from    war-GEN.SG    3SG.GEN.M    return.PRTC.PST.PASS.N  
  
*didvyr-iu*<sub>1</sub>            /            \**didvyri-o*<sub>1</sub>.  
 hero-INSTR.SG    /    hero-GEN.SG  
 ‘(I heard) he returned from the war as a hero.’

Depictives bearing the locative case are very rare in Lithuanian (Valeckienė 1967, 100–101; Čižik-Prokaševa 2010, 146–147), e. g., (23).

## (23) Lithuanian (from Ulvydas 1976, 452)

*Monik-a*<sub>1</sub>            *pabudo*            *karšt-yje*<sub>1</sub> <...>.  
 Monika-NOM.SG    wake.up.PST.3    heat-LOC.SG  
 ‘Monika woke up feverish.’

In (23), the secondary predicate is more oriented to the participant than to the event, and therefore it is treated as a depictive. Formally identical but more event-oriented cases are regarded as adverbials, cf. (39). Certainly, examples such as (23) and (39) show that a strict line between depictives and adverbials cannot be drawn.

## 2.2. Resultatives

Resultative secondary predicates denote the state of a participant which resulted from the action denoted by a verb, e. g., (24) can be paraphrased as ‘the car became yellow because it was painted’.

## (24) Latvian

*Viņš*            *nokrāsoja*            *mašīn-u*            *sarkan-u*.  
 3SG.NOM.M    paint.PST.3    car-ACC.SG    red-ACC.SG  
 ‘He painted the car red.’

In (24), the main predication denotes an activity event (i. e., painting), while the secondary predication expresses a change of state event (i. e. becoming red). Typically, the two events unfold incrementally and are related via causal relation (Dowty 1979, 93).

Resultative secondary predicates are usually claimed to be predicated of the direct object only. The main argument for this statement is sentences, which include unergative verbs and respectively do not have direct objects: in order to form a resultative, an additional argument (a NP or a reflexive) functioning as a direct object has to be introduced in such cases (Levin & Rappaport 1995, 53), e. g., (25)–(26) and their English translations.

(25) Latvian

<i>Mērij-a</i>	<i>sasēdēja</i>	<i>kleit-u</i>	<i>slapj-u.</i>
Mary-NOM.SG	sit.PST.3	dress-ACC.SG	wet-ACC.SG

‘Mary sat her dress wet (with sweat).’

(26) Latvian

<i>Jān-is</i>	<i>nosēdējās</i>	<i>stīv-s.</i>
John-NOM.SG	sit.PST.3.REFL	stiff-NOM.SG.M

‘John sat himself stiff.’

Resultatives based on unaccusative verbs, e. g., (27), can have subject controllers, but these are treated as underlying objects in phrase structure oriented grammars (Levin & Rappaport Hovav 1995, 53). In semantically oriented theories, the direct object restriction could be reformulated as the ‘patient restriction’: resultative secondary predicates can be predicated of patient arguments only.

(27) *The lake froze solid.*

The addition of an unsubcategorized argument has been also explained in terms of event structure: resultatives such as (24) and (27) are assumed to convey simple events, while resultatives such as (25) and (26) are treated as composed of two subevents, each of which must have its own argument (Rappaport & Levin 2001, 779; Kaufmann & Wunderlich 1998, 37).

The Baltic languages use different encoding strategies for resultatives: Latvian employs agreeing adjectives, e. g. (24)–(26), while Lithuanian makes use of deadjectival adverbs in *-(i)ai*, e. g. (28) and (29).

(28) Lithuanian

<i>Jis</i>	<i>nudažė</i>	<i>nam-q</i>	<i>raudon-ai.</i>
3SG.NOM.M	paint.PST.3	house-ACC.SG	red-ADV

‘He painted the house red.’

(29) Lithuanian

<i>Jis</i>	<i>švar-iai</i>	<i>nušluostė</i>	<i>stal-q.</i>
3SG.NOM.M	clean-ADV	wipe.PST.3	table-ACC.SG

‘He wiped the table clean.’

Resultatives bear a closer semantic relationship with the main predicate (i. e., the verb) than depictives do (the main predicate causes the state expressed

by the secondary predicate), and this factor underlies their expression by adverbs: “The use of the adverb for the resultative predicate should evidently be taken to mean that the resultant state is viewed as being present *in potentia* in the event itself and in this sense the secondary predication <...> is represented as event-oriented” (Holvoet 2008, 133).

In addition, both languages use prepositional phrases with prepositions Lith. *iki*, Lat. *līdz* ‘to, until’ to encode the resulting state, e. g. (30) and (31).

(30) Lithuanian

<i>Vaik-as</i>	<i>nusirėkė</i>	<i>iki</i>	<i>užkimim-o.</i>
child-NOM.SG	REFL.shout.PST.3	until	hoarseness-GEN.SG

‘The child shouted himself hoarse.’

(31) Latvian

<i>Viņš</i>	<i>piekāva</i>	<i>vīriet-i</i>	<i>līdz</i>	<i>bezsamaņ-ai.</i>
3SG.NOM.M	beat.PST.3	man-ACC.SG	until	unconscious-DAT.SG

‘He beat the man unconscious.’

Sometimes Lithuanian employs adjectival resultatives, but these are very restricted and, at least to my knowledge, are used with two verbs only: *pipilti* ‘to pour’ and *nu(si)rengti* ‘to undress smb (oneself)’, e. g. (32).

(32) Lithuanian

<i>Moter-is</i>	<i>nurengė vaik-q</i>	<i>nuog-q.</i>
woman-NOM.SG	undress.PST.3	child-ACC.SG naked-ACC.SG

‘The woman undressed the child naked.’

Resultatives in Lithuanian are also claimed to be encoded by other formal means, such as the instrumental case or prepositional phrases with preposition *į* ‘to’ (Vaičiulytė-Semėnienė 2014). However, the great majority of such examples presented in Vaičiulytė-Semėnienė (2014) does not satisfy the definition of resultative secondary predication and rather belong to manner adverbials. For example, (33) is not a resultative because it does not show causal relation (\*‘we became a row because we stood up’).

(33) Lithuanian (from Vaičiulytė-Semėnienė 2014, 14)

<i>Sustojome</i>	<i>į</i>	<i>eil-ę</i>	/	<i>eil-e.</i>
stand.up.PRS.1PL	to	row-ACC.SG		row-INSTR.SG

‘We stood up into the row.’

Nevertheless, some sentences containing preposition *į* ‘to’, e. g. (34), could be presumably treated as resultatives, cf. ‘the water became a mud because it was roiled’.

(34) Lithuanian (from Vaičiulytė-Semėnienė 2014, 7)

<i>Sudrumstė</i>	<i>vanden-į</i>	<i>į</i>	<i>juod-q</i>	<i>purv-q.</i>
roil.PST.3	water-ACC.SG	to	black-ACC.SG	mud-ACC.SG

‘(He/she) roiled the water into a black mud.’

The final remark concerns Latvian, which is an exceptional language with respect to the encoding of resultatives. It has been noticed that languages which make use of bounding verbal prefixes avoid adjectival resultative secondary predicates. Acedo-Matellán (2012) formulates a correlation between the presence of inflected adjectival resultatives and the absence of prefixation, and vice versa. He states that languages like Latin and Slavic, which express path and result by prefixes, cannot have inflected adjectival resultatives due to configurational (syntactic) restrictions, while the languages, which have inflected adjectival resultatives, e. g., Icelandic, do not express path and result by prefixes. Latvian clearly contradicts this correlation, as it possesses both verbal prefixes and agreeing adjectival resultatives. The origin of this feature of Latvian could be revealed by a thorough diachronic investigation. At present, it is only possible to hypothesise that the use of adjectival resultative predicates in Latvian might have been influenced by Finnic languages: such an assumption is implied in Holvoet (2008, 132).

### 2.3. Manner adverbials

Manner adverbials express the property of an action: they specify the manner, in which the action was carried out. Typical manner adverbials are exclusively event-oriented, e. g., (35) which can be paraphrased as ‘he ate and he did this in a quick manner’.

(35) Lithuanian

<i>Jis</i>	<i>valgė</i>	<i>greit-ai.</i>
3SG.NOM.M	eat.PST.3	quick-ADV
‘He ate quickly.’		

However, sometimes manner adverbials can be participant-oriented, as well: “The fact that adverbials are not necessarily and exclusively event-oriented but instead may exhibit semantic orientation towards a participant has been widely noted in the (semantic) literature” (Himmelman & Schultze-Berndt 2005, 7). The semantic similarity between adverbials and depictives has been also noticed in the Grammar of Latvian Language (Nītiņa & Grigorjevs 2013, 743). For example, (36) and (37) resemble a depictive resp. a resultative: the former gives information about the emotional state of the participant at the time of the action (‘he was angry when he screamed’) (Himmelman & Schultze-Berndt 2005, 9; the so-called ‘transparent manner adverbial’ in Geuder 2000, 29–35), while the latter refers to the state of the participant which seems to be caused by the action (‘the cart became heavy because it was loaded up’).

(36) Latvian

<i>Viņš</i>	<i>dusmīg-i</i>	<i>iekliedzās.</i>
3SG.NOM.M	angry-ADV	scream.PST.3.REFL
‘He screamed angrily.’		

(37) Lithuanian

<i>Jis</i>	<i>sunki-ai</i>	<i>pikrovė</i>	<i>vežim-q.</i>
3SG.NOM.M	heavy-ADV	load.PST.3	cart-ACC.SG
‘He loaded the cart heavily.’			

Despite the semantic similarity to depictives and resultatives, *dusmīgi* and *sunkiai* in (36) and (37) are treated as adverbials for formal reasons: at least in the Baltic languages secondary predicates are associated with agreeing forms, while adverbs are treated as typical encoding means for adverbials (Holvoet & Tamulionienė 2005, 123). Actually, (36) and (37) cannot be interpreted as proper secondary predicates from the semantic point of view too. Depictives convey the state of a participant that is utterly unrelated to the action denoted by a verb, while sentences such as (36) suggest that the state of the participant (being angry) influences the manner in which the action is carried out (Himmelman, Schultze-Berndt 2005, 9). (37) cannot be treated as a resultative proper, because the state denoted by the adverb does not apply to the actual object: “a property is predicated of an implicit resultant object (*a heavy load*) rather than of the explicitly expressed object (in this case, *the cart*)” (Holvoet 2008, 134).

As far as the formal encoding of manner adverbials is concerned, Lithuanian mainly employs deadjectival adverbs formed with the suffix *-ai*, e. g., *raudon-as* ‘red’ → *raudon-ai* ‘redly’, while Latvian usually makes use of deadjectival adverbs with the suffix *-i*, e. g. *ātr-s* ‘quick’ → *ātr-i* ‘quickly’. Other formal means, such as nouns in the instrumental or locative cases are also used, e. g., (38) and (39).

(38) Lithuanian (from Ulvydas 1976, 504)

<i>Stovi</i>	<i>vis-i</i>	<i>eilė-mis</i>	<i>tarp</i>	<i>barak-ų</i>
stand.PRS.3	all-NOM.PL.M	row-INSTR.PL	between	barrack-GEN.PL

*skersvėj-y.*

draught-LOC.SG

‘Everybody stands in rows between the barracks in a draught.’

(39) Lithuanian (from Ulvydas 1976, 504)

<i>Jis</i>	<i>sumušė</i>	<i>savo</i>	<i>prieš-us</i>	<i>ir</i>	<i>galėjo</i>
3SG.NOM.M	defeat.PST.3	POSS.REFL	enemy-ACC.PL	and	can.PST.3

*ramybė-j gyven-ti.*

peace-LOC.SG. live-INF

‘He defeated his enemies and could live in peace.’

Manner adverbials can be encoded by prepositional phrases including Lith. *su* ‘with’, *be* ‘without’, *iš* ‘from’, and other means. As these formal means do not occur in other types of secondary predication, they are not included in Table 2.

### 3. Borderline types of secondary predication

Prototypical cases of secondary predication discussed above have clear distinctive features. Adverbials are event-oriented, while depictives and resultatives are participant-oriented. The latter two are distinguished according to the relationship between the predications: in depictives, the main and the secondary predications have to be simultaneous only, while in resultatives they show a closer, viz. causal, relationship.

As mentioned before, however, a rigid delimitation of the types is impossible because there are many cases when secondary predication bears twofold features,

for example, adverbials can be participant-oriented, while depictives can express manner (Himmelmann & Schultze-Berndt 2005, 32).

I assume that prototypical depictives, resultatives, and adverbials constitute core nodes in the semantic space of secondary predication, while the zone between them is occupied by transitional types. Here I will present three borderline types: posture constructions, “grow up” constructions and “slice” constructions. The former two are testified by the data of the Baltic languages; the third one is supported by the data of other languages. The number of the borderline types is by no means final: in a more detailed research, additional types could be distinguished.

### 3.1. Posture constructions

Posture constructions, which denote the stance of a participant, e.g., (40), constitute an especially interesting case as they share features with all core types of secondary predication.

(40) Lithuanian

<i>Jis</i>	<i>gulėjo</i>	<i>aukštieknink-as.</i>
3SG.NOM.M	lie.PST.3	supine-NOM.SG.M

‘He lay supine.’

According to Himmelmann & Schultze-Berndt (2005, 31), “when the posture is that of the agentive participant, it may alter significantly the way in which an event is conceived”, and therefore “these expressions are situated between expressions of physical condition (the prototypical depictives) and manner expressions”. It is the semantic similarity to manner expressions that determines the encoding of posture constructions by the means typical of adverbials in some languages including Latvian, e. g., (41).

(41) Latvian

<i>Viņš</i>	<i>gulēja</i>	<i>augšpēdus.</i>
3SG.NOM.M	lie.PST.3	supine.ADV

‘He lay supine.’

I assume that at least in some cases posture constructions also share features with resultatives, and that the similarity to either depictives or resultatives is largely determined by the lexical aspect (Aktionsart) and semantics of a verb (Riaubienė 2014). When the main predicate is an accomplishment or an achievement and denotes posture, e.g., (42), it already implies a resulting stance, cf. Lith. *atsigulti* ‘to lie down’ implies horizontal posture. Here, the secondary predicate specifies the resulting posture in the same way as resultative secondary predicates specify the resulting state in the cases such as (29): the two predications in (42) stand in a causal relationship (‘he became supine/prone because he lay down’).

(42) Lithuanian

<i>Jis</i>	<i>atsigulė</i>	<i>aukštieknink-as</i>	/	<i>kniūbsč-ias.</i>
3SG.NOM.M	lie.down.PST.3.REFL	supine-	/	prone-NOM.SG.M

‘He lay (himself) down supine/prone.’



If the main predicate does not denote posture, the relationship between the predications is, just like in depictives, merely temporal (simultaneous) (Riaubienė 2014, 108), e. g. (43).

(43) Lithuanian

*Jis miegojo aukštieknink-as.*  
 3SG.NOM.M sleep.PST.3 supine-NOM.SG.M  
 ‘He slept supine.’

Finally, there is a third type of posture constructions, which can be judged neither as resultative nor as depictive, since they have neutralized this distinction (Riaubienė 2014, 107). They include state verbs, which denote posture or motor control, e. g., Lith. *sėdėti* ‘to sit’, *gulėti* ‘to lie’, Lat. *turēt* ‘to hold’ (also referred to as ‘inactive actions’ in Croft 1991, 97). For example, in (44) (also in (40)–(41)), the posture expressed by the secondary predicate could be interpreted as resulting from the action denoted by the verb (cf. ‘the bottle was upright because John held it’).

(44) Latvian

*Jān-is turēja pudel-i stāvus.*  
 John-NOM.SG hold.PST.3 bottle-ACC.SG upright.ADV  
 ‘John held the bottle upright.’

However, in resultatives proper the resulting state materializes when the action denoted by a verb terminates (the table becomes clean at the end of the action of wiping). In examples such as (44) the state, i. e., being in a vertical position, extends simultaneously with the action (cf. ‘the bottle was upright at the time John held it’), which is a feature of depictives. A specific extended causal relation found in posture constructions is referred to as ‘continuous causation’ in Holvoet (2008, 134–135).

As mentioned before, Latvian usually makes use of adverbs, e. g., (41) and (44), while Lithuanian employs both adverbs and adjectives to encode posture constructions, e. g., (45).

(45) Lithuanian

*Jis susilenkė dvilink-as / dvilink-ai.*  
 3SG.NOM.M bend.PST.3 double-NOM.SG.M / double-ADV  
 ‘He bent double.’

Some posture concepts such as Lith. *kniūbsčias* ‘prone’, *keturpėsčias* ‘on all fours’ and especially *aukštiekninkas* ‘supine’ are predominantly expressed by adjectives in Lithuanian, while notions such as Lith. *dvilinkas* ‘double’ and *stačias* ‘upright’ are encoded by both adjectives and adverbs alternatively (Riaubienė 2014, 114).

### 3.2. “Grow up” constructions

Secondary predicates used with the verbs Lith. *užaugti*, *išaugti*, Lat. *izaugt* ‘grow up’ also pose a challenge for interpreters. Some linguists argue that sentences

such as (46) and (47) contain resultative secondary predicates (Vaičiulytė-Semėnienė 2014, 7–11).

(46) Lithuanian

<i>Mergait-ės</i>	<i>užaugo</i>	<i>aukšt-os.</i>
girl-NOM.PL	grow.up.PST.3	tall-NOM.PL.F
‘The girls grew up tall.’		

(47) Lithuanian

<i>Mergait-ės</i>	<i>užaugo</i>	<i>daili-os.</i>
girl-NOM.PL	grow.up.PST.3	pretty-NOM.PL.F
‘The girls grew up pretty.’		

While semantics allows to treat *aukštos* in (46) as a resultative (cf. ‘the girls became tall because they grew up’), secondary predicate *dailios* in (47) cannot be interpreted as such (cf. ‘\*the girls became pretty because they grew up’). The verb *užaugti* means ‘to reach physical and mental maturity’, which naturally implies that the patient increased in height or size. Therefore, secondary predicates denoting notions applicable to height or size, e. g., tall, big, long, resemble resultatives: they specify the resulting state already implied by the verb. Respectively, secondary predicates conveying states that do not depend on the process of growing, e. g., being pretty, are not causally related to the main predicate and do not denote the result. As they are not resultatives, the question is what they are.

The two predications in (47) are related temporally: the moment of growing up and being or becoming pretty are simultaneous (cf. ‘the girls were/became pretty at the time when they grew up’). Icelandic makes this simultaneity relation even more evident as it encodes respective examples by coordinated clauses, e. g., (48).

(48) Icelandic

<i>Sonur</i>	<i>hans</i>	<i>óx</i>	<i>og</i>	<i>varð</i>	<i>stór.</i>
son	his	grow.PST	and	become.PST	big
‘His son grew tall.’					

This would suggest that (47) is similar to depictives. On the other hand, another explanation is also available. It seems that in the Baltic languages ‘grow up’ verbs are undergoing a process of grammaticalization: in examples like (49), the verb *išaugti* resembles a copular verb meaning ‘become’.

(49) Lithuanian (DLKT)

<i>Ir,</i>	<i>diev-ai</i>	<i>žino,</i>	<i>koki-u</i>	<i>būd-u</i>
and	god-NOM.PL	know.PRS.3	what-INSTR.SG	manner-INSTR.SG
<i>jis</i>	<i>išaugo</i>	<i>toki-u</i>	<i>priešgyn-a</i> <sup>6</sup> ?	
3SG.NOM.M	grow.up.PST.3	such-INSTR.SG.M	one.who.is.perverse-INSTR.SG	
‘And, god knows, how did he grow up so perverse?’				

The sentence above conveys wondering at his becoming a perverse person rather than his growing up. Actually, in (49) the verb *išaugti* could be replaced by

<sup>6</sup> The noun *priešgyna* ‘the one who is perverse’ is one of a few Lithuanian nouns that have a common gender form.

the verb *tapti* ‘to become’ without a significant change in meaning. On the other hand, if the secondary predicate would be omitted, the sentence would have lost a necessary (or even obligatory) semantic component.

The grammaticalization of the verb *augti* ‘to become larger’ into a semantically vague verb meaning ‘become’ is attested in other languages.<sup>7</sup> English verb *wax* ‘to increase in size’ that originated from IE *\*weg-* which is related to IE *\*aug-* ‘become larger’ (OED) is now usually used as a copular verb in expressions such as *to wax fat* ‘to become fat’, *to wax angry* ‘to get angry’.<sup>8</sup> If the verb *augti* behaves like a copular-like verb, the secondary predicate it combines with should be treated as a predicate complement rather than an adjunct, cf. (5). Certainly, a detailed investigation is needed in order to prove the grammaticalization of the verb *augti*.

Secondary predicates are encoded by various formal means in “grow up” constructions. Both Baltic languages mark adjectival secondary predicates by agreement, e. g., (46)–(47) and (50).

(50) Latvian

<i>Viņa</i>	<i>izauga</i>	<i>daiļ-a</i>	<i>un</i>	<i>paklausīg-a.</i>
3SG.NOM.F	grow.up.PST.3	pretty-NOM.SG.F	and	obedient-NOM.SG.F

‘She grew up pretty and obedient.’

The expression of nominal secondary predicates differs in Lithuanian and Latvian. Lithuanian mainly makes use of two strategies: the instrumental case and preposition *į*, e. g., (51) and (52).

(51) Lithuanian

<i>Jis</i>	<i>užaugo</i>	<i>ger-u</i>	<i>žmog-umi.</i>
3SG.NOM.M	grow.up.PST.3	good-INSTR.SG.M	man-INSTR.SG

‘He grew up into a good man.’

(52) Lithuanian

<i>Jis</i>	<i>išaugo</i>	<i>į</i>	<i>stipr-ų</i>	<i>vyr-q.</i>
3SG.NOM.M	grow.up.PST.3	into	strong-ACC.SG.M	man-ACC.SG

‘He grew up into a strong man.’

Additionally, sometimes the instrumental case can be replaced by the nominative case in the same way as in depictives, e. g. (53) and cf. (21).

(53) Lithuanian

<i>Jis</i>	<i>užaugo</i>	<i>ger-as</i>	<i>žmog-us.</i>
3SG.NOM.M	grow.up.PST.3	good-NOM.SG.M	man-NOM.SG

‘He grew up into a good man.’

In Latvian, two marking strategies are employed too: preposition *par* and the locative case, e. g., (54) and (55).

<sup>7</sup> Thanks to Axel Holvoet for pointing out this parallel.

<sup>8</sup> An anonymous reviewer noticed that the same can be actually said about the verb *grow*, e. g. *He grew old*.

(54) Latvian

*Viņa izauga par daiļ-u jaunav-u.*  
 3SG.NOM.F grow.up.PST.3 for pretty-ACC.SG maiden-ACC.SG  
 ‘She grew up into a pretty maiden.’

(55) Latvian

*Kartupeļ-i izaug lakst-os.*  
 potato-NOM.PL grow.up.PRS.3 shaw-LOC.PL  
 ‘Potatoes grow up into shaw.’

As clearly shown by the examples, in both languages most of marking strategies used for secondary predicates in “grow up” constructions coincide with the strategies used for depictives, confirming the existence of a close semantic relationship between the two types.

### 3.3. “Slice” constructions

The data of the Baltic languages do not give a sufficient formal evidence to distinguish the “slice” type. “Slice” constructions include verbs like Lith. *supjaustyti*, Lat. *sagriezt* ‘to cut’, Lith. *sumalti*, Lat. *samalt* ‘to grind’, Lith. *supinti*, Lat. *sapīt* ‘to braid’, Lith. *surišti*, Lat. *aizsiet* ‘to tie’, which denote the creation of a new object (cf. slicing creates slices, braiding creates a braid, tying creates a knot). In Lithuanian and Latvian, these constructions include adverbs, which are treated as adverbials, e. g., (56) and (57).

(56) Lithuanian

*Jis plon-ai suraikė duon-q.*  
 3SG.NOM.M thin-ADV slice.PST.3 bread-ACC.SG  
 ‘He sliced the bread thin.’

(57) Latvian

*Viņa cieš-i sapīna mat-us.*  
 3SG.NOM.F tight-ADV braid.PST.3 hair-ACC.PL  
 ‘She braided her hair tight.’

However, in English they include adjectives (cf. the translations of the sentences (56) and (57)), and in Norwegian their encoding depends on whether the speaker wants to emphasize the resulting state of a participant (then an adjective is used) or the manner in which an action is carried out (in such case an adverb is employed), e. g., (58).

(58) Norwegian

*John malte kaffen fin / fin-t.<sup>9</sup>*  
 John grind.PST coffee.DEF.SG.M fine.SG.M / fine-ADV  
 ‘John ground the coffee fine.’

<sup>9</sup> In Norwegian, deadjectival adverbs bear the affix *-t* and correspond to the form of neuter singular adjectives.

The use of adjectives which are typical encoding means for secondary predicates in the respective languages shows that these adjuncts are not proper adverbials. For this reason, some linguists treat “slice” constructions in line with resultatives (Legendre 1997). However, they are not proper resultatives either because the paraphrase of resultatives cannot be applied to them (cf. ‘\*the bread became thin because it was sliced’). In (56) and (57), the secondary predicate denotes the state of the created entity rather than of the actual object (it is the slices that are thin and respectively it is the braid that is tight).

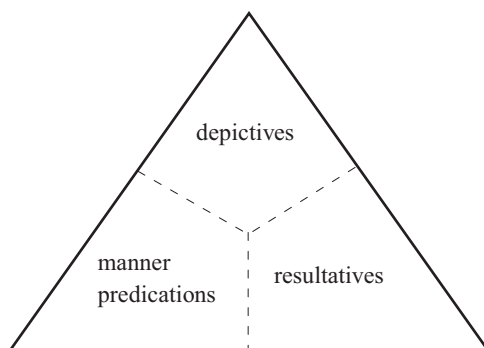
“Slice” constructions are sometimes referred to as spurious resultatives (Washio 1997, 17) or pseudoresultatives (Levinson 2010). As Levinson (2010) points out, here the state denoted by an adjunct does not result from the action, but rather is determined by the manner in which the action is carried out: it is ‘slicing thinly’ and not just ‘slicing’ that determines the property of the created entity. The causative interpretation arises because the adjunct modifies the entity, which comes into being as a result of an action: “The result-oriented interpretation of the modifier arises because the constituent it modifies is interpreted as an individual created by the event” (Levinson 2010, 155). To conclude, the type represents the extension of the meaning of resultatives in the following way: ‘an object *x* gains a property *y* due to “acting” (proper resultatives) > “acting in a manner *y*” creates an object *x* which has the property *y*’.

#### 4. The semantic map of secondary predication

Semantic map is a tool for visualising semantic relationships between different meanings (‘functions’ in Haspelmath 2000) of a certain linguistic form. Some of these functions semantically are very closely related, i. e. directly, while others bear more distinct semantics and therefore are related indirectly. As a result, the functions represented in the semantic map constitute a network, which is assumed to hold universally.

The number and arrangement of functions is established in terms of cross-linguistic comparison. A function is singled out and included in the map, if there are at least two languages, which encode it by different formal means (Haspelmath 2000, 6). Identically encoded functions have to occupy a contiguous area in the semantic map (ibid.).

A few semantic maps concerned with secondary predication have been already proposed. Himmelmann & Schultze-Berndt (2005, 29) present a semantic map for participant-oriented expressions. Their map reflects a fine-grained classification of depictives and does not include resultatives. Van der Auwera & Malchukov (2005) propose a semantic map of, as they refer to, depictive adverbials. The map represents relationships between depictives and related phenomena such as attributes, predicate complements, adverbials, etc., but does not take into account resultatives. An attempt to construct a semantic map of resultative secondary predication is made in Riaubienė (2015). To my knowledge, the only semantic map, which deals with all core types of secondary predication is proposed in Verkerk (2009 a, b), see schema 1 (the map is represented as a triangle but it corresponds to semantic maps, where functions are presented as nodes connected by lines).



**Schema 1.** The semantic map of secondary predication (Verkerk 2009 a, 119).

In the map, each of the functions is adjacent to other two, which implies five encoding patterns (according to the author, all of them are attested cross-linguistically; Verkerk 2009 a, 120):

- 1) the all-purpose pattern (all types of secondary predication are encoded by the same strategy – the most common pattern);
- 2) the three-way split pattern (all types of secondary predication have their specific encoding strategy);
- 3) the resultative-excluding pattern (depictives and adverbials are encoded in the same way, while resultatives have a different marking);
- 4) the depictive-excluding pattern (resultatives and adverbials share the same strategy, while depictives have a distinct one);
- 5) the manner-excluding pattern (depictives and resultatives are marked by the same strategy, while adverbials are encoded differently) (Verkerk 2009a, 120).

Verkerk’s semantic map is based on prototypical examples of resultatives, depictives, and adverbials, and therefore makes an impression that the types can be strictly delineated. In the following paragraphs I will present a tentative expanded semantic map which shows that the transition from one type to another is not abrupt but rather gradual. The semantic map is mainly built according to the data of the Baltic languages, which alone, of course, does not give sufficient formal evidence for distinguishing the functions and arranging them in the semantic space. The verification of the map with the data from genetically and geographically distant languages is a topic of a future research.

The semantic space of secondary predication consists of constructions which, in addition to the main predication, include an additional predication on a clause level (both predications must belong to the same clause). In the paper, the semantic space of secondary predication includes six functions: depictives, resultatives, adverbials, posture constructions, “grow up” constructions, and “slice” constructions. They are distinguished according to the 1) orientation towards a participant or an event, and 2) type of relationship between the main and the secondary predicates (simultaneity or causation). Table 1 below summarizes the distribution of the semantic features over the types of secondary predication.

	Orientation		Relationship	
	Participant	Event	Simultaneity	Causation
Depictives	+		+	
Resultatives	+			+
Adverbials		+		
Posture c.	+	+	+	+
<i>Grow up c.</i>	+		+	+
<i>Slice c.</i>	+	+		+

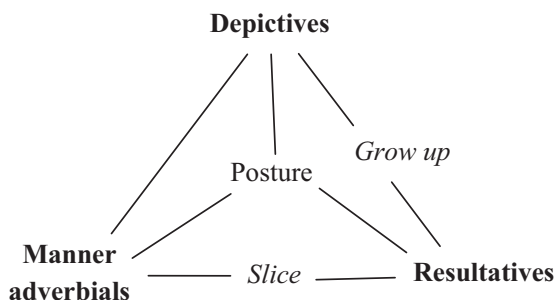
**Table 1.** Semantic features of the types of secondary predication.

Table 2 presents an overview of the morphosyntactic strategies that are used to encode the types of secondary predication in the Baltic languages.

	Lithuanian	Latvian
Depictives	Agr/Instr/Loc/Nom/ <i>kaip/už</i>	Agr/Instr/Loc/ <i>par/kā</i>
Resultatives	Adv/ <i>iki</i> /Agr/ <i>j</i>	Agr/ <i>līdz</i>
Manner adverbials	Adv/Instr/Loc	Adv/Instr/Loc
<i>Slice c.</i>	Adv	Adv
Posture c.	Agr/Adv	Adv
<i>Grow up c.</i>	Agr/Instr/Nom/ <i>j</i>	Agr/Loc/ <i>par</i>

**Table 2.** Encoding strategies for the types of secondary predication.

The expanded semantic map appeals to the triangular arrangement of the core types of secondary predication, see Schema 2 (cf. Schema 1).



**Schema 2.** An expanded semantic map of secondary predication.

The borderline types are deployed between the core types, and Table 1 gives a clue as to their arrangement. Since posture and “slice” constructions are both event-oriented and participant-oriented, they are directly linked to adverbials and to the relevant participant-oriented type or types: “slice” construction is related to resultatives (because it has the feature ‘causation’), while posture construction is related to both depictives and resultatives (it has the features ‘simultaneity’ and ‘causation’). As “grow up” construction is participant-oriented only, it is integrated between depictives and resultatives.

Table 2 gives some formal evidence for the arrangement of the functions. Morphosyntactic encoding supports the position of the “grow up” type between depictives and resultatives, as they share some specific strategies, e. g., in Lithuanian only the “grow up” type and depictives are marked by the nominative case, and only the “grow up” type and resultatives share preposition *į* strategy. As far as the posture type is concerned, Latvian data imply its closeness to manner adverbials (they share Adv strategy), while Lithuanian shows its proximity to depictives (they are both marked by agreement). The Baltic languages do not supply data for a direct link between the posture construction and resultatives to be drawn. Evidence comes from Russian, which encodes (or used to encode, since *navznič’* is archaic) the two constructions by adverbs that are fossilized prepositional phrases including the preposition *na* ‘on’, e. g., (59) and (60).

(59) Russian

<i>On</i>	<i>vyter</i>	<i>stol</i>	<i>nasuxo.</i>
3SG.NOM.M	wipe.PRF.PRT.SG.M	table.ACC.SG	dry.ADV
‘He wiped the table dry.’			

(60) Russian

<i>On</i>	<i>ležal</i>	<i>navznič’.</i>
3SG.NOM.M	lie.IMP.F.PRT.SG.M	supine.ADV
‘He lay supine.’		

On the other hand, the data of Lithuanian and Latvian imply that the posture construction is not a transitional node between depictives and adverbials in the strict sense, because the latter share encoding strategies, which are not typical of the posture construction, viz. the instrumental and locative cases (the area of identical marking has to be contiguous). Therefore, the posture construction occupies the position, which allows it to link directly to all core types, but which is not positioned between depictives and adverbials.

Finally, the position of the “slice” type can be also supported by the data from other languages. Its link to adverbials is confirmed by many languages including Latvian (in this respect, Lithuanian is not informative because it uses adverbs for two core types: adverbials and resultatives). Estonian data support a direct link between “slice” constructions and resultatives: it encodes them by the translative case, while manner predications and depictives are marked by other means,<sup>10</sup> e. g., (61) and (62).

(61) Estonian

<i>Jaan</i>	<i>keet-is</i>	<i>muna</i>	<i>kõva-ks.</i>
John	cook-PST.3SG	egg.GEN.SG	hard-TRA
‘John hard-boiled the egg.’			

(62) Estonian

<i>Jaan</i>	<i>viiluta-b</i>	<i>liha</i>	<i>(väga)</i>	<i>õhukese-ks.</i>
John	slice-PRS.3SG	meat.GEN	(very)	thin-TRA
‘John slices the meat very thin.’				

<sup>10</sup> However, Estonian uses the translative case to mark “grow up” constructions, as well.



The semantic map presented in Schema 2 is compatible with the data of the Baltic languages: all marking strategies mentioned in Table 2 occupy a contiguous area. In addition, the semantic map has been checked against the data of English, Russian, Estonian, Danish, Icelandic, and Spanish (these data are not provided as they would increase the length of the paper considerably) and has proved to be correct.

## 5. Conclusions

Depictives, resultatives, and adverbials constitute the core types of secondary predication and are easily delineated in typical cases. However, there is a number of constructions, which cannot be strictly attributed to one of these types due to their ambivalent features. It is proposed that such borderline types occupy a transitional zone between the core types in the semantic space of secondary predication.

The data of the Baltic languages allow to distinguish two borderline types. Posture constructions denote the stance of the participant of an event and are linked directly to all core types of secondary predication. “Grow up” constructions express the property of a participant, which either results from the action denoted by a verb or is simultaneous with the action denoted by a verb. Consequently, the type is positioned between depictives and resultatives.

The data of other languages show that more borderline types can be distinguished. Formally “slice” constructions are identical to adverbials in the Baltic languages, but in other languages they are often expressed by means characteristic of resultatives. Semantically, “slice” constructions are linked directly to both adverbials and resultatives.

The Baltic languages make use of different encoding patterns for the core types of secondary predication. Lithuanian employs the depictive-excluding pattern: it usually marks depictives by agreement, while adverbials and resultatives are mainly encoded by adverbs. Latvian uses the adverbial-excluding pattern: it employs agreement for depictives and resultatives, while adverbials are expressed by adverbs.

The question why the two closely related Baltic languages have different encoding patterns needs a more detailed investigation. More research is also needed in order to establish the status of the verbs Lith. *užaugti*, Lat. *izaugt* ‘to grow up’, which show certain signs of grammaticalization. And finally, the analysis of the data of a larger language sample is also very much required as, first of all, it would specify the position of the borderline types in the semantic map and, secondly, it would presumably allow to distinguish even more borderline types.

## Abbreviations

ACC	accusative	NEG	negation
ACT	active	NOM	nominative
ADV	adverb	PASS	passive
DAT	dative	PL	plural
DEF	definite	POSS	possessive
F	feminine	PRF	perfective

FUT	future	PRS	present
GEN	genitive	PRT	preterit
IMPRF	imperfective	PRTC	participle
INF	infinitive	PST	past
INSTR	instrumental	REFL	reflexive
LOC	locative	SG	singular
M	masculine	TRA	translative

## Language material

1. DLKT: *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Vytauto Didžiojo universitetas, Kompiuterinės lingvistikos centras. Available: <http://donelaitis.vdu.lt> [last viewed 05.01.2016].
2. OED: *Online etymology dictionary*. Available: <http://www.etymonline.com/> [last viewed 05.01.2016].

## References

1. Acedo-Matellán, Víctor. 2012. Adjectival resultatives cross-linguistically: a morphophonological account. *TOC: Proceedings of ConSOLE XVII*. Available: <http://media.leidenuniv.nl/legacy/console17-acedo-matellan.pdf>, 1–25 [last viewed 05.01.2016].
2. Boas, Hans C. 2003. *A Constructional Approach to Resultatives*. California, Stanford: CSLI Publications.
3. Carrier, Jill, Randall, Janet H. 1992. The Argument Structure and Syntactic Structure of Resultatives. *Linguistic Inquiry* 23: 2, 173–234.
4. Croft, William. 1991. *Syntactic categories and grammatical relations: the cognitive organization of information*. Chicago: University of Chicago Press.
5. Čižik-Prokaševa, Veslava. 2010. Depiktyvų žymėjimas lietuvių kalboje [The marking of depictives in Lithuanian]. *Acta Linguistica Lituanica* 62–63, 128–157.
6. Čižik-Prokaševa, Veslava. 2011. Preliminarus lietuvių kalbos depiktyvų ir kitų į situacijos dalyvį orientuotų antrinių predikatyvų semantinis žemėlapis [A tentative semantic map of Lithuanian depictives and other secondary participant-oriented predicates in Lithuanian language]. *Lietuvių kalba* 5. Available: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/32/81> [last viewed 05.01.2016].
7. Dowty, David R. 1979. *Word Meaning and Montague Grammar*. Dordrecht, Boston, London: D. Reidel Publishing Company.
8. Geuder, Wilhelm. 2000. *Oriented adverbs. Issues in the Lexical Semantics of Event Adverbs*. Doctoral dissertation. Universität Tübingen.
9. Goldberg, Adele E. 1995. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
10. Halliday, Michael A. K. 1967. Notes on transitivity and theme in English, Part 1. *Journal of Linguistics* 3, 37–81.
11. Haspelmath, Martin. 2000. The geometry of grammatical meaning: Semantic maps and cross-linguistic comparison. *The New Psychology of Language*, vol. 2. Tomasello, Michael (ed.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. Available: [www.eva.mpg.de/~haspelmt/SemMaps.pdf](http://www.eva.mpg.de/~haspelmt/SemMaps.pdf), 1–30 [last viewed 17.01.2016].

12. Himmelmann, Nikolaus P., Schultze-Berndt, Eva (eds.). 2005. *Secondary predication and adverbial modification*. Oxford: Oxford University Press.
13. Hoekstra, Teun. 1988. Small clause results. *Lingua* 74, 101–139.
14. Holvoet, Axel. 2003. Laisvieji predikatyvai ir jų sintaksiniai ryšiai [Free predicatives and their syntactic relations]. *Lietuvių kalbos darbai 1: Sintaksinių ryšių tyrimai*. Holvoet, Axel, Judžentis, Artūras (eds.). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 67–78.
15. Holvoet, Axel. 2008. Secondary predicates in Baltic. *Secondary predicates in Eastern European languages and beyond*. Schroeder, Christoph, Hentschel, Gerd, Boeder, Winfried (eds.). Oldenburg: BIS Verlag, 125–140.
16. Holvoet, Axel, Tamulionienė, Aurelija. 2005. Antriniai predikatyvai [Secondary predicates]. *Lietuvių kalbos darbai 3: Gramatinių funkcijų tyrimai*. Holvoet, Axel, Mikulskas, Rolandas (eds.). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 117–137.
17. Holvoet, Axel, Semėnienė, Loreta. 2005. Veiksnių ir tiesioginio papildinio sąvokos [The notions of subject and direct object]. *Lietuvių kalbos darbai 3: Gramatinių funkcijų tyrimai*. Holvoet, Axel, Mikulskas, Rolandas (eds.). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 39–64.
18. Kaufmann, Ingrid, Wunderlich, Dieter. 1998. *Theorie des Lexikons, 109: Cross-linguistic patterns of resultatives*. Düsseldorf: Heinrich Heine Universität, 1–45.
19. Legendre, Géraldine. 1997. Secondary predication and functional projections in French. *Natural Language and Linguistic Theory* 15: 1, 43–87.
20. Levin, Beth, Rappaport Hovav, Malka. 1995. *Unaccusativity: At the Syntax–Lexical Semantics Interface*. Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press.
21. Levinson, Lisa. 2010. Arguments for pseudo-resultative predicates. *Natural Language and Linguistic Theory* 28: 1, 135–182.
22. Loeb-Diehl, Floor. 2005. *The typology of manner expressions*. PhD dissertation. Radboud University Nijmegen.
23. Logina, Santa. 2014. *Sekundārā predikativitāte latviešu un lietuviešu valodā* [Semipredicativity in Latvian and Lithuanian]. Maģistra darbs. Latvijas Universitāte, Rīga.
24. Lokmane, Ilze. 2000. Sekundārā predikativitāte teikumā un tekstā [Secondary predicates in the sentence and text]. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 4. Liepāja: LiePa, 143–149.
25. Nichols, Joanna. 1978. Secondary predicates. *Berkeley Linguistic Society* 4, 114–127.
26. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). 2013. *Latviešu valodas gramatika* [The Grammar of Latvian Language]. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
27. Rappaport Hovav, Malka, Levin, Beth. 2001. An event structure account on English resultatives. *Language* 77: 4, 766–797.
28. Riaubienė, Benita. 2014. Pozīcijas konstrukcijas: tarp depiktyvų ir rezultatyvų [Posture constructions: between depictives and resultatives]. *Kalbotyra* 66, 99–119.
29. Riaubienė, Benita. 2015. *Resultative secondary predication in European languages*. PhD dissertation. Vilnius University.
30. Riaubienė, Benita. 2016. Resultative secondary predicates in the Baltic languages. *Argument Realization in Baltic*. Holvoet, Axel, Nau, Nicole (eds.). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 403–426.

31. Rothstein, Susan. 2003. Secondary predication and aspectual structure. *Modifying Adjuncts*. Lang, Ewald, Maienborn, Claudia, Fabricius-Hansen, Cathrine (eds.). Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 553–590.
32. Rothstein, Susan. 2004. *Structuring events: A Study in the Semantics of Lexical Aspect*. Oxford: Blackwell.
33. Schultze-Berndt, Eva, Himmelmann, P. Nikolaus. 2004. Depictive secondary predicates in crosslinguistic perspective. *Linguistic Typology* 8, 59–131.
34. Ulvydas, Kazys (red.). 1976. *Lietuvių kalbos gramatika* [The Grammar of Lithuanian Language], 3 t. Vilnius: Mokslas.
35. Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2007. Daiktavardinės *kaip* konstrukcijos kaip analitinis predikatyvų žymėjimo rodiklis [Nominal *kaip* constructions as an analytic marker of predicatives]. *Acta Linguistica Lithuanica* 53, 73–101.
36. Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2014. Laisvųjų rezultatyvų raiška lietuvių kalboje [The encoding of secondary resultative predicates in Lithuanian]. *Baltu Filologija* 23: 1, 105–123.
37. Valeckienė, Adelė. 1967. Predikatyvinis pažymynys kaip atskira sakinio dalis [Predicative attribute as a discrete grammatical function]. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 9, 97–116.
38. Van der Auwera, Johan, Malchukov, Andrej. 2005. A semantic map for depictive adjectivals. Himmelmann, Nikolaus P., Schultze-Berndt, Eva (eds.). 393–421.
39. Verkerk, Annemarie. 2009a. A Semantic Map of Secondary Predication. *Linguistics in the Netherlands*. Botma, Bert, van Kampen, Jacqueline (eds.). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 115–126.
40. Verkerk, Annemarie. 2009b. *Secondary predication in a typological context: The encoding of resultatives, depictives and manner predications and their placement within a conceptual space*. MA thesis, Radboud University Nijmegen.
41. Washio, Ryuichi. 1997. Resultatives, compositionality and language variation. *Journal of East Asian Linguistics* 6, 1–49.
42. Wechsler, Stephen. 1997. Resultative predicates and control. *Proceedings of the 1997 Texas Linguistics Society Conference*. Austin: University of Texas, 307–321.

## Kopsavilkums

Rakstā aplūkotas semantiskās un morfosintaktiskās sekundārās predikācijas pazīmes lietuviešu un latviešu valodā. Sekundārās predikācijas tipi, t. i., depiktīvi, rezultatīvi un apstākļi, tiek šķirti pēc to semantikas. Apstākļi ir orientēti uz notikumu, kurš ir vienlaicīgs ar teikuma galveno notikumu. Savukārt depiktīvi un rezultatīvi ir orientēti uz dalībnieku – tie apzīmē notikumu, kurš saistās ar teikuma galveno notikumu caur cēlonisko sakarību. Tomēr ir jāsaprot, ka stingri norobežot šos trīs tipus nav iespējams, jo ir konstrukcijas, kuras pēc to semantikas un morfosintaksēs nav saistāmas tikai ar vienu tipu. Tāpēc tiek piedāvāti jaukti sekundārās predikācijas tipi, kas apvieno depiktīvu, rezultatīvu un apstākļu robežzonas. Rakstā analizētie jauktie tipi ietver pozas konstrukcijas, *augšanas* konstrukcijas un *sagriešanas* konstrukcijas. Lai vizualizētu sakarus starp sekundārās predikācijas pamattipiem un jauktajiem tipiem, pētījums balstīts uz semantiskās kartes metodes principiem, sniedzot paplašinātu baltu valodu sekundārās predikācijas semantisko karti tās sākotnējā versijā.

# The perfect in Lithuanian: an empirical study

## *Perfekts lietuviešu valodā: empīrisks pētījums*

Eiko Sakurai

Tokyo University of Foreign Studies  
3-11-1, Asahi-cho, Fuchu-shi, Tokyo 183-8534, Japan  
E-mail: *esakurai@tufs.ac.jp*

This paper presents observations regarding the meanings and functions of the analytic perfect forms (in the active voice), traditionally called “compound tenses” (Lith. *sudurtiniai laikai* or *sudėtiniai laikai*), consisting of the verb *būti* ‘be’ and adjectival past participles in Lithuanian. The status of Lithuanian analytic forms is quite a controversial theme in Lithuanian linguistics, and its relation to finite verb forms has been widely discussed. However, the discussions about the perfect in Lithuanian from the semantical and typological perspective are still insufficient. Therefore, the main purpose of the research is to observe the functional-semantic content of the Lithuanian analytic perfect forms from the typological viewpoint by analyzing how this content correlates with aspectual properties of verbs, and to analyze the divisions in the usage domain of the simple tense forms and the analytic perfect forms. By referring to the contrastive analysis with Russian, I will try to provide a more detailed explanation of the meanings and functions of the Lithuanian analytic perfect forms. Moreover, I will offer an analysis of the divisions in the usage domain of the simple tense forms and the analytic perfect forms in Lithuanian, based on the results of a survey conducted in Lithuania.

**Keywords:** Lithuanian, Russian, aspect, tense, perfect, telicity.

### 1. Introduction

According to normative “academic” grammars (LKG, GLJa, DLKG and LG) or related studies that follow this tradition (see particularly Ambrazas 1984, 1990), analytic perfect forms denote “a state resulting from a previous action which is relevant at a certain moment in the present, past or future” (LG, 248), yet, “in Lithuanian linguistics it has not been customary to regard tense forms as aspect forms as well, though the meanings of some of the tense forms are more or less related to aspects” (Sližienė 1995, 217). On the other hand, the perfect in Lithuanian, unfortunately, has not yet been discussed in detail in the typological studies so far (cf. Dahl 2000). Geniušienė & Nedjalkov (1988), the pioneers of the typological study on this issue, have analyzed the perfect in Lithuanian mainly in connection with the resultative constructions. Wiemer (2012) has focused on the resultative constructions with the auxiliary ‘have’ in Lithuanian. In this paper, I will try to contribute to a better understanding of perfect in Lithuanian by referring to the contrastive analysis with Russian and providing empirical data based on the results of a questionnaire which I conducted in Lithuania.

In Lithuanian, the meaning of <perfect> is expressed by the analytic forms consisting of the auxiliary verb *būti* ‘be’ in the present, simple past, past habitual or future tenses and the adjectival past participle agreeing with the nominative subject.<sup>1</sup> The auxiliary *būti* ‘be’ may be dropped in the present tense, especially in the case of the third person. In this paper, the examples of the present and simple past tense, i. e., the present and past perfect, are used. See (1).<sup>2</sup> The so-called “possessive construction” with the auxiliary *turėti* ‘have’ and the past participle can also be used to express the meaning of perfect, however, it is not included in the analysis of this paper, as it occurs quite rarely (Geniušienė & Nedjalkov 1988: 385-386). See (2).

- (1) *J-is            jau            seniai            [yra / buv-oj]            mir-ęs.*  
 he-NOM    already    for a long time    [be.PRS-/PST.3]    die-PST.AP.M.SG.NOM  
 ‘lit. He has/had (already) been dead for a long time (He has/had long been dead).’
- (2) *J-is            tur-i            nu-si-pirk-ęs            nam-q.*  
 he-NOM    have-PRS.3    PREF-REFL-buy-PST.AP.M.SG.NOM    house-M.SG.ACC  
 ‘lit. He has bought a house.’

Before the detailed discussion, I will now provide the terminology in this paper. “Perfect” is regarded here as a complex tense-aspect category, representing the relationship between the preceding time and the following time, and denoting that the preceding situation has left some kind of result or effect upon the following situation. I will use the term “perfect” in a wider sense, the same as Maslov (1962). Accordingly, instead of the terms “resultative” and “proper perfect” used by Nedjakov (1988) and others, I will use “statal perfect” and “actional perfect,” respectively. The latter is also called “anterior” (Bybee, Perkins & Paguliuca 1994, 54). The semantic definition of <perfect> typically contains both <completedness> of the preceding telic action (or event, in other terminology) and <durativity> of the resultant state (e. g., *he has already done his homework*). In this paper, I will call it “perfect of result”. Moreover, in the case when the preceding action is atelic, it just denotes <totality> of the action and <durativity> of the effect of that action. I will call it “experiential-indefinite perfect” (e. g., *he has lived there once*). These two types belong to <actional perfect>. While <statal perfect> expresses mainly <durativity> of the resultant state, which starts at the point of time when the action is accomplished (e. g., *he has been dead for two years*). <Simple state>, i. e., natural or primary state, differs from <statal perfect>.

<sup>1</sup> The main tense forms in Lithuanian are synthetic forms of present, simple past (non-habitual), past habitual and future. Traditionally called “compound forms” of each tense, i. e., analytic forms, with both active and passive past participles denote <perfect> (the angle brackets < > are used in this paper to indicate a semantic feature, whereas the term “perfect form” – the analytic perfect form in Lithuanian). (Genjušene 1990; Geniušienė & Nedjalkov 1988; Sakurai 1997, 2010).

<sup>2</sup> Basically, the example sentences originated from the native consultants and the author of this paper, which were then checked by native informants.

i. e., secondary state, by requiring no preceding change, or action, as nothing changes while they hold (e. g., *he is so thin and pale*). Whereas <simple action>, i. e., action proper, differs from <actional perfect> by requiring no resultant state nor effect, which is relevant to the sequential situation (e. g., *he has just arrived*).

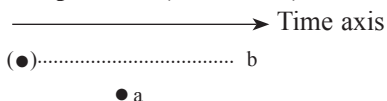
Furthermore, I hold on to the most general definition of “perfective” as a reference to a situation without regard to internal temporal structure, viewing a situation in its entirety as a single whole, and “imperfective” – as a reference to the internal temporal structure of a situation, to a situation without any internal structure, or to the repeated situations. In the current paper, the terms <perfective> and <imperfective> are used as semantic properties, whereas the terms “verbal aspect”, “perfective verb” and “imperfective verb” – as grammatical-morphological category (cf. Comrie 1976).

To describe the aspectual peculiarities of Lithuanian verbs, I use the terms “telic/atelic (bounded/nonbounded)”. According to the traditional definition, a “telic verb” is a verb conveying in its inherent lexical meaning the notion of boundaries and revealing a situation as moving towards those boundaries, while an “atelic verb” is a verb that does not convey such a notion and reveals a situation as not having any boundaries (see Maslov 1948; Garey 1957). However, in this paper the terms “telic/atelic”, adopted from Lehmann (1994), are used in a wider sense: a telic verb (phrase) or predicate denotes a situation that is bounded at the start (ingressive), at the end (terminative), or both at the start and at the end (delimitative or punctual), while an atelic verb (phrase) or predicate denotes a situation that is open at both sides (durative or atemporal) (see also Krifka 1998).

In addition, in this paper I use the general definition of “taxis”, i. e., temporal order (or perspective), to denote an external temporal relation of one situation to another situation. The term “taxis” was introduced by Jakobson (1957, 4) as follows: “Taxis characterizes the narrated event in relation to another narrated event and without reference to the speech event”. Later, Maslov (1978, 1984) and others suggested that the concepts of <simultaneity>, <anteriority>, and <posteriority> regularly appear as a result of interaction among aspectual forms (see also Bondarko 1987; Xrakovskij 2009; on taxis in Lithuanian particularly Wiemer 2009). Speaking of the aspectual opposition of <perfective/imperfective>, typically <perfectivity> is related to taxis through the concept of <sequence>, while <imperfectivity> is related through <simultaneity>. The taxis relation is regarded as one of the most important functions of aspect. <Actional perfect> and <statal perfect> are related to the complex taxis through the concept of <anteriority> (+ <simultaneity>) and <simultaneity> (+ <anteriority>), respectively. When choosing tense meanings in discussion, the perfect refers both to <preceding time> and <following time>, i. e., <present perfect> refers to <past + present> and <past perfect> refers to <preceding past + following past>.

The schematic illustrations of the aspectual meanings defined above are shown in the diagrams in Figure 1.

## 1) &lt;Statal perfect&gt; (resultative)

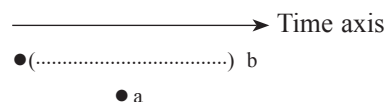


&lt;simultaneity&gt; (+ &lt;anteriority&gt;)

(a) I came back to Lithuania last year. (b) He had been dead for two years.

## 2) &lt;Actional perfect&gt;

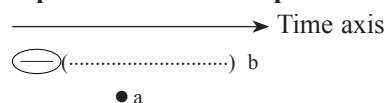
## I) Perfect of result



&lt;anteriority&gt; (+ &lt;simultaneity&gt;)

(a) I came back to Lithuania last year. (b) He had finished university.

## II) Experiential-indefinite perfect



&lt;anteriority&gt; (+ &lt;simultaneity&gt;)

(a) I bought a book for him yesterday. (b) He had read it before.

**Figure 1.** Schematic illustrations of <perfect>.

Traditionally, it was assumed that the system of ‘verbal aspect’ that employs prefixes and suffixes to serve as markers of aspect has developed in Lithuanian the same way like in Russian. However, despite the similarities in the forms of verbs, there are remarkable differences between Lithuanian and Russian. Perfective/imperfective verbs in Russian typically relate to the taxis relation <sequence/simultaneity> independently of tense, whereas telic/atelic verbs in Lithuanian are not directly related to the taxis. The most important thing is that, unlike in Russian, the semantic distinction of <perfective/imperfective> in Lithuanian usually becomes evident through the combination of telic/atelic meanings of verbs and tense forms. Consequently, the grammatical <perfective/imperfective> and <perfect> meanings and functions obviously exist only in the tense-aspect system in Lithuanian, where the tense forms have a larger functional load compared to Russian. Thus, contrastive analysis with Russian is provided in this paper to clarify the characteristics of perfect in Lithuanian.

The paper is organized as follows: Section 2 provides an overview of problems in previous studies pertaining to the Lithuanian analytic perfect, Section 3 outlines my empirical data from the survey conducted in Lithuania, Section 4



deals with the expressions of state by the simple tense and the analytic perfect forms in Lithuanian, Section 5 – with the expressions of action, and Section 6 provides summary and conclusions.

## 2. Previous studies and the remaining problems

As noted previously, the theoretical and typological discussions about tense and aspect in Lithuanian, including perfect, are still not sufficient. In “academic” grammars, the meaning of the analytic perfect forms are described as “both resultative and relative” (LG, 249), however, these terms here are used without clear definitions and it is rather obscure if they are conceptually the same as the contemporary cross-linguistic terms. Whereas, according to Geniušienė & Nedjalkov (1988, 371-379), who have analyzed aspect and perfect in Lithuanian from the typological viewpoint, “In the Lithuanian verb, there are two aspects, perfective and imperfective, analogous to the Russian aspects”, “the meaning of resultant state develops only in perfect forms of terminative perfective verbs”, and, “Perfect forms of perfective verbs [...] can render both resultative and actional meanings [...]. The actional meaning alone is expressed by perfect forms of imperfective” (see also Geniušienė [Genjušene] 1974, 1990).

The problems encountered in the previous studies could be summed up as follows:

- 1) The definitions of aspect itself and of aspectual properties of Lithuanian verbs have not been appropriate.
- 2) No uniformity has been achieved in the aspectual interpretation of <perfect>.
- 3) Investigations on how the usage of the perfect forms differs from that of the simple tense forms have not been sufficient.

Regarding the first problem, it was assumed by Mustejkis (1972) and others that the system of “verbal aspect” which employs prefixes and suffixes to serve as markers of aspect has developed in Lithuanian in the same way as in Russian. However, in my opinion, although Lithuanian telic/atelic verbs are superficially similar to Russian perfective/imperfective, they are essentially different in relations to tense and taxis (Sakurai 1997, 1999a, b, 2002, 2008, 2010, 2015; Wiemer 2001; Arkadiev 2009, 2011, 2012). Most importantly, all Lithuanian verbs have both present and future tense forms and the prefixation to the present form of unprefixated verbs such as *skaityti* ‘read’ does not render the resultant future tense form. That is, the prefixed verbs such as *per-skaityti* ‘read through, finish reading’ have a present tense form unlike Russian perfective verb such as *pro-čitat’* ‘read through, finish reading’, which has a future tense form, but not a present tense form. In relation to this, perfective/imperfective verbs in Russian typically relate to the taxis relation <sequence/simultaneity> independently of tense, whereas telic/atelic verbs in Lithuanian are not directly related to the taxis. In other words, the most important thing is that, unlike in Russian, the semantic distinction of <perfective/imperfective> in Lithuanian usually becomes evident through the combination of telic/atelic meanings of verbs and these tense forms.

Concerning the second problem, I consider the continuum of aspectual meanings of Lithuanian perfect forms as follows:<sup>3</sup>

<simple state> – <statal perfect> – <actional perfect> – <simple action>  
 (resultative)                      (perfect proper)                      (simple past)

This synchronic continuum of meanings of <perfect> may overlap with the historical development process of grammaticalization of the perfect forms presented by Maslov (1984). That is, the forms originally expressed <simple state> turned out to be <statal/actional perfect> and after gradual loss of its meaning of <perfect> changed into the expression of <simple past>. This cross-linguistic phenomenon is observed in a variety of languages (for instance, in Slavic and Romance languages). In Russian, from the diachronic perspective, the original meaning of present perfect transformed into the meaning of simple past. I will use this hypothesis for a better understanding of the functional-semantic content of the Lithuanian perfect forms.

Relating to the third problem, which is closely related to the first two, I will try to clarify it by differentiating the usage of the perfect forms from that of the simple past forms. The results of my questionnaire-based research show that in many cases of the expressions of <perfect> the perfect forms may even be optional and the simple tense forms (most commonly, the simple past forms) are more dominantly used in Lithuanian. Section 3 to 5 investigate this problem in detail.

### 3. Data: the questionnaire

As remarked above, in Lithuanian, the meaning of <perfect> is expressed not only by the analytic perfect forms, but also by the simple tense forms. Therefore, the questions will be as follows: in what case and in what degree of appropriateness, are the simple tense forms or the analytic perfect forms used in the expressions of <perfect>? Furthermore, how are telic/atelic meanings of verbs related to this problem? It should be said that previous studies on Lithuanian do not sufficiently discuss these issues. Therefore, I have made an attempt to analyze the distribution of simple tense forms and analytic perfect forms based on the results of my questionnaire research in Lithuania (2008–2009).

The basic details concerning the questionnaire are as follows:

- (a) Informants (respondents): 282 Lithuanians (53 informants aged 10 to 20; 35 informants aged 20 to 30; 31 informants aged 30 to 40; 48 informants aged 40 to 50; 34 informants aged 50 to 60; 38 informants aged 60 to 70; 32 informants aged 70 to 80; 11 informants aged 80 to 90; 127 male informants; 155 female informants).
- (b) Directions for completing the questionnaire: informants were asked to evaluate some sentences by entering symbols representing the degree of appropriateness, using the symbol (++) to mean “very natural”, (+) to

<sup>3</sup> Bybee, Perkins & Pagliuca (1994) present similar hypothesis of the process of the grammaticalization as follows:

be/have → resultative → anterior (perfect) → perfective/simple past  
 ↘ inference from result → indirect evidence

mean “natural”, (?) to mean “unnatural”, (??) to mean “very unnatural” and (\*) to mean “grammatically incorrect”. The criterion for assessment was the question “Is the expression usually used in everyday life?”

The questionnaire was distributed to informants whose parents are native Lithuanian speakers. Those mostly from Vilnius (capital of Lithuania), Kaunas (located 103 km west of Vilnius) and Panevėžys (145 km north of Vilnius) participated in this research. All of these cities are located in the Highland Lithuanian region where standard Lithuanian is spoken, although there might be a certain dialectal or regional influence in Panevėžys. Significant differences between dialects have not been identified, as far as the results of this research are concerned.

In addition, Friedman’s test is adopted in order to detect significant differences of acceptance levels. In this paper, the term ‘statistical significance’ is used in the sense of p-value and a fixed number  $p = 0.05$  (5%) is regarded as a significance level. Thus, the differences of acceptance levels are referred to as statistically ‘significant’ at the  $p < 0.05$  level. According to Friedman’s test, all tables in Sections 4 to 5, which present the results of the questionnaire, are statistically significant ( $p < 0.001$ ). Also, in this paper Scheffé’s method is used for a single-step multiple comparison procedure, which applies to the set of estimates of all possible contrasts among the factor level means. The results of tests by Scheffé’s method are appended to the bottom of the tables.

## 4. Expressions of state

### 4.1. <Simple state>

In Lithuanian, analytic forms, consisting of the verb *būti* ‘be’ and adjectival past participles of telic verbs are used in order to express <simple state>. To be exact, this might be regarded as an adjectival use of past participles. The meaning of <simple state> becomes clearer when it accompanies pronouns or adjectives. In Russian, adjectives are usually used in this case. The sentences, where analytic forms were replaced by simple past forms were identified as unnatural or grammatically incorrect by many informants (Further figures in the table represent the numbers of informants and their percentages). See (3), (4) and Table 1, 2.

- (3) Russ. *On sliškom mnogo rabota-et, poetomu tak-oj xud-oj, bledn-yj.*  
 he.NOM too much work-PRS.3SG that is why such-M.SG.NOM  
 thin-M.SG.NOM pale-M.SG.NOM
- Lith. *J-is per daug dirb-a, todėl tok-s lies-as, {išbal-o / [yra] išbal-es}.*  
 he-NOM too much work-PRS.3 that is why such-M.SG.NOM  
 thin-M.SG.NOM pale-PST.3 / [be.PRS.3] pale-PST.AP.M.SG.NOM
- ‘He is working too much, so that is why he is so thin and pale.’

(3)	++	+	?	??	*	Total (100%)	++	+	?	??	*
1. <i>išbal-o</i> (pale-PST.3)	2	14	76	25	165	282	1%	5%	27%	9%	59%
2. <i>[yra] išbal-ēs</i> ([be.PRS.3] pale-PST.AP.M.SG.NOM)	237	45	0	0	0	282	84%	16%	0%	0%	0%

Statistical significance: The difference of 1 : 2 ( $\chi^2 = 17$ ) is significant ( $p < 0.001$ ).

**Table 1.** The acceptance level of example (3).

- (4) Russ. *Posmotri, kak-oj on uže star-yj i*  
 look how-M.SG.NOM he.NOM already old-M.SG.NOM and  
*ustal-yj.*  
 tired-M.SG.NOM  
 Lith. *Pažiūrėk, kok-s j-is jau sen-as ir*  
 look how-M.SG.NOM he-NOM already old-M.SG.NOM and  
*{pavarg-o / [yra] pavarg-ēs}.*  
 get.tired-PST.3 / [be.PRS.3] get.tired-PST.AP.M.SG.NOM  
 ‘Look, how old and tired he already is.’

(4)	++	+	?	??	*	Total (100%)	++	+	?	??	*
1. <i>pavarg-o</i> (get.tired-PST.3)	1	2	59	27	193	282	0%	1%	21%	10%	68%
2. <i>[yra] pavarg-ēs</i> ([be.PRS.3] get.tired-PST.AP.M.SG.NOM)	236	45	0	1	0	282	84%	16%	0%	0%	0%

Statistical significance: The difference of 1 : 2 ( $\chi^2 = 86.5$ ) is significant ( $p < 0.001$ ).

**Table 2.** The acceptance level of example (4).

#### 4.2. <Statal perfect> (resultative)

Predicates which express <statal perfect> collocate with adverbials expressing limited duration. In Russian, the basic tense forms of perfective (lexically telic) verbs are used to express it.<sup>4</sup> In Lithuanian, <statal perfect> is expressed by analytic perfect forms or simple tense forms of telic verbs. In the case of <statal perfect>, analytic perfect forms were generally considered quite natural. The sentences where present perfect forms were replaced by simple past forms as in (5) were also generally evaluated as natural. See (5) and Table 3.

<sup>4</sup> Also, in Russian past passive participles in the short forms can be used in order to express the meaning of <statal perfect>. See the following example:

e. g., Russ. *On uže davno ženat.*  
 he.NOM already for a long time marry-PST.PP.M.SG  
 Lith. *J-is jau seniai [yra] ved-ēs*  
 he-NOM already for a long time [be.PRS:3] marry-PST.AP.M.SG.NOM  
 ‘He has been married for a long time.’

- (5) Russ. *On uže davno umer.*  
 he.NOM already for a long time die.PST.M.SG  
 Lith. *J-is jau seniai {mir-ė / [yra] mir-ęs}.*  
 he-NOM already for a long time die-PST.3 / [be.PRS.3] die-PST.AP.M.SG.NOM  
 ‘lit. He has (already) been dead for a long time (He has long been dead).’

(5)	++	+	?	??	*	Total (100%)	++	+	?	??	*
1. <i>mir-ė</i> (die-PST.3)	111	133	27	2	9	282	39%	47%	10%	1%	3%
2. <i>[yra] mir-ęs</i> ([be.PRS.3] die-PST.AP.M.SG.NOM)	144	104	23	3	8	282	51%	37%	8%	1%	3%

Statistical significance: The difference of 1 : 2 ( $\chi^2 = 5836.5$ ) is not significant ( $p = 0.0628$ ).

**Table 3.** The acceptance level of example (5).

However, to imply the relative <anteriority> to the simple past forms, more informants indicated past perfect forms as more natural. In this case, the sentences where the past perfect forms were replaced with simple past forms were indicated as unnatural or grammatically incorrect by most informants. See (6) and Table 4.

- (6) Russ. *Kogda ja nakonec vernu-l-sja v Vilnius,*  
 when I.NOM finally come.back-PST.M.SG-REFL to Vilnius  
*on uže umer.*  
 he.NOM already die.PST.M.SG  
 Lith. *Kai aš pagaliau grįž-au į Vilnių,*  
 when I.NOM finally come.back-PST.1SG to Vilnius  
*j-is jau {mir-ė / buv-o mir-ęs}.*  
 he-NOM already die-PST.3 / be-PST.3 die-PST.AP.M.SG.NOM  
 ‘lit. When I finally came back to Vilnius, he had been dead (was already dead).’

(6)	++	+	?	??	*	Total (100%)	++	+	?	??	*
1. <i>mir-ė</i> (die-PST.3)	8	25	90	30	129	282	3%	9%	32%	11%	46%
2. <i>buv-o mir-ęs</i> (be-PST.3 die-PST.AP.M.SG.NOM)	220	59	2	0	1	282	78%	21%	1%	0%	0%

Statistical significance: The difference of 1 : 2 ( $\chi^2 = 185$ ) is significant ( $p < 0.001$ ).

**Table 4.** The acceptance level of example (6).

## 5. Expressions of action

### 5.1. <Actional perfect>

#### 5.1.1. <Perfect of result>

Predicates which express <perfect of result> collocate with adverbials of punctual time. In Russian, <perfect of result> is expressed by perfective (lexically telic) verbs. In Lithuanian, it is expressed by analytic perfect forms of telic verbs or by simple tense forms. The acceptance level of analytic perfect forms depends on whether the resultant state of preceding situation can be visual and/or actual. When the resultant state is visual and/or actual, more informants consider analytic perfect forms as natural. See (7) and Table 5.

- (7) Russ. *On zadernu-l zanesk-i, vidno, sp-it.*  
 he.NOM draw-PST.M.SG curtain-F.PL.ACC probably sleep-PRS.3SG  
 Lith. *J-is {užtrauk-ė / [yra] užtrauk-ęs} užuolaid-as,*  
 he-NOM draw-PST.3 / [be.PRS.3] draw-PST.APM.SG.NOM curtain-F.PL.ACC  
*matyt, mieg-a.*  
 probably sleep-PRS.3  
 ‘He has drawn the curtains; probably he is sleeping.’

(7)	++	+	?	??	*	Total (100%)	++	+	?	??	*
1. <i>užtrauk-ė</i> (draw -PST.3)	95	114	41	8	24	282	34%	40%	15%	3%	9%
2. <i>[yra] užtrauk-ęs</i> ([be.PRS.3] draw-PST.APM.SG.NOM)	115	101	42	7	17	282	41%	36%	15%	2%	6%

Statistical significance: The difference of 1 : 2 ( $\chi^2 = 10097$ ) is not significant ( $p = 0.1358$ ).

**Table 5.** The acceptance level of example (7).

In the case of the subordinate clause, there is no significant difference between the appropriateness of present perfect forms and simple past forms. See (8) and Table 6.

- (8) Russ. *On est to, čto prinjos iz doma.*  
 he.NOM eat.PRS.3SG thing what.ACC bring.PST.M.SG from home  
 Lith. *J-is valgo tai, k-q iš namų.*  
 he-NOM eat-PRS.3 thing what-ACC  
*{atsineš-ė / [yra] atsineš-ęs} iš namų.*  
 bring-PST.3 / [be.PRS.3] bring-PST.APM.SG.NOM from home  
 ‘lit. He is eating what he has brought (he brought) from home.’

(8)	++	+	?	??	*	Total (100%)	++	+	?	??	*
1. <i>atsineš-ė</i> (bring-PST.3)	121	131	17	2	11	282	43%	46%	6%	1%	4%
2. <i>[yra] atsineš-ęs</i> ([be.PRS.3] bring-PST.APM.SG.NOM)	123	116	33	4	6	282	44%	41%	12%	1%	2%

Statistical significance: The difference of 1 : 2 ( $\chi^2 = 8878$ ) is not significant ( $p = 0.5856$ ).

**Table 6.** The acceptance level of example (8).

On the other hand, to express the relative <anteriority> to the simple past forms, more informants indicated past perfect forms as more natural. See (9) and Table 7.

- (9) Russ. *On e-l to, čto prinjos iz doma.*  
 he.NOM eat-PST.M.SG thing what.ACC bring.PST.M.SG from home  
 Lith. *J-is valg-ė tai, k-q*  
 he-NOM eat-PST.3 thing what-ACC  
*{atsineš-ė / {buv-o atsineš-ęs}* iš namų.  
 bring-PST.3 / be-PST.3 bring-PST.APM.SG.NOM from home  
 ‘He was eating what he had brought (he brought) from home.’

(9)	++	+	?	??	*	Total (100%)	++	+	?	??	*
1. <i>atsineš-ė</i> (bring-PST.3)	104	149	21	2	6	282	37%	53%	7%	1%	2%
2. <i>buv-o atsineš-ęs</i> (be-PST.3 bring-PST.APM.SG.NOM)	188	81	8	2	3	282	67%	29%	3%	1%	1%

Statistical significance: The difference of 1 : 2 ( $\chi^2 = 4617.5$ ) is significant ( $p < 0.001$ ).

**Table 7.** The acceptance level of example (9).

However, in general, the appropriateness of perfect forms was generally lower than that of simple past in the case of <perfect of result>. See (10) and Table 8.

- (10) Russ. - *Vj uže kupi-l-i bilet?*  
 you.NOM already buy-PST-M.PL ticket.M.SG.ACC  
 - *Net, ja eščjo ne kupi-l biliet-a.*  
 no I.NOM yet NEG buy-PST.M.SG ticket-M.SG.GEN  
 Lith. - *Ar jau {nusipirk-ote / es-ate nusipirk-ęs}^{(1)}*  
 whether already buy-PST.2PL / be-PRS.2PL buy-PST.APM.SG.NOM  
*biliet-q?*  
 ticket-M.SG.ACC  
 - *Ne, aš dar {ne-nusipirk-au / nes-u nusipirk-ęs}^{(2)} biliet-o.*  
 no I.NOM yet NEG-buy-PST.1SG / NEG.be-PRS.1SG buy-PST.APM.SG.NOM ticket-M.SG.GEN  
 ‘Have you bought the ticket?’  
 ‘No, I have not bought the ticket yet.’

(10)	++	+	?	??	*	Total (100%)	++	+	?	??	*
1. <i>nusipirk-ote</i> (buy-PST.2PL)	224	56	0	0	0	280	80%	20%	0%	0%	0%
(1) 2. <i>es-ate nusipirk-ęs</i> (be-PRS.1PL buy-PST.APM.SG.NOM)	43	120	82	13	22	280	15%	43%	29%	5%	8%
3. <i>ne-nusipirk-au</i> (NEG-buy-PST.1SG)	226	53	1	0	0	280	81%	19%	0%	0%	0%
(2) 4. <i>nes-u nusipirk-ęs</i> (NEG.be-PRS.1SG buy-PST.APM.SG.NOM)	56	130	71	9	14	280	20%	46%	25%	3%	5%

Statistical significance: The differences of 1 : 2 ( $\chi^2 = 300.4570$ ) and 3 : 4 ( $\chi^2 = 226.6556$ ) are significant ( $p < 0.001$ ).

**Table 8.** The acceptance level of example (10).

In order to express an interruption of duration of a resultant state (“a cancelled action” by Geniušienė & Nedjalkov 1988; in another terminology, “antiresultative” by Plungian & van der Auwera 2006), in Russian the past forms of imperfective verbs are usually used, while in Lithuanian the past perfect forms or the simple past forms of telic verbs are used. In sentences where an interruption of continued resultant state in the past is expressed, the past perfect forms are more accepted than the simple past forms in Lithuanian. See (11) and Table 9.

- (11) Russ. *On* *priežā-l* *k nam* *včera*.  
 he.NOM come-PST.M.SG to our place yesterday  
 No *ne* *xote-l* *menja ždat’*. *Čerez čas* *uexa-l*.  
 but NEG want-PST.M.SG to wait for me an hour later leave-PST.M.SG
- Lith. *J-is* *{atvažiav-o / buv-o atvažiav-ęs}* *pas mus*  
 he-NOM come-PST.3 / be-PST.3 come-PST.AP.M.SG.NOM to our place  
*vakar*.  
 yesterday  
 Bet *ne-norėj-o* *manęs laukti*, *po valandos* *išvažiav-o*.  
 but NEG-want-PST.3 to wait for me an hour later leave-PST.3  
 ‘lit. He had come (came) to our place yesterday. But he did not want to wait for me and left an hour later.’

(11)	++	+	?	??	*	Total (100%)	++	+	?	??	*
1. <i>atvažiav-o</i> (come-PST.3)	114	137	16	5	10	282	40%	49%	6%	2%	4%
2. <i>buv-o atvažiav-ęs</i> (be-PST.3 come-PST.AP.M.SG.NOM)	198	66	5	5	8	282	70%	23%	2%	2%	3%

Statistical significance: The difference of 1 : 2 ( $\chi^2 = 4170.5$ ) is significant ( $p < 0.001$ ).

**Table 9.** The acceptance level of example (11).

### 5.1.2. <Experiential-indefinite perfect>

Predicates which express <experiential-indefinite perfect> collocate with adverbials expressing indefinite time. In Russian, <experiential-indefinite perfect> is expressed by imperfective (lexically atelic) verbs (traditionally, it is included in the meaning of so-called <general fact>). In Lithuanian, it is expressed by analytic perfect forms or simple past forms of atelic verbs.<sup>5</sup>

In general, the appropriateness of the present perfect forms was lower than that of the simple past in the case of <experiential-indefinite perfect>. See (12) and Table 10.

<sup>5</sup> Incidentally, analytic perfect forms in Lithuanian are not used to express the meaning of so-called ‘perfect of persistent situation’ or in another terminology ‘inclusive’ meaning (cf. Comrie 1976; Dahl 1985), as it is seen in English. It is usually expressed by simple tense forms in Lithuanian as in the following example.

e. g., *J-is* *čia* *gyven-a* *dešimt metų*.  
 he-NOM here live-PRS.3 for ten years  
 ‘He has lived here for ten years.’



- (12) Russ. *On* *kogda-to* *slyša-l* *et-u* *pesn-ju.*  
 he.NOM once hear-PST.M.SG this-F.SG.ACC song-F.SG.ACC  
 Lith. *J-is* *kažkada* *{girdėj-o / [yra] girdėj-ęs}*  
 he-NOM once hear-PST.3 / [be.PRS.3] hear-PST.AP.M.SG.NOM  
*ši-q* *dain-q.*  
 this-F.SG.ACC song-F.SG.ACC  
 ‘He has heard this song once (before).’

(12)	++	+	?	??	*	Total (100%)	++	+	?	??	*
1. <i>girdėj-o</i> (hear-PST.3)	143	124	14	0	1	282	51%	44%	5%	0%	0%
2. <i>[yra] girdėj-ęs</i> ([be.PRS.3] hear-PST.AP.M.SG.NOM)	96	127	41	4	14	282	34%	45%	15%	1%	5%

Statistical significance: The difference of 1 : 2 ( $\chi^2 = 11482.5$ ) is significant ( $p < 0.001$ ).

**Table 10.** The acceptance level of example (12).

On the other hand, to express the relative <anteriority> to the simple past forms, the acceptance level of past perfect forms was almost the same as that of simple past forms. See (13) and Table 11.

- (13) Russ. *On* *kogda-to* *slyša-l* *et-u* *pesn-ju,*  
 he.NOM once hear-PST.M.SG this-F.SG.ACC song-F.SG.ACC  
*no ne mog vspomnit' ejo nazvan-ie.*  
 but NEG can.PST.M.SG remember its title-N.SG.ACC  
 Lith. *J-is* *kažkada* *{girdėj-o / buv-o girdėj-ęs}*  
 he-NOM once hear-PST.3 / be-PST.3 hear-PST.AP.M.SG.NOM  
*ši-q dain-q, bet ne-galėj-o atsiminti jos pavadinim-o.*  
 this song-SG.ACC but NEG-can-PST.3 remember its title-M.SG.GEN  
 ‘He had heard this song once (before), but he could not remember its title.’

(13)	++	+	?	??	*	Total (100%)	++	+	?	??	*
1. <i>girdėj-o</i> (hear-PST.3)	128	132	15	0	7	282	45%	47%	5%	0%	2%
2. <i>buv-o girdėj-ęs</i> (be-PST.3 hear-PST.AP.M.SG.NOM)	149	99	22	5	7	282	53%	35%	8%	2%	2%

Statistical significance: The difference of 1 : 2 ( $\chi^2 = 6861.5$ ) is not significant ( $p = 0.7982$ ).

**Table 11.** The acceptance level of example (13).

## 5.2. <Simple action>

The perfect forms in Lithuanian can be used for the meaning of the recent past, which might be intermediate between perfect and simple past. As Comrie (1976, 60–61) noticed, the degree of recentness required varies among languages that allow the perfect forms to express a recent past time reference. As stated above, the perfect forms historically supplanted the simple past forms in Russian, while the development that has taken place in Russian can be seen as a gradual

reduction of presentness of the relevant forms, which finally became simple past without the meaning of <perfect>. See (14). In this example, A asked ‘*Are Tomas and Ona here?*’ and B answered ‘*Tomas has come (arrived) an hour ago. He is in my room now.*’ In this case, the meaning of the sentence ‘*Tomas has come (arrived) an hour ago*’ is <perfect of result> with the adverbials of the recent past time. While the acceptance level of the present perfect form in the following sentence with the adverbials of the more/immediately recent past time ‘*And Ona has just come (arrived)*’ is significantly lower than the former. See (14) and Table 12.

- (14) Russ. A: - *Tomas* *i* *On-a* *zdes’?*  
 Tomas.M.SG.NOM and Ona-F.SG.NOM here  
 B: - *Da, Tomas* *prišjo-l* *uže čas nazad.*  
 yes Tomas.M.SG.NOM come-PST.M.SG already an hour ago  
*On seičas u menja v komnate.*  
 he.NOM now in my room  
 A *On-a* *tol’ko čto* *priš-la.*  
 and Ona-F.SG.NOM just come-PST.F.SG  
 Lith. A: - *Ar Tom-as ir On-a yra?*  
 whether Tomas-M.SG.NOM and Ona-F.SG.NOM be.PRS.3  
 B: - *Taip, Tom-as* *{atėj-o / [yra] atėj-ęs}*<sup>(1)</sup>  
 Yes Tomas-M.SG.NOM come-PST.3 / [be.PRS.3] come-PST.AP.M.SG.NOM  
*jau prieš valandą.*  
 already an hour ago  
 J-is *dabar [yra] mano kambaryje.*  
 he-NOM now [be.PRS.3] in my room  
 O *On-a* *{atėj-o / [yra] atėj-usi}*<sup>(2)</sup> *ką tik.*  
 and Ona-F.SG.NOM come-PST.3 / [be.PRS.3] come-PST.AP.F.SG.NOM just  
 A: ‘Are Tomas and Ona here?’  
 B: ‘lit. Tomas has come (arrived) an hour ago. He is in my room now. And Ona has just come (arrived).’

(14)		++	+	?	??	*	Total (100%)	++	+	?	??	*
(1)	1. <i>atėj-o</i> (come-PST.3)	203	72	4	0	2	281	72%	26%	1%	0%	1%
	2. <i>[yra] atėj-ęs</i> ([be.PRS.3] come-PST.AP.M.SG.NOM)	73	126	44	14	24	281	26%	45%	16%	5%	9%
(2)	3. <i>atėj-o</i> (come-PST.3)	221	57	2	1	0	281	79%	20%	1%	0%	0%
	4. <i>[yra] atėj-usi</i> ([be.PRS.3] come-PST.AP.F.SG.NOM)	26	97	74	35	47	279	9%	35%	27%	13%	17%

Statistical significance: The differences of 1 : 2 ( $\chi^2 = 118.16$ ), 3 : 4 ( $\chi^2 = 365.55$ ), and 2 : 4 ( $\chi^2 = 45.51$ ) are significant ( $p < 0.001$ ), while the difference of 1 : 3 ( $\chi^2 = 2.26$ ,  $p = 0.5202$ ) is not significant.

**Table 12.** The acceptance level of example (14)

Moreover, in Lithuanian, the present perfect cannot be naturally used in order to express “(hot) news” (Dahl & Hedin 2000). See (15) and Table 13.

- (15) Russ. *Oj, kak-uju mašin-u kupi-l naš sosed!*  
 oh what-F.SG.ACC car-F.SG.ACC buy-PST.M.SG our neighbor.M.SG.NOM  
 Lith. *Oi, kok-iq mašin-q {nusipirk-o / [yra] nusipirk-ęs}*  
 oh what-F.SG.ACC car-F.SG.ACC buy-PST.3 / [be.PRS.3] buy-PST.AP.M.SG.NOM  
*mūsų kaimyn-as!*  
 our neighbor-M.SG.NOM  
 ‘lit. Oh, what a car our neighbor has bought (our neighbor bought)!’

(15)	++	+	?	??	*	Total (100%)	++	+	?	??	*
1. <i>nusipirk-o</i> (buy-PST.3)	228	54	0	0	0	282	81%	19%	0%	0%	0%
2. <i>[yra] nusipirk-ęs</i> ([be.PRS.3] buy-PST.AP.M.SG.NOM)	23	101	94	28	36	282	8%	36%	33%	10%	13%

Statistical significance: The difference of 1 : 2 ( $\chi^2 = 29723.5$ ) is significant ( $p < 0.001$ ).

**Table 13.** The acceptance level of example (15).

<Simple action> is a basic meaning of the simple tense forms both in Russian and Lithuanian. The analytic perfect forms are not usually used to express this meaning. The acceptance level of the perfect form is significantly lower than the simple tense form especially in the case of the expression of situations occurring in a chain (or one after another). See (16) and Table 14.

- (16) Russ. *On zakry-l okn-o, zadjornu-l*  
 he.NOM close-PST.M.SG window- N.SG.ACC draw-PST.M.SG  
*zanasvesk-i i zasnu-l.*  
 curtain-F.PL.ACC and go to sleep-PST.M.SG  
 Lith. *J-is {uždar-ė/ [yra] uždar-ęs} lang-q,*  
 he-NOM close-PST.3 / [be.PRS.3] close-PST.AP.M.SG.NOM window-M.SG.ACC  
*{užtrauk-ė / [yra] užtrauk-ęs} užuolaid-as ir*  
 draw-PST.3 / [be.PRS.3] draw-PST.AP.M.SG.NOM curtain-F.PL.ACC and  
*užmig-o.*  
 go.to.sleep-PST.3  
 ‘He closed the window, drew the curtains and went to sleep.’

(16)	++	+	?	??	*	Total (100%)	++	+	?	??	*
1. <i>uždar-ė, užtrauk-ė</i> (close, draw-PST.3)	229	53	0	0	0	282	81%	19%	0%	0%	0%
2. <i>[yra] uždar-ęs, užtrauk-ęs</i> ([be.PRS.3] close, draw-PST.AP.M.SG.NOM)	0	16	92	35	139	282	0%	6%	33%	12%	49%

Statistical significance: The difference of 1 : 2 ( $\chi^2 = 39340$ ) is significant ( $p < 0.001$ ).

**Table 14.** The acceptance level of example (16).

## 6. Summary and conclusions

In this paper, I have continued with the perspective of contrastive analysis with Russian and clarified the aspectual properties of verbs and analytic perfect forms in Lithuanian. Expression of <perfect> in Russian and Lithuanian discussed in this paper is summarized in Tab. 15 below:

	1) <simple state>	2) <statal perfect>	3) <actional perfect> <result/effect>	4) <simple action>
Taxis:	<simultaneity>	<simultaneity> (+<anteriority>)	<anteriority> (+<simultaneity>)	<sequence/ simultaneity>
Co-occurring adverbials:		duration –	punctual/indefinite time	
Russ.				PFV/IPFV verbs past/future forms
Lith.		telic verbs		telic/atelic verbs simple past/future forms
			analytic perfect forms	

□ : more basic meaning

→ : scope of more peripheral meaning

**Table 15.** Expression of <perfect> in Russian and Lithuanian.

In both Russian and Lithuanian, the meanings from <perfect of result> of 3) <actional perfect> to the left are linked with lexical <telicity> of the verbs.

Based on the questionnaire conducted in Lithuania, I have analyzed the distribution of the usage of analytic perfect forms and simple past forms. The result of the analysis is illustrated in Table 16.

	<present>	<past>
1) <simple state>	<b>analytic perfect forms</b>	
2) <statal perfect>	<b>analytic perfect forms</b> are dominant	<b>analytic perfect forms</b> are dominant
3) <actional perfect>	<b>simple past forms</b> are dominant	
4) <simple action>	<b>simple past forms</b> are dominant	

**Table 16.** The distribution of the usage of analytic perfect forms and simple past forms in Lithuanian.

As a result of the analysis, it became clear that:

- 1) In the expressions of the meaning of <perfect>, the analytic perfect and the simple tense forms are largely used in a complementary fashion in Lithuanian.

- 2) There is a tendency in Lithuanian to use the analytic perfect forms to express <state> including <statal perfect> and to use the simple past forms to express <action> including <actional perfect>.
- 3) The past perfect forms in Lithuanian are more broadly used in the expressions of <action> than the present perfect forms.

From the results reported above, I have drawn the following conclusions. In Lithuanian, the meaning of <perfect> is generally expressed both by the analytic perfect forms and by the simple tense forms. It seemed that the perfect in Lithuanian is not so grammaticalized, for instance, as that in English, which might be a typical example of cross-linguistic gram of perfect. The uses of Lithuanian present perfect forms for the meanings of <perfect> are usually optional and can be freely replaced by the simple past forms in many cases. From the diachronic perspective, the so-called ‘be’ perfect, i. e., copula-based perfect, which is common in European languages, is originally the expression of state. Regarding the level of grammaticalization, the analytic perfect in Lithuanian is not so developed as the gram of perfect, that it cannot be called “perfect”, if the term “perfect” does not include “statal perfect”, i. e., “resultative”.

Although it has not been mentioned in the current paper, analyzing the results of the questionnaire, it has become clear that the informants of the younger generations (aged 10 to 30) tend to use analytic perfect forms more often in comparison to the informants of the older generations (aged 40 to 80). It is possible that the perfect forms are in a new stage of grammaticalization. In this respect, further research and verification is necessary. I would like to continue observing and describing the actual situation of the tense-aspect system in Lithuanian carefully, not only from the viewpoint of the cross-linguistically hypothesized processes of grammaticalization, but also from the perspective of changes through linguistic contacts with other languages, such as Russian.

## Acknowledgments

I wish to thank Peter Arkadiev (Moscow), Jun-ichi Sakuma (Nagoya), Tasaku Tsunoda (Tokyo), Tamio Yanagisawa (Nagoya) and the anonymous reviewers for their detailed and valuable comments on earlier versions of this paper, based partly on the results of my research in Lithuania, which was supported by the Japan Society for the Promotion of Science (JSPS). I am grateful to all my Lithuanian consultants, especially Laima Anglickienė (Kaunas), Ramutė Bingelienė (Vilnius), Jurgis Pakerys (Vilnius) and Renata Petroškevičienė (Tokyo – deceased), my Russian consultant, Ganna Šatoxina (Tokyo), my English consultant, Richard Wells (Tokyo), and my statistics consultant, Yoshihiko Asao (Kyoto) for their help, comments and suggestions. Also, I would like to sincerely thank Aldona Paulauskienė (Vilnius) and Elena Urbanavičiūtė (Panevėžys) for their unconditional help with my research in Lithuania. All errors and shortcomings are, of course, my own.

## Abbreviations

ACC	accusative
AP	active participle
F	feminine
GEN	genitive
Lith.	Lithuanian
M	masculine
N	Neutral
NOM	nominative
PL	plural
PP	passive participle
PREF	prefix
PRS	present
PST	past
PTCP	participle
REFL	reflexive
Russ.	Russian
SG	singular

## References

1. Ambrazas, Vytautas. 1984. Dėl lietuvių kalbos veiksmažodžio morfologinių kategorijų. *Baltistica*. 20(2), 100–110.
2. Ambrazas, Vytautas. 1990. *Sravnitel'nyj sintaksis pričastij baltijskix jazykov*. Vilnius: Mokslas.
3. Arkadiev, Peter M. 2009. Teorija akcional'nosti i litovskij glagol. *Balto-slavjanskije issledovanija*. 18, 72–94. Moscow: Jazyki slavjanskix kul'tur.
4. Arkadiev, Peter M. 2011. Aspect and actionality in Lithuanian on a typological background. *Langues baltiques, langues slaves*. Petit, Daniel, Le Feuvre, Claire & Henri Menantaud (eds.). Paris: Éditions CNRS, 57–86.
5. Arkadiev, Peter M. 2012. Aspektual'naja sistema litovskogo jazyka (s privlečeniem areal'nyx dannyx). *Issledovanija po teorii grammatiki*. 6. *Tipologija aspektual'nyx system i kategorij*. (*Acta Linguistica Petropolitana*. 8 (2)). Plungian, Vladimir A. (ed.). St. Petersburg: Nauka, 45–121.
6. Bondarko, Aleksandr V. 1987. Vvedenie. Osnovanija funkcional'noj grammatiki. *Teorija funkcional'noj grammatiki*. *Vvedenie*. *Aspektual'nost'*. *Vremennaja lokalizovannost'*. *Taksis*. Leningrad: Nauka.
7. Bondarko, Aleksandr V. 1996. *Problemy grammatičeskoj semantiki i russkoj aspektologii*. St. Petersburg: Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta.
8. Bybee, Joan L., Revere D. Perkins & William Pagliuca. 1994. *The evolution of grammar: tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago: The University of Chicago Press.
9. Comrie, Bernard. 1976. *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Dahl, Östen. 1985. *Tense and aspect systems*. Oxford, New York: Blackwell.
11. Dahl, Östen & Eva Hedin. 2000. Current relevance and event relevance. *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. Dahl, Östen (ed.). Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 385–402.

12. Dahl, Östen (ed.). 2000. *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
13. DLKG – Vytautas Ambrazas (ed.). 1994. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
14. Garey, Howard B. 1957. Verbal aspect in French. *Language*. 33, 91–10.
15. Genjušėnė, Emma Š. 1990. Perfekt i vid v litovskom jazyke. *Tipologija i grammatika*. Xrakovskij, Viktor S. (ed.). Moscow: Nauka, 135–140.
16. Geniušienė, Emma Š. & Vladimir P. Nedjalkov. 1988. Resultative, passive, and perfect in Lithuanian. *Typology of resultative constructions*. Nedjalkov, Vladimir P. (ed.). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 369–386.
17. GLJa – Vytautas Ambrazas (ed.). 1985. *Grammatika litovskogo jazyka*. Vilnius: Mokslas.
18. Jakobson, Roman. 1957. Shifters, verbal categories, and the Russian verb. *Selected writings*. Vol. 2. The Hague, Paris: Mouton, 130–147.
19. Krifka, Manfred. 1998. The origins of telicity. *Events and grammar*. Rothstein, Susan (ed.). Dordrecht: Kluwer, 197–236.
20. Lehmann, Christian. 1994. Predicates: aspectual types. *The Encyclopedia of language and linguistics*. Vol. 6. Asher, Roland E. (ed.). Oxford: Pergamon Press, 3297–3302.
21. LG – Vytautas Ambrazas (ed.). 1997. *Lithuanian grammar*. Vilnius: Baltos lankos.
22. LKG – Kazys Ulvydas (ed.). 1971. *Lietuvių kalbos gramatika*. Vol. 2. Vilnius: Mintis.
23. Maslov, Jurij S. 1948. Vid i leksičeskoe značenie glagola v sovremennom russkom literaturnom jazyke. *Očerki po aspektologii*. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta, 1984, 48–65.
24. Maslov, Jurij S. 1962. Voprosy glagol'nogo vida v sovremennom zarubežnom jazykoznanii. *Voprosy glagol'nogo vida*. Maslov, Jurij S. (ed.). Moscow: Izdatel'stvo inostranoj literatury, 7–32.
25. Maslov, Jurij S. (ed.). 1962. *Voprosy glagol'nogo vida*. Moscow: Izdatel'stvo inostranoj literatury.
26. Maslov, Jurij S. 1978. K osnovanijam sopostavitel'noj aspektologii. *Voprosy sopostavitel'noj aspektologii*. Maslov, Jurij S. (ed.). Leningrad: Nauka, 4–44.
27. Maslov, Jurij S. 1984. *Očerki po aspektologii*. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta.
28. Mustejkis, Kazimieras. 1972. *Sopostavitel'naja morfologija russkogo i litovskogo jazykov*. Vilnius: Mintis.
29. Nedjalkov, Vladimir P. (ed.). 1988. *Typology of resultative constructions*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
30. Plungian, Vladimir & Johan van der Auwera. 2006. Towards a typology of discontinuous past marking. *Sprachtypologie und Universalienforschung*. 59(4), 317–349.
31. Sakurai, Eiko. 1997. Verbal aspect and meanings-functions of compound tenses in Lithuanian. *Gengo Kenkyū: Journal of the Linguistic Society of Japan*. 112, 98–131.
32. Sakurai, Eiko. 1999a. A contrastive analysis of the aspect systems of Russian and Lithuanian. *Bulletin of Japan Association for the Study of Russian Language and Literature*. 31, 82–97.

33. Sakurai, Eiko. 1999b. Verbal aspect and past habitual tense (with suffix *-dav-*) in Lithuanian. *Nagoya Working papers in Linguistics*. 15, 137–170.
34. Sakurai, Eiko. 2002. Tense, aspect and temporal expressions in Baltic: An analysis by comparison with Slavic. *Jinbun*. 1, 55–72.
35. Sakurai, Eiko. 2008. Combination of past participles functioning as adverbials with main verbs in Lithuanian: Aspect and transitivity. *Acta Linguistica Lithuanica*. 59, 81–108.
36. Sakurai, Eiko. 2010. Aspect and perfect in Lithuanian. Based on the contrastive aspectology with Russian. *Journal of the Institute of Language research*. 15, 105–130.
37. Sakurai, Eiko. 2015. Past habitual tense in Lithuanian. *Contemporary Approaches to Baltic Linguistics*. Arkadiev, Peter, Holvoet, Axel & Björn Wiemer (eds.). Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
38. Sližienė, Nijolė. 1995. The tense system of Lithuanian. *Tense systems in European languages*. Vol. 2. Thieroff, Rolf & Joachim Ballweg (eds.). Tübingen: Niemeyer, 215–232.
39. Thieroff, Rolf & Joachim Ballweg (eds.). 1994–95. *Tense systems in European languages*. Vols. 1–2. Tübingen: Niemeyer.
40. Wiemer, Björn. 2001. Aspektual'nye paradigmy i leksičeskoe značenie russkix i litovskix glagolov (Opyt sopostavlenija s točki zrenija leksikalizacii i gramatikalizacii). *Voprosy jazykoznanija*. 2, 26–58.
41. Wiemer, Björn. 2009. Taksis v litovskom jazyke. *Tipologija taksisnyx konstrukcij*. Xrakovskij, Viktor S. (ed.). Moscow: Znak, 161–216.
42. Wiemer, Björn. 2012. The Lithuanian have-resultative – a typological curiosum? *Lingua Posnaniensis* 54(2), 69–81.

## Kopsavilkums

Šajā pētījumā tiek piedāvātas atziņas par lietuviešu valodas perfekta analītisko formu nozīmi un funkcijām (aktīvā). Lietuviešu valodniecībā šīs formas tradicionāli sauktas par „saliktajiem laikiem” (liet. *sudurtiniai laikai* vai *sudėtiniai laikai*), tās veido darbības vārds *būti* ‘būt’ un adjektīvēti pagātnes divdabji. Šo formu statuss lietuviešu valodniecībā ir strīdīgs temats, jo plaši tiek diskutēts par šo formu attieksmēm ar darbības vārdu finitajām formām. Tomēr joprojām ir pārāk maz diskusiju par lietuviešu valodas perfektu semantiskā un tipoloģiskā aspektā. Tādējādi raksta galvenais mērķis ir aplūkot lietuviešu valodas perfekta analītisko formu funkcionāli semantisko saturu tipoloģiski, kā arī analizēt, kā šis saturs korelē ar verba veidu. Aplūkota arī vienkāršo laika formu un perfekta analītisko formu lietojuma proporcija, kas pamatojas uz Lietuvā veiktas anketēšanas rezultātiem. Izmantojot krievu valodas sastatāmu analīzi, iecerēts sniegt detalizētu lietuviešu valodas perfekta analītisko formu nozīmju un funkciju skaidrojumu.



# Teikuma priekšmeta, izteicēja un papildinātāja novietojums teikumā un teikuma intonācija latviešu valodā

## *Word order and intonation in a sentence in Latvian*

**Baiba Saulīte, Ilze Auziņa, Kristīne Levāne-Petrova**

Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts

Raiņa bulvāris 29, Rīga, LV-1050

E-pasts: *baiba.saulite@lumii.lv*, *ilze.auzina@lumii.lv*,  
*kristine.levane-petrova@lumii.lv*

Vārdu pamatsecība ir viena no pazīmēm, pēc kuras valodas tiek klasificētas noteiktos tipos. Latviešu valoda pieder pie valodām ar brīvu vārdu secību, bet par tās pamatsecību uzskatāma secība *teikuma priekšmets–izteicējs–papildinātājs* (SVO).

Rakstā vispirms analizēta latviešu valodas vārdu pamatsecība un citi vārdu secības modeļi, kā arī konstatētas no pamatsecības atšķirīgo vārdu secības modeļu galvenās īpatnības.

Raksta otrajā daļā analizēts, vai latviešu valodā mainītu vārdu secību papildina arī kādas prosodiskās īpatnības un vai ir vērojamas tipiskas intonācijas iezīmes noteiktām teikuma priekšmeta, izteicēja un papildinātāja kombinācijām. Aplūkotajā valodas materiālā neatkarīgi no teikuma priekšmeta, izteicēja un papildinātāja secības visbiežāk uzsvērtas intonatīvās frāzes beigas. Ja intonatīvā frāze beidzas ar teikuma priekšmetu vai papildinātāju, paralēli uzsvaram intonatīvās frāzes beigās var būt uzsvērts arī izteicējs.

**Atslēgvārdi:** vārdu pamatsecība, vārdu secības modeļi, intonatīvā frāze, uzsvars.

Rakstā iztirzāti kritēriji, pēc kuriem tiek identificēta kādas valodas vārdu pamatsecība, aprakstīta latviešu valodas vārdu pamatsecība, ieskicēts papildinātāja tipiskais novietojums, kā arī analizēti vārdu secības modeļi, kuri konstatēti dažādos Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūta Mākslīgā intelekta laboratorijā veidotos resursos:

- 1) *Līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā* (turpmāk tekstā – LVK);
- 2) *Latviešu valodas verbu valences datubāzē* (turpmāk tekstā – „Valences datubāze”);
- 3) *Latviešu valodas runas korpusā* (turpmāk tekstā – LVRK).

## 1. Vārdu pamatsecības noteikšanas kritēriji

Vārdu secības tipoloģijā dominē uzskats, ka uz katru valodu var attiecināt noteiktu pamatsecību (angļu val. *basic word order*) – ne tikai izteicēja (V), teikuma priekšmeta (S) un papildinātāja (O)<sup>1</sup> pamatsecību, bet arī, piem., nomena un

<sup>1</sup> Rakstā izmantoti valodu tipoloģiskās klasifikācijas aprakstā tradicionālie teikuma priekšmeta (S), izteicēja (V) un papildinātāja (O) apzīmējumi (sk. arī Greenberg 1990).

adjektīva novietojumu nominālā vārdkopā. Tomēr ne vienmēr ir skaidrs, ko saprast ar pamatsecību. Ja valodā ir iespējama tikai viena vārdu secība, par pamatsecību un tās klasifikāciju šaubu nav. Tās rodas gadījumos, kad valodā parādās vairāki iespējamie vārdu secības modeļi. Pamatsecības identificēšanai tiek piedāvāti vairāki kritēriji, piem.:

- 1) noteiktas secības biežums tekstā,
- 2) biežums gramatikas sistēmā (piem., vairāk adjektīvu noteiktā novietojumā attiecībā pret lietvārdu),
- 3) gramatiski neparādās statuss (Hawkins 1983, 13).

Arī gadījumos, kad valodā iespējami vairāki alternatīvi vārdu secības modeļi, viens no modeļiem parasti tiek lietots biežāk (Dryer 2007, 71), tātad pamatsecības identificēšanā nozīmīgs kritērijs ir noteiktas secības biežums tekstā.

Lai arī ir ierasts aplūkot visus sešus iespējamus teikuma priekšmeta, izteicēja un papildinātāja modeļus, amerikāņu tipologs Džozefs Grīnbergs (*Joseph Greenberg*) pieņem, ka jebkura valoda pieder pie viena no trim šo komponentu izkārtojuma modeļiem – SVO (piem., angļu valoda), SOV (piem., japāņu valoda) un VSO (piem., velsiešu valoda). Dž. Grīnbergs (Greenberg 1990, 44) norāda, ka pārējie secības modeļi – VOS, OSV un OVS, t. i., tie, kur teikuma priekšmets novietots aiz papildinātāja, kā dominējošie neparādās vai arī parādās ļoti reti.

Valodu tipoloģijā ir izveidojusies tradīcija valodas pēc vārdu secības īpatnībām iedalīt četrās vispārinātās grupās:

- 1) valodas, kurās teikuma priekšmets un papildinātājs novietots izteicēja priekšā (*verb-final* valodas), – valodas ar SOV (pasaulē visvairāk izplatītā secība) un OSV secību;
- 2) valodas, kurās izteicējs novietots pirms teikuma priekšmeta un papildinātāja (*verb-initial* valodas), – valodas ar VSO un VOS secību;
- 3) SVO valodas, kas pēc izplatības ierindojas otrajā vietā aiz valodām, kurās teikuma priekšmets un papildinātājs novietots izteicēja priekšā;
- 4) valodas, kurās ir prepozitīvs papildinātājs (*object-initial* valodas), šajā grupā ietilpst visretāk sastopamās valodas, resp., valodas, kurās dominē modeļi OVS un OSV (Dryer 2007, 125).

Lai gan šāda valodu klasifikācija pamatā balstās uz valodām ar fiksētu vārdu secību un valodas ar brīvu vārdu secību pašas par sevi ir atsevišķs valodas tips, tās, ņemot vērā biežāk sastopamo secību, parasti iekļaujas kādā no minētajām vārdu secības grupām (Dryer 2007, 100), piem., latviešu valodu nešaubīgi var pieskaitīt SVO valodu grupai ar brīvu vārdu secību.

Daudzām valodām ar brīvu vārdu secību ir raksturīgi, ka vārdu secība vieniem elementiem ir brīva, bet citiem – fiksēta, piem., latviešu valodā teikuma līmenī secība ir diezgan brīva, tai pat var nepiemist nekāda īpaša papildinformācija, piem., nav sevišķu atšķirību teikumos:

- (1) a. \**Caur loga vitrāžām krīt zeltaina gaisma*<sup>2</sup>;  
b. *Zeltaina gaisma krīt caur loga vitrāžām.* (LVK)

<sup>2</sup> Šeit un turpmāk ar zvaigznīti (\*) apzīmēti teikumi, kuros transformēta oriģinālā teikuma vārdu secība.

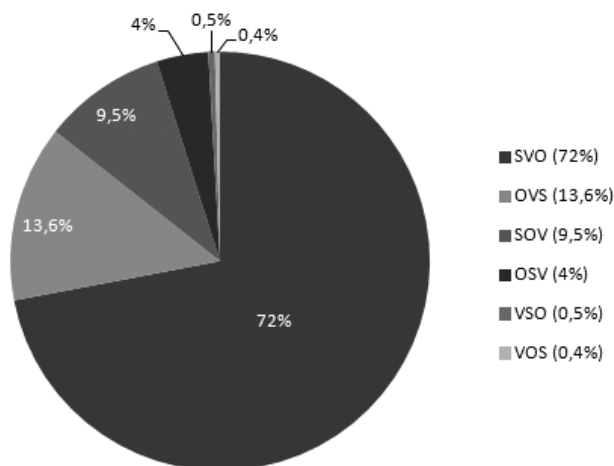
Turpretim, mainot apzīmētāja novietojumu vienkāršā lietvārda vārdkopā, var pievienoties īpaša papildnozīme, piem., teikumam (2b) salīdzinājumā ar (2a) piemīt emocionāla ekspresija:

- (2) a. \*viņas rokās līst **zelta** asinis;  
b. viņas rokās līst asinis **zelta**. (LVK)

Analizējot valodas ar brīvu vārdu secību, nav skaidrs, vai uz šīm valodām var attiecināt kaut kādus vispārīgākus. Šķiet, ka lietderīgāk ir runāt par noteiktiem novērojumiem, piem., kurās konstrukcijās secība ir brīva un kur nav, tāpat var pētīt, kāda secība ir ierastāka (sk. arī Zilgalve 2009), tāpēc tālāk analizēti dažādi vārdu secības modeļi latviešu valodā.

## 2. SVO un citi vārdu secības modeļi „Valences datubāzē”

Lai kvantitatīvi novērtētu teikuma priekšmeta, izteicēja un papildinātāja secības īpatnības un tipiskos modeļus latviešu valodā, tika veikts eksperiments, izmantojot „Valences datubāzi” (par to sk. arī Nešpore et al. 2012; Nešpore, Saulīte 2013), kur aplūkoti 15 pārejoši verbi, kas konkrētajā lietojumā piesaista teikuma priekšmetu un tiešo papildinātāju. Kopumā skatīts vairāk nekā 1000 teikumu ar dažādiem teikuma priekšmeta, izteicēja un papildinātāja secības modeļiem (statistiku sk. 1. attēlā. Vārdu secības modeļi „Valences datubāzē”). „Valences datubāzē” konstatēti visi seši iespējamie vārdu secības modeļi, no kuriem modeļi ar izteicēju teikuma priekšmeta un papildinātāja priekšā – VSO un VOS – sastopami tikai pāris reižu. Jāpiebilst, ka šajā eksperimentā atšķirībā no eksperimenta LVRK uzmanība netika pievērsta nepilniem teikumiem (t. i., teikumiem, kur papildinātājs vai teikuma priekšmets reducēts), resp., nav analizēti modeļi OV un VO, kā arī SV un VS.



1. attēls. Vārdu secības modeļi „Valences datubāzē”.

Kā jau minēts, SVO ir latviešu valodas vārdu pamatsecība – biežākā vārdu secība, ko ierasti uzskata arī par neitrālu jeb pragmatiski nemarķētu secību. Šāda secība ir iespējama dažādās teikumu konstrukcijās (piem., dažādos komunikatīvajos tipos, arī palīgteikumos). Teikuma priekšmets šajā modelī var būt teikuma sākumā, piem.:

- (3) *Vīnš lēni un bijīgi nesa mani cauri vēsajai dūmakai;*
- (4) *[..] autori raksta to, ko lasītāji vēlas lasīt;*
- (5) *[..] kura īsteno apjomīgo Eiropas Reģionālās attīstības fonda ERAF finansēto projektu.*

Teikuma priekšmets var būt arī aiz citiem teikuma paplašinātājiem vai partikulas, piem.:

- (6) *[..] taču es lasu arī Umberto Eko un Džeimsu Džoisu;*
- (7) *[..] skolā mēs tikai rakstām formulas no grāmatām;*
- (8) *[..] kāpēc tu lasi Šekspīru. (LVK)*

Otra biežākā secība aplūkotajos datos ir OVS. Šai secībai raksturīgs tiešais papildinātājs pašā teikuma sākumā. Teikuma priekšmets parasti ir jaunā informācija, bet ar papildinātāju izteiktā informācija visbiežāk jau ir parādījusies konsituācijā.

- (9) *Katru viņa audu pildīja prieks;*
- (10) *Ko meklē sievietē, kuru savaldzinājis [..];*
- (11) *Šo parādību novēroja jau senie ēģiptieši un ķīnieši;*
- (12) *[..] ne pārāk glaimojošās atsauksmes lasīja arī pats deputāts. (LVK)*

Teikuma sākumā novietotam papildinātājam var arī nepiemist pazīme – konsituatīvi saistīts. Tādā gadījumā tas veic tikai ziņojuma sākumpunkta funkciju bez citas pragmatiski noteiktas papildinformācijas, piem.:

- (13) *[..] fotogrāfijas par fona attēliem [..] vislabprātāk izvēlas gandrīz visu vecuma grupu pārstāvji [..];*
- (14) *Savu ceļu mākslā [..] meklē Laura Pīgozne;*
- (15) *Nepatīkamu pārsteigumu šonedēļ piedzīvojusi daļa Latvijas pilsoņu, kuri dzīvo ārpus dzimtenes. (LVK)*

Modelī SOV papildinātājs visbiežāk ir konsituatīvi saistīts, piem.:

- (16) *Leons tevi meklē;*
- (17) *Un arī viņa mani meklēja;*
- (18) *[..] pat Nora Ikstena savulaik kaut ko rakstīja par dzīves svinēšanu.*

Šis nosacījums bieži kombinējas ar papildpazīmi, ka modelis lietots palīgteikumā vai virsteikumā, kas pieprasa noteiktu secību, kā arī jautājuma teikumos, piem.:

- (19) *Kur jūs to lasījāt?*
- (20) *Kā jūs to reāli īstenosiet?*

- (21) [...] *maksimāli gribēdams būt vecis, kurš tās arī īsteno* [...];  
 (22) *Pēdējā pusgadā vērojama tendence, ka pirceji preces izvēlas rūpīgāk.* (LVK)

Savukārt teikuma priekšmets, kā redzams iepriekšējos piemēros (17), (18), lai arī visbiežāk šajā modelī ir teikuma sākumā, informatīvi ir diezgan nozīmīgs, var būt uzsvērts arī ar partikulām.

Teikumos, kuros novērota secība OSV, raksturīgi, ka papildinātajam galvenokārt ir strukturāla nozīme – saikļa vai jautājamā vārda funkcijā palīgteikumos:

- (23) *Ko es tur pie šiem meklēšu?*  
 (24) *Ko nozīmē tas čeks, kurū tu izrakstīji Grosas jaunkundzei [...].* (LVK)

Tāpat šādas secības teikumos papildinātais bieži ir izteikts ar norādāmajiem vietniekvārdiem, tātad ir konsituatīvi saistīts, bet vienlaikus arī uzsvērts, piem.:

- (25) *Tās audzēkņi lasa visur.*

Papildinātais šajā modelī var būt izteikts arī ar pilnnozīmes vārdiem. Tādā gadījumā tam teikuma informācijas struktūrā ir lielāka nozīme nekā teikuma priekšmetam:

- (26) *Britu preses uzkurto skandālu modes žurnāls nodēvējis par raganu medībām;*  
 (27) *Savā laikā populāro žurnālu „Amerika” krievu valodā viņi lasījuši tai pašā dienā, kad [...];*  
 (28) *Cīndus Žanna iegādājās nevis tāpēc, lai rokām būtu silti [...].*

Kā jau minēts, modeļi VSO un VOS ir ļoti netipiski – konstatēti tikai septiņi gadījumi aptuveni 1000 apskatītajos teikumos – pārsvarā palīgteikumos un daiļliteratūrā – sarunvalodas attēlojumā vai dzejā, piem.:

- (29) [...], lai gan noķēris to vēl neviens nebija;
- (30) *Dzertuvē, Dzirnavu ielā, kur naktīs pērk zemnieki mīlu, sulainis ķīnietis pasniedza alu [...];*
- (31) *ja bērni gribēs te apmesties, lai ceļ paši blakām vēl vienu namīnu;*
- (32) *Lasīju tātad es to burvju žurnālu un uzdūros sarakstam;*
- (33) *Vārdsakot, pārdeva viņi čigāniem vilku par teļu;*
- (34) *Bet pēkšņi Stefans saka: “Pērc tu to sev.”*
- (35) *Pie galda sēž un dzer tēju divas sievietes – Elīza un Sabīne.*

„Valences datubāze” atklāj noteiktas vārdu secības tendences latviešu valodā, kā arī pierāda, ka SVO ir latviešu valodas vārdu pamatsecība gan pēc lietojuma biežuma, gan arī pēc tā, ka tā drīzāk nekā citas uzskatāma par pragmatiski nemarkētu vārdu secību, t.i., prototipisko vārdu secību. Tāpat var secināt, ka secība VOS un VSO latviešu valodā parasti ir pragmatiski marķēta. Kad noskaidrota latviešu valodā dominējošā vārdu secība, svarīgi saprast, kāda vārdu secība raksturīga runātā valodā un vai noteiktus vārdu secības modeļus raksturo kaut kādas intonatīvas īpatnības.

### 3. Teikuma intonācija latviešu valodā

Intonatīvās parādības latviešu valodā aplūkotas *Latviešu valodas runas korpussā*. Intonācija un pauzes galvenokārt noteiktas, analizējot spektrogrammas, kur attēlota arī pamattoņa līkne (sk. 2., 3., 4. attēlā tumšāko/zemāko līkni) un intensitātes līkne (sk. 2., 3., 4. attēlā gaišāko/augstāko līkni). Uzsvars visbiežāk noteikts, gan analizējot intensitātes un pamattoņa līkni, gan izmantojot auditīvu analīzi.

Pētot teikuma intonāciju, ir svarīgi definēt intonatīvās frāzes jēdzienu. Ar intonatīvo frāzi (sintagmu) tiek saprasts vārds vai jēdzieniski saistītu vārdu grupa, kas runas plūsmā intonatīvi nodalīta (Skujiņa 2007, 355). Katru intonatīvo frāzi parasti raksturo arī loģiskais uzsvars, kas ir kāda intonatīvās vienības vārda izcēlums runā, ko panāk ar fonētisko līdzekļu – intensitātes, pamattoņa augstuma maiņas, ilguma un reizēm arī ar tembra – palīdzību (Ceplītis 1974, 89; Auziņa 2013, 112) un kas latviešu valodā bieži ir intonatīvās frāzes beigās (Ceplītis, Katlape 1960, 125). Veiktajos eksperimentos mēģināts identificēt arī palīguzsvaru jeb sekundāro izcēlumu, kas ir vājāks par loģisko uzsvaru (Skujiņa 2007, 275). Teikumā ar vairākām intonatīvajām frāzēm visbiežāk ir atrodams uzsvars, kas ir intensīvāks par pārējiem un kas būtu uzskatāms par teikuma uzsvaru (šis uzsvars pasaules valodnieku darbos saukts arī par intonācijas centru (angļu val. – *intonation centre*), sk. Hajičová et al. 1998, 105). Parasti arī galvenā intonatīvā frāze un teikuma uzsvars atrodas teikuma beigās.

Kā jau minēts, loģiskais uzsvars visbiežāk atrodas intonatīvās frāzes beigās, turklāt raksturīgi, ka loģiskais uzsvars ir tajos vārdos, kas izsaka kaut ko jaunu, klausītājam vēl nezināmu, un palīdz izprast runas saturu, bet loģiskajam uzsvaram var piemist arī papildnozīme – pretstatījuma nozīme (Ceplītis, Katlape 1960, 124–126), kas ļauj izcelt komponentu, kurš tiek pretstatīts kaut kam iepriekš minētam. Savukārt emocionālā runā to ir grūtāk izdarīt, jo tad intonatīvajā frāzē skaļāk tiek izrunāti vairāki vārdi un tāpēc viennozīmīgi nav nosakāma loģiskā uzsvara vieta (Auziņa 2013, 112). Tātad loģiskajam uzsvaram līdzīgs uzsvars (turpmāk tekstā atzīmēts ar versāļiem) var būt arī intonatīvās frāzes sākumā, piem., gadījumos, kad izteikuma sākumā atrodas informācija, kas kaut kam pretstatīta (Matthews 2007, 79), tad uzsvars teikuma sākumā viens (36) vai kopā ar citiem līdzekļiem, piem., partikulu (37), iegūst pretstatījuma nozīmi:

(36) *LEONS* tevi meklē;

(37) *Ne* jau *MĒS* esam vainīgi, bet gan *izsoles administrators*. (LVK)

Valodās ar fiksētu vārdu secību, piem., angļu valodā, vārdu secība norāda uz teikuma priekšmeta un papildinātāja sintaktisko funkciju. Lai precizētu informācijas struktūru, angļu valodā parasti tiek pārvietots loģiskais uzsvars, bet valodās ar brīvu vārdu secību bieži tiek mainīta vārdu secība (Hajičová et al. 1998, 125, 126). Uzsvara pozīcijas lingvistiski analizējamas grūtāk nekā atšķirības vārdu secībā, turklāt šie abi informācijas struktūras izteikšanas līdzekļi mijiedarbojas.

Tātad, norādot uz kādas vārdformas nozīmīgumu, angļu valodā plaši tiek izmantota intonācija – atšķirīga informācijas struktūra var būt arī teikumam ar vienu sintaktisko struktūru (līdz ar to arī vienu vārdu secību), bet ar dažādu intonāciju. Piem., atbildot uz jautājumu – (38) *Kas noticis ar caurulēm?* –, tiek

uzsvērtas teikuma beigās: (39) *Caurules ir SARŪSĒJUŠAS*, savukārt uz jautājumu – (40) *Kādēļ no ūdenskrāna tek brūns ūdens?* – atbildei var būt identiska sintaktiskā struktūra, bet tiek uzsvērts teikuma sākums: (41) *CAURULES ir sarūsējušas*. (Vallduvī, Vilckuna 1998, 82)

Arī valodās ar brīvu vārdu secību viena un tā pati sintaktiskā struktūra un vārdu secība var iegūt dažādu prosodisko struktūru – atšķirīgu loģiskā uzsvāra vietu, pamattona līkni, paužu izvietojumu, kas palīdz noformēt izteikumu atbilstoši komunikatīvajam mērķim. Piem., lai arī latviešu valodā ir tendence uzsvērt intonatīvās frāzes pēdējo vārdu (Ceplītis 1974, 101), vienai un tai pašai vārdu secībai var būt dažādi loģiskie uzsvāri:

- (42) a. *Mēs īstenosim PROJEKTU*;  
 b. *Mēs ĪSTENOSIM projektu*;  
 c. *MĒS īstenosim projektu*.

#### 4. Uzsvērtas vienības noteiktos vārdu secības modeļos

Lai noskaidrotu, vai latviešu valodā mainītu vārdu secību papildina arī kādas prosodiskās īpatnības un vai ir vērojamas tipiskas intonācijas iezīmes noteiktām teikuma priekšmeta, izteicēja un papildinātāja kombinācijām,

- 1) izvēlēti četri pārejoši verbi, kas lietojumā piesaista tiešo papildinātāju, – *celt, lasīt, rakstīt, īstenot*;
- 2) ortogrāfiski marķētajā LVRK<sup>3</sup> atlasīti piemēri (apmēram 150), kur konkrētie verbi lietoti finītā vai infinītā formā un piesaista tiešo papildinātāju akuzatīvā;
- 3) piemēros analizēta teikuma intonācija, nosakot loģiskā uzsvāra vietu, pamattona līknes virzību un pauzes.

Šajā eksperimentā (sk. 1. tabulu) konstatēts, ka arī runā tipiskā vārdu secība ir SVO. Tikai desmitajā daļā no analizētajiem runas piemēriem parādās vārdu secība SOV, savukārt pavisam niecīgs skaits ir izteikumu ar secību OVS un OSV. Turklāt kombinācija OSV konstatēta tikai objekta palīgteikumu konstrukcijās (piemēros treknrakstā), piem.:

(44) *es esmu rakstītāja un tas ko es rakstu patiesībā tu ļoti pareizi pateici*;

(45) *vai tas, ko jūs rakstat [rakstāt] tā patiešām ir*. (LVRK)

<sup>3</sup> Ortogrāfiski marķēts LVRK (arī *Runas atpazīšanas korpus*) paredzēts runas tehnoloģiju izstrādei un izveidots 2013. gadā IT kompetences centra ERAF līdzfinansētā projekta „Informācijas un komunikāciju tehnoloģiju kompetences centrs” nozares pētījuma „Runas korpusa izveide, principi, metodes, realizācija” laikā. Tā apjoms ir 100 stundas, un tajā iekļauti vairāk nekā 1800 dažādu vecumposmu (16–24, 25–50, 51–65, 66+) runātāju balss ieraksti. (Pinnis, Auziņa, Goba 2014). Korpusā audiomateriāli transkribēti t. s. ortogrāfiskajā transkripcijā, kas ir burtiska sacītā atveide rakstos mašīnlasāmā formā, ievērojot latviešu valodas vārdu un vārdformu pareizrakstības principus. Interpunkcija ortogrāfiskajā transkripcijā netiek izmantota, runātais tiek pierakstīts vārdiem, tostarp rakstot gan ciparus, gan arī saīsinājumus. Papildus tekstā tiek norādīti arī neverbālie elementi, pauzes un teksts svešvalodā. (Par ortogrāfisko transkripciju plašāk sk. [http://larko.ailab.lv/index.php/info/ortographical\\_transcription](http://larko.ailab.lv/index.php/info/ortographical_transcription))

Kombinācijas, kur gan papildinātājs, gan teikuma priekšmets novietots aiz izteicēja (VOS vai VSO), analizētajā runas materiālā netika konstatētas (sk. 1. tabulu).

	SVO	VO	OVS	OV	SOV	OSV	Kopā
<b>celt</b>	12	4	1	2	5	0	24
<b>lasīt</b>	17	8	2	4	3	0	34
<b>rakstīt</b>	35	15	0	5	4	3	62
<b>īstenot</b>	10	10	2	1	1	2	26
	<b>74</b>	<b>37</b>	<b>5</b>	<b>12</b>	<b>13</b>	<b>5</b>	<b>146</b>
	<b>51%</b>	<b>26%</b>	<b>3%</b>	<b>8%</b>	<b>9%</b>	<b>3%</b>	

**1. tabula.** Vārdu secības modeļi LVRK.

Ja papildinātājs atrodas aiz izteicēja, bieži – arī aplūkotās vienības beigās, tas parasti ir uzsvērts, un pamattonis mēdz būt līdzens vai nedaudz krītošs (sk. 2. attēlu), savukārt intensitātes līkne, izrunājot uzsvērto vārdu, sasniedz maksimālo punktu intonatīvajā vienībā, piem.:

(46) *mēs ceļam MĀJU;*

(47) *es kad rakstīju HRONIKU;*

(48) *lai vīrs varētu (ē) lasīt GRĀMATAS. (LVRK)*

Ja papildinātājs atrodas aiz izteicēja, retāk uzsvērts ir izteicējs, piem.:

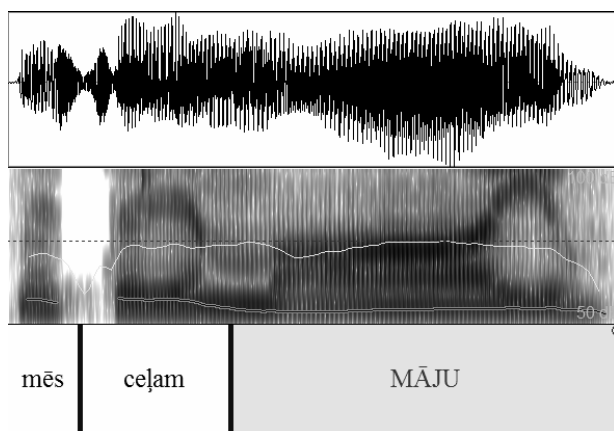
(49) *ja viņa RAKSTĪS dzejoļus tad rakstīs;*

(50) *tāda tradīcija ka dzejnieks tomēr LASA arī savu dzeju. (LVRK)*

Uzsvērts var būt arī izteicējs un papildinātājs, piem.:

(51) *un piegādātājs CEĻ PRASĪBU par nesamaksāto summu;*

(52) *kāpēc cilvēki labprāt LASA Ingas Jērumas GRĀMATAS. (LVRK)*



**2. attēls.** Izteikuma *mēs ceļam māju* (46) dinamiskā spektrogramma un oscilogramma.

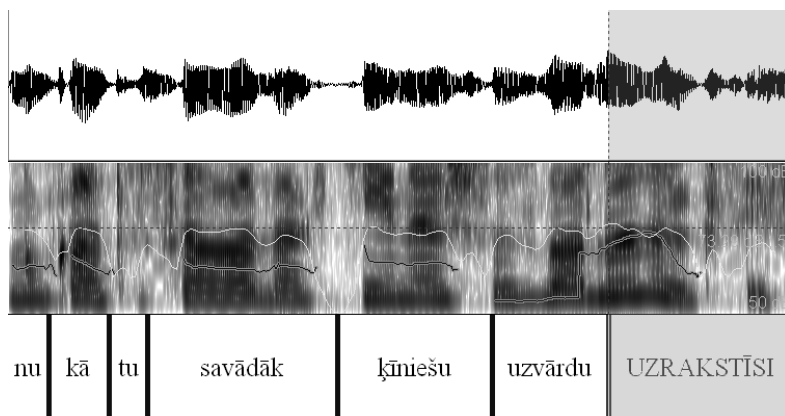


Ja papildinātājs atrodas izteicēja priekšā (secība OVS un SOV), papildinātājs netiek uzsvērts, bet tiek uzsvērts izteicējs (sk. 3. attēlu), piem.:

(53) *Priekšcenzūra tam ko katrs LASA;*

(54) *Nu kā tu savādāk ķīniešu uzvārdu UZRAKSTĪSI.* (LVRK)

Aplūkotajos piemēros, salīdzinot intonatīvās vienības uzsvērtos un neuzsvērtos vārdus, nav vērojamas izteiktas intensitātes svārstības, bet par uzsvērtu vārdu signalizē pamattona virzības maiņa – tas ir kāpjoši krītošs, turklāt kritums ir samērā stāvs (sk. 3. attēlu).

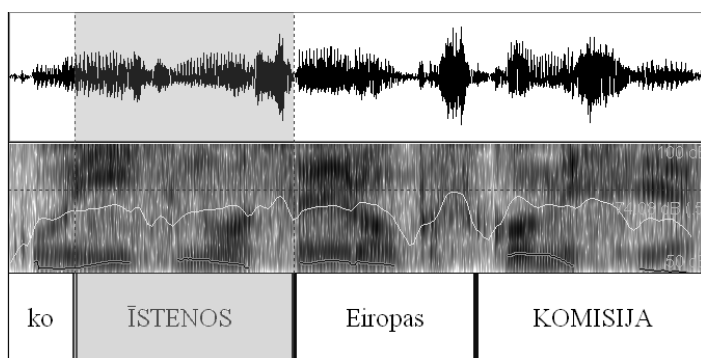


**3. attēls.** Izteikuma *un kā tu savādāk ķīniešu uzvārdu uzrakstīsi* (54) dinamiskā spektrogramma un oscilogramma.

Ja izteicējs neatrodas teikuma daļas beigās, var būt uzsvērts izteicējs un teikuma priekšmets (sk. 4. attēlu):

(55) *ko ĪSTENO Inženieru fakultātes PĀRSTĀVJI;*

(56) *ko ĪSTENOS Eiropas KOMISIJA.* (LVRK)



**4. attēls.** Izteikuma *ko Īstenos Eiropas Komisija* (56) dinamiskā spektrogramma un oscilogramma.

Eksperiments parāda, ka neatkarīgi no komponentu secības visbiežāk runā tiek uzsvērtas intonatīvās frāzes beigas. Ja ir uzsvērts kāds cits komponents, ne intonatīvās frāzes beigas, tas runā iegūst īpašu nozīmi – tiek izcelts vai pretstatīts kaut kam.

Kā redzams analizētajos piemēros, mainīta vārdu secība runātā tekstā nemaz nav tik bieži sastopama, acīmredzot vārdu secība ir svarīga tieši rakstītā tekstā un tā daļēji norāda arī uz teikuma intonāciju. Salīdzinājumam 2. tabulā var aplūkot, kā atšķirīgai intonācijai varētu atbilst teikumi ar mainītu vārdu secību.

Runāts teksts (informācijas struktūru atspoguļo intonācija)	Rakstīts teksts (informācijas struktūru atspoguļo vārdu secība)
<i>Mēs īstenosim PROJEKTU</i>	<i>Mēs īstenosim PROJEKTU</i>
<i>Mēs ĪSTENOSIM projektu</i>	<i>Mēs projektu ĪSTENOSIM Īstenosim mēs projektu</i>
<i>MĒS īstenosim projektu</i>	<i>Projektu īstenosim MĒS</i>

**2. tabula.** Vārdu secība rakstītā tekstā un intonācija runātā tekstā.

## Secinājumi

Eksperiments parāda, kuri vārdu secības modeļi tiek biežāk lietoti, kas raksturīgs noteiktam vārdu secības modelim un kādā apkaimē tas tiek lietots. SVO ir latviešu valodas vārdu pamatsecība gan pēc lietojuma biežuma, gan arī pēc tā, ka tā drīzāk nekā citi vārdu secības modeļi uzskatāma par pragmatiski nemarkētu vārdu secību, t. i., prototipisko vārdu secību.

Lielākajā daļā ekscerpēto runas piemēru konstatēta secība SVO. Turklāt runātās valodas ekscerpti liecina, ka mainīta vārdu secība (resp., tāda, kas neatbilst modelim SVO) runā nemaz nav tik bieži sastopama (sk. 1. tabulu).

Aplūkotajā valodas materiālā – piemēros no LVRK – neatkarīgi no teikuma priekšmeta, izteicēja un papildinātāja secības visbiežāk uzsvērtas intonatīvās frāzes beigas. Ja intonatīvā frāze beidzas ar teikuma priekšmetu vai papildinātāju, paralēli uzsvaram intonatīvās frāzes beigās var būt uzsvērts arī izteicējs.

## Saīsinājumi un apzīmējumi

- O papildinātājs
- S teikuma priekšmets
- V izteicējs

## Avoti

*Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss* (miljons-2.0 un LVK2013).

Pieejams: [www.korpuss.lv](http://www.korpuss.lv).

*Latviešu valodas runas korpuss*. Nav publiski pieejams.

*Latviešu valodas verbu valences datubāze*. Nav publiski pieejama.

## Literatūra

1. Auziņa, Ilze. 2013. Valodas suprasegmentālās jeb prosodiskās vienības. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 104–122.
2. Ceplītis, Laimdots, Katlape, Nora. 1960. *Izteiksmīgas runas pamati*. Rīga: Zinātņu akadēmija.
3. Ceplītis, Lajmdot. 1974. *Analiz rechevoj intonacii*. Rīga: Zinatne.
4. Dryer, Matthew S. 2007. Word order. *Clause Structure, Language Typology and Syntactic Description*. Vol. 1, Shopen, Timothy (ed.). Second Edition. Cambridge University Press, 61–130.
5. Greenberg, Joseph H. 1990. Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. *On Language: Selected Writings of Joseph H. Greenberg*. Denning, Keith and Kemmer, Suzanne (eds.). Stanford University Press, Stanford, California, 40–71.
6. Hajičová, Eva, Partee, Barbara H., Sgall, Petr. 1998. *Topic-Focus Articulation, Tripartite Structures and Semantic Content*. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers.
7. Hawkins, John A. 1983. *Word Order Universals*. New York: Academic Press.
8. Matthews, Peter H. 2007. *Concise Dictionary of Linguistics*. Oxford: University Press.
9. Nešpore Gunta, Saulīte Baiba. 2013. Latviešu valodas verbu valences marķēšana. *Valoda: nozīme un forma. 3. Teorija un metodoloģija valodniecībā*. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 97–106.
10. Nešpore, Gunta, Saulīte, Baiba, Grūzītis, Normunds, Garkāje, Ginta. 2012. Towards a Latvian Valency Lexicon. *Human Language Technologies – The Baltic Perspective*. Proceedings of the Fifth International Conference Baltic Human Language Technologies 2012. Vol. 247. Ed. by Arvi Tavast et al. Amsterdam, Berlin, Tokyo, Washington, DC: IOS Press, 154–161.
11. Pinnis, Mārcis, Auziņa, Ilze, Goba, Kārlis. 2014. Designing the Latvian Speech Recognition Corpus. *Proceedings of the 9<sup>th</sup> edition of the Language Resources and Evaluation Conference (LREC'14)*. Ed. by Calzolari, Nicoletta et al. Reykjavik: European Language Resources Association (ELRA), 1574–1553.
12. Skujiņa, Valentīna (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
13. Vallduví, Enric, Vilks, Marta. 1998. On Rheme and Kontrast. Culicover, Peter W., McNally, Louise (eds.). *The Limits of Syntax (Syntax & Semantics 29)*. San Diego: Academic Press, 79–108.
14. Zilgalve, Evelīna. 2009. Teikuma priekšmeta, izteicēja un papildinātāja secība publicistikas tekstos. Bakalaura darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.

## Summary

Latvian is a highly inflective language with a rather free word order. In general, the unmarked (i. e., the most common) order of elements in a sentence is SVO, however, OVS, SOV, OSV are possible and grammatically correct.

Data from the Latvian Valency Lexicon was used to analyse the word order models in Latvian. The paper first of all provides an analysis of SVO and other models. The differences from SVO sentences found in OVS, SOV and OSV were also analysed. The second part of the article contains the study of the Latvian Speech Recognition corpus sentences. The importance of prosodic features was explored in the selected examples with the changed word order.

## Japāņu valodas adnominalizēšanas partikula *no* (の) un tās atbilde latviešu valodā

### *The Japanese adnominalising particle NO (の) and its correspondences in Latvian*

Lauma Šime

Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte

Āzijas studiju nodaļa

Visvalža iela 4a, Rīga, LV-1050

E-pasts: *lauma.sime@gmail.com*

Japāņu valodas partikula *no* ir daudzfunkcionāla – tai ir gan komunikatīvas, gan gramatiskas funkcijas. Viena no tās gramatiskajām funkcijām ir adnominalizēšana. Adnomināls ir tāds, kas sintaktiski atkarīgs no lietvārda, tātad adnominalizēšana ir pakārtošana lietvārdam. Japāņu valodā īpašības vārdi un darbības vārdi tiek adnominalizēti bez partikulas *no*, bet, adnominalizējot lietvārdus (īstus lietvārdus, īpašības lietvārdus, apstākļa lietvārdus, darbības lietvārdus un skaitļa vārdus), noteiktus vietniekvārdus un apstākļa vārdus, pirms apzīmējamā lietvārda jālieto partikula *no*. Pēc adnominalizēšanas konstrukcijas komponentu vārdu semantikas var noteikt, ka partikula norāda piederības, atributīvas, ekvivalences, laika, telpas, semantiskā subjekta, semantiskā objekta attieksmes vai veic prievārda funkciju. Partikulas atbildes latviešu valodā zināmā mērā nosaka adnominalizēšanas konstrukcijas komponentu vārdšķiras, tādēļ raksts organizēts pēc vārdšķirām, ar kurām *no* šajā funkcijā var tikt saistīts. Starp biežāk sastopamajām partikulas atbilmēm latviešu valodā ir lietvārda locījumi, attieksmes vietniekvārdi, apstākļa vārdi saikļa funkcijā, īpašības vārdu noteiktās galotnes, prievārdi, vārddarināšanas morfēmas, bet bieži atbildes vispār nav.

**Atslēgvārdi:** japāņu valoda, partikula, adnominalizēšana, pakārtošana lietvārdam.

### Ievads

Japāņu valodā partikulas veic gan gramatiskas, gan komunikatīvas funkcijas, turklāt tās bieži vien ir daudzfunkcionālas. Arī partikulai *no* ir vairākas gramatiskas un komunikatīvas funkcijas. Šajā rakstā autore aplūko vienu no četrām partikulas *no* gramatiskajām funkcijām – adnominalizēšanu (vārda, vārdu savienojuma vai teikuma daļas piesaistīšanu lietvārdam). Pārējās trīs partikulas gramatiskās funkcijas ir subjekta norāde palīgteikumā, teikuma daļu saistīšana un substantivēšana. Tuvāk šī tēma ir pētīta autores maģistra darba „Japāņu valodas partikulas *no* semantika un tās izteikšana latviešu valodā” otrās daļas pirmajā nodaļā „Adnominalizēšana” (Lokmane 2015, 22–41). Japāņu valodas teksta piemēru glosēšana veikta, balstoties uz Leipziger skolas glosēšanas principiem (sk. <https://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php>), tomēr autore dažviet ieviesusi nelielas izmaiņas japāņu valodas īpatnību dēļ. Piem., partikulas glosētas pēc to izrunas atveides latviešu valodā, jo to nozīmju atbilde latviešu valodā dažādos teikumos atšķiras.

Partikula *no* bieži tiek ietilpināta gramatisko locījumu partikulās (*case particles*) kā ģenitīva partikula (Kaiser 2013, 50; Tsujimura 2014, 134) vai tiek dēvēta par piederības partikulu (*possessive particle*) (Kawashima 1999, 143). Seiči Makino un Mičio Cucui (*Seiichi Makino, Michio Tsutsui* 2012, 312) „A Dictionary of Basic Japanese Grammar” (*Japāņu valodas gramatikas vārdnīca*) tā tiek dēvēta par *lietvārda modifīcētāja partikulu* jeb *lietvārda apzīmētāja partikulu*. Raksta autore uzskata, ka *lietvārda apzīmētāja partikula* ir precīzāks un piemērotāks termins, jo aptver visus gadījumus, kad partikulu lieto, lai apzīmētu lietvārdu, bet termins *ģenitīva partikula* aptver tikai dažus no gadījumiem – piederības un atribūta attieksmes.

Adnomināls ir tāds, kas ir sintaktiski atkarīgs no lietvārda (Skujiņa 2007, 15), tātad adnominalizēšana ir process, kurā vārdu, vārdu savienojumu vai teikuma daļu padara sintaktiski atkarīgu no lietvārda – padara to par lietvārda apzīmētāju. Tādējādi terminam *adnominalizēšana*, kas pārņemts no Samjuela Martina (*Samuel Martin* 1988) „A Reference Grammar of Japanese” (*Japāņu valodas gramatikas rokasgrāmata*), semantiski ekvivalents termins varētu būt *pakārtošana lietvārdam*. S. Martins (1988, 26) skaidro, kā japāņu valodā paplašina vienkāršus nepaplašinātus teikumus jeb viņa terminoloģijā – kodolteikumus (*nuclear sentence*), kas sastāv no viena vārda (atkarībā no vārdšķiras – no vārda un kopulas *da*).

Viens no veidiem, kā paplašināt lietvārda kodolteikumu, kas sastāv no lietvārda un kopulas *da*, ir adnominalizēšana. Adnominalizējot vārdam vai vārdu savienojumam piesaista partikulu *no*, pēc tam šo adnominalizējumu var lietot teikumā pirms lietvārda. Tādējādi adnominalizēšanas procesā tiek izveidota vārdkopa (vai plašāka vārdkopa, ja adnominalizē vārdkopu). Var adnominalizēt arī teikuma daļu, kurā ir subjekts un darbības vārds vai objekts un darbības vārds, tādējādi adnominalizēšanas rezultātā veidojas palīgteikums, kur apzīmējamaais lietvārds ir virsteikums.

Adnominalizēšanas objekts (daļa, ko padara par lietvārda apzīmētāju un aiz kā lietojama partikula *no*) var būt lietvārdi – īsti lietvārdi, īpašības lietvārdi, darbības lietvārdi, apstākļa lietvārdi un skaitļa vārdi –, vietniekvārdi, noteikti apstākļa vārdi. Adnominalizēšanas rezultātā iegūtā konstrukcija visa kopā funkcionē kā lietvārds un atkal var tikt pakļauta visiem kodolteikuma paplašināšanas veidiem (piem., objekta, subjekta pievienošanai), arī atkārtotai adnominalizēšanai (Martin 1988, 616). Darbības vārdus var adnominalizēt bez partikulas *no* – tie teikumā var atrasties tieši pirms lietvārda (darbības vārda vienkāršajā formā jeb neformālajā formā – *plain form* jeb *informal verb form*) (Iwasaki 2013, 203). Arī īpašības vārdus var adnominalizēt bez partikulas *no* (Kaiser 2013, 164).

Tā kā partikulas nozīme veidojas sasaistē ar citiem teikuma locekļiem, raksts tiek organizēts pēc augstāk minētajām vārdšķirām, kas var būt komponenti adnominalizēšanas konstrukcijā (lietvārdi, vietniekvārdi, apstākļa vārdi). Šo vārdšķirņu vārdi aplūkoti kā adnominalizēšanas objekti, un dažu vārdšķirņu vārdi – arī kā apzīmējamaais vārds.

## 1. Īsti lietvārdi

Adnominalizējot īstu lietvārdu, var veidoties lietvārdu vārdkopa, kurā starp lietvārdiem ir piederības attieksmes, kā redzams (1) piemērā:

- (1) 人 の 鼻  
 cilvēks NO deguns  
 ‘cilvēku deguni’ (Akutagava 2009, 21; Murray 2012, 159)

(1) piemērā partikulas *no* atbilsme latviešu valodā ir adnominalizētā lietvārda ģenitīva locījums, jo latviešu valodā piederību lietvārdu vārdkopā izsaka pirmā lietvārda ģenitīva locījums (Smiltņiece 2013, 345–347). Japāņu valodā lietvārda skaitli var noteikt pēc konteksta, šajā gadījumā lietvārdi ir daudzskaitļa formā.

Adnominalizējot īstu lietvārdu, kā redzams (2) piemērā, var veidoties arī lietvārda vārdkopa, kurā pirmais lietvārds ir otrā atribūts, tādējādi partikula *no* norāda atributīvās attieksmes.

- (2) 管楽器 の ユニゾン  
 pūšamie instrumenti NO unisons  
 ‘pūšamo instrumentu unisons’ (村上 2009 (1), 15; Murakami 2012 (1), 12)

(2) piemērā adnominalizēšanas objekts ir atribūts, jo apzīmē veidu. Atbilsme latviešu valodā partikulai *no* ir adnominalizēšanas objekta, kas latviešu valodas tulkojumā ir *pūšamie instrumenti*, ģenitīva locījums, jo arī atribūta attieksmes vārdkopā latviešu valodā izsaka pirmā vārda (vai, kā šajā gadījumā, vārdu savienojuma) ģenitīva locījums (Smiltņiece 2013, 345–347).

Arī (3) piemērā adnominalizēšanas rezultātā veidojas atributīva lietvārdu vārdkopa, jo attieksmes starp darba radītāju (autoru) un darbu var uzskatīt par atributīvām, tomēr S. Martins šo partikulas *no* funkciju šķir no atributīvo attieksmju funkcijas un dēvē par radītāja un produkta attieksmju norādi (Martin 1988, 259). Arī (3) piemērā partikulai latviešu valodā atbilst atribūta ģenitīva locījums.

- (3) ヤナーチェック の 「シンフォニエッタ」  
 Janāčeks NO Simfonieta  
 ‘Janāčeka „Simfonieta”’ (村上 2009 (1), 11; Murakami 2012 (1), 9)

(4) piemērā adnominalizēšanas objekts norāda apzīmējamā objekta profesiju. Lai arī S. Martins vārdkopu, kur adnominalizēšanas objekts norāda profesiju, iedala pie atributīvo attieksmju adnominalizējumiem, šādas vārdkopas iespējams iekļaut ekvivalences attieksmju adnominalizējumos.

- (4) 女優 の メリー・ピクフォード  
 kinoaktrise NO Mērija Pikforde  
 ‘kinoaktrise Mērija Pikforde’ (谷崎 2002, 5; Taņidzaki 2006, 7)

(4) piemērā partikulai atbilstes latviešu valodā nav. Tomēr tāda gramatiskā konstrukcija kā (4) piemērā varētu izteikt arī piederības attieksmi, tādējādi latviešu valodā būtu jātulko kā *kinoaktrises Mērijas Pikfordes*, un tas, vai partikula *no* norāda piederības vai ekvivalences attieksmes, nosakāms tikai pēc konteksta. Šajā gadījumā gan ir skaidrs, ka *kinoaktrise* ir ekvivalents ar *Mēriju Pikfordi*, tomēr

tādā konstrukcijā kā *zobārsts NO draugs* var būt domāts gan *zobārsta draugs*, gan *draugs, kurš ir zobārsts*.

Arī (5) piemērā adnominalizēšanas rezultātā rodas vārdkopa, kurā ir ekvivalences attieksmes starp adnominalizēšanas objektu un apzīmējamo lietvārdu. Tā kā adnominalizēšanas objekts un apzīmējamais lietvārds izsaka datuma un nedēļas dienas nozīmi, ekvivalences attieksmes nav pārprotamas nevienā kontekstā.

- (5) 一月五日            の            水曜日  
 5. janvāris            NO            trešdiena  
 ‘trešdien, 5. janvārī’
- (Kaiser 2013, 52)

(5) piemērā atbildes latviešu valodā nav, jo latviešu valodā šādas ekvivalences attieksmes izteiktas ar savrupinājumu, ko norāda ar interpunkciju. Tādējādi partikulai latviešu rakstu valodā atbilst komats, kas nodala savrupinājumu, bet runā savrupinājumu varētu izteikt ar intonāciju (Blinkena 2009, 289–291).

(6) piemērā adnominalizēšanas objekts raksturo apzīmējamo lietvārdu, kas šajā gadījumā ir skaitļa vārds. (6) piemērā partikulas atbilde latviešu valodā ir frāze *saskaņā ar*, kas semantiski ir analogiska ar prievārdu *pēc*, un tulkotāja būtu varējusi šo vārdkopu tulkot kā „pēc tradicionālās gadu skaitīšanas sistēmas”, tādējādi partikulai *no* ir prievārda funkcija.

- (6) 数え歳                    の            十五  
 tradicionālā gadu            NO            piecpadsmit  
 skaitīšanas sistēma  
 ‘saskaņā ar tradicionālo gadu skaitīšanas  
 sistēmu [viņai bija] piecpadsmit gadu’
- (谷崎 2002, 5; Taņidzaki 2006, 7)

(7) piemērā starp vārdkopas lietvārdiem ir atributīvas attieksmes, jo *dzimtā pilsēta* (ko tulkotāja izmainījusi uz *lauki*, iespējams, labskanības nolūkos) raksturo apzīmējamo lietvārdu *vecāki*.

- (7) 郷里                    の            親  
 dzimtā pilsēta            NO            vecāki  
 ‘vecāki, kas dzīvo laukos’
- (谷崎 2002, 10; Taņidzaki 2006, 9)

(7) piemērā redzams, ka atributīvas attieksmes latviešu valodā var izteikt arī ar palīgteikumu, savukārt partikulas atbilde latviešu valodā ir attieksmes vietniekvārds *kas*, un tas ievada palīgteikumu. Virsteikums šeit sastāv no apzīmējamās konstrukcijas daļas, bet palīgteikums no adnominalizēšanas objekta. (7) piemēru varētu uzskatīt arī par telpisko attieksmju adnominalizējumu, jo adnominalizēšanas objekts var tikt uzskatīts ne tikai par atribūtu, bet arī par apzīmējamā lietvārda novietojumu telpā.

Arī (8) piemērā redzams, ka adnominalizējums (adnominalizēšanas objekts šajā gadījumā ir vārdkopa – adnominalizēts vietas attieksmes vārds *augša*) var tikt uzskatīts gan par atributīvu attieksmju vārdkopu, gan par telpisko attieksmju vārdkopu. Adnominalizēšanas objekts *augša* japāņu valodā ir telpas attieksmes lietvārds, un attieksmes vārdu adnominalizēšana ((8) piemēra pirmās partikulas

$no_1$  funkcija) tiks aplūkota vēlāk šajā nodaļā līdzās citiem piemēriem, kur apzīmējama vārds vai adnominalizēšanas objekts ir telpas attieksmes vārds. Tā kā telpas attieksmes un atributīvās attieksmes bieži robežojas un šīs funkcijas ir grūti šķirt, šis piemērs tiek aplūkots līdzās citiem atributīvo vārdkopu piemēriem.

- (8) テーブル の<sub>1</sub> 上 の<sub>2</sub> ショルダーバッグ  
 galds NO<sub>1</sub> augša NO<sub>2</sub> plecu soma  
 ‘uz galda nomestā plecu soma’ (村上 2009 (2), 10; Murakami 2012 (1), 242)

(8) piemērā otrā partikula *no* piesaista adnominalizēšanas objektu *galds NO augša* lietvārdam *plecu soma*, kas ir apzīmējama lietvārds adnominalizējumā. Partikulai  $no_2$  šajā piemērā atbildes latviešu valodā nav, taču tā pilda gramatisku funkciju – norāda vārdkopas atribūtu. Tā kā latviešu valodā šāda atribūta (atrašanās vietas) norādīšanai nepieciešams darbības vārds, tulkotāja pievienojusi darbības vārdu *nomest*. Šo piemēru ir iespējams tulkot arī kā *plecu soma, kas ir uz galda*, tādējādi partikulai latviešu valodā atbilstu attieksmes vietniekvārds *kas*.

Arī (9) piemērā *no* norāda atributīvas attieksmes vārdkopā – adnominalizēšanas objekts raksturo izskatu.

- (9) 背 の 低い 男  
 augums NO īss vīrietis  
 ‘augumā mazākais [vīrietis]’ (村上 2010 (1), 12; Murakami 2013, 8)

(9) piemērā īsts lietvārds ir adnominalizēšanas objekts un apzīmējama ir ar īpašības vārdu adnominalizēts lietvārds *vīrietis* (īpašības vārda adnominalizēšanai nav jālieto partikula *no*). (10) teikumā partikulas *no* atbilde latviešu valodā ir adnominalizēšanas objekta lokatīva locījums, jo latviešu valodā lokatīva locījums var izteikt arī īpašības nozīmi (Skujiņa 2007, 224).

(10) piemērā adnominalizēšanas objekts ir atributīva lietvārda vārdkopa, kas sastāv no īpašības lietvārda un īsta lietvārda un apzīmē izskatu.

- (10) きれいな 目 の 人。  
 skaists acis NO cilvēks  
 ‘cilvēks ar skaistām acīm’ (Kawashima 1999, 144)

(10) piemērā partikulai *no* latviešu valodā atbilst adnominalizēšanas objekta instrumentāla locījums – *ar acīm*. Latviešu valodā arī instrumentāla locījums var izteikt īpašības nozīmi. Adnominalizēšanas objekts ir adnominalizēts īpašības lietvārds, taču adnominalizējot nav lietojama partikula *no*, bet gan īpašības lietvārda galotne *na*.

Pēc aplūkotajiem piemēriem var secināt, ka, adnominalizējot īstus lietvārdus, var veidoties piederības, atributīvas vai ekvivalences attieksmju vārdkopas vai arī partikula var veikt prievārda funkciju. Latviešu valodā piederības attieksmju vārdkopās partikulai atbilst ģenitīva locījums, bet ekvivalences attieksmju vārdkopās partikulai atbildes nav. Atributīvo attieksmju vārdkopās partikulai var



būt daudzveidīgas atbildes latviešu valodā, kā ģenitīvs, lokatīvs, instrumentālis vai attieksmes vietniekvārds, kas ievada palīgteikumu. Vārdkopās, kur partikula veic prievārda funkciju, latviešu valodā tai var atbilst prievārds (vai frāze, kas ir semantiski analogiska prievārdam).

## 2. Īpašības lietvārdi

Īpašības lietvārdiem ir kopīgas īpašības to gramatiskajā lietojumā gan ar īpašības vārdiem, gan ar lietvārdiem. Tiem var pievienot sufiksus *sa* (さ *sa*), *mi* (み *mi*), *garu* (がる *garu*), *sugiru* (すぎる *sugiru*), *sō* (そう *sō*) kā īpašības vārdiem, bet aiz tiem jālieto kopula *da* (だ *da*) (arī pagātnes un nolieguma formās) kā lietvārdiem, bet īpašības lietvārdi iedalāmi divās grupās pēc to adnominalizēšanas nepagātnes kopulas lietojuma (Backhouse 2004, 57). Lielāko daļu īpašības lietvārdu adnominalizē ar galotni *na*, tomēr ir īpašības lietvārdi, kuru adnominalizē ar partikulu *no*, tādējādi divas īpašības lietvārdu grupas ir *na*-īpašības lietvārdi un *no*-īpašības lietvārdi (Kaiser 2013, 156–157). Ir īpašības lietvārdi, kas var tikt adnominalizēti gan ar partikulu *no*, gan ar īpašības vārda galotni *na*, piem., *iroiro na/no* (いろいろ な・の *iroiro na/no*), *džijū na/no* (自由 な・の *jiyuu na/no*), *kenkō* (健康 な・の *kenkō na/no*) (Martin 1988, 617). *No* lietojums norāda, ka vārdam ir lietas nozīme, bet *na* lietojums norāda, ka vārdam ir īpašības nozīme, piem., *kenkō na hito* (健康 な 人 *kenkō na hito*) tulkojams kā *vesels cilvēks*, bet *kenkō no džōtai* (健康 の 状態 *kenkō no džōtai*) tulkojams kā *veselības stāvoklis* (Tsušimura 2014, 139). Partikula *no* nav uzskatāma par vārddarināšanas līdzekli (lietvārda darināšana no īpašības vārda), bet tikai norāda uz vārda lietas (reālijas, nevis īpašības) nozīmi.

(11) piemērā adnominalizēšanas objekts ir *no*-īpašības lietvārds un partikulai atbildes latviešu valodā nav. Tulkotāja latviešu valodas atveidē (11) piemērā izlaidusi apzīmējamo vārdu *ķermenis*, lai izvairītos no frāzes *ar kailu ķermeni*, ko var uzskatīt par liekvārdību.

- |      |         |    |   |
|------|---------|----|---|
| (11) | 裸       | の  | 身体  |
|      | kails   | NO | ķermenis                                  |
|      | ‘kaila’ |    | (村上 2009 (2), 10; Murakami 2012 (1), 241) |

Japāņu valodas īpašības lietvārdiem visbiežāk latviešu valodā atbilst īpašības vārdi, un, tā kā latviešu valodā īpašības vārdus var pievienot lietvārdiem, tikai saskaņojot galotnes (Kalnača 2013, 62), japāņu valodas partikulai *no*, kas japāņu valodā pilda šo funkciju, atbildes nav.

## 3. Apstākļa lietvārdi

Apstākļa lietvārdi izsaka darbības, īpašības vai apstākļa pazīmes, piem., laika un vietas apstākļa lietvārdi (Martin 1988, 212). Adnominalizējot apstākļa lietvārdu, veidojas atributīva lietvārda vārdkopa, kā redzams (12) piemērā, kur partikulai latviešu valodā atbilst adnominalizēšanas objekta noteiktā galotne un sufikss *-ēj-*, kas lietvārdu *tagadne* padara par īpašības vārdu.

- (12) 現在 の 妻  
tagadne NO sieva  
'tagadējā sieva' (谷崎 2002, 5; Taņidzaki 2006, 7)

(13) piemērā apzīmēts apstākļa lietvārds, kas apzīmē telpisku jēdzienu, tādēļ partikula *no* norāda telpiskās attieksmes vārdkopā.

- (13) 雷門 の 近く  
Kaminari vārti NO tuvū  
'netālu no Kaminari vārtiem' (谷崎 2002, 5; Taņidzaki 2006, 7)

(13) piemērā japāņu valodas lietvārds *tuvū* latviešu valodā tulkots kā *netālu* un partikulai *no* latviešu valodā atbilst prievārds *no*.

Apstākļa lietvārdos ietilpst arī attieksmes vārdi – tie norāda attieksmes telpā un laikā. Japāņu valodas telpas attieksmes vārdi ir *aida* (間 *aida* 'starp'), *ato* (後 *ato* 'pēc'), *hidari* (左 *hidari* 'pa kreisi'), *mae* (前 *mae* 'priekšā'), *migi* (右 *migi* 'pa labi'), *naka* (中 *naka* 'iekšā'), *šita* (下 *šita* 'zem'), *tonari* (隣 *tonari* 'blakus'), *ue* (上 *ue* 'virš'), *uširo* (後ろ *uširo* 'aiz') u. c. (Kaiser 2013, 21). (15) piemērā vārds *naka* atrodas aiz partikulas *no* un veido vārdkopu, kas norāda kāda objekta atrašanās vietu, tādējādi norāda attieksmes telpā.

- (14) 竹 の 中  
bambuss NO iekšā  
'starp bambusiem' (Murray 2003, 80; Akutagava 2009, 304)

(14) piemērā japāņu valodas lietvārdam *naka* ar telpisku nozīmi atbilst prievārds *starp*, tādējādi partikulai *no* atbilstmes latviešu valodā nav. Partikula *no* tikai atļauj adnominalizēšanas objekta *bambuss* (竹 *take*) piesaisti šim lietvārdam. Arī (15) piemērā apzīmējamais vārds ir telpas attieksmes vārds *naka* (augšā).

- (15) テーブル の 上  
galds NO augša  
'uz galda' (村上 2009 (2), 10; Murakami 2012 (1), 242)

(15) piemērā apzīmētajam lietvārdam ar telpisku nozīmi atbilst prievārds *uz*, bet partikula piesaista adnominalizēšanas objektu apzīmējamam vārdam. Tā kā latviešu valodā prievārda *uz* lietojums norāda, ka jālieto ģenitīva locījums, bet japāņu valodā atbilstošo valodas vienību saskaņošanu veic partikula *no* (Nītiņa 2013, 625–627), latviešu valodā tai atbilst ģenitīvs.

(16) piemērā apzīmējamais vārds ir telpas attieksmes lietvārds (kas var būt arī laika attieksmes lietvārds) *priekšā*, un partikulai latviešu valodā arī šajā piemērā atbilst ģenitīvs.

- (16) 目 の 前  
acis NO priekšā  
'acu priekšā' (谷崎 2002, 10; Taņidzaki 2006, 11)

Kā redzams piemēros, kur apzīmējamais vārds ir telpas attieksmes lietvārds, adnominalizēšanas objekts ir īsts lietvārds, kas parasti nosauc kādu fizisku (nevis abstraktu) lietu, tādējādi partikula norāda telpiskās attieksmes vārdkopā. Japāņu valodā attieksmes lietvārdi *aida* (starp), *ato* (pēc), *mae* (priekšā), *naka* (iekšā), *uchi* (iekšā) u. c. var norādīt ne tikai attieksmes telpā, bet arī laikā, tādējādi *no* veido laika attieksmju vārdkopas (Kaiser 2013, 21).

(17) piemērā adnominalizēts attieksmes lietvārds *starp* un adnominalizēšanas objekts izsaka laiku, tādēļ veidojas laika attieksmju vārdkopa.

- (17) 夜 の あいだ  
nakts NO iekšā  
'pa nakti' (村上 2009 (3), 13; Murakami 2012 (2), 10)

(17) piemērā attieksmes lietvārdam atbilst prievārds *pa*, bet partikulai latviešu valodā atbilst akuzatīva locījums, jo to nosaka prievārda lietojums (Nītiņa 2013, 625–627).

Laika attieksmju vārdkopas var veidot arī ar laika attieksmes lietvārdiem *koro* (ころ *koro* 'laiks') un *toki* (時 *toki* 'laiks') (Kaiser 2013, 26–27), kā redzams (18) piemērā, kur apzīmējamais lietvārds ir laika attieksmes lietvārds *toki*.

- (18) 赤ん坊 の 時,  
zīdains NO laiks  
'Kad biju zīdains, ..' (Kaiser 2013, 27)

(18) piemērā partikulas *no* semantikai latviešu valodā atbilst palīgteikums un laika attieksmes lietvārds nosaka, ka tas ir laika palīgteikums, tādējādi partikulai *no* latviešu valodā atbilst apstākļa vārds saikļa funkcijā *kad*.

(19) piemērā apzīmējamais vārds ir laika attieksmes lietvārds *koro*.

- (19) 子ども の ころ  
bērns NO laiks  
'bērnība' (Kaiser 2013, 28)

(19) piemērā apzīmējamais vārds – laika attieksmes lietvārds – norāda, ka no adnominalizēšanas objekta latviešu valodas atbilstmes jādarina lietvārds ar laika nozīmi, tādējādi partikulai atbilstmes nav.

Lai arī visbiežāk attieksmes vārds ir apzīmējamais, iespējama arī konstrukcija, kur attieksmes vārds tiek adnominalizēts (Cīpris, Shoko 2002, 91) kā (20) piemērā, kur attieksmes lietvārds *mae* ir adnominalizēšanas objekts.

- (20) 前 の 夜  
priekšā NO nakts  
'iepriekšējā nakts' (村上 2009 (3), 15; Murakami 2012 (2), 11)

(20) piemērā partikulai atbilst noteiktā galotne. Izteikuma semantika mainītos, ja attieksmes vārds būtu apzīmējamais vārds, bet *nakts* būtu adnominalizēšanas

objekts – konstrukcija *nakts NO priekšā* norāda nevis uz iepriekšējo nakti, bet gan uz laika posmu pirms nakts iestāšanās. Partikulai latviešu valodā atbilst – noteiktā galotne – var būt ne tikai laika attieksmju vārdkopās, bet arī telpas attieksmju vārdkopās.

Kā (20), tā arī (21) piemērā laika attieksmes vārds ir adnominalizēšanas objekts, kurš adnominalizēts ar norādāmo vietniekvārdu (kura adnominalizēšanai nav nepieciešama partikula – tieši aiz vietniekvārda seko apzīmējamais vārds), un partikulai latviešu valodā atbilst lokatīvs.

- |      |                 |    |    |                    |
|------|-----------------|----|----|--------------------|
| (21) | その頃             | の  | 僕  |                    |
|      | tas laiks       | NO | es |                    |
|      | ‘es tajā laikā’ |    |    | (Martin 1988, 616) |

Kā redzams iepriekšējos piemēros, adnominalizējot apstākļa vārdus, latviešu valodā partikulai var atbilst vairāki valodas līdzekļi – noteiktā galotne, prievārds, apstākļa vārds saikļa funkcijā, ģenitīvs, lokatīvs – vai arī atbilstmes nav.

#### 4. Darbības lietvārdi

Darbības lietvārdi (*verbal nouns*) izsaka kādu darbību vai procesu. Darbības lietvārds funkcionē kā darbības vārds, ja tam pievieno darbības vārdu *suru* (する *suru* ‘darīt’). Piem., darbības lietvārdam *šōkai* (紹介 *shōkai* ‘iepazīstināšana’) pievienojot darbības vārdu *darīt*, veidojas darbības vārds *šōkaisuru* (紹介する *shōkaisuru* ‘iepazīstināt’), un atšķirībā no citiem lietvārdiem, aiz kuriem arī var lietot darbības vārdu *darīt*, starp darbības lietvārdu un darbības vārdu nav jālieto objekta norādītāja partikula *o* (を *o*). Ir arī darbības lietvārdi, kas darināti no darbības vārdiem.

Darbības lietvārdi adnominalizējumā var būt gan adnominalizēšanas objekti, gan apzīmējamie vārdi. Adnominalizējot īstus lietvārdus vai vietniekvārdus, kad apzīmējamais vārds ir darbības lietvārds un kad adnominalizēšanas objekts ir vārds, kas var būt darītājs, izjutējs utt., partikula *no* norāda semantisko subjektu vārdkopā.

(22) un (23) piemērā adnominalizēšanas objekts ir īsts lietvārds un apzīmējamais vārds – darbības lietvārds. Šis darbības lietvārds darināts no darbības vārda *kangaeru* (考える *kangaeru* ‘domāt’), noņemot galotni *ru* (る *ru*). Partikula *no* (25) piemērā norāda vārdkopas subjektu *kalps*.

- |      |                 |    |       |   |
|------|-----------------|----|-------|---|
| (22) | 下人              | の  | 考え    |   |
|      | kalps           | NO | domas |   |
|      | ‘kalpa domas’   |    |       | (Murray 2012, 208; Akutagava 2009, 6)     |
| (23) | あなた             | の  | 話     |   |
|      | tu              | NO | runa  |   |
|      | ‘jūsu teiktais’ |    |       | (村上 2009 (4), 13; Murakami 2012 (2), 219) |

Abos piemēros latviešu valodā partikulai atbilst ģenitīvs. (25) piemērā adnominalizēšanas objekts raksturo apzīmējamo vārdu, tādēļ šo vārdkopu var uzskatīt arī par atributīvo attieksmju vārdkopu.

Partikula *no* var norādīt arī objektu vārdkopā. Lai veidotos objekta vārdkopa, adnominalizējuma apzīmējamam vārdam jāizsaka darbība. (24) piemērā darbības lietvārds ir adnominalizēšanas objekts, bet apzīmējamam vārdam piemīt darbības nozīme (*iespēja*) un partikula norāda objektu vārdkopā.

- (24) 発表                      の                      機会  
 prezentēšana              NO                      iespēja  
 ‘iespēja prezentēt’ (Kaiser 2013, 32)

(24) piemērā partikulai atbildes latviešu valodā nav, jo vārdkopas objekts izteikts ar darbības vārda nenoteiksmi. Tā kā japāņu valodas darbības lietvārdu latviešu valodā var tulkot gan kā darbības vārdu, gan kā lietvārdu, kas darināts no darbības vārda ar izskaņu *-šana*, šo izteikumu varētu tulkot arī kā *prezentēšanas iespēja*, tādējādi veidotos atributīvo attieksmju vārdkopa, kur partikulai atbilstu ģenitīva locījums.

Aplūkojot piemērus, kuros viens no adnominalizēšanas konstrukcijas komponentiem ir darbības lietvārds, var secināt, ka partikulai *no*, norādot subjektu vārdkopā, atbilde latviešu valodā ir ģenitīva locījums, bet, norādot objektu vārdkopā, vai nu atbildes nav, vai arī atbilde ir vārddarināšanas morfēma *-šana*.

## 5. Skaitļa vārdi

Skaitļa vārdi visbiežāk funkcionē kā lietvārdi, tādēļ tie var būt adnominalizēšanas objekts. Skaitļa vārdi savienojami ar konkrētiem tā saucamajiem skaitītāja vārdiem (*counters*) jeb sufiksiem bez partikulas *no*. Šādi sufiksi ir, piem., lielo dzīvnieku skaitītājsufikss *tō* (頭 *tō*), mazo dzīvnieku skaitītājsufikss *hiki* (匹 *hiki*), stundu skaitītājsufikss *dži* (時 *ji*) un gadu skaitītājsufikss *sai* (歳 *sai*) (Kaiser 2013, 115–116). Lielākā daļa no šiem sufiksiem latviešu valodā nav tulkojama, bet gadu skaitītāja sufiksa atbilde latviešu valodā ir lietvārds *gadi*. Šie sufiksi nemaina partikulas *no* lietojumu skaitļa vārdu adnominalizējumos, tādēļ šajā rakstā tuvāk netiek aplūkoti.

Japāņu valodā, lai lietvārdam piesaistītu skaitļa vārdu (kā lietvārda apzīmētāju), jālieto partikula *no* – skaitļa vārdi vairumā gadījumu funkcionē kā lietvārdi. Latviešu valodā skaitļa vārdi funkcionē līdzīgi īpašības vārdiem un tos var lietot kā lietvārda apzīmētājus, tikai saskaņojot locījumus un skaitli (lokāmie skaitļa vārdi), tādējādi partikulai *no*, adnominalizējot skaitļa vārdus, atbildes latviešu valodā nekad nav (sk. (25), (26), (27), (28) piemēru).

(25) un (26) piemērā adnominalizēts skaitļa vārds, bet apzīmējamais vārds ir īsts lietvārds.

- (25) 二つ                      の                      月  
 divi                      NO                      mēness  
 ‘abi mēneši’ (村上 2009 (3), 74; Murakami 2012 (2), 50)

- (26) 十五 の 少女.  
piecpadsmit NO meitene  
'piecpadsmit gadus veca meitene' (谷崎 2002, 8; Taņidzaki 2006, 8)

Lai gan (26) piemērā pēc skaitļa vārda nav lietots gadu skaitītājsufikss, pēc konteksta ir nosakāms, ka domāti cilvēka gadi. Lai arī tulkojumā pievienoti vārdi, kuru oriģinālajā japāņu valodas tekstā nav, tas nav noticis partikulas *no* lietojuma dēļ.

Partikula *no* izmantojama arī starp diviem skaitļa vārdiem – skaitļa vārds ir gan adnominalizēšanas objekts, gan apzīmējamais lietvārds. Šādas konstrukcijas veido, lai izteiktu matemātiskas darbības. (27) piemērā vārdkopa izsaka daļskaitli, bet 28. piemērā – reizināšanu. Japāņu valodā daļskaitļa vārdkopā daļu skaits ir apzīmējamais vārds, bet adnominalizēšanas objekts norāda daļas lielumu. Ja partikula atrodas starp reizināšanas locekļiem, pēc adnominalizēšanas objekta skaitļa vārda atrodas arī lietvārds *reizes*, bet tēmas rādītāja partikula *va* norāda reizinājuma rezultātu.

- (27) 七 分 の 三  
septiņi daļa NO trīs  
'Trīs septītdaļas.' (Kaiser 2013, 123)

- (28) 五 倍 の 七 は 三十五  
pieci reizes NO septiņi VA trīsdesmit pieci  
'Pieci reiz septiņi ir trīsdesmit pieci' (Kamermans 2006, 248)

## 6. Vietniekvārdi

Adnominalizējot vietniekvārdus, tikai daļēji var izmantot partikulu *no* – ir vietniekvārdi, kurus var adnominalizēt bez partikulas *no*. Japāņu valodā ir lietvārda apzīmētāji vietniekvārdi (piem., norādāmie vietniekvārdi) un vietniekvārdi, kas lietojami kā lietvārdi. Ja vietniekvārds var funkcionēt arī kā lietvārds, adnominalizējot parasti lietojama partikula *no*, bet ir gadījumi, kad partikulas lietojums ir teksta autora izvēle. Piem., *nani* (何 *nani*), kas latviešu valodā tulkojams kā *kas*, var funkcionēt gan kā vietniekvārds (tam nevajag partikulu, lai piesaistītu lietvārdam), gan kā lietvārds (tas var teikumā funkcionēt kā subjekts, kad aiz tā seko subjekta partikula *ga*), tādēļ adnominalizējot iespējams lietot partikulu *no* (Kaiser 2013, 124).

(29) piemērā adnominalizēšanas objekts ir nenoteiktais vietniekvārds *kāds* un partikulai atbilstmes latviešu valodā nav.

- (29) 何か の 参考資料  
kāds NO labums  
'kāds labums' (谷崎 2002, 4; Taņidzaki 2006, 7)

Adnominalizējot personas vietniekvārdus, var veidoties vārdkopa, kurā ir piederības attieksmes kā 30. piemērā.

- (30) 私 の 妻  
 es NO sieva  
 ‘mana sieva’ (谷崎 2002, 5; Taņidzaki 2006, 7)

(30) piemērā partikula personas vietniekvārdu padara par piederības vietniekvārdu. Ja adnominalizē vietniekvārdu, kuram piederību izsaka ģenitīva locījums, nevis cits piederības vietniekvārds, partikulai latviešu valodā atbilst ģenitīva locījums (sk. (31) piemēru).

- (31) 彼 の 静かな 怒り  
 viņš NO kluss NA dusmas  
 ‘viņa klusās dusmas’ (村上 2009 (3), 10; Murakami 2012 (2), 8)

Ir gadījumi, kad vietniekvārds ir nevis adnominalizēšanas objekts, bet funkcionē kā apzīmējamais lietvārds, tas redzams 32. piemērā. Arī šādās konstrukcijās visbiežāk partikulai latviešu valodā atbilst ģenitīvs, tomēr ir gadījumi, kad atbilsme ir lokatīvs (sk. (32) piemēru).

- (32) その頃 の 僕  
 tas laiks NO es  
 ‘es tajā laikā’ (Martin 1988, 616)

## 7. Apstākļa vārdi

Adnominalizēt iespējams arī noteiktus apstākļa vārdus – tos, kuri darināti no īpašības vārdiem ar galotni *ku* (< *ku*), piem., *ōku* (多く *ōku* ‘daudz’), *tōku* (遠く *tōku* ‘tālu’), *chikaku* (近く *chikaku* ‘tuvu’). Šādu apstākļa vārdu, kurus var adnominalizēt, ir ļoti maz. (Kaiser 2013, 164)

(33) piemērā adnominalizēšanas objekts ir apstākļa vārds *ōku*, kas darināts no īpašības vārda.

- (33) 多く の 人  
 daudz NO cilvēki  
 ‘daudz cilvēku’ (谷崎 2002, 7; Taņidzaki 2006, 8)

(33) piemērā partikulai latviešu valodā atbilst ģenitīva locījums, jo ģenitīva locījums jālieto pēc tādiem apstākļa vārdiem kā *daudz* un *maz* (Smiltnece 2013, 613). Arī (34) piemērā adnominalizēšanas objekts ir apstākļa vārds *tōku*, kas darināts no īpašības vārda.

- (34) 遠く の 女  
 tālu NO sievietē  
 ‘tālumā esošā sievietē’ (Kavabata 1975, 9; Murray 2007, 20)

(34) piemērā partikulas *no* lietojums norāda, ka apstākļa vārds latviešu valodas atveidē jādarina par lietvārdu *tālums*, tādējādi partikulas atbilde ir vārddarināšanas morfēma *-ums*. Tulkotāja pievienojusi darbības vārdu *būt*, bet tas nav darīts partikulas lietojuma dēļ, bet gan lai padarītu teikumu labskanīgāku (bez darbības vārda burtisks tulkojums būtu *tāluma sieviete*).

(35) piemērā apstākļa vārds nav adnominalizēšanas objekts, bet apzīmējamais vārds.

- (35) 人 の 多く は  
 cilvēki NO daudz  
 ‘lielākā daļa cilvēku’ (村上 2009 (4), 11; Murakami 2012 (2), 218)

Arī (35) piemērā partikula norāda, ka apzīmējamais vārds latviešu valodas atveidē jādarina par lietvārdu. Šajā gadījumā tulkotāja apstākļa vārda *daudz* vietā, no kura varētu darināt lietvārdu *daudzums*, izvēlējusies izmantot vārdu savienojumu ar tuvu semantiku *lielākā daļa*. Partikulai latviešu valodā atbilst adnominalizēšanas objekta ģenitīva locījums.

## 7. Modālās teikuma izskaņas

Ar partikulu *no* japāņu valodā var adnominalizēt arī tādas konstrukcijas, kas tradicionāli tiek dēvētas par modālajām teikuma izskaņām, kuras funkcionē kā adnominalizējuma apzīmējamais vārds. *Na* vai *no*, vai kādas citas partikulas vai kopulas lietojums, adnominalizējot modālās teikuma izskaņas, ir atkarīgs no apzīmētā vārda (Martin 1988, 617). Konkrētas modālās teikuma izskaņas nosaka *no* lietojumu, kad adnominalizēšanas objekts ir lietvārds (vai kādas citas vārdšķiras vārds, kas funkcionē kā lietvārds). Jauniegtā nominālā frāze (kas funkcionē kā lietvārds) tālāk adnominalizējot funkcionē kā īpašības vārds vai kā lietvārds, tādēļ lietojama partikula *no*. Taču ir daži izņēmuma gadījumi, kad modālā teikuma izskaņa kā adnominalizēšanas objekts piesaista *na*, piem., *mitai na* (みたい な *mitai na*), *jō na* (よう な *yō na*) (Martin 1988, 669).

(36) piemērā apzīmējamais vārds ir modālā teikuma izskaņa *jō*, kas nereti avotos tiek apskatīta arī kā *na*-īpašības vārds (šajā darbā īpašības lietvārds) vai kā palīgvārds (Makino, Tsutsui 2012, 547). Šie autori atzīst vārdšķiru homonīmiju, bet šī darba ietvaros *jō* tiek aplūkots kā modālā teikuma izskaņa, kura var funkcionēt arī kā īpašības lietvārds, – to adnominalizējot, piesaista galotni *na* vai partikulu *ni* u. c. Ja adnominalizēšanas objekts ir lietvārds, šīs modālās izskaņas adnominalizēšanas gramatika ir vienāda visās tās funkcijās.

- (36) 黒板 の よう に 広い  
 tāfele NO JŌ NI plats  
 ‘plata kā tāfele’ (村上 2009 (3), 10; Murakami 2012 (2), 8)

Modālo teikuma izskaņu adnominalizējumos partikulai *no* nav atbilstmju latviešu valodā, kā redzams (36) piemērā, tādēļ tuvāk šo tēmu aplūkot šajā rakstā nav nepieciešams.



## Secinājumi

Japāņu valodas partikula *no* adnominalizēšanas funkcijā norāda daudzējādas attieksmes starp vārdkopas komponentiem, tomēr visbiežāk tā norāda atributīvas un piederības attieksmes, tādējādi visbiežāk sastopamā atbilde latviešu valodā ir ģenitīva locījums. Partikula var norādīt arī ekvivalences, laika, telpas, semantiskā subjekta un semantiskā objekta attieksmes, kā arī var pildīt prievārda funkciju. Partikulai *no*, veidojot adnominalizējumus, atbildes latviešu valodā ir daudzējādas. Šīs atbildes zināmā mērā nosaka adnominalizēšanas konstrukcijas komponentu vārdšķiras. Piem., ja adnominalizēšanas objekts ir skaitļa vārds vai īpašības lietvārds, atbilstmju nav; ja adnominalizēšanas objekts ir darbības lietvārds vai vietniekvārds, atbilde latviešu valodā visbiežāk ir ģenitīvs. Visdažādākās atbildes partikulai ir konstrukcijā, kur adnominalizēšanas objekts ir īsts lietvārds vai apstākļa lietvārds (katrā iespējamās sešas dažādas atbildes). Šādās konstrukcijās partikula *no* var norādīt arī visvairāk dažādu attieksmju.

## Avoti

1. 村上春樹 Murakami, Haruki, 1Q84. 4月 – 6月, 1. Tokyo: Shinchōsha Publishing, 2009.
2. 村上春樹 Murakami, Haruki, 1Q84. 4月 – 6月, 2. Tokyo: Shinchōsha Publishing, 2009.
3. 村上春樹 Murakami, Haruki, 1Q84. 7月 – 9月, 3. Tokyo: Shinchōsha Publishing, 2009.
4. 村上春樹 Murakami, Haruki, 1Q84. 7月 – 9月, 4. Tokyo: Shinchōsha Publishing, 2010.
5. 村上春樹 Murakami, Haruki, 1Q84. 10月 – 12月, 5. Tokyo: Shinchōsha Publishing, 2010.
6. 谷崎 潤一郎 Tanizaki, Junichirō, 痴人の愛 Chijin no ai (Muļķa mīlestība), Tokyo: Chūō kōron shinsha, 2002.
7. 大江健三郎 Ōe, Kenzaburō, 個人的な体験 Kojintekina taiken (Privāta lieta), Tokyo: Shinchōsha Publishing, 2014.
8. Akutagava, Rjūnoske. 2009. *Stāsti*. (tulk. Katajs, Edgars) Rīga: Jāņa Rozes apgāds.
9. Kavabata, Jasunari. 1975. *Sniegu valstībā. Tukstoš dzērvju*. (tulk. Katajs, Edgars) Rīga: Liesma.
10. Murakami, Haruki. 2012. *1Q84. Pirmā grāmata*. (tulk. Beķere, Ingūna) Rīga: Zvaigzne ABC.
11. Murakami, Haruki. 2012. *1Q84. Otrā grāmata*. (tulk. Beķere, Ingūna) Rīga: Zvaigzne ABC.
12. Murakami, Haruki. 2013. *1Q84. Trešā grāmata*. (tulk. Beķere, Ingūna) Rīga: Zvaigzne ABC.
13. Murray, Giles. 2012. *Breaking into Japanese Literature. Seven Modern Classics in Parallel Text*. Tokyo: Kodansha International.
14. Murray, Giles. 2007. *Exploring Japanese Literature*. Tokyo: Kodansha International.
15. Ōe, Kenzaburō. 2008. *Privāta lieta*. (tulk. Galvāne, Linda) Rīga: Atēna.
16. Taņidzaki, Dzjuničirō. 2006. *Naomi*. (tulk. Paegle, Ilze) Rīga: Atēna.

## Literatūra

1. Backhouse, Anthony. 2004. Inflected and Uninflected Adjectives in Japanese. *Adjective Classes: A Cross-Linguistic Typology*. Oxford: Oxford University Press, 50–66.
2. Blinkena, Aina. 2009. *Latviešu interpunkcija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
3. Cipris, Zeljko & Hamano, Shoko. 2002. *Making Sense of Japanese Grammar: A Clean Guide through Common Problems*. Honolulu: University of Hawaii Press.
4. Iwasaki, Shoichi. *Japanese*. 2013. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.
5. Kaiser, Stefan & Ichikawa, Yasuko & Kobayashi, Noriko & Yamamoto, Hilofumi. 2013. *Japanese: A Comprehensive Grammar*. Oxon: Routledge.
6. Kalnača, Andra. Morfoloģija. 2013. *Latviešu valoda*. Veisbergs, Andrejs (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 45–108.
7. Kamermans, Michiel. 2010. *An Introduction to Japanese Syntax, Grammar, Language* (6<sup>th</sup> draft copy).
8. Kawashima, Sue. 2010 (1999). *A Dictionary of Japanese Particles*. Tokyo: Kodansha International.
9. Lokmane, Lauma. 2015. *Japāņu valodas partikulas NO semantika un tās izteikšana latviešu valodā*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
10. Makino, Seiichi & Tsutsui, Michio. 2012. *A Dictionary of Basic Japanese Grammar*. Tokyo: The Japan Times.
11. Martin, Samuel E. 1988 (1975). *A Reference Grammar of Japanese*. Tokyo: Tuttle Company.
12. Nītiņa, Daina. 2013. Īpašības vārds (adjektīvs) un adjektīvisks divdabis. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 370–412.
13. Smiltnece, Gunta. 2013. Apstākļa vārds (adverbs). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 595–618.
14. Smiltnece, Gunta. 2013. Lietvārds (substantīvs). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 324–369.
15. Tsujimura, Natsuko. 2014. *An Introduction to Japanese Linguistics*. West Sussex: Wiley Blackwell.
16. Skujiņa, Valentīna (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

## Summary

The Japanese particle *no* is multifunctional – it has both communicative and grammatical functions. One of the grammatical functions is adnominalisation. Adnominal is a word or a construction that syntactically depends on the noun, therefore adnominalisation is a noun modification. Adjectives and verbs in Japanese are adnominalised without the particle *no*, but when adnominalising nouns (pure nouns, adjectival nouns, adverbial nouns, verbal nouns and numerals), certain pronouns and adverbs the particle *no* links the modifier and the modified noun. The particle may indicate affiliation, attributive, equivalence, time, space, semantic subject, semantic object relations or function as a preposition. The particles' correspondences in Latvian are to a certain extent determined by the parts of speech of the adnominalisation construction components, therefore the article is organized by the parts of speech that the particle *no* may follow in a sentence. Among the most frequently occurring correspondences in Latvian are the noun case forms, relative pronouns, adverbs functioning as subconjunctions, definite endings of adjectives, prepositions, word-formation morphemes, but often there are no correspondences at all.

# Expressing the Latvian verb prefix *ie-* in Estonian

## *Latviešu verba prefiksa ie- atbilsme igauņu valodā*

Ilze Zagorska

University of Tartu,  
College of Foreign Languages and Cultures,  
Lossi 3, Tartu 51003, Estonia  
E-mail: *ilze.zagorska@ut.ee*

The goal of this paper is to explore the equivalents of the Latvian verb prefix *ie-* in Estonian. In Latvian, verb prefixes are used to derive verbs by changing imperfective verbs into perfective, but also to vary the lexical meaning of the verb. Estonian lacks verb prefixes and perfectivity/imperfectivity is expressed by direct object (nominative/genitive vs. partitive case), by adverbs, but also taking into consideration the whole sentence. Since there are 11 verb prefixes in Latvian, it would be too capacious a task to analyze all of them at a time, therefore, for this paper the author has chosen one of the prefixes – the prefix *ie-*. The analysis is based on prefix function grouping by Emīlija Soida (2009) and examples are taken from four Latvian literary works and their translations into Estonian.

**Keywords:** Latvian verb prefixes, prefix *ie-*, spatial orientation, adverb, derivational suffixes, Estonian, Latvian.

### 1. Introduction

The goal of this paper is to explore the functions of the Latvian verb prefix *ie-* as they are expressed in Estonian. The interest in the subject arose as, while teaching the Latvian language to Estonian students, the author of this article noticed that students often encounter difficulties with the Latvian verb prefixes. They were not sure, which verbs could be used with which prefixes and, as a result, in several cases used prefixed verbs, which contextually were not suitable, e. g., \**Šāds priekšstats samainīja Mārtiņa pasauli*, instead of *Šāds priekšstats izmainīja Mārtiņa pasauli* ‘This notion changed Martin’s world’. Another observed problem is that students often are not using prefixes at all, for example, if contextually they want to express perfective action, however, by not using verb prefixes, the action is, in fact, imperfective, e. g., *Stāsti vienu anekdoti vai lasi dzejoli!* instead of *Pastāsti vienu anekdoti vai nolasi dzejoli!* ‘Tell one anecdote or read a poem!’

Although during the studies many prefixed verbs are learned in phrases, e. g., *iepazīties* ‘to get acquainted’, *pārdot* ‘to sell’, *pastaigāties* ‘to go for a walk’, *uzrakstīt* ‘to write’, *nopirkt* ‘to buy’, *saprast* ‘to understand’ etc., still, in many cases, the function of the prefix with a certain verb remains unclear.

It appears that also for Finnish students one of the most difficult topics in Latvian is the use of verb prefixes. It is said that they comprehend those Latvian verb prefixes, which are used with spatial (motion) verbs better than the verbs where the prefix gives an additional, different meaning (Balode 2012, 44). A brief

overview of the aspect correspondences between Latvian and Finnish has been done, saying that aspect in Latvian is expressed by verb prefixes and tense forms, but in Finnish the aspectual meaning “manifests itself as a result of verbal valency and discourse semantics” (Kalnača 2005, 26), but also by using the construction *verb + adverb (particle)*. Since Finnish and Estonian are closely related languages, it is understandable, why speakers of both languages have difficulties with this topic.

Extensive research has been dedicated to Latvian verb aspect (Paegle 2003; Kalnača 2004, Kalnača 2014a; Kalnača 2014b; Horigučī 2014b), verb derivation (Paegle 2003; Soida 2009), prefixation of borrowed verbs (Horigučī 2014a), double prefixation (Horigučī 2015), prefixed verbs in contemporary Latvian texts and their grouping (Deksne 2015), prefix *aiz-* in literary language glossaries (Šmidebergs 2008), etc. Unfortunately, the author of this article has not found any completed research of the Latvian verb prefix functions in comparison to Estonian.

It has been concluded that in Estonian the Latvian verb prefix functions are expressed with particle verbs (Vaba 2011, 226) and affixal adverbs (Ernštreits, Kļava 2014, 83). However, there are no materials or overviews yielding the equivalents of each of the Latvian verb prefix functions in Estonian. Since there are 11 Latvian verb prefixes, it would be too capacious a task to analyze all the functions of all the prefixes in comparison to Estonian language, therefore the aim of this paper is to explore the verb derivatives with one of the prefixes – prefix *ie-*. The goal is to determine the equivalents of the functions of the prefix *ie-* in Estonian.

The theoretical part of the paper provides a brief overview of the Latvian verb prefixes and the functions of the verb prefix *ie-*. The empirical part of the study contains an analysis of verbs that are derived with the prefix *ie-*. The examples for the empirical analysis are taken from four Latvian literary works and their translations into Estonian.

## 2. Theoretical background

There are 11 verb prefixes in Latvian (*aiz-*, *ap-*, *at-*, *ie-*, *iz-*, *no-*, *pa-*, *pār-*, *pie-*, *sa-*, *uz-*), which are used for deriving verbs by changing imperfective (unprefixed) verbs into perfective (prefixed) verbs (Ahero et al. 1959, 565; Mathiassen 1997, 116; Paegle 2003, 132), but also to “add spatial, temporal, or quantitative variation to the lexical meaning of the verb” (Soida 2009, 228; Kalnača 2014a, 93). The lexical meaning of the basic verb is either maintained but slightly modulated or significantly modified and personalized (Soida 2009, 219). Prefixed verbs can be polysemic, therefore the functional context, where the verb is used, is important (Vulāne 2013, 279).

Seven of the 11 prefixes (*aiz-*, *ap-*, *no-*, *pa-*, *pār-*, *pie-*, *uz-*) have corresponding prepositions, and four (*at-*, *ie-*, *iz-*, *sa-*) lack them (Mathiassen 1997, 159; Soida 2009, 228). All of the prefixes in spatial meanings have a corresponding adverb, which is used with motion verbs to emphasize the meaning of the prefix itself, besides, it is accompanied by the substantive case or a substantive with a preposition (Paegle 2003, 134; Soida 2009, 236).

Verb prefixes can be used in the present tense (i.e. expressing perfectivity), if the action is described by recounting past events, if the action is continuous and repeats itself and ends every time, or if the verb has no imperfective form, that is, the verb is not used without a prefix, e. g., *pazīt* ‘to know’ (Paegle 2003, 135).

Soida (2009, 235–259) divides prefixed verbs into derivative types and blocks: verb derivation in spatial orientation and prefixed verb derivation with features of realization degree of the action. Deriving verbs in spatial orientation, all 11 prefixes are represented and the difference between prefixes is determined by the way how “generally or individualized they express spatial orientation” (Soida 2009, 236). In the realization degree, prefixes are divided into seven blocks, together with the verb they express: beginning of action, time-limited action, partial action, fully realized (completed) action, largely accomplished action, continuous action, and overly realized action (Soida 2009, 236–257).

According to Soida (2009, 239–252), besides the spatial orientation, where the prefix *ie-* is a synonym to adverb *iekšā* ‘in’, it expresses four realization degrees:

- 1) beginning of action;
- 2) time-limited action;
- 3) partial action;
- 4) fully realized (completed) action.

However, in each of these realization degree blocks, several prefixes are represented, i.e., besides the prefix *ie-* ‘beginning of action’ is expressed by 6 more prefixes (*aiz-*, *ap-*, *no-*, *pa-*, *sa-*, *uz-*), ‘time-limited action’ by 5 more (*aiz-*, *no-*, *pa-*, *sa-*, *uz-*), ‘partial action’ by 7 more (*aiz-*, *ap-*, *at-*, *no-*, *pa-*, *pie-*, *uz-*), and ‘fully realized (completed) action’ with all the prefixes (Soida 2009, 242–253), hence the semantics of verb itself should also be taken into consideration.

The fact that several prefixes can express the same action may be the main explanation and reason why Latvian verb derivation is so complicated and difficult for language learners to acquire.

### 3. Material and method

The current study was based on the contrastive analysis method. Verbs with the prefix *ie-* were selected and their translations into Estonian were found. The material for this analysis was obtained from four Latvian literary works and their translations into Estonian: 1) *Aka* by Regīna Ezera (1972), translation *Kaev* by Valli Helde (1990) (further in the examples – **E**); 2) *Dzīves svinēšana* by Nora Ikstena (1998), translation *Elu pūhītsus* by Ita Saks (2003) (further in the examples – **I**); 3) *Pieci pirksti* by Māra Zālīte (2013), translation *Vienāpu* by Hannes Korjus (2015) (further in the examples – **Z**); 4) *Meitene, kas nogrieza man matus* by Kristīne Želve (2011), translation *Juukselōikaja-tūdruk* by Hannes Korjus (2014) (further in the examples – **Ž**).

Prefixed verbs were divided into groups according to the prefix function division by Soida (2009, 236–251) – spatial orientation (4.1.) and degree of realization of action (beginning of action (4.2.1.), time-limited action (4.2.2.), partial action (4.2.3.) and fully realized (completed) action (4.2.4.)).

In cases, when the function of the prefix *ie-* with the particular verb (according to the opinion held by the author of the current article) did not have a good equivalent, i.e., the translator used different phrases, words, or expressions, these examples were not used in the analysis. Besides, it has been taken into consideration that the linguistic style of the examples given by each translator can be translated differently. The lack of Latvian–Estonian text corpus is the reason why literary works were used in this study. The author of this paper is aware that in some cases certain prefixed verbs and sentences can be translated differently.

## 4. Empirical analysis

### 4.1. Spatial orientation

In spatial orientation, the prefix *ie-* is used with both transitive and intransitive verbs, it is a synonym to the adverb *iekšā* ‘in’, and verbs are accompanied with a substantive in locative case (Soida 2009, 239). Verbs with the prefix *ie-* that mark spatial orientation are for example *ierakstīt*<sup>1</sup> ‘to write in’ (example (1)), *iebāzt* ‘to thrust in’ (example (2)), *ieītīt* ‘to wrap in’ (example (3)) (Soida 2009, 239), *ienākt* ‘to come in’ (example (5), (6)), *ielaišt* ‘to let in’ (example (7)) (Ahero et al. 1959, 352), *iekrīst* ‘to fall in’ (example (4)) (Vulāne 2013, 281), etc.

In Estonian, the perfective/imperfective opposition is expressed in case variation with the direct object being respectively in the nominative/genitive (total object, perfective) or partitive (partial object, imperfective) case, but also with verbal particles and adverbials (Erelt 2003, 104–105; Metslang 2001, 443–444).

The results of the analysis showed that verbs with the prefix *ie-* in spatial orientation can be expressed in Estonian by 1) the construction *verb + substantive in illative* (examples (1’), (2’), (3’), (6’)), 2) *substantive + postposition sisse* (example (4’)), 3) *particle verb* (verb + adverb particle *sisse*) (examples (5’), (7’)).

According to the analysis, in case when the prefix *ie-* is used with a transitive verb to express spatial orientation (examples (1), (2), (3)), the equivalent in Estonian is *verb + substantive in illative* (which marks the orientation) accompanied with *total object* (which marks perfectivity) (examples (1’), (2’), (3’)). Whereas if in Latvian the verb would be used without the prefix (action would be continuous), in Estonian the direct object would be in partitive and therefore the action would also be imperfective.

- (1) (...) *un kādā gaŗā sarakstā neveikliem burtiem*  
 and some.LOC long.LOC list.LOC clumsy.DAT.PL letter.DAT.PL  
*ierakstīja mūsu vārdus.* (I, 91)  
 write.PST.3SG OUF.GEN name.ACC.PL

<sup>1</sup> In this analysis, only the prefixed verbs that were found in the data sources were named and analyzed, even though Ahero et al. (1959), Soida (2009), and Vulāne (2013) may have given more prefixed verb examples.

(1'') (...) *ja kirjutas kohmakate tähtedega meie nimes*  
 and write.PST.3SG clumsy.PL.GEN letter.PL.COM OUR.GEN name.PL.NOM  
*ühte pikka nimekirja.* (I, 84)  
 one.ILL long.ILL list.ILL  
 '(...) and wrote our names with clumsy letters into one long list'

(2) *Tētis iebāž galvu lodziņā, (...)* (Z, 192)  
 Dad.NOM thrust.PRS.3SG head.ACC window.DIM.LOC  
 (2'') *Isa pistab pea aknasse, (...)* (Z, 204)  
 Dad.NOM thrust.PRS.3SG head.GEN window.ILL  
 'Dad thrusts his head into the window (...)'

(3) (...) *tomēr lēni ietin gaļu sviestpapīrā (...)* (Z, 98)  
 however slowly wrap.PRS.3SG meat.ACC butter\_paper.LOC  
 (3'') (...) *ometi māhib lihakāntsaka aegamisi*  
 however wrap.PRS.3SG a\_hunk\_of\_meat.GEN slowly  
*võipaberisse (...)* (Z, 104)  
 butter\_paper.ILL  
 '(...) however [she] slowly wraps the meat into the butter paper (...)'

In Estonian, some adpositions can be similar to certain cases and even be more or less synonymous with them (Erelt, Kasik, Metslang et al. 1995, 33–34). The second way to express the spatial orientation of the prefix *ie-* in Estonian is by the construction *substantive + postposition sisse* (example (4'')).

As mentioned before, both transitive and intransitive verbs can be used in spatial orientation, and also in example (4) the prefix *ie-* marks the perfectivity (without the prefix the action would be continuous). However, in Estonian (example (4'')) the postposition *sisse* marks the spatial orientation, but perfectivity is not marked separately – it is expressed in the sentence as a whole.

(4) (...) *un zupā iekrita asara.* (E, 20)  
 and soup.LOC fall.PST.3SG tear.NOM  
 (4'') (...) *ja pisar langes supi sisse.* (E, 17)  
 and tear.NOM fall.PST.3SG soup.GEN into  
 '(...) and a tear fell into the soup'

One of the purposes of *particle verbs* (verb + adverb particle) in Estonian is to express location or direction (Erelt, Kasik, Metslang 1993, 20; Erelt 2003, 101). The third possibility to express the spatial orientation of the prefix *ie-* in Estonian is by *particle verb*, where the adverb particle is *sisse*. Both the prefix *ie-* in Latvian (example (5)) and affixal adverb *sisse* (example (5'')) mark the direction and perfectivity of the action. However, if the substantive is mentioned (example (6)), then the regular *verb + substantive in illative* is used (example (6'')).

- (5) (...), *klusītēm kā pele ienāca Zaiga.* (E, 21)  
 quietly like mouse.NOM come.PST.3SG Zaiga.NOM
- (5'') (...), *tasa nagu hiir tuli sisse Zaiga.* (E, 18)  
 quietly like mouse.NOM come.PST.3SG inside Zaiga.NOM  
 ‘(...) quietly as a mouse Zaiga came inside’
- (6) (...) *vienreiz naktī ienāca manā istabā,* (...) (Ž, 31)  
 once night.LOC come.PST.3SG my.LOC room.LOC
- (6'') (...) *kord tuli ta öösel minu tuppa,* (...) (Ž, 21)  
 once come.PST.3SG she.NOM night.ADE my.GEN room.ILL  
 ‘(...) once at night [she] came into my room (...)’

In Latvian, the prefixed verb in imperative (example (7)) shows that the result of the action is expected to be achieved (Ahero et al. 1959, 581; Kalnača 2014b, 44). However, in Estonian (example (7'')), if the verb is used in imperative, the object is in nominative case (Erelt, M., Erelt, T., Ross 2007, 475), except for personal pronouns, which would be in partitive (Erelt, Kasik, Metslang et al. 1993, 53).

- (7) *Mamma, ielaid Tobīti!* (E, 22)  
 Mother.VOC let\_in.IMP.2SG Tobītis.ACC
- (7'') *Ema, lase Tobi sisse.* (E, 18)  
 Mother.NOM let.IMP.2SG Tobi.NOM in  
 ‘Mother, let Tobītis in!’

## 4.2. Realization degree

### 4.2.1. Beginning of action

The first meaning in realization degree of the prefix *ie-* is to mark the resultant beginning of process, e. g. *iedegties* ‘to light up’ (example (8), (9)), *iesaukt* ‘to nickname’ (example (10)) (Soida 2009, 243) etc. Verbs belonging to this group can be replaced with the construction *sākt* ‘to begin’ + *basic verb* (Soida 2009, 244).

The function of the prefix *ie-* in this group is expressed in Estonian with phrasal verbs – the construction *verb + non-finite verb* (examples (8''), (9''), (10'')). In Estonian, one of the purposes of the finite verb in the construction *verb + non-finite verb* is to express the beginning of an action (Erelt 2003, 102), for example, with words *hakkama* (+ *non-finite verb*) ‘to start’ (example (8''), (10'')), *minema* (+ *non-finite verb*) ‘to go’ (example (9'')), etc.

- (8) (...) *kurš nezin kāpēc negribēja iedegties.* (E, 29)  
 who not\_know.PRS.3SG why not\_want.PST.3SG light\_up.INF
- (8'') (...) *mis ei tahtnud kuidagi põlema hakata.* (E, 23)  
 what not want.PST.PTCP somehow burn.INF start.DINF  
 ‘(...) which somehow didn’t want to catch fire’



- (9) *Iedegās gan tomēr?* (E, 30)  
Light\_up.PST.3SG indeed however
- (9'') *Lāks ikka pōlema?* (E, 23)  
go.PST.3SG still burn.INF  
'It [the light] went on after all?'
- (10) *Tieši Juka bija tas, kurš iesauca*  
Exactly Juka.NOM be.PST.3SG that.NOM.M who.NOM.M call.PST.3SG  
*Madalīnu par Ciganku Moldovanku, (...)* (Z, 252)  
Mandalīna.ACC about Ciganka.ACC Moldovanka.ACC
- (10'') *Just Jukka hakkas Madaliinat*  
Exactly Jukka.NOM start.PST.3SG Madaliina.PART  
*Tsōganka-Moldavankaks kutsuma, (...)* (Z, 269)  
Tsōganka-Moldavanka.TRANSL call.INF  
'It was Juka who started to call Madalīna Ciganka-Moldovanka (...)'

#### 4.2.2. Time-limited action

The second meaning in realization degree of the prefix *ie-* is to express a process, which is rapidly fulfilled in a short (limited) time (Soida 2009, 245). These are, particularly, onomatopoeic words and the words that describe noises, e. g. *iečivināties* 'to chirp' (example (11)), *iesaukties* 'to exclaim' (example (12)), (Soida 2009, 245), *iekliegties* 'to exclaim' (example (13)) (Ahero et al. 1959, 352), and also verbs that describe a process that can be perceived by sight, e. g. *iezibēties* 'to sparkle up' (example (14)) (Soida 2009, 245) etc. All the verbs that are derived with the prefix *ie-* in time-limited action are reflexive verbs (ibid.).

According to the analysis in Estonian, this function of the prefix *ie-* is expressed with 1) a momentaneous verb with affixes *-ata-* (example (12''), (13'')), *-sta-* (example (11'')), 2) the construction *verb + non-finite verb* (example (14'')).

- (11) *Kā zvirbuļi kaut kur iečivinājās bērņēi.* (E, 7)  
Like sparrow.NOM.PL some\_where chirp.PST.3PL children.NOM
- (11'') *Kuskil sādistasid lapsed nagu varblased.* (E, 7)  
Somewhere chirp.PST.3PL children.NOM like sparrow.PL.NOM  
'Little children chirped like sparrows somewhere'
- (12) (...) *viņš uzjautrināts iesaucās.* (E, 12)  
he.NOM amuse.PTCP.PST.M exclaim.PST.3SG
- (12'') (...) *hüüatas Rūdolf lōbusalt.* (E, 10)  
exclaim.PST.3SG Rūdolf.NOM gaily.  
'(...) he exclaimed amusingly.'
- (13) (...) *un es šausmās iekliedzos.* (Ž, 78)  
and I.NOM horror.LOC exclaim.PST.1SG
- (13'') (...) *ma lausa kiļjatasin ōdusest.* (Ž, 49)  
I.NOM simply exclaim.PST.1SG fear.ELA  
'(...) and I screamed in horror'

In example (14''), the translator chose to use the construction *verb + non-finite verb*, which rather expresses a beginning of action. Nevertheless, in this sentence the momentaneous verb *sāhvātama* 'to sparkle' could also be possible.

- (14) *Tumšajās, zvaigžņotajās debesīs (...) iezibējās un uzreiz apdzisa meteorīts, (...)* (E, 29)  
 dark.LOC.PL starry.LOC.PL sky.LOC.PL sparkle.PST.3SG and  
 instantly fade.PST.3SG meteorite.NOM

- (14'') *Tumedas tāhises taevas lōi helkima meteorīit (...) ning kustus kohe, (...)* (E, 22)  
 dark.INE starry.INE sky.INE start.PST.3SG sparkle.INF  
 meteorite.NOM and fade.PST.3SG instantly  
 'In the dark, starry sky a meteorite brightened up (sparkled) (...) and instantly faded (...)'

#### 4.2.3. Partial action

The third meaning in realization degree of the prefix *ie-* is to describe a process to be ended or partially fulfilled, e. g. *iedzert* (example (15)) 'to drink a bit', *ieēst* (example (16)) 'to eat a bit', *iepuīt* (example (17)) 'to rot a bit' (Soida 2009, 248), etc.

According to the analysis, the function of the prefix *ie-* in partial action is not marked in Estonian, but, for example, as in Latvian, it can be used with an additional adverb that emphasizes that the action is partial (example (15'')).

- (15) *Mēs iedzērām nedaudz vīna, (...)* (Ž, 114)  
 We.NOM drink.PST.1PL a\_little wine.GEN

- (15'') *Jōime natuke veīni, (...)* (Ž, 72)  
 Drink.PST.1PL a\_little wine.PART  
 'We drank a little bit of wine (...)'

In examples (16), (17), the prefix *ie-* marks that the action is partial, but in Estonian translations (examples (16''), (17'')) this partiality is not marked. In example (17''), the construction *verb + non-finite verb* might be used to mark the beginning of the action – *mādanema lāinud* 'has started to rot', which would emphasize the partial action.

- (16) *Laura ir iedūsi kaut ko sliktu, (...)* (Z, 197)  
 Laura.NOM be.PRS.3SG eat.PTCP.PST.SG.F something.ACC bad.ACC

- (16'') *Laura on midagi paha sōonud, (...)* (Z, 210)  
 Laura.NOM be.PRS.3SG something.PART bad.PART eat.PST.PTCP  
 'Laura has eaten something bad, (...)'

- (17) *Apakšējās ir iepuvūšas, (...)* (Z, 88)  
 Lower.DEF.NOM.PL.F be.PRS.3PL rot.PTCP.PST.PL.F

- (17'') *Alumised on mādanenud, (...)* (Z, 93)  
 Lower.PL.NOM be.PRS.3PL rot.PST.PTCP  
 'Those at the bottom are a little bit rotten, (...)'

## 4.2.4. Fully realized (completed) action

The fourth meaning in realization degree of the prefix *ie-* is to describe that a process is fully completed, that is to mark perfectivity, e. g., *iedot* (example (18)) ‘to give’, *iegūt* ‘to obtain’ (example (19)), *iekārdināt* ‘to tempt’ (example (23)), *iemācīt* ‘to teach’ (example (21)), *ienīst* ‘to hate’ (example (22)) (Soida 2009, 251–252), *iemācīties* ‘to learn’ (example (20)) (Ahero et al. 1959, 353), etc. The verbs that are derived with the prefix *ie-* are perfective and, in fact, opposite to the unprefixed (imperfective) verbs, and prefixed verbs that mark ‘beginning of action’ and ‘partial action’ (Soida 2009, 250).

According to the analysis, the function of the prefix *ie-* to express perfectivity can be portrayed in Estonian by 1) *verb + total object* (example (18’), (19’), (20’’)), 2) no separate marker (example (21’), (22’), (23’’)).

Similarly to the spatial orientation in the Latvian examples (18), (19), (20), if the verb is used without a prefix, the action is imperfective, which in Estonian (examples (18’), (19’), (20’’)) would be expressed by the direct object being in the partitive case.

(18) *Nāciet, iedošu atslēgu (...)* (E, 10)  
Come.IMP.2PL give.FUT.1SG key.ACC

(18’) *Tulge, ma annan võtme (...)* (E, 9)  
Come.IMP.2PL I.NOM give.PRS.1SG key.GEN  
‘Come, I’ll give the key (...)’

(19) (...) *un arī iegūs kastaņkrāsas spīdumu.* (E, 11)  
and also gain.FUT.3PL chestnut\_colour.GEN sheen.ACC

(19’’) (...) *ning omandavad kastaņpruuni läike.* (E, 10)  
and acquire.PRS.3PL chestnut\_brown.GEN sheen.GEN  
‘(...) and also will gain chestnut colour sheen’

(20) (...) *kur tu tādu dziesmu iemācījies?* (Z, 266)  
where you.NOM such.ACC song.ACC learn.PST.2SG

(20’’) (...) *kus sa sellise laulu oled õppinud?* (Z, 286)  
where you.NOM such.GEN song.GEN be.PRS.2SG learn.PST.PTCP  
‘(...) where did you learned such a song?’

In some cases, the perfectivity of the prefix *ie-* has no separate markers in Estonian, in which case with or without the prefix the equivalent in Estonian is unmarked, i.e., the verb itself is used (examples (21’), (22’), (23’’)).

(21) *Kas iemācīja?* (E, 263)  
Who.NOM teach.PST.3SG

(21’’) *Kes õpetas?* (E, 194)  
Who.NOM teach.PST.3SG  
‘Who taught?’

- (22) *Abi ar māti mēs ienīdām*  
 Both.NOM.M with mother.ACC we.NOM hate.PST.1PL  
*Eleonoru, (...) (I, 115)*  
 Eleonora.ACC
- (22<sup>\*)</sup> *Me mōlemad emaga vihkasime Eleonorat, (...) (I, 107)*  
 We.NOM both.NOM mother.COM hate.PST.1PL Eleonora.PART  
 ‘Mother and I both hated Elenora’
- (23) *Taču solījums neiekārdināja Māri, (...) (E, 272)*  
 But promise.NOM not\_tempt.PST.3SG Māris.ACC
- (23<sup>\*)</sup> *Kuid lubadus ei ahvatlenud Mārist (...) (E, 201)*  
 But promise.NOM not tempt.PST.PTCP Māris.PART  
 ‘But the promise did not tempt Maris (...)’

## 5. Conclusion

The aim of the current paper is to analyze the expressions of the functions of the Latvian verb prefix *ie-* in Estonian. Function division by Soida (2009) was used for the analysis of the prefix *ie-*. Firstly, the prefix *ie-* together with motion verbs expresses spatial orientation. Secondly, the prefix *ie-* is viewed from the perspective of realization degree of the action. In this case, the prefix *ie-* together with basic verb marks 1) beginning of action, 2) time-limited action, 3) partial action, 4) fully realized (completed) action.

It has been said before that the Latvian verb prefix functions are expressed in Estonian with particle verbs and affixal adverbs, but this study has shown that there are more options.

In spatial orientation, the prefix *ie-* is synonymous to the adverb *iekšā* ‘in’ and is accompanied by a substantive in locative. The equivalent of this function in Estonian is 1) the construction *verb + substantive in illative (+ total object (with transitive verbs))*, 2) *substantive + postposition sisse*, 3) *particle verb (verb + particle adverb sisse)*.

The beginning of an action with prefix *ie-* is expressed in Estonian with the construction *verb + non-finite verb*, which is also used to express the beginning of an action in Estonian. Time-limited action is expressed with momentaneous verbs (suffix *-ata-*, *-sta-*) or the construction *verb + non-finite verb*. Partial action with the prefix *ie-* can be expressed in Estonian by adding an adverb that stresses the partiality. Fully realized (completed) action’s equivalent in Estonian is expressed by total object or no additional marker besides the verb.

From the standpoint of language learners, this research yields only a brief insight into the complicated system of Latvian verb derivation. The analysis shows that the function of expressing spatial orientation when combined with motion verbs might probably be the easiest of the prefix *ie-* functions to learn, since it has a specific equivalent in Estonian – a substantive in illative, postposition *sisse* and/or particle adverb *sisse*. Even though the verb derivation in the realization degree shows some of the same function equivalents in Estonian (beginning of action,

time-limited action), the difficulty for learners occurs because the prefix *ie-* shares these functions with other prefixes. Consequently, the meaning of verb itself and context are the most important.

Other functions of prefixes with verbs should be researched to obtain a better understanding of the Latvian prefix function in comparison to Estonian.

## Abbreviations

1	First person
2	Second person
3	Third person
ACC	Accusative
ADV	Adverb(ial)
ADE	Adessive
COM	Comitative
COND	Conditional
DAT	Dative
DEF	Definite form
DIM	Diminutive
DINF	<i>da</i> -infinitive
E	Ezera, Regīna. 1972. <i>Aka</i> . Rīga: Liesma.
	Ezera, Regīna. 1990. <i>Kaev</i> . Tõlkinud Valli Helde. Tallinn: Eesti Raamat.
ELA	Elicative
FUT	Future
GEN	Genitive
I	Ikstena, Nora. 1998. <i>Dzīves svinēšana</i> . R.: Atēna.
	Ikstena, Nora. 2003. <i>Elu pūhītus</i> . Tõlkinud Ita Saks. Tallinn: Huma.
ILL	Illative
IMP	Imperative
INE	Inessive
LOC	Locative
M	Masculine
PART	Partitive
PL	Plural
PRS	Present
PST	Past
PTCP	Participle
SG	Singular
TRANSL	Translative
Z	Zālīte, Māra. 2013. <i>Pieci pirksti</i> . Rīga: Mansards.
	Zālīte, Māra. 2015. <i>Vīenāpu</i> . Lāti keelest tõlkinud Hannes Korjus. Muraste: Randvelt Kirjastus.
Ž	Želve, Kristīne. 2011. <i>Meitene, kas nogrieza man matus</i> . Rīga: Mansards

Želve, Kristīne. 2014. *Juukselðikaja-tiidruk*. Lāti keelest tõlkinud Hannes Korjus. Tallinn: Kultuurileht.

## Sources

1. Ezera, Regīna. 1972. *Aka*. Rīga: Liesma.
2. Ezera, Regīna. 1990. *Kaev*. Tõlkinud Valli Helde. Tallinn: Eesti Raamat.
3. Ikstena, Nora. 1998. *Dzīves svinēšana*. R.: Atēna.
4. Ikstena, Nora. 2003. *Elu pūhītsus*. Tõlkinud Ita Saks. Tallinn: Huma.
5. Zālīte, Māra. 2013. *Pieci pirksti*. Rīga: Mansards.
6. Zālīte, Māra. 2015. *Viienāpu*. Lāti keelest tõlkinud Hannes Korjus. Muraste: Randvelt Kirjastus.
7. Želve, Kristīne. 2011. *Meitene, kas nogrieza man matus*. Rīga: Mansards.
8. Želve, Kristīne. 2014. *Juukselðikaja-tiidruk*. Lāti keelest tõlkinud Hannes Korjus. Tallinn: Kultuurileht.

## References

1. Ahero, Antonija et al. 1959. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika I. Fonētika un morfoloģija*. Rīga: LPSR ZA izdevniecība.
2. Balode, Laimute. 2012. Skats no ziemeļiem. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. 7. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 36–50.
3. Deksnē, Daiga. 2015. Priedēkļverbi mūsdienu latviešu tekstos un to grupēšanas iespējas. *Valoda: nozīme un forma*. 6. Kalnača, Andra (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 103–111.
4. Erelt, Mati. 2003. *Estonian Language*. Tallinn: Estonian Academy Publishers.
5. Erelt, Mati, Kasik, Reet, Metslang, Helle et al. 1995. *Eesti keele grammatika I. Morfoloogia ja sõnamoodustus*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.
6. Erelt, Mati, Kasik, Reet, Metslang, Helle et al. 1993. *Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
7. Erelt, Mati, Erelt, Tiiu, Ross, Kristiina. 2007. *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
8. Ernštreits, Valts, Kļava, Gunta. 2014. Grammatical changes caused by contact between Livonian and Latvian. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*. 5 (1). 77–90.
9. Horigučī, Daiki. 2014a. „Vārda darināšanas brīvība” un internacionālo verbu prefiksācija. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. 9. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 110–122.
10. Horigučī, Daiki. 2014b. Some remarks on Latvian aspect. *Valoda: nozīme un forma*. 4. *Kategoriju robežas gramatikā*. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 22–32.
11. Horigučī, Daiki. 2015. Dubultā prefiksācija latviešu valodā. *Valoda: nozīme un forma*. 6. *Valodas sistēma un lietojums*. Kalnača, Andra (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 138–146.

12. Kalnača, Andra. 2004. Darbības vārda veida kategorijas realizācija latviešu valodā. *Linguistica Lettica*. 13. Rīga: Latviešu valodas institūts, 5–34.
13. Kalnača, Andra. 2005. A Study of Aspect Correspondences Between Latvian and Finnish. *Kalby studijos/Studies about Languages*. Nr. 7. Kaunas, 26–29. Available: [http://www.kalbos.lt/zurnalai/07\\_numeris/05.pdf](http://www.kalbos.lt/zurnalai/07_numeris/05.pdf) [accessed 24.02.2016.]
14. Kalnača, Andra. 2014a. *A Typological Perspective on Latvian Grammar*. Warsaw/Berlin: De Gruyter Open.
15. Kalnača, Andra. 2014b. Darbības vārda veids un modalitāte. *Valoda: nozīme un forma*. 4. *Kategoriju robežas gramatikā*. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 41–48.
16. Mathiassen, Terje. 1997. *A Short Grammar of Latvian*. Ohio: Slavica Publishers.
17. Metslang, Helle. 2001. On the developments of the Estonian aspect the verbal particle *ära*. *The circum-Baltic languages: typology and contact: grammar and typology. Studies in language companion series*. Dahl, Östen, Koptjevskaja-Tamm, Maria (eds.). Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 443–479.
18. Paegle, Dzintra. 2003. *Latviešu literārās valodas morfoloģija*. I daļa. Rīga: Zinātne.
19. Soida, Emīlija. 2009. *Vārddarināšana*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
20. Šmidebergs, Imants. 2008. Verbi ar priedēkli *aiz-* literārās valodas skaidrojošajās vārdnīcās. *Linguistica Lettica*. 18. Rīga: Latviešu valodas institūts, 69–74.
21. Vaba, Lembit. 2011. Kuidas lāti-eesti keelekontakt on mõjutanud eesti murdekeele grammatikat ja sõnamoodustust. Impact of Latvian-Estonian language contacts of the grammar and word-formation of Estonian dialects. *Emakeele Seltsi aastaraamat*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 204–246.
22. Vulāne, Anna. 2013. Vārddarināšana. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 190–299.

## Kopsavilkums

Raksta mērķis ir noskaidrot, kādas ir latviešu verba prefiksa *ie-* funkciju atbilstmes igauņu valodā. Igauņu valodā nav verba prefiksu, un tiek uzskatīts, ka latviešu verbu prefiksu funkcijas igauņu valodā tiek izteiktas ar partikulu vārdiem un afiksālajiem adverbjiem.

Pētījuma analīzē izmantots Emīlijas Soidas (2009) verba prefiksa *ie-* funkciju iedalījums – 1) prefikss *ie-* telpiskajā orientācijā ir sinonīms adverbjam *iekšā* un 2) darbības realizācijas pakāpē prefikss *ie-* izsaka darbības sākumu, laika ziņā ierobežota darbību, darbības daļēju realizāciju vai pilnībā realizētu darbību.

Empīriskajai analīzei piemēri tika ņemti no četriem latviešu literārajiem darbiem un to tulkojumiem igauņu valodā.

Pētījuma rezultātā tika noskaidrots, ka, pirmkārt, telpiskajā orientācijā verba prefiksa *ie-* funkcija igauņu valodā tiek izteikta trijos veidos: a) ar konstrukciju *verbs + substantīvs illatīvā* (turklāt pārejošu verbu gadījumā pabeigtība tiek izteikta ar tiešo objektu *nominatīvā/ģenitīvā*); b) ar konstrukciju *verbs + postpozīcija* ‘*sisse*’; c) ar konstrukciju *verbs + afiksālais adverbs* ‘*sisse*’. Otrkārt, darbības realizācijas pakāpē, ja verba prefikss *ie-* izsaka: a) darbības sākumu, tad atbilde igauņu valodā ir konstrukcija *verbs + verbs nenoteiksmē* (piem., *hakkama* ‘sākt’, *minema* ‘iet’); b) laika ziņā ierobežotu darbību, tad atbilde igauņu valodā ir momentānie verbi; c) darbības daļēju realizāciju, tad igauņu valodā var pievienot adverbju *natuke* ‘mazliet’; d) pilnībā realizētu darbību, tad atbilde igauņu valodā ir *verbs + tiešais objekts nominatīvā/ģenitīvā* vai vienkārši verbs bez kāda cita papildu apzīmējuma.

## VALODA: NOZĪME UN FORMA

Šo rakstu krājumu materiāli atbilst Publikāciju ētikas komitejas Uzvedības kodeksā un vadlīnijās noteiktajiem zinātnisko publikāciju ētikas standartiem attiecībā uz visām publikāciju veidošanā iesaistītajām pusēm – autoriem, redaktoriem, recenzentiem un izdevēju; sk. <http://publicationethics.org/resources/code-conduct>.

### IZDOŠANAS PRICIPI

1. Rakstu krājums „Valoda: nozīme un forma” iznāk reizi gadā, tajā tiek publicēti pētījumi latviešu un vispārīgajā valodniecībā par dažādiem tematiem – gramatiku, pragmatiku, semantiku, kognitīvo lingvistiku u. c., kā arī mūsdienīgu lingvistisko metodoloģiju. Rakstu krājumā tiek apkopoti ikgadējo Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latviešu un vispārīgās valodniecības katedras rīkoto starptautisko konferenču un semināru materiāli. Krājums „Valoda: nozīme un forma” paredzēts gan zinātniekiem un universitāšu valodniecības kursu docētājiem, gan doktorantiem u. c. līmeņu studentiem, gan citiem interesentiem.
2. Raksti tiek publicēti latviešu un angļu valodā. Rakstu autoriem lūgums pirms iesniegšanas pārbaudīt manuskripta valodu.
3. Visi raksti tiek divkārt anonīmi recenzēti.
4. Raksta ieteicamais apjoms – līdz 20 lpp.
5. Raksta noformējums:
  - a) teksts – *Times New Roman*, burtu izmērs 12, intervāls 1,5;
  - b) raksta nosaukums latviski – vidū, treknrakstā, 14;
  - c) raksta nosaukums angļiski – vidū, kursīvā, treknrakstā, 14;
  - d) autora (autoru) vārds un uzvārds – vidū, treknrakstā, 12;
  - e) ziņas par autoru (autoriem) – institūcija, darba vietas adrese, e-pasts – vidū zem autora vārda un uzvārda, burtu izmērs 12;
  - f) kopsavilkums latviešu valodā līdz 250 vārdiem, burtu izmērs 10;
  - g) 5–7 atslēgvārdi latviski, burtu izmērs 10;
  - h) teorētiskās literatūras atsauces un norādes – tikai tekstā apaļajās iekavās, norādot autora uzvārdu oriģinālrakstībā, publikācijas gadu, aiz komata lappusi, piem., (Paegle 2003, 148), (Nītiņa, Grigorjevs 2013, 305), (Biber et al. 2007, 211);
  - i) ja ir atsauces uz vairākiem viena autora vienā gadā izdotiem pētījumiem, atsaucē (un arī literatūras sarakstā) aiz gada skaitļa pievienojams *a, b, c*, piem., (Paegle 2003a, 148);
  - j) citāti tekstā pēdiņās (nekursivēti).



6. Raksta beigās – kopsavilkums angļu valodā (*summary*) līdz 250 vārdiem, burtu izmērs 10. Ja raksts ir angļu valodā, tad pievienojams kopsavilkums latviešu valodā (līdz 250 vārdiem).
7. Tekstā analizētie piemēri:
- numurējami ar (1), (2), (3) utt.;
  - kursivējami un, ja iespējams, nošķirami jaunā rindkopā;
  - piemēru tulkojums vai skaidrojums liekams vienpēdiņās, piem., igauņu val. *hakkas õpetajaks* ‘kļuva par skolotāju’;
  - piemēri citās valodās (ne latviešu) glosējami saskaņā ar Leipcigas principiem (<http://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php>).
8. Tabulas, shēmas, attēli u. c. tekstā numurējami, tiem dodami nosaukumi un avotu norādes.
9. Literatūras saraksta noformējums:
- atsevišķi alfabēta kārtībā (pēc autoru/redaktoru uzvārdiem) dodami avoti un teorētiskā literatūra (tikai tie darbi, uz kuriem ir atsaucies tekstā);
- b) grāmatas:**
- Paegle, Dzintra. 2003. *Latviešu literārās valodas morfoloģija*. I daļa. Rīga: Zinātne.
- Gramatiku, vārdnīcu u. c. bibliogrāfija dodama pēc zinātniskā redaktora vai sastādītāja vārda, ja tāda nav – pēc pirmā autora vārda kopā ar *et al.* (arī tekstā lietojamas atsauces pēc redaktora vai pirmā autora uzvārda; nosaukumu abreviatūras **nav izmantojamas**):
- Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). 2013. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Biber, Douglas et al. 2007. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London: Longman.
- Ja gramatikā u. tml. īpaši nepieciešams atsaukties uz atsevišķa autora rakstītu daļu:
- Lauze, Linda. 2013. Mutvārdu teksta sintakse. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 923–955.
- c) raksti:**
- Kvašīte, Regīna. 2004. Internacionālie lietišķie termini latviešu un lietuviešu vārdnīcās. *Linguistica Lettica*. 13. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 140–152.
- d) literatūra (arī teksti/piemēri/atsauces) kirilicā transliterējami latīņu burtiem (sk., piem., <http://translit.cc/>).

10. Ja nepieciešams, pirms literatūras saraksta dodams saīsinājumu un apzīmējumu saraksts. Ieteicams izmantot Leipcigas glosēšanas principos noteiktos saīsinājumus, sk. <http://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php>.
11. Raksts iesniedzams elektroniski *Word* formātā, ja nepieciešams, pievienojot arī *PDF* versiju.
12. Redakcijas adrese:

Latviešu un vispārīgās valodniecības katedra

Humanitāro zinātņu fakultāte

Latvijas Universitāte

Visvalža 4a

Rīga LV-1050

LATVIJA

E-pasts: [kalnaca@latnet.lv](mailto:kalnaca@latnet.lv); [andra.kalnaca@lu.lv](mailto:andra.kalnaca@lu.lv)

[ilokmane@latnet.lv](mailto:ilokmane@latnet.lv); [ilze.lokmane@lu.lv](mailto:ilze.lokmane@lu.lv)

## LANGUAGE: MEANING AND FORM

These conference proceedings follow the best practices in the ethics of scholarly publishing stated in the COPE's (Committee on Publication Ethics) Code of Conduct and Guidelines for all parties involved: authors, editors, reviewers, and the publisher; see <http://publicationethics.org/resources/code-conduct>.

### PUBLISHING PRINCIPLES

1. Conference proceedings "Language: Meaning and Form" are published annually and cover a wide range of topics and approaches within current Latvian and general linguistics, including but not limited to grammar, pragmatics, semantics, cognitive linguistics and linguistic research methodology. The main aim of the proceedings is to bring together in one volume the various research results and theoretical developments that are presented each year at the international conferences and workshops organised by the Department of Latvian and General Linguistics of the Faculty of Humanities of the University of Latvia. The target audience of *Language: meaning and form* includes researchers, university lecturers, doctoral students and students at other stages of their training.
2. Articles are published in Latvian and English.
3. All articles are double-blind peer-reviewed.
4. Only articles of no more than 20 pages should normally be submitted for publication.
5. Formatting requirements. Please use Times New Roman size 12 pt font and line spacing 1.5 lines throughout the text unless explicitly specified otherwise. The various components of the manuscript are to follow in the order shown below:
  - a) Article title in Latvian – centred, bold, 14 pt.
  - b) Article title in English – centred, italic, bold, 14 pt.
  - c) Author's (authors') name and last name – centred, bold, 12 pt.
  - d) Author's (authors') affiliation, the full postal address of the affiliation, e-mail – centred, 12 pt.
  - e) A summary of no more than 250 words in the language of the publication, 10 pt.
  - f) 5–7 keywords in the language of the publication, 10 pt.
  - g) Article's main text.
  - h) A summary of no more than 250 words in English (for articles in Latvian) or in Latvian (for articles in English), 10 pt.

- i) A list of abbreviations and symbols may be included before the references. It is recommended to use the abbreviation style defined in the Leipzig Glossing Rules, see <http://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php>.
- j) References.
6. In-text citations are enclosed in parentheses and include the author's last name in its original spelling, the year of publication and the page number preceded by a comma, e. g. (Paegle 2003, 148), (Nītiņa, Grigorjevs 2013, 305), (Biber et al. 2007, 211). When referencing two or more works by the same author in the same year, the year should be followed by lower-case letters *a*, *b*, *c* to distinguish between the entries both in the in-text citation and the bibliography at the end of the paper, e. g. (Paegle 2003a, 148).
7. Quotations are enclosed in double quotation marks (not italicised) in the running text.
8. Language material in the text:
- Numbered examples are numbered with parenthesised Arabic numerals, e. g. (1), (2), (3), and, where possible, set off in a separate paragraph.
  - All examples are italicised.
  - Translations and explanations of examples are enclosed in single quotes immediately following the example, e. g. *hakkas õpetajaks* 'became a teacher' (Estonian);
  - Examples from languages other than Latvian are glossed in accordance with the Leipzig Glossing Rules (<http://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php>).
9. Tables, diagrams, illustrations, etc. are numbered, given a caption and their sources are referenced, if applicable.
10. Sources of language material etc., and references to theoretical literature are listed in two separate lists. Reference list entries are alphabetised by the last name of the first author / editor of each work. All and only the works mentioned in the text must be included in the references.

**a) Books**

Paegle, Dzintra. 2003. *Latviešu literārās valodas morfoloģija*. I daļa. Rīga: Zinātne.

Grammars, dictionaries and other works containing contributions by many authors are cited by giving the last name(s) of the editor(s) or compiler(s). If there is no editor and there are more than three authors – by giving the last name of the first author followed by *et al.* (the same applies to in-text citations; book title abbreviations are to be avoided):

Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). 2013. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

Biber, Douglas et al. 2007. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London: Longman.

In order to cite a specific article or chapter from an edited multi-author volume, use the following style:

Lauze, Linda. 2013. Mutvārdu teksta sintakse. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 923–955.

**b) Articles**

Kvašīte, Regīna. 2004. Internacionālie lietišķie termini latviešu un lietuviešu vārdnīcās. *Linguistica Lettica*. 13. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 140–152.

c) Titles (also texts / examples / in-text citations) written in the Cyrillic alphabet are transliterated (see <http://translit.cc/>, for example).

11. Articles are to be submitted electronically as attachment files, in *Word*. An additional *PDF* copy may be attached, if necessary.

12. Contact details of the editorial board:

The Department of Latvian and General Linguistics

Faculty of Humanities

University of Latvia

4a Visvalža Street

Rīga, LV-1050

LATVIA

E-mail: [kalnaca@latnet.lv](mailto:kalnaca@latnet.lv); [andra.kalnaca@lu.lv](mailto:andra.kalnaca@lu.lv)

[ilokmane@latnet.lv](mailto:ilokmane@latnet.lv); [ilze.lokmane@lu.lv](mailto:ilze.lokmane@lu.lv)

**Valoda: nozīme un forma 7.  
Gramatika un saziņa, 2016**

Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds  
Baznīcas ielā 5, Rīgā, LV-1010  
Tālr. 67034535

---

Iespiests  
SIA „Latgales druka”